

**УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ
ЗА РАСТЕЖ**

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF THE VINE AND WINE SECTOR –
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
FOR GROWTH**

Сборник с доклади
Conference proceedings

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАСТЕЖ

**Сборник с доклади
от Национална кръгла маса
организирана от катедра „Аграрна икономика“,
в сътрудничество с катедра „Правни науки“
при Икономически университет – Варна
15 ноември 2018 г.**

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE VINE AND WINE SECTOR – CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR GROWTH

**Conference proceedings
National discussion organized
by the Department of Agricultural economics
in cooperation with the Department of Legal Studies
at University of Economics – Varna
15 November 2018**

2018

Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна

Издаването на тази книга е по проект НПК-236 / 2018 г. и се финансира със средства от целева субсидия на държавния бюджет.

The publication of this book is under Project №236 / 2018 and is funded by a targeted subsidy to the state budget.

Публикуваните доклади не са редактирани и коригирани. Авторите носят пълна отговорност за тяхното съдържание и за грешки, допуснати по тяхна вина. Докладите са проверени за оригиналност.

Тази книга или нейните части не могат да бъдат възпроизвеждани или предавани под каквато и да е форма, или по какъвто и да е начин, електронен или механичен, и копирани без писменото разрешение на издателя.

The published papers have not been edited and corrected. Authors are responsible for the content of their papers and errors committed by their fault. Papers are checked for originality.

This book or its parts may not be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, and copied without the written permission of the publisher.

© Издателство „Наука и икономика“,
Икономически университет – Варна, 2018.

ISBN 978-954-21-0986-0

НАУЧЕН КОМИТЕТ

Председател:

Доц. д-р Мария Станимирова
Икономически университет – Варна

Проф. д-р Маргарита Бъчварова
Икономически университет – Варна

Проф. д-р Драгомир Пламенов
Технически университет – Варна

Доц. д-р Теодорина Турлакова
Икономически университет – Варна

Доц. д-р Гергана Славова
Икономически университет – Варна

Доц. д-р Таня Георгиева
Икономически университет – Варна

Доц. д-р Андрияна Андреева
Икономически университет – Варна

SCIENTIFIC COMMITTEE

Chairwoman:

Assoc. Prof. Mariya Stanimirova, PhD
University of Economics – Varna

Prof. Margarita Bachvarova, PhD
University of Economics – Varna

Prof. Dragomir Plamenov
Technical University – Varna

Assoc. Prof. Teodorina Turlakova, PhD
University of Economics – Varna

Assoc. Prof. Gergana Slavova, PhD
University of Economics – Varna

Assoc. Prof. Tanya Georgieva, PhD
University of Economics – Varna

Assoc. Prof. Andriyana Andreeva
University of Economics – Varna

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Председател:

Доц. д-р Мария Станимирова

Ръководител катедра „Аграрна икономика“

Доц. д-р Теодорина Турлакова

Катедра „Аграрна икономика“

Доц. д-р Гергана Славова

Катедра „Аграрна икономика“

Доц. д-р Таня Георгиева

Катедра „Аграрна икономика“

Проф. д-р Маргарита Бъчварова

Катедра „Правни науки“

Доц. д-р Андрияна Андреева

Катедра „Правни науки“

Доц. д-р Галина Йолова

Катедра „Правни науки“

Гл.ас. д-р Дамян Киречев

Катедра „Аграрна икономика“

Ред. докторант Ангелина Пейчева

Катедра „Аграрна икономика“

ORGANIZING COMMITTEE

Chairwoman:

Assoc. Prof. Mariya Stanimirova, PhD

Head of Department of Agricultural Economics

Assoc. Prof. Teodorina Turlakova, PhD

Department of Agricultural Economics

Assoc. Prof. Gergana Slavova, PhD

Department of Agricultural Economics

Assoc. Prof. Tanya Georgieva, PhD

Department of Agricultural Economics

Prof. Margarita Bachvarova, PhD

Department of Legal Studies

Assoc. Prof. Andriyana Andreeva, PhD

Head of Department of Legal Studies

Assoc. Prof. Galina Yolova, PhD

Department of Legal Studies

Chief Assist. Damyan Kirechev, PhD

Department of Agricultural Economics

PhD Student Angelina Peycheva

Department of Agricultural Economics

ТЕМАТИЧНИ НАПРАВЛЕНИЯ SCIENTIFIC FIELDS

Устойчиво лозарство
и енологични практики

Sustainable viticulture
and oenological practices

Конкурентоспособност
и устойчив растеж
на лозаро-винарския бизнес

Competitiveness and sustainable
growth of the wine-growing
and wine-making bus

Разнообразяване на
икономическите дейности
в лозаро-винарския сектор

Diversification of economic
activities in the vine
and wine sector

Правно регулиране
на лозаро-винарския сектор

Legal regulation of the
vine and wine sector

Лозаро-винарският бизнес
за развитие на регионите
и обществото

Wine-growing and wine-making
business for the development of
regions and society

СЪДЪРЖАНИЕ

ПАНЕЛ

СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОЛИТИКА НА ПОДКРЕПА НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

- 1. Гл. ас. д-р Дамян Киречев,
гл. ас. д-р Радмил Николов**
Състояние и тенденции на продуктивното
лозарство в България 15
- 2. Ред. докторант Ангелина Пейчева**
Състояние на винопроизводството и търговията
с вино в България 41
- 3. Доц. д-р Таня Георгиева**
Относно някои тенденции в износа
на бутилирано вино от България 59
- 4. Гл. ас. д-р Дамян Киречев,
гл. ас. д-р Антоанета Стоянова**
Институционална рамка и политика на подкрепа
на лозаро-винарския сектор в България 73

ПАНЕЛ

ЕНОЛОГИЧНИ И УСТОЙЧИВИ ПРАКТИКИ В ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР

- 5. Гл. ас. д-р Даниела Димитрова,
доц. д-р Илиян Симеонов**
Сортовото разнообразие като елемент
на устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор 103

6. **Доц. д-р Ангел Иванов,**
проф. дсн Димитър Брайков,
проф. дсн Венелин Ройчев,
д-р Венета Янева, Милко Янев
 Влияние на екстремни климатични фактори върху
 устойчивото развитие на лозарството в България 121
7. **Доц. д-р Надежда Петрова,**
проф. д-р Румен Отузбиров
 Специфични характеристика на производството,
 преработката и търговията на десертно грозде 133
8. **Инж. Тодор Тонев**
 Винарски изби с почти нулево енергопотребление 141

ПАНЕЛ

НОРМАТИВНО-ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ФУНКЦИОНИРАНЕТО НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР

9. **Гл. ас. д-р Петьо Бошнаков**
 Проблеми в лозарството, породени от нестабилността
 на нормативната рамка за лозаро-винарския сектор 149
10. **Съдия Марияна Ширванян**
 Актуален анализ на съдебната практика
 по административнонаказателните разпоредби
 на Закона за виното и спиртните напитки 160
11. **Доц. д-р Андрияна Андреева,**
доц. д-р Галина Йолова
 Трудовоправни и осигурителноправни аспекти
 на трудовите договори за краткотрайна сезонна работа 172

ПАНЕЛ
ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ
В ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР ЗА ПОСТИГАНЕ
НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНО РАЗВИТИЕ

- 12. Проф. д-р Надя Костова**
Особености в отчитането и оценяването
на лозови масиви за целите на финансовата отчетност
в унисон с „Национална програма за подпомагане
на лозаро-винарския сектор на България
за периода 2019 – 2023 година“ 187
- 13. Доц. д-р Гергана Славова**
Възможности за стратегическо развитие
на лозаро-винарския сектор в североизточна България 198
- 14. Гл. ас. д-р Павлина Иванова**
Потенциал на лозаро-винарския сектор
за създаване на заетост 213
- 15. Ред. докторант Милен Влаев**
Кредитиране на компании от лозаро-винарския сектор
в България – възможности за развитие и перспективи 222
- 16. Доц. д-р Пенка Горанова**
Виненият туризъм като алтернативна форма на развитие 233
- 17. Гл. ас. д-р Владимир Димитров,
доц. д-р Юлия Джабарова**
Потенциал за развитие на винен туризъм
в областите Хасково и Кърджали 241
- 18. Ред. докторант Ангелина Пейчева**
Модел на интегрирана верига
в лозаро-винарския сектор в България 254

19. Гл. ас. д-р Дамян Киречев	
Анализ и оценка на организационно-управленските аспекти на инвестиционния процес в лозарските стопанства в България	265
20. Ас. д-р Бойчо Бойчев	
Алтернативни форми за развитие на туризма	290
21. Гл. ас. д-р Цанко Стефанов	
Туристическата индустрия в концепцията за устойчиво развитие	298
22. Марин Атанасов	
Промоция на български вина от местни сортове в САЩ	304

ПАНЕЛ
СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
И ПОЛИТИКА НА ПОДКРЕПА
НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ

PANEL
CONTEMPORARY CHALLENGES
AND SUPPORT POLICY
OF THE VINE AND WINE SECTOR
IN BULGARIA

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ПРОДУКТИВНОТО ЛОЗАРСТВО В БЪЛГАРИЯ

*Гл. ас. д-р Дамян Киречев,
гл. ас. д-р Радмил Николов
Икономически университет – Варна*

STATE AND TRENDS OF THE PRODUCTIVE VITICULTURE IN BULGARIA

*Chief Assist. Prof. Damyan Kirechev, PhD
Chief Assist. Prof. Radmil Nikolov, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме

В годините след 2000 г., българското лозарство изпитва сериозна криза – общите площи с лозя намаляват почти три пъти, а делът на неподдържаните лозя в стопанствата расте. Възстановяването на лозята в България се извършва с бавни темпове – младите лозя са едва 4-6%, а годишно се създават под 700 ха нови лозя. В сортовата структура преобладават сортове с по-ниско качество. Сериозно е нарушена възрастовата структура на лозовите насаждения. Средните добиви от винени лозя макар и да растат не могат да компенсират намалените площи и общото производство на грозде намалява. В последните години спира негативната тенденция за намаляване на производството на винено грозде, което се задържа на ниво около 200-210 хил.тона. Производствените структури в лозарството са силно поляризирани, като преобладават стопанства с непазарен характер. Стопанствата с размер над 10 ха определят структурата на стопанствата в сектора. В тях са съсредоточени голяма част от лозята предназначени за производство на качествено вино. Определящи за сектора са Югоизточния и Южния централен район.

Ключови думи: лозарство; производство на грозде; структура на лозята; производствени структури в лозарството.

JEL Класификация: Q10

Abstract

In the years after 2000, the Bulgarian viticulture experienced a serious crisis - the total areas with vineyards decreased almost three times, and the share of unsupported vineyards in the winegrowing holding growing. The vineyards in Bulgaria are being restored at a slow pace - young vines are only 4-6%, and less than 700 hectares of new vineyards are created annually. Variety of inferior quality predominates in the variety structure. The age structure of the vine plantations is seriously impaired. Average yields of wine grape vines, although growing, cannot compensate for the reduced area and the total grape production decreases. In recent years, the negative tendency to reduce the production of wine grapes has been halted, which stands at about 200-210 thousand tons. Production structures in the viticulture are highly polarized, with non-market farms prevailing. The winegrowing holdings over 10 hectares determine the structure of farms in the sector. In them are concentrated a large part of the vineyards intended for the production of quality wine. Defining the sector are the South-East Region and the Southern Central Region.

Key words: *viticulture, grape production, structure of vineyards, winegrowing holdings in viticulture.*

JEL Classification: *Q10*

Въведение

Основно направление на лозарството в България е производството на винено грозде, което осигурява суровината за трапезни, качествени и други вина, за производството на винен дестилат, гроздов сок, мъст за производство на гроздов концентрат и редица други направления. Понастоящем лозарството изпитва значителни трудности, породени вследствие на намаляване на продуктивните площи, промените във възрастовата и сортовата структура на лозята, влошаване на условията за производство. Целта на настоящия доклад е да се анализират състоянието и тенденциите в развитието на продуктивното лозарство и на тази основа да се изведат възможностите за стабилизиране на производството на грозде.

Преглед в развитието на продуктивното лозарство в България до 2000 г.

През цялата история на страната ни, лозарството е традиционен и важен подотрасъл на селското стопанство. През втората половина на XIX век интересът към отглеждането на лозя по български-

те земи нараства и площите до Освобождението се увеличават почти два пъти. През 1897 г. площите с лозя в България достигат 114815,7 ха (4,5% от обработваемата земя). В края на XIX и в началото на XX век българското лозарство е поразено от филуксера, която за кратко време нанася огромни щети – площите с лозя намаляват почти три пъти и това поставя край на традиционното до този момент отглеждане на лозите. Възстановяването на лозята започва през 1906 г. и през 1939 г. площите с лозя достигат 131 хил. ха.

След национализацията на промишлеността и кооперирането на селското стопанство, за кратък период (1955 - 1965 г.) са обновени над 95% от лозовите насаждения, като се внедряват промишлени технологии и високостебленото широкоредово отглеждане. През 60^{те} години на миналия век се постави основата на промишленото винопроизводство. В началото на 80^{те} години, страната ни е една от водещите износители на вино на международния пазар, с трайно присъствие, а лозаро-винарският сектор се превърна в структуроопределящ за икономиката на страната.

През 1980¹ г. лозовите насаждения заемат повече от 180 хил. ха, в ч.т. 152 хил. ха винени сортове. Лозовите насаждения по това време съставляват почти 4% от обработваемата земя в страната и повече от 50% от площите заети с трайни насаждения. При производството на грозде през социализма се проявяват няколко тенденции – преодолява се голямата разпокъсаност на лозарството, характерно за довоенния период, настъпват сериозни промени в структурата на сортовете, внедряват се съвременни системи и технологии за отглеждане на лозята, по-голямата част от производствените процеси в лозарството са механизирани, постепенно се внедряват промишлени технологии за отглеждане на винените сортове лозя. Въпреки че културата е застъпена в почти цялата част на страната, районирането на лозарството по-силно е изразено чрез районирането на видовете лозя. Районирането на лозовата култура е довело до задълбочаване на специализацията и концентрацията в сектора.

От началото на 80^{те} години започват негативни тенденции за българското лозарство. Като вероятни причини за постепенното

¹ По данни на НСИ, Статистически годишник 1981 г.

намаляване на площите може да се посочи недобре създадена система за мотивация на стопанствата отглеждащи лозя и ниските изкупни цени, които често не могат да покрият разходите на производителите от този период, доведе до намаляване на желанието да се отглеждат и лозя. На прага на 90^{-те} години, плододаващите лозя в стопанствата у нас достигат 130 хил. ха.

След 1990 г., в резултат на всеобщата икономическа криза в страната и структурната реформа в икономиката и лозарството навлезе в един от най-трудните си периоди, свързан с намаляване на плододаващите площи, нарушаване на възрастовата и сортовата структура, влошаване на агротехническото обслужване на насажденията, редуциране на възпроизводствената база, раздробяване на собствеността на техническите средства и площите с лозя и т.н. Промените настъпили в лозарството се отразиха и върху преработката на гроздето. Колебанията в площите заети с лозя в България до 2000 г. могат да бъдат обяснени с настъпилите процеси на реструктуриране на отрасъла, загубите на някои традиционни пазари на българско вина (най-вече тези в Русия и бившите социалистически страни), ликвидирането на някои от колективните организационни форми в селското стопанство, трансформациите в поземлената собственост и провежданата реформа в сектора.

През 2000 г., по проект на ФАР, Министерството на земеделието и храните е проведена анкета за състоянието на лозарството, производството на вино и други продукти от винено грозде. Съобразно преговорите с Европейския съюз, за България са отредени площи с лозови насаждения в стопанството в размер на 153,2 хил. ха (в т.ч. винени и десертни), с които площи страната може да стане пълноправен член на Европейския съюз. Утвърденият лозарският потенциал включва площта засадена с винени сортове, която е 135,76 хил. ха, и съществуващите права на презасаждане и ново засаждане към 31.12.2006 г.².

² По данни на Изпълнителната агенция по лозята и виното.

Състояние и тенденции в лозарството на България след 2000 г.

След 2000 г. в лозарството в страната се запазват неблагоприятните тенденции от 90-те години свързани с намалението на площите заети с лозя, увеличаване на неподдържаните площи с лозя извън стопанствата, а от там и намаляване на площите с лозови насаждения в стопанствата. През 2000 г. площите с лозя са били 160 хил.ха, като 7,3 хил.ха (4,5% са класифицирани като неподдържани). От тях са реколтирани 136,9 хил. ха (85%), а младите не встъпили в плододаване са едва 10 хил. ха (6,2%). Тенденцията към намаление на общо заетите площи продължава и до днес със средногодишен темп от 4-7% спрямо предходна година, за да достигнат през 2017 г. до почти 64 хил.ха.³ (вж. таблица 1). След 2013 г. се забелязва относително намаляване на темповете на изменение на площите заети с лозя, като понастоящем тази тенденция е спряла. В последните 3 години площите с лозя в България се задържат на равнище около 63-64 хил. ха, като тези заети в стопанствата са около 50-51 хил. ха, което обаче е едва 1/3 от равнището на площите през 2000 г. Относително еднакъв за последните години остават и неподдържаните площи в стопанствата, които са около 12 хил. ха, което е малко по-малко от 20% от общите площи в лозя. Причините за нереколтираните площи могат да се търсят в застаряващата структура на лозята и природните фактори.

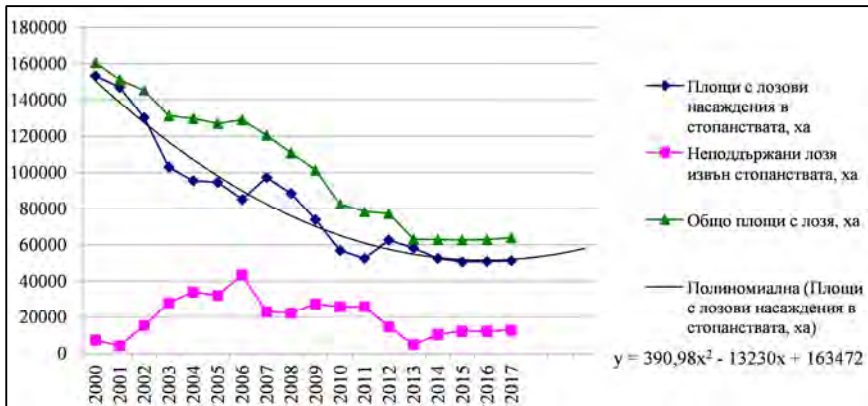
³ Източник на данните: МЗХ, дирекция „Агростатистика“, Аграрни доклади от 2000 до 2018 г.

Таблица 1

Състояние на площите с лозя за периода 2000-2017 г.

Година	Площи с лозови насаждения в стопанствата (ха)	Неподдържани лозя извън стопанствата (ха)	Общо площи с лозя (ха)	Изменение на площите с лозя, 2000=100%	Реколтирани от общо площи (%)
2000	153300	7271	160571	100,0%	88,8%
2005	94724	32118	126842	61,8%	74,7%
2010	56968	25707	82675	37,2%	68,9%
2015	50705	12086	62791	33,1%	80,7%
2016	50892	12024	62916	33,2%	80,9%
2017	51272	12680	63952	33,5%	80,1%

Графична интерпретация на площите с лозя, в т. ч. тези в стопанствата и неподдържаните лозя извън стопанствата е представена на фиг. 1. Изглаждането на данните за площи с лозя в стопанството с полиномна функция показва задържане на неблагоприятния тренд. Може да се възприеме, че състоянието на площите в стопанствата е достигнало минималното си равнище и обновяването на лозовите насаждения ще обърне тенденцията в положителна посока.

Фиг. 1. Динамика на площите с лозя за периода 2000-2017 г., в хектара

Разпределението на площите по райони на планиране показва, че се наблюдават абсолютни и относителни изменения в дела на заетите площи. В таблица 2 са представени сравнителни данни за разпределението на площите с лозя по местонахождение на стопанствата за 2005 и 2017 г. по райони на планиране. Като най-развити лозарски райони се определят Югоизточния и Южния централен район. Традиционно двата района показват и сравнително висок процент на реколтираните площи – над 90-95%, което говори за благоприятните условия, в които се отглеждат лозите там и по-високото равнище на агротехническо обслужване. Ако през 2005 г двата района концентрират повече от 56% от площите, то през 2017 този дял нараства до 68,2%, което ги прави определящи за лозарския потенциал у нас. До 2015 г. най-много лозя са съсредоточени в Южен централен район, а след тази година отстъпва позицията си на Югоизточния район. Сериозен спад в размера на площите се забелязва в останалите четири района на страната, което се отразява върху общото намаление на заетите площи. Най-сериозни проблеми по-отношение динамиката на заетите площи и дела на реколтираните площи от общите има в Североизточния район, следван от Северния централен район.

Таблица 2

**Разпределение на площите с лозя по територия,
сравнение 2005 и 2017 г.**

Райони	Обща площ (ха)		От тях реколтирани (ха)		Отн. дял в общата площ (%)		Отн дял на реколтираните площи (%)	
	2005	2017	2005	2017	2005	2017	2005	2017
Северозападен	7593	5136	5872	2785	8	10	77,3	54,2
Северен централен	11772	2961	9648	1376	12,4	5,8	82,0	46,5
Североизточен	16454	4262	9872	2324	17,4	8,3	60,0	54,5
Югоизточен	23752	18278	22680	13512	25,1	35,6	95,5	73,9
Южен централен	29325	16685	28772	10594	31,0	32,5	98,1	63,5
Югозападен	5828	3950	3958	3520	6,2	7,7	67,9	89,1
Общо:	94724	51272	80802	34111	100	100	85,3	66,5

Значителни промени се забелязват по отношение реколтираните лозя по видове и сортове. За анализирания период се наблюдава нарастване на относителния дял на винените лозя, за сметка на десертните. През 2000 г винените лозя са в 92,1% от заетите площи, а през 2017 г достигат 95,8%. Това разпределение ясно се вижда от данните в таблица 3.

Таблица 3

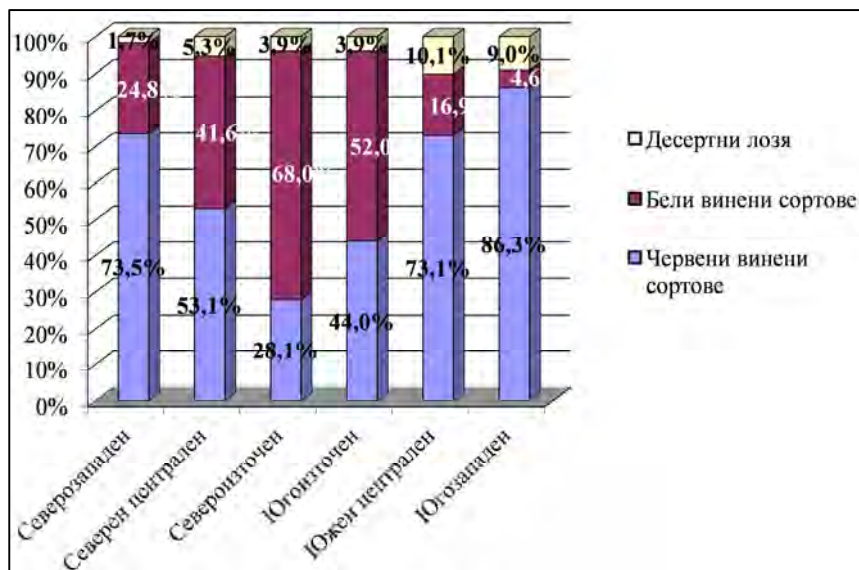
**Разпределение на състава на реколтираните лозя
по видове и сортове**

Години	Червени винени сортове		Бели винени сортове		Десертни лозя		Общо лозя	
	Площи (ха)	(%)	Площи (ха)	(%)	Площи (ха)	(%)	Площи (ха)	(%)
2000	68443	50,0%	57687	42,1%	10825	7,9%	136955	100,0%
2005	50686	62,7%	26054	32,2%	4062	5,1%	80802	100,0%
2010	31272	63,3%	15537	31,4%	2629	5,3%	49438	100,0%
2015	24037	62,1%	12421	32,1%	2254	5,8%	38712	100,0%
2016	22911	62,7%	11631	31,8%	2009	5,5%	36551	100,0%
2017	20159	59,1%	11826	34,7%	2126	6,2%	34111	100,0%

Червените винени сортове лозя запазват доминиращата си роля в структурата на лозовите насаждения, като делът им нараства от 50% реколтираните лозя през 2000 г. до 63,3% през 2010 г. и 59,5% през 2017 г. За анализирания период площите с червени сортове лозя намаляват с повече 3 пъти, докато площите с бели сортове намаляват повече от пет пъти. Прави впечатление, че през последните години делът на червените винени сортове намалява за сметка на нарастване на състава и дела на белите винени сортове. За периода 2000-2017 г. десертните лозя запазват относително постоянния си дял в общата структура на реколтираните площи – около 5-6%, но физическото намаление на площите им е повече от 4 пъти. Забелязва се положителна тенденция от последните години за увеличаване на площите с десертни лозя.

Анализът на структурата на насажденията през 2017 г. по райони на планиране показва, че най-висока концентрация на червени

винени сортове лозя се наблюдава в Югозападния район, следван от Северозападния район и Южния централен район. За същата година, най-много бели винени сортове са районираны в Североизточния район, следван от Югоизточния район и Северния централен район. Най-много площи с десертни сортове лозя са районираны в Южния централен район. От данните представени на фиг. 2 е видно, че в териториалната структура на лозарството в България съществуват определена специализация на отглежданите винени сортове по райони на планиране, като в западните и централните райони на страната са концентрирани червени винени сортове лози, а в източните райони на страната преобладават белите винени сортове.

Фиг. 2. Структура на реколтираните лозя по статистически райони, 2017 г., (%)

По данни на Агрозистатистика⁴, през 2015 г. водещи червени винени сортове са Мерло с 31,3% от дела на червените винени сортове

⁴ Структура на лозята в България, окончателни резултати. МЗХ, 2015, бюлетин 318, септември 2017 г.

и Каберне Совиньон (29,1% от червените винени сортове), Памид (21,9%). По-слабо представени червени сортове са: Широка мелнишка лоза (3,9%); Мавруд (3,8%); Гъмза (3,6%); Сира (2,8%), Каберне Фран (1,8%), Пино ноар (1,7%), Строгозия (1,5%) и други, които са включени в група „Други червени винени сортове“. Най-разпространен от белите винени сортове е Ркацител (23,9% от белите винени сортове), следван от Мускат отонел (18,8%), Мискет червен (14,9%), Шардоне (14,2%) и Димят (13,2%). След тях се нареждат, с по-малък дял бели винени сортове като Совиньон блан (4,2%), Юни блан (3,9%), Алиготе (2,3%), Траминер (1,5%) и др. Традиционните и ценени български сортове Гъмза, Широка мелнишка лоза и Мавруд заемат малък дял площите. Представената сортова структура обаче не е особено задоволителна от гледна точка агро-екологичните условия и нарастващите изисквания към качеството и промените в климата. В асортиментната структура на винените лозя преобладава дела на сортовете с ниско качество (Ркацител, Димят, Памид), спрямо тези на благородните и реномирани сортове (Шардоне, Траминер, Каберне Совиньон). В последните години се забелязва засилен интерес към интродуцирането на нови висококачествени и реномирани сортове като Сира и Каберне Фран. Развитието на сортовата структура на българското лозарство трябва да отразява от една страна промените в търсените винени сортове на световните пазари, но трябва също да отчита и промените в климатичните условия, които поставят нови предизвикателства за българското лозарство.

През последно проведената инвентаризация на лозята у нас през 2015 г. е установено сериозно нарушаване на възрастовата структура на насаждения. Възрастта на повече от 69% от лозята надвишава 30 години (вж. таблица 4). Лозята между 10 и 29 години лозята са 12,9%, тези между 3 и 9 години са 15,6%, а младите лозя до 3 години са едва 2,5%. Ниският размер на младите лозя не е достатъчен да замени старите насаждения, което естествено намира отражение в намаляване размера на продуктивните лозя и увеличаване размера на неподдържаните лозя извън стопанствата.

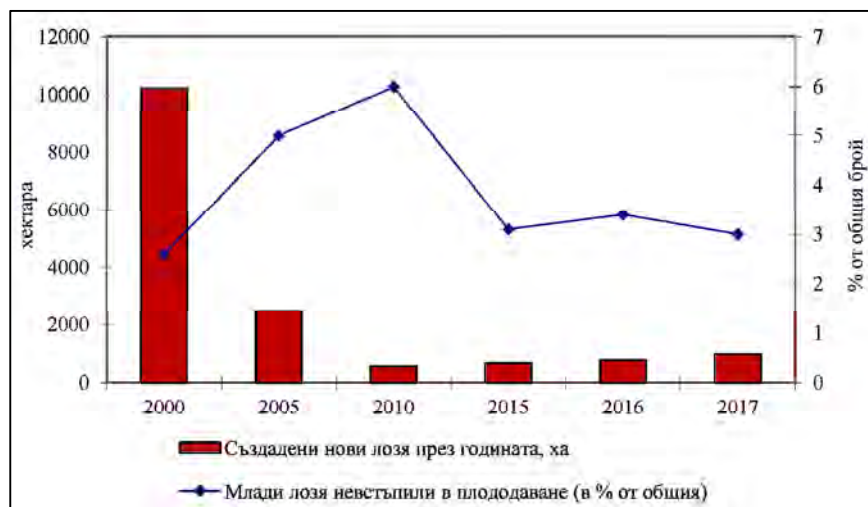
Възрастова структура на винените лозя

Цвят на зърното	Възрастова структура (години), в ха				Площ общо (ха)
	<3	3 - 9	10 - 29	>=30	
Бели	762	2812	1793	16943	22310
Червени	499	5273	5037	20403	31212
Друг цвят	86	336	192	181	795
Общо	1347	8421	7022	37527	54317
Бели	56,6%	33,4%	25,5%	45,1%	41,1%
Червени	37,0%	62,6%	71,7%	54,4%	57,5%
Друг цвят	6,4%	4,0%	2,7%	0,5%	1,5%
Общо	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

При белите винени сортове 45,0% са на възраст над 30 години, а младите лозя до 10 години са едва 16,1%, а при червените – съответно 65,3% и 18,5%. Площите с винени сортове за качествени вина през 2015 г. са около 36,7 хил. ха. От тях 15,3 хил. ха. (25,5%) са за производство на вина със защитено наименование на произход (ЗНП), 21,3 хил. ха (35,6%) са за производство на вина със защитено географско указание (ЗГУ), а 23 хил. ха са за вина без ЗНП и ЗГУ. Малка част от площите са за вина с двойно предназначение – едва 0,2 хил. ха. (0,4%). Основната част от площите с лозя за качествени вина са концентрирани в Югоизточен район и Южен централен район. В другите райони площите с винени лозя за производство на качествени вина са с незначителни стойности.

В периода след 2000 г. се наблюдава процес на възстановяване на лозовите насаждения, чрез създаване на нови лозя от винени сортове, но темповете са намаляващи (вж. фигура 3). За периода до 2010 г. най-много нови лозя са създадени през 2000 г. – 10230 ха, 2001 г. – 9935 ха. и 2002 г. – 9450 ха., като за този период, относителния дял на младите лозя в общите е около 4-6%. За периода след 2003 г. до 2007 г. площите на създадените нови лозя по години рязко намаляват, като варират средно около 3000 ха годишно. Най-ниската стойност на създадените нови лозя е през 2005 г. – 2500 ха, а най-високата е през

2006 г. – 3800 ха. Въпреки малкия размер на площите със създадени нови лозя след 2003 до 2007 г., делът на младите насаждения невстъпили в плододаване в общите нараства от 2,8% през 2003 г. на 11% през 2007 г. След 2008 г. се забелязва сериозен спад в създадените нови винени лозя. През 2008 г. са засадени 1600 ха, през 2009 г. едва 700 ха, а през 2010 г. само 577 ха – най-ниското равнище за периода след 2000 г. Относителният дял на младите невстъпили в плододаване лозя се запазва сравнително постоянен – около 6%. За същият период се наблюдава и понижен интерес от страна на производителите на грозде към възможността за предоставяне на права на засаждане от Националния резерв. След 2009 г. интересът към засаждането и презасаждането на нови лозя намалява. През 2011 г. създадените нови лозя са едва 210 ха (2,2%), а през 2012 г. – 428 ха (4,1%). След това година създадените нови лозя са между 700 и 1000 ха годишно, като делът на младите насаждения все още невстъпили в плододаване се задържа около 3% годишно. Стимулиращ ефект за инвестициите в нови лозови насаждения през последните години има Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2009-2013 и за периода 2014-2018 г.

**Фиг. 3. Възстановяване на лозовите насаждения
в периода 2000-2017 г.**

След 2000 г. ограничаването на площите заети с лозя и по-малкото реколтирани площи се отразяват върху производството на грозде. От данните посочени в таблица 5 е видно, че общо произведеното грозде от лози е намаляло през 2017 спрямо 2000 г повече от три пъти и половина – от 723 хил.т на 201 хил.т. (27,8% от равнището на производството през базовата година). В същото време намалението на произведените количества десертното грозде за същия период е повече от петири пъти. В структурно отношение, производството на винено грозде е относително високо – над 92-95%, като за 2017 г. е 93%. Произведеното десертно грозде следва общата тенденция за намаляване на заетите площи с десертни лозя. Намалението на производството на грозде в резултат на намалението на площите не може да се компенсира от увеличени добиви, защото реализираните средни добиви на грозде от лози през изследвания период имат относително постоянен размер.

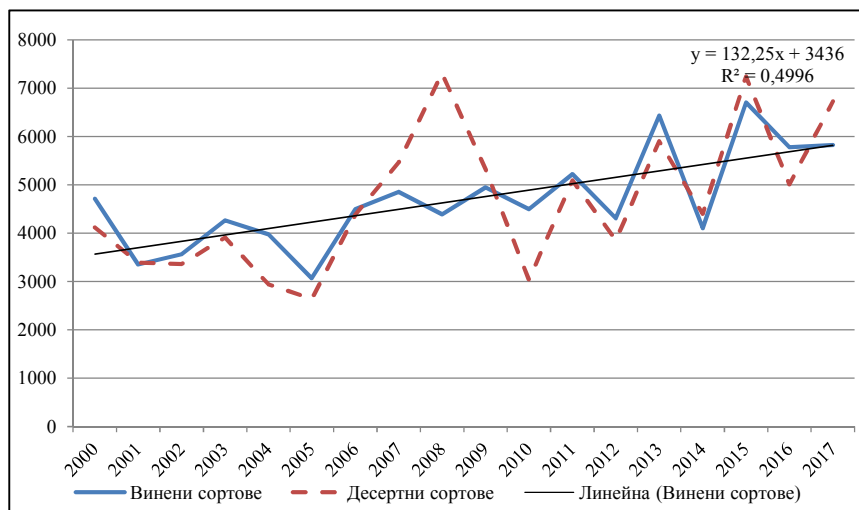
Таблица 5

**Динамика в производството на грозде
в периода 2000-2017 г. (тона)**

Години	Винено	Десертно	Общо произведено от лози	Грозде от асми	Общо произведено	Динамика на произведеното винено грозде 2000=100
2000	663491	57591	721082	2284	723366	100,0%
2005	235363	10723	246086	20097	266183	35,5%
2010	210398	7989	218387	11811	230198	31,7%
2015	244357	16320	260677	1143	261820	36,2%
2016	199547	10066	209613	1470	211083	29,2%
2017	186131	14297	200428	1101	201529	27,8%

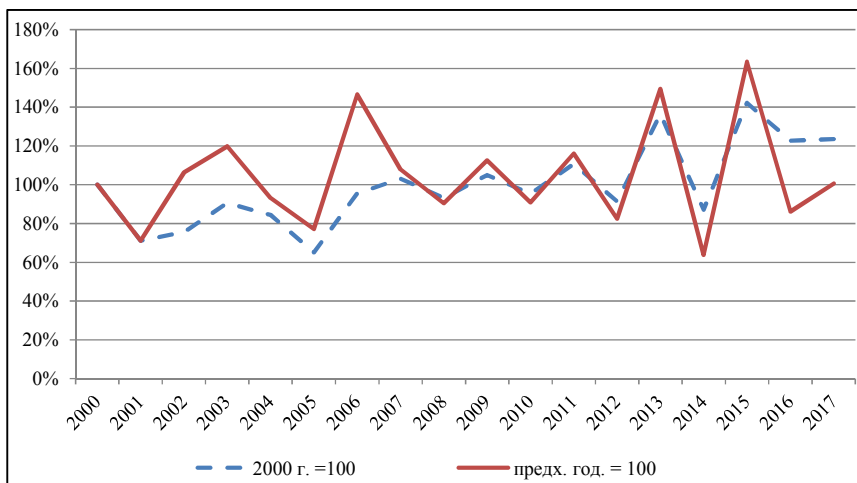
Реализираните добиви от реколтираните лозя за периода 2000-2017 г. са под потенциално възможните за насажденията. Това произтича най-вече от влошената възрастова структура на лозята у нас и недостатъчно добре водената агротехника във връзка с обработката на почвата, торенето и опазване растителното здраве на растенията. Климатичните промени и свързани с тях неблагоприятни природни явле-

ния също имат своето място върху продуктивността на лозовите насаждения⁵, като водят до повишаване на измръзванията, разпространение на болести и вредители, повреди на качеството на гроздето. В динамиката на добивите от винени лозя съществуват колебания, представени на фигура 4, които се дължат най-вече на климатичните условия за съответната година и водената от лозарските стопанства агротехника. Прави впечатление повишаване равнището на добивите както при винените, така и при десертните лозя. Доказателство е нарастващата функция. Растежът на добивите през последните години е следствие на подобрените грижи за лозята в резултат на действията за подкрепа на сектора, както и на встъпилите в плододаване млади лозя, които бяха създадени в предходното десетилетие. В последните години обаче, се забелязва редуване на добивите, като една година са по-високи, а следващата са по-ниски (вж. фиг. 5), което говори за факта, че производството е нестабилно най-вече вследствие на външни фактори.

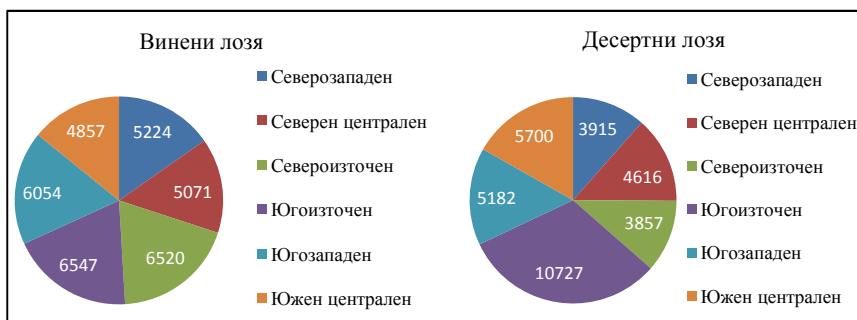
Фиг. 4. Промени в състава на средните добиви от грозде по видове сортове в периода 2000-2017 г.

⁵ Ройчев В., А. Иванов (2017) Климатичните промени и лозарството в България. Лозарство и винарство, бр. 1, 36-37.

Фиг 5. Динамика в промените на средните добиви от винено грозде за периода 2000-2017 г.

През 2017 г. е характерно, че при червените винени сортове, средният добив е бил 5819 кг/ха, а за белите – 6725 кг/ха. Анализът на средните добиви по райони на планиране показва, че при винените сортове, най-високи добиви през годината са реализирани в Югоизточния район, следван от Североизточния район, а при десертните лозя в Югоизточния район (вж. фиг. 6).

Фиг. 6. Средни добиви по видове лозя и статистически райони, 2017 г., (в кг/ха)

Предназначението на произведеното грозде включва разпределението му за преработка и за директна консумация. Гроздето за преработка се разпределя за винификация в промишлени условия, за винификация в домашни условия, за производство на други продукти. Динамиката в разпределението на произведеното грозде за изследвания период представена в таблица 6 показва, че средно около 85-95% от произведеното грозде се използва за винификация, като дела на преработеното грозде в промишлени условия е около 55-80%, а дела на преработеното грозде в домашни условия достига до 30-35%.

Таблица 6

**Разпределение на произведеното грозде
за периода 2000-2017 г. (тона)**

Години	Общо производство	в т.ч.			Грозде за винификация, от общото	Грозде за винификация, % от общото
		Преработено в промишлени условия	Преработено в домашни условия	Грозде за прясна консумация		
2000	723366	359401	304089	59874	579672	80,10%
2005	266183	217758	26791	21634	244549	91,90%
2010	230198	148454	50643	16344	199097	86,60%
2015	244367	195860	42176	4900	238036	97,4%
2016	211083	173503	26765	7841	203242	96,3%
2017	201529	165818	24327	9872	191657	95,0%

През последните години се забелязва тенденция за намаляване дела на преработеното в домашни условия за сметка на преработеното в промишлени условия. Друга тенденция е намаление на гроздето предназначено за директна консумация, макар през 2017 г. тази тенденция да е спряна. За съжаление, повишените добиви от последните години, не могат да компенсират намалените площи с лозя, което се отразява и в намалено производство на грозде.

Производствени структури в лозарството

Изследването на лозарския потенциал на страната предполага изследване на икономическите структури работещи в отрасъла и притежаващи капацитет за извършване на иновации и инвестиции. Основни структурни единици опериращи в сектора на лозарството са „лозарските стопанства“. По смисъла на Закона за виното и спиртните напитки „лозарско стопанство“ е стопанска и технологична единица с единно управление, намираща се на територията на един лозарски район, която се състои от лозарски имоти и в която производителят на винено грозде е собственик на лозарските имоти или ги ползва на друго правно основание.

Наблюдението на структурата на лозарските стопанства у нас⁶ показва 45179 броя стопанства, с площ на стопанисваните от тях лозови насаждения 59990,1 хил. ха . От тях 45121 стопанства отглеждат плододаващи лозя за производство на вино, а в 174 стопанства се отглеждат млади, все още неплододаващи лозя. Регистрирани са 21 броя стопанства за производство на лозов посадъчен материал. В групата на лозарските стопанства отглеждащи плододаващи лозя, 2340 стопанства отглеждат лозя за производство на грозде за вина със ЗНП⁷, 16120 стопанства отглеждат лозя за производство на вина със ЗГУ⁸, 28697 стопанства отглеждат лозя за производство на вина без ЗНП и ЗГУ, а в 1261 стопанства се отглеждат лозя за гроз-

⁶ Структура на лозята в България, окончателни резултати. МЗХ, 2015, бюлетин 318, септември 2017 г.

⁷ Защитено наименование на произход (ЗНП) - включват се винени сортове лозя, от определен район с препоръчани и разрешени сортове, от които се произвеждат качествени вина. При отглеждането на лозя за качествени вина се спазват определените за всеки район агротехнически мероприятия, с цел да се осигури оптимално качество на виното. Вино със ЗНП е вино, което е произведено в определен географски район, микрорайон или местност, чието наименование се използва за означаването му, и неговите качество и характеристики се дължат основно или изключително на специфичната географска среда с присъщите ѝ природни и човешки фактори.

⁸ защитено географско указание (ЗГУ) – винени лозя за производство на регионални вина със защитено географско указание. Съответства на българското традиционно наименование „трапезни вина с географско указание“. Произвеждат се от определени винени сортове от определен регион. Вино със ЗГУ е вино, което е произведено в район или определена местност, чието наименование се използва за означаването му, и което притежава специфично качество, известност или други характеристики, които могат да се припишат на географския му произход.

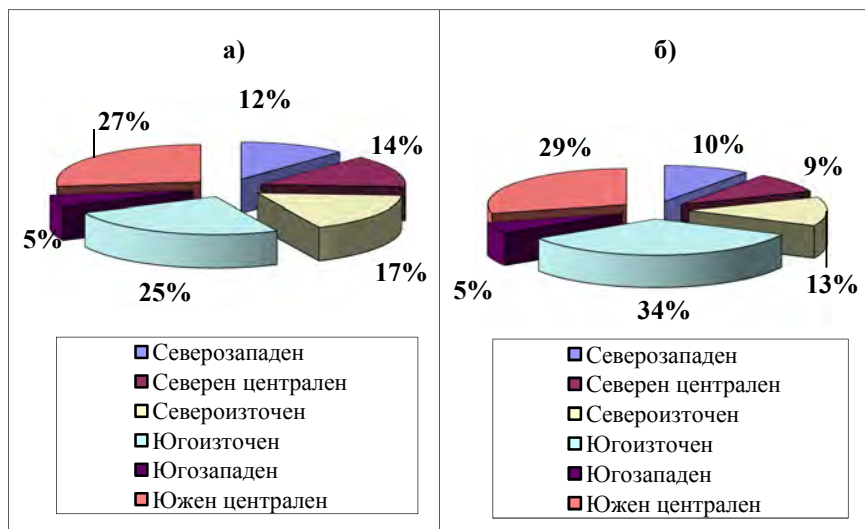
де с двойно предназначение. Стопанства, в които се отглеждат млади (неплододаващи) лозя за вино са 174, като 110 стопанства отглеждат неплододаващи лозя за производство на вино със ЗНП, 95 стопанства отглеждат неплододаващи лозя за производство на вино със ЗГУ, 1 стопанство отглежда неплододаващи лозя за производство на вина без ЗНП и ЗГУ и 2 стопанства отглеждат млади лозя с двойно предназначение.

По статистически райони на планиране (вж. таблица 7), най-голям е броя на стопанствата отглеждащи лозя в Южния централен район, следван от Югоизточния район, а най-малко стопанства се наблюдават в Югозападния район. От гледна точка на заетите площи, най-много са в Югоизточния район, следван от Южния централен район, а най-малко са площите в югозападния район (Вж. Таблица 7). Структурата на броя на стопанствата по статистически райони е представена на фиг. 7 а, а структурата на използваната площ за лозя по райони е представена на фиг. 7 б. Средният размер на лозята в стопанство е най-висок в Югоизточния район, следван от Югозападния район, а най-малък размер на стопанствата е в Северния централен район.

Таблица 7

**Състав и структура на стопанствата отглеждащи лозя
по статистически райони**

Статистически район	Брой стопанства	Разпределение на площите, ха	Среден размер на стопанство, ха
Северозападен	5529	5863,4	1,06
Северен централен	6457	5544,6	0,86
Североизточен	7609	7835,4	1,03
Югоизточен	11152	19894,2	1,78
Югозападен	2098	3268,0	1,56
Южен централен	12334	17585,1	1,43
Общо:	45179	59990,9	1,33

Фиг. 7. а) Относителен дял на стопанствата от общия им брой по райони; б) Относителен дял на използваната земеделска площ за лозя по райони

За съжаление, наблюденията на структурата на лозята в България през 2015 г. не показва данни за юридическия статут на стопанствата. Преброяването на лозята в България 2009⁹ г. показва 147883 броя стопанства, с площ на стопанисваните от тях лозови насаждения 597,0 хил. дка. Стопанства на физически лица са 147398 броя (99,7% от общия брой) и обработват 39940,6 ха. (66,9% от площите заети с лозя). Юридическите лица (кооперациите и търговските дружества) са само 456 стопанства (0,3% от общия брой) и обработват 19429,1 ха (32,5% от площите заети с лозя). Делът на стопанствата с друг статут е незначителен – едва 0,02% и обработват малко от 0,6% от площите в страната. Намалението в броя на стопанствата през 2015 г. спрямо 2009 г. показва сериозна неустойчивост, което се дължи основно на стопанства на физически лица.

⁹ Структура на лозята в България, юли 2009, окончателни резултати, МЗХ, Агростатистика, Бюлетин 166 от декември 2010.

По-голям интерес представлява размерът на стопанствата на юридическите лица през 2009 г. (кооперации и търговски дружества). Относителният им е едва 0,3% от общия брой на стопанствата, но отглеждат почти 1/3 от площите заети с лозя в страната. Средният размер на стопанството на едно юридическо лице е 40,7 ха, като по-голям размер имат стопанствата само в районите с голям лозарски потенциал – Югоизточен (50,6 ха на стопанство) и Южен централен район (42,1 ха на стопанство). Най-малък среден размер земя обработват юридическите лица в Югозападния район – 10,1 ха. При останалите райони, този показател е малко под средния за страната. Средната площ на едно стопанство по юридически статут е както следва: при едноличните търговци – 10,1 ха; при кооперациите – 70,2 ха; при търговските дружества – 66,5 ха; при кооперативите и съдруженията – 95,4 ха.

От данните посочени по-горе се забелязва, че по отношение на организационното си структуриране, секторът се характеризира с дребнособственически модел на владение на собствеността върху лозята. Но фактът, че почти 33% от заетите територии с лозя се отглеждат от по-малко от 450 стопански единици говори, че в страната съществуват макар и малко на брой стопански структури, но със значителен лозарски потенциал, а собствеността е силно поляризирана.

В таблица 8 са представени данни за разпределението на стопанствата отглеждащи винени лозя по размер на площите. Най-висок е относителният дял на стопанствата отглеждащи площи над 0,1 ха до 0,49 ха (43,7%), следвани от тези с площи под 0,1 ха (31,8%). Съвкупно тези стопанства формират над $\frac{3}{4}$ от броя на стопанствата и отглеждат, но отглеждат едва 8,6% от лозята. Малкият размер на собствеността на тази група стопани ги определя не толкова бизнес ориентирани, а консумират произведената продукция сами. Най-много площи с лозя (64,6%) са концентрирани в 1076 броя стопанства отглеждащи над 10 ха (едва 2,4% от общия брой). Средният размер на едно стопанство е 36 ха. Това на практика са земеделски кооперации и търговски дружества притежаващи големи масиви лозя, но са структуроопределящи се сектора. Такова раз-

пределение на стопанствата по размера на площите доказва силната поляризация на структурите в лозарството – множество малки стопанства и малко на брой големи стопанства, което предполага различни модели за изучаването на потенциала им подкрепя, както и възможностите им за въвеждането на иновации и инвестиции.

Таблица 8

**Структура на стопанствата отглеждащи лозя
по размер на площите през 2015 г.**

Размер на площите с лозя	Стопанства, брой	Площи с лозя, ха	Относителен дял на стопанствата (%)	Относителен дял на площите заети с лозя (%)	Среден размер, ха
Под 0,1 ха	14348	879,5	31,8%	1,5%	0,06
От 0,1 до 0,49 ха	19764	4263,8	43,7%	7,1%	0,22
От 0,5 до 0,99 ха	5135	3561,3	11,4%	5,9%	0,69
От 1 до 2,9 ха	3627	5787,6	8,0%	9,6%	1,6
От 3 до 4,9 ха	642	2464,8	1,4%	4,1%	3,84
От 5 до 9,9 ха	587	4259,9	1,3%	7,1%	7,26
Над 10 ха	1076	38776,7	2,4%	64,6%	36,04
Общо	45179	59990,9	100,00%	100,00%	1,33

Разпределението на стопанствата и площите с лозя в тях по предназначение на гроздето са представени в таблица 9. Около 36,7 хил. стопанства (41,1%) отглеждат грозде предназначено за производство на качествени вина със ЗНП и ЗГУ, като в тях са концентрирани 22,3 хил. ха (61,2% от площите). Над 63% от стопанствата, отглеждащи 38,4% от площите с лозя произвеждат грозде за вина без ЗНП и ЗГУ. Грозде със смесено предназначение се отглежда от 2,8% от стопанствата, върху 0,4% от площите.

**Разпределение на стопанствата и площите с лозя
по предназначение на гроздето**

Вид грозде	Стопанства, брой	Площи с лозя, ха	Относителен дял на стопанствата (%)	Относителен дял на площите заети с лозя (%)
Лози за вино със ЗНП	2374	15340,0	5,3%	25,6%
Лози за вино със ЗГУ	16166	21361,7	35,8%	35,6%
Лози без ЗНП и ЗГУ	28596	23037,6	63,3%	38,4%
Лози с двойно предназначение	1262	231,1	2,8%	0,4%
Други лози	21	20,4	0,0%	0,0%

Анализирайки данните за разпределението на стопанствата и площите с лозя по предназначение на гроздето е видно, че: 80% от лозите за вино със ЗНП са съсредоточени при 351 стопанства, отглеждащи над 10 ха; 55% от лозите за вино със ЗГУ са съсредоточени при 453 стопанства, отглеждащи над 10 ха; 63% от лозите без ЗНП и ЗГУ са съсредоточени в 600 стопанства, отглеждащи над 10 ха; 64% от лозите с двойно предназначение са съсредоточени при 814 стопанства, отглеждащи под 0,1 ха. Видно че, е грозде предназначено за качествени вина основно се отглежда в големи стопанства. Делът на стопанствата по видове превишава 100%, защото в някои стопанства се отглеждат лози за грозде с различно предназначение.

Изводи

✓ Общите площи на лозята за периода след 2000 г. намаляват, вследствие на влошената им възрастовата структура, нарастване дела на неподдържаните лозя в стопанствата, както и увеличаване на дела на неплододаващите насаждения. Темповете на намаление на площите през последните години са относителни ниски, което подсказва за спиране на негативната тенденция за намаляването на производствения потенциал.

✓ Възстановяването на лозовите насаждения след 2000 г. се извършва с намаляващи темпове и не може да компенсира общото намаление на площите в страната. През последните години младите невстъпили в плододаване лозя са едва 4-6% от общите площи, а дела на създаваните лозя е 2-3% годишно.

✓ В асортиментната структура на винените лозя преобладава дела на сортовете с по-ниско качество, спрямо тези на реномираните сортове търсени на международните пазари, което обосновава необходимостта от реструктуриране на сортовия състав на насажденията и усъвършенстване на структурата в посока разширяване на местните сортове с уникални за района характеристики.

✓ Възрастовата структура на лозята също е влошена (повече от половината лозя са на възраст над 30 г.), а ниският размер на младите лозя не е достатъчен да замени старите насаждения. Това намалява производствения потенциал на сектора и влошава възпроизводството на лозовите насаждения в страната, което обосновава нуждата от разширяване на инвестициите в изграждането на нови лозя.

✓ По отношение на средните добиви се наблюдават колебания, които се дължат най-вече на климатичните условия през годините и равнището на провежданата агротехника. Забелязва се тенденция към подобряване на агротехническото състояние на обслужването на лозята, което увеличава добивността им, особено при младите насаждения, създадени и поддържани от стопанства с по-голям размер. Наблюдава се подобряване на методите и технологиите за управление на лозарските стопанства, вследствие на насочване на част от инвестициите в сектора към промяна на сортовия състав, прасаждане, смяна на формировката, подобряване на подпорните конструкции и условията за напояване. Тази тенденция трябва да се ускори, чрез разширяване на инвестициите за подобряване на технологиите.

✓ Тенденцията в намаляване на площите с лозя се отразява и върху намаляване на общото производство на грозде, въпреки увеличаващите се средни добиви. За анализираният период намалението в производството на грозде е почти 3 пъти. През последните го-

дини се забелязва относително задържане на нивото на произведеното грозде до около 200-210 хил. тона. Може да се приеме, че това е оптималния потенциал за производство на грозде в България на съвременния етап. Това се потвърждава и от относително постоянното производство на вино у нас през последните години равняващо се на около 110-120 хил. хектолитра.

✓ По отношение на структурата на преработеното грозде се наблюдават сериозни колебания, но около 80-85% от него отива за винификация в промишлени условия, като през последните години се забелязва тенденция към нарастване на този дял. Това е в следствие най-вече на тенденцията за намаляване на преработеното грозде в домашни условия през последните години и разширяване на инвестиционната дейност от лозаро-винарските стопанства, които са увеличили активността си в създаването на нови лозя.

✓ В структурата на стопанствата се забелязва силна поляризация. На практика около $\frac{3}{4}$ от стопанствата нямат пазарен характер. Преобладават малки по-размер стопанства, с липсваща или с ниска степен на пазарна ориентация, основно физически лица, със слаб потенциал за инвестиции.

✓ Като структуроопределящи производствени единици произвеждащи грозде за пазара и с потенциал за инвестиции и иновации могат да се обособят два типа стопанства. Първият тип е големи стопанства с размер на площите над 10 ха, предимно собственост на юридически лица (кооперации, търговски дружества, винопроизводители и някои големи търговци), които имат самостоятелно сериозен потенциал да реализират успешен бизнес, да реализират инвестиционни решения и да са стабилни на пазара. Вторият тип стопанства са средни стопанства, с размер на отглежданите лозя от 1 до 10 ха, чийто собственици са най-вече физически лица, еднолични търговци и др. По-малкият размер на собствеността предполага те да се разглеждат като доставчици на грозде за производителите поради по-малките им ресурсни и капацитетни възможности. Те притежават сравнително висока гъвкавост, заради по-малкият си размер, но интеграционните процеси в сектора и необходимостта от разширяване на инвестиционната им дейност имат голямо значение.

✓ Увеличава се дела на стопанствата (41%) и относителния дял на площите за производство на качествени вина със ЗНП и ЗГУ (61,2%), въпреки това е необходимо да продължи разширяването на инвестициите в това направление, за да се отговори на нужната висока конкурентна способност.

✓ Анализът на производствените структури потвърждава, че Югоизточният и Южният централен район са най-развитите лозарски райони в страната.

Използвана литература

1. Аграрен доклад, 2000 – 2018 г. Министерство на земеделието и храните, дирекция „Агrostатистика“

2. Борисов, П. Т. Радев. (2011) Регионален анализ на специализацията на лозарството в България. Икономика и управление на селското стопанство, 56 (2), 31-38.

3. Киречев, Д. (2013) Анализ на производствените структури в лозарството на България - аспекти на устойчивост. Управление и устойчиво развитие = Management and Sustainable Development, Сер. Общество. Човек. Природа = Society. Man. Nature. София, ЛТУ-София, Год. XV, 40, 2013, 3, 70-74.

4. Иванов, Б. Т. Радев, П. Борисов, Д. Димитрова, П. Кировски (2012) Развитие и оценка на устойчивостта на лозаро-винарския сектор. София: Авангард прима.

5. Кънчев, И. Ю. Дойчинова, А. Митева, З. Стоянова. (2012) Устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор в Южен централен район. София: ИК УНСС, с. 238.

6. Ройчев В., А. Иванов (2017) Климатичните промени и лозарството в България. Лозарство и винарство, бр. 1, 36-37.

7. Структура на лозята в България, окончателни резултати. МЗХГ, 2015, бюлетин 318, септември 2017 г.

8. Структура на лозята в България, юли 2009, окончателни резултати, МЗХГ, Агrostатистика, бюлетин 166 от декември 2010.

9. Dimitrova, D. V. Dimitrov. (2017) Regional aspects of viticulture and wine production development in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 20 (3), 162-186.

10. Kirechev. D. (2010) Trends and Prospect for the Viticulture Business in Bulgaria, Trakia Journal of Science, Vol. 8, Suppl. 1, 2010, p 174-183.

11. Toteva, D. (2017) Competitive level and trends for development of the vine and wine sector in Bulgaria. Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 20 (4), 39-48.

12. <http://www.bulgarianwines.org/>

13. <http://www.eawv.com>

14. <http://www.mzh.government.bg>

За контакти:

Гл. ас. д-р Дамян Кирчев, dkirechev@ue-varna.bg

Гл. ас. д-р Радмил Николов, radmil.nikolov@ue-varna.bg

Икономически университет – Варна

СЪСТОЯНИЕ НА ВИНОПРОИЗВОДСТВОТО И ТЪРГОВИЯТА С ВИНО В БЪЛГАРИЯ

*Ред. докторант Ангелина Пейчева
Икономически университет – Варна*

STATE OF WINE PRODUCTION AND TRADE WITH WINE IN BULGARIA

*PhD student Angelina Psycheva
University of Economics – Varna*

Резюме

Като винопроизводител България винаги е заемала значимо място на световната винена карта. Челните места по обем на производството и износа през 70-те и 80-те години на миналия век, а сега и многобройните медали от световни конкурси и изложения през последните години, разкриват огромния потенциал, който притежава българския винопроизводителен сектор. От друга страна, икономическите данни показват значителен спад както в обема на произвежданото вино, така и в обема на експортираните количества. Настоящият доклад има за цел, чрез кратка количествена и качествена характеристика на произвежданите у нас вина, да разкрие настоящото състояние на винопроизводството в България и като засегне нивата на търговия на международния и местния пазар, да посочи важни ключови фактори за бъдещи по-добри резултати на винопроизводствения сектор.

Ключови думи: вино; винопроизводство; търговия; внос; износ; пазари.

JEL Класификация: Q10; L66

Abstract

Bulgaria, as a wine producer, has always occupied a significant place on the world wine map. The top positions in the volume of production and exports in the 1970s and 1980s, and now the numerous medals from world competitions and exhibitions in recent years, reveal the enormous potential of the Bulgarian wine sector. On the other hand, economic data shows a significant drop in both the volume of wine produced and the volume of exported quantities. This report aims, through a brief quantitative and qualitative characterization of the wines produced in our country, to reveal the current state of wine production in Bul-

garia and by affecting the levels of trade on the international and local market, to identify important key factors for future better results of the wine sector.

Key words: *wine; wine production; trade; import; export; markets.*

JEL Classification: *Q10; L66*

Въведение

Като винопроизводител България винаги е заемала особено място на световната винена карта. Още през 70-те години на миналия век, тя е пети производител на вино в света, а тогавашният търговски монополист Винимпекс е бил най-големият продавач на вино в света с количества, надхвърлящи 300 милиона бутилки годишно. Това се случва, разбира се, в една съвсем различна политическа и икономическа среда и при един до голяма степен изкуствено поддържан стокообмен в рамките на *бившия Съвет за Икономическа Взаимопомощ*.

След драматичното свиване на площите с лозови насаждения през последните 20 години на XX век и последвалите сътресения в сектора, произтичащи от прекратяването на държавния монопол в производството и търговията с български вина, както и от възстановяване на собствеността на земеделските земи и приватизацията на винопроизводството, България навлиза в новия век с амбицията да намери своето реално място във винения свят и съответната пазарна ниша за своите продукти. Силно влияние оказва и процесът на присъединяването на страната към Европейския съюз, с произтичащото от това прилагане на европейските правни норми в сектора, включително и различните схеми за подпомагане на производството на грозде и вино.

Днес, след почти дванадесетгодишно пълноправно членство в Европейския съюз, страната заема 22-ро място в световната класация на страните, производители на вино – нещо, което до голяма степен отговаря на действителния потенциал на българското лозарство и винопроизводство към този момент. Засадените площи с винени лозя през 2017 година са около 51 272 хектара, като от тях 34 111 хектара са реколтирани, а регистрираните винопроизводители са над 260. Гроздовата реколта през последните години

варира, в зависимост от специфичните климатични условия през съответната година, но в общи линии се движи около 200 милиона килограма годишно. Почти половината от това количество се преработва за семейна консумация. [6]

Целта на настоящия доклад е чрез кратка количествена и качествена характеристика на произвежданите у нас вина, да се разкрие настоящото състояние на винопроизводството в България и като се анализират нивата на търговия на международния и местния пазар, да се посочат важни ключови фактори, които биха довели до по-добри резултати на винопроизводствения сектор.

Състояние на винопроизводствения сектор в България

През 2016 г. глобалното производство на вино достига 259,5 милиона хектолитра, което е с 5% по-малко от 2015 г., което нарежда изминаващата година сред трите най-слаби години за винопроизводството от 2000-та година насам. През 2016 г. Италия отново запазва водещата си позиция с 48,8 милиона хектолитра, но с 2% спад в сравнение с количествата през 2015 г. Следвана е от Франция (42,2 милиона хектолитра, -12% в сравнение с 2015 г.) и Испания (37,8 мил. хл., прираст от 1%). При Германия и Португалия 2016 г. също има отрицателен знак, съответно – 4% (8,4 мил. хл) и – 20% (5,6 мил. хл), докато при Румъния (4,8 мил. хл) и Гърция (2,6млхл) производствените количества са нараснали със съответно 37% и 2%. САЩ (22,5 мил. хл) отчита ръст от 2%. В южните страни от Новия свят, също се наблюдава спад в произведените количества - Аржентина (8,8 мил. хл), Чили (10,1 мил. хл), Бразилия (1,4 мил.хл) отчитат спад от съответно 35%, 21% и 50%. При Южна Африка (10,5 мил. хл) производството е със 7% по-малко от това през 2015 г. В Океания, Австралия (12,5 мил. хл) има леко повишение от 5%, а Нова Зеландия (3,1 мил. хл) отчита ръст от 34%. Според статистиката на Международната организация по лозата и виното (OIV) България (1,3 мил. хл) е на 22-ра позиция в световния ранкинг за 2016 г. по произведено количество вино с ръст от 1% [7].

По данни на ИАЛВ производството на вино от реколта 2016, декларирано от регистрираните винопроизводители, възлиза на 1 207 785 хектолитра. Това е с 8% по-малко от предходната година, като производството на бели вина намалява с 8%, до 608 285 хекто-

литра, а това на червени вина и розета – със 7%, до 599 500 хектолитра. Производството на гроздова мъст е в размер 37 207 хектолитра – 34% по-малко на годишна база.

Общото количество вино, произведено от реколта `2016 възлиза на 1 333 981 хектолитра, с около 12% по-малко в сравнение с предходната година, като виното, произведено в извънпромишлени условия възлиза на 126 196 хектолитра, при 200 748 хектолитра за предходната година (таблица 1). В това число се включват:

- Вина със **Защитено наименование за произход (ЗНП)** – качествени вина – 9 511 хектолитра;
- Вина със **Защитено географско указание (ЗГУ)** – регионални вина – 360 984 хектолитра;
- Други вина, в това число **трапезни вина** – без ЗНП и ЗГУ - 837 290 хектолитра.

Водещ в производството на вино остава Югоизточният район с около 59% от общото промишлено производство, следван от Южен централен район с 18%. Най-малък е дялът на произведеното вино в Северен централен район – 3,7%.

С най-голям дял от промишленото производство на вина – реколта `2016 са трапезните вина (вина без защитено наименование за произход или защитено географско указание) – около 69%, следвани от регионалните вина (вина със защитено географско указание) – с около 30%. Спадът при произведените вина със ЗНП е 44%, а при вината с ЗГУ – 3%. Има само лек ръст от 6% при производството на трапезни вина [5].

Таблица 1

**Количество, произведено вино и гроздова мъст
от предприятията за винопроизводство, реколта '2016**

Район	Количество произведено вино и гроздова мъст, хекто- литра								
	Вина със ЗНП* (ка- чествени)		Вина със ЗГУ** (ре- гионални)		Други вина (в т. ч. тра- пезни)		Мъст	Общо вина	
	бели	чер- вени и розе	Бели	чер- вени и розе	бели	чер- вени и розе		бели	черве- ни и розе
Северозапа- ден район	50	1 719	2 715	3 865	4 097	10 937	49111	6 916	16 522
Северен цен- трален район	0	249 104	15 776	13 453	17 075	25 932	59	32 851	41 876
Североизто- чен район	1 607	5 260	33 277	8 989	22 203	16 080	630	57 087	25 121
Югоизточен район	1 237	4 330	108 406	138 811	346 697	167 980	270	456 794	311 176
Югозападен район	0	0	2 811	12 194	26 471	45 439	6 586	29 343	57 673
Южен цент- рален район	0	5 375	36 380	127 043	43 384	62 553	0	79 789	195 003
Общо	2 894	13 968	199 365	304 355	460 521	329 049	56656	662 779	647 371

***Източник:** Изпълнителна агенция по лозата и виното, Отдел „Аг-
ростатистика“.*

*ЗНП – Защитено наименование за произход; **ЗГУ – Защитено ге-
ографско указание.

2017 година е сред трудните за винарския сектор в глобален мащаб, след като производството в световен мащаб слиза до най-ниското ниво от 60 години насам, достигайки 250млн. хектолитра. На този фон в България произведените 1.08млн. хектолитра, според данни на Земеделското министерство, е спад от 5% спрямо предходната година. Преработеното грозде от реколта '2017 за производство на вино и гроздова мъст, декларирано от регистрираните винопроизводители в ИАЛВ, е 165 818 тона, а общото количество произведено вино в промишлени условия е 1 079 897 хектолитра, като:

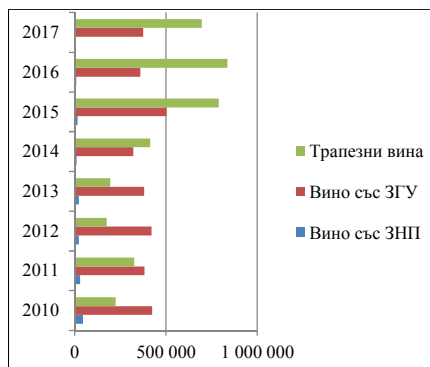
- произведените вина със ЗНП са 7 411 хл;
- вината с ЗГУ – 375 224 хл;
- други вина – 697 262 хл;
- гроздова мъст – 77 068 хл.

Произведеното вино в извън промишлени условия е 113 195 хектолитра.

По думи на земеделския министър Румен Порожанов по време на гроздобер в Чирпан през месец октомври тази година, очакванията за реколта '2018 са да бъдат произведени между 150 и 160 млн. тона грозде за винопроизводство. Според официалните данни на агроминистерството за 2017 г. за вино и гроздова мъст са произведени близо 166 млн. тона грозде. Така че, ако сегашната прогноза на ведомството се реализира, спадът в този сектор ще бъде между 5 и 10%.

Според министър Порожанов, за разлика от 2017 г., през настоящата е имало проблеми с наводнения и градушки в отделни региони. По данни на производители заради дъждовете през пролетта се е наложила допълнително пръскане на масивите с препарати за растителна защита, което увеличава себестойността на тазгодишната продукция. Същевременно обаче проблемите не са при всички производители, където очакванията са за добиви с около 30% по-високи спрямо 2017 година, а първите оценки за качеството на произведеното грозде сочат, че захарността му през тази година е по-висока[8].

Разглеждайки данните за произведеното вино през последните 10 години е видно, че производството на вина със ЗНП трайно намалява, а се увеличава производството на трапезни вина (вж. фигура 1) [3].

Година	Вино със ЗНП	Вино със ЗГУ	Трапезни вина
2010	45 250	424 722	224 508
2011	30 480	383 959	327 212
2012	23 911	422 655	176 282
2013	22 451	381 569	195 538
2014	10 529	322 228	414 194
2015	16 862	503 720	789 570
2016	9 510	360 984	837 290
2017	7 411	375 224	697 262

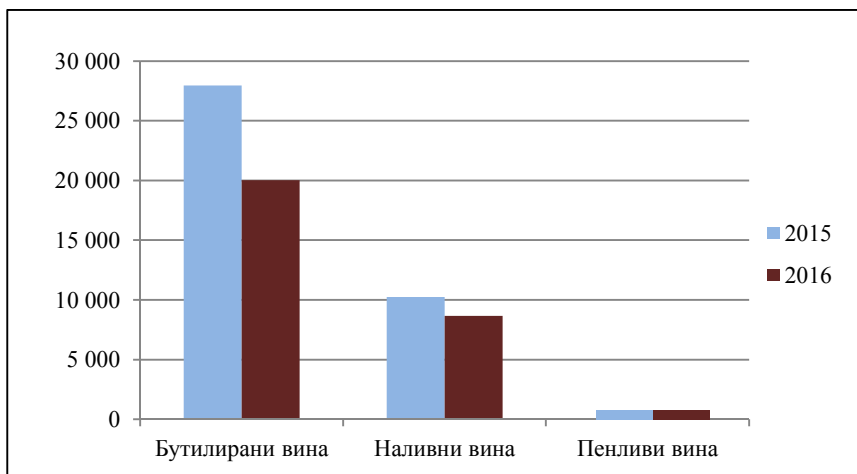
Източник: МЗХГ, отдел „Агростатистика“

**Фиг. 1. Количество, произведени вина (в hl)
за периода 2010-2017 година**

Износ и внос на вино в България

По предварителни данни на ИАЛВ, през 2016 г. износът на вино е в размер на 28 821 хил. литра – с около 25% по-малко в сравнение с 2015 г., като износът за ЕС се свива с 21,4%, а този за трети страни – с 43,6%. Общата стойност на експорта на вино за 2016г. намалява с 9,3% на годишна база, до 32 707хил. евро, при средна цена 1,13 евро/литър. Традиционно, най-големи количества са реализирани на пазарите на Европейския съюз – общо 25 713 хил. литра (89,2% от целия износ), в т.ч. 14 878 хил. литра – в Полша. Износът за трети страни възлиза на 3 108 хил. литра.

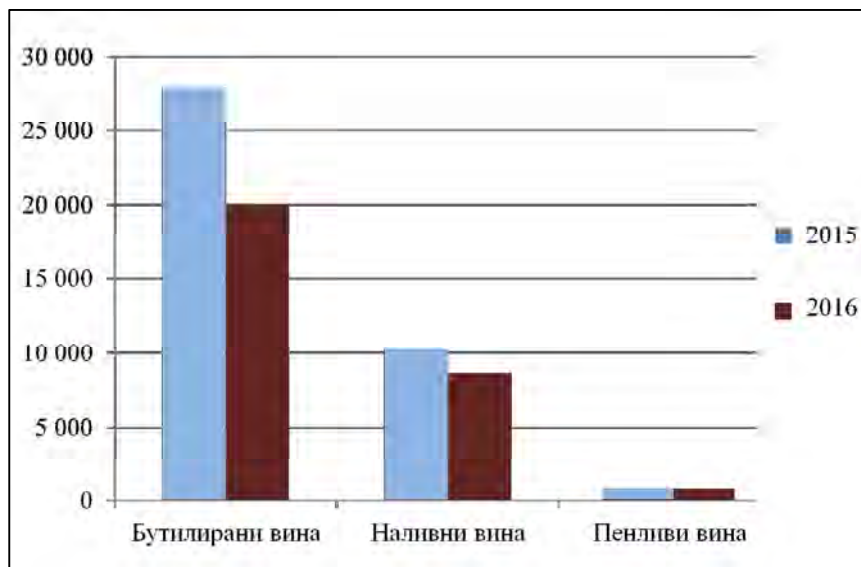
През 2016 г. бутилираните вина формират 69,5% от общия износ на вина, следвани от наливните вина с 30,1% и пенливите вина – с 0,5% (фигура 2).

Източник: НСИ, предварителни данни за 2016 г.

Фиг. 2. Износ на вино през 2015 и 2016 г., хил. литри

По данни на НСИ, износът на бутилирани вина през 2016 г., възлиза на 20 017 хил. литра, с 28,4% по-малко в сравнение с предходната година. В стойностно изражение намалението е много по-слабо изразено – с 5,6%, до 26 516 хил. евро, поради нарастване на средната експортна цена с 31,9%, до 1,32 евро/литър. Най-голямо количество бутилирани вина през 2016 г. е насочено за Полша – 11 731 хил. литра или около 59% от общия износ на бутилирани вина. В сравнение с предходната година, експортът на бутилирани вина за Русия се свива със 71%, до 1 045 хил. литра. Сравнително голям износ е реализиран и за Обединеното кралство (1 520 хил. литра) и Чехия (1 054 хил. литра) [5].

Източник: НСИ, предварителни данни за 2016 г.

Фиг. 3. Внос на вино за периода 2015 – 2016 г., хил. литри

По предварителни данни на НСИ, през 2016 г. общият внос на вино в страната възлиза на 7 316 хил. литра, което е с 8% по-малко на годишна база. Най-голям дял от общия внос на вина през 2016 г. заемат наливните – 50,4%, следвани от бутилираните – с 44,6% и пенливите вина – с 4,8%. Най-големият вносител на бутилирани вина за България е Франция, следван от Италия, Германия и Испания, а Румъния е най-големият вносител на наливни вина (фигура 3) [5].

Според статистическата информация на НСИ за производството, търговията и потреблението на вино за 2015 г. на местния пазар са реализирани приблизително 90-95 милиона литра годишно, а продажбите на вносни вина на българския пазар представляват около 5% от общото количество и 11% в стойностно изражение. Потреблението на вино е 4,6 литра средно на лице от населението за 2015 г., а българското домакинство е купувало 5,7 литра на средна цена 4,03 лв.

Според пазарни проучвания през 2017 г. средната цена на литър българско вино е нараснала до 7 лева, а средната цена на

бутилка вносно вино е около 14 лева. Разпределението на пазара според каналите на продажби до голяма степен следва световните тенденции - почти 90% от продадените количества са реализирани off-trade.

Интересно е разпределението между продажбите на бели и червени вина. България традиционно се възприема като голям производител на червено вино, както на световния пазар, така и в съзнанието на българския консуматор. През последните години обаче продажбите на бяло и червено вино на местния пазар са почти изравнени, все още с лек превес на червеното вино. Не може да не отчетем значителния ръст на категорията розе – ако допреди 15-20 години розетата бяха възприемани като някакъв тип екзотичен винен продукт, днес продажбите на тези вина надхвърлят 7-8% от продадените годишни количества и представляват почти 15% в стойностно изражение. Налице е трайна тенденция и е напълно вероятно розето да увеличи още повече пазарния си дял. До голяма степен е намаляла традиционната ярко изразена сезонност при продажбите на бели вина и розета.

В заключение, определено през последните десет години пазарът на вино в България демонстрира сходни тенденции с другите пазари на вино в света, което до голяма степен се дължи на превръщането му в част от общия европейски пазар, както и на нарасналите възможности за пътуване и за обмен на информация от страна на потребителите[9, 13].

„Успешен сценарий“ за развитие на винопроизводството в България

Лозарството и винопроизводството са традиционно силни сектори в икономиката на България. Наличието на потенциал от местни сортове и обособени лозаро-винарски области и райони, съчетани с квалифициран човешки потенциал и съвременна материално-техническа база са условия за постигане на нова производствена и пазарна ориентация на търговията с качествени вина, но икономическите данни от последните години показват значителен спад както в обема на произвежданото вино, така и в обема на експортираните количества.

За да се подобрят тези резултати и тенденциите да вървят във възходяща посока, всички заети в сектора, заедно с държавните и неправителствените институции трябва да дадат отговор на следните въпроси:

✓ Къде се намираме (в национален, регионален, световен мащаб)?

✓ Какво притежаваме (в наличност или липсва, вероятно да получим, възможно да постигнем)?

✓ От какво да се възползваме или предпазим (положителни или отрицателни тенденции и събития)?

✓ Каква стратегия да изберем (активни действия, пасивност, създаване на коалиции)?

В този контекст може да бъде направен следния SWOT анализ за сектор „Винопроизводство“ (таблица 2):

Таблица 2

SWOT анализ на винопроизводствения сектор в България

КОМПОНЕНТ НА SWOT	ХАРАКТЕРИСТИКА	КОМЕНТАР
СИЛНИ СТРАНИ	История и традиции.	Вековни традиции в лозарството (създадени уникални местни винени и десертни сортове) и във винопроизводството (разнообразие на местни технологии).
	Разнообразие от лозаровинарски райони и благоприятни почвено-климатични условия.	Разнообразни и уникални комбинации от почвено-климатични фактори, отразяващи се на специфичните качества на вината от местни и интродуцирани сортове грозде, на качества на десертното грозде.
	Богата сортова листа на винено и десертно грозде.	Уникални сортове, продукт на древна и съвременна селекция, хибридни сортове десертно грозде, хибриди, устойчиви на неблагоприятни фактори, набор от нови хибридни сортове.

	Голям брой винопроизводители (основно частни).	Над 260 са частните винопроизводствени компании, равномерно разпределени из цялата страна.
	Висококвалифицирани експерти.	Научноизследователски институти и катедри по лозарство и технология на винопроизводството – специалисти с научен и практичен опит.
	Закон за виното и алкохолните напитки.	На лице е нормативна база.
СЛАБИ СТРАНИ	Влошена възрастова структура на лозята.	Скоростта на презасаждане на нови лозя е по-ниска от отмирането им, което води до застаряване на насажденията и намаляване на тяхната площ.
	Малки по площ лозови насаждения.	След реституцията големите масиви се разпределят на различни собственици, което затруднява механизиранията обработка и мащабното производство.
	Недостатъчни знания за модерните технологии в лозарството и винопроизводството.	Остаряла инфраструктура и програми за обучение, недостатъчно средства за обучение и участия в международни симпозиуми, изоставане спрямо новите тенденции в стиловете вина.
	Остаряло техническо оборудване.	Липса на инвестиции за осъвременяване на техническата база.
	Липса на пазарна ориентация в стила на вината.	Неразбиране на новите конкурентни условия на пазара – нови стилове вина, постоянство на качеството, гарантиране на произхода.
	Липса на държавен контрол върху имената на районите.	Имената на районите върху етикетите не са собственост на определени винопроизводители и могат да се използват от конкуренти – неблагоприятно влияние при дистрибуцията на международните пазари.

	Недостатъчно национално финансиране на лозарството и промоцията на българските вина на външните пазари.	Недостатъчно финансиране за: изграждане на пилотни пепиниерски стопанства и маточници; изкореняване на нерентабилните лозя и презасаждането им; модерно оборудване за винопроизводство; национална рекламна кампания.
ВЪЗМОЖНОСТИ	Здравословен ефект на гроздето и виното.	Доказан профилактичен ефект срещу множество от т.нар. „съвременни“ болести благодарение на съдържащите се в гроздето естествени антиоксиданти.
	Пазарна ниша за екологично чисти, органични и деликатесни продукти.	Съществува значителна пазарна ниша на европейския и световния пазар за екологично чисти и здравословни продукти, както и за функционални храни. Потребителското търсене на тези пазари е насочено към качествените и бутиковите вина.
	Растеж на населението и промени в неговата структура в глобален мащаб.	Разнообразяване на предпочитанията на потребителите, нови пазарни ниши, сегментиране на пазара.
	Членство в Европейския съюз.	Няма квоти на ЕС върху производството на десертно грозде.
	Глобализация.	Възможности за движение и обмен на специалисти и технологии, достъп до информация и пазари, винен туризъм.
ЗАПЛАХИ	Глобализация.	Засилена конкуренция от страна на традиционните държави винопроизводителки, както и на „новите“ страни – Чили, ЮАР, Австралия и др.
	Изменения на климата.	Влияние на глобалното затопляне и засушаване върху различните фази от вегетационния период на лозата – допълнителното напояване оскъпява продукцията.

	Замърсяване на околната среда.	Екологичната чистота и здравословният ефект на продуктите (грозде, вино) са важни критерии за потребителските предпочитания.
	Членство в Европейския съюз.	Неоптимални квоти поради бавната скорост на обновяване на лозовите масиви.

На базата на този SOWT анализ много от експертите в тази област определят за ключови три “компонента на успеха”:

- Качество;
- Имидж;
- Уникалност[11].

Те се възприемат като движещи сили (фактори), отговорни за предизвикването на промени в секторите лозарство и винопроизводство. За всеки компонент са анализирани факторите, които могат да генерират промени и да окажат положително влияние върху системата (таблица 3).

Таблица 3

Фактори за развитието на винопроизводството

КОМПОНЕНТ	ДВИЖЕЩА СИЛА	КОМЕНТАР
КАЧЕСТВО	Сертифициран посадъчен материал.	Осигуряване на оптимално количество висококачествен безвирусен посадъчен материал с помощта на растителните биотехнологии – качествени суровини за конкурентоспособно винопроизводство.
	Квалифицирани човешки ресурси.	Осигуряване на качествено образование и възможности за практическо обучение, приложение на научните изследвания в практиката, международен обмен на технологии и специалисти.
	Стандарти за качество и безопасност.	Съобразяване с изискванията на европейските и световните потребители за високи стандарти и постоянство на качеството, безопасност и здравословен ефект на храните.

	Тенденции в предпочитанията на потребителите.	Съобразяване със съвременните тенденции за консумация на ароматни, леки за консумация вина, с гарантиран произход.
ИМИДЖ	Маркетингови умения.	Завоюване на оптимални пазарни ниши благодарение на богат асортимент от продукти, умел маркетинг и защита на интелектуалните права, постоянство на качеството.
	Активност на частния сектор.	Находчиви решения за индивидуална рекламна кампания на частни производители, съобразена със съвременните тенденции на пазара.
	Национална рекламна политика.	Масштабна и значително по-ефективна рекламна кампания, насочена към цялостния имидж на винопроизводството и възможностите за туризъм в България.
	Винен туризъм.	Развиване на икономическия потенциал на съчетанието природни и исторически забележителности с лозарството и винопроизводството.
УНИКАЛНОСТ	Местни сортове грозде.	Пазарна ниша за вина и десертно грозде от уникални местни сортове лоза.
	Умения и традиции.	Отлични възможности за селекция и за винопроизводство, съчетавайки вековни традиции със съвременни технологии.
	Комбинация от ресурси.	Уникална комбинация от местни сортове, специфични технологии, човешки ресурси и почвено-климатични условия, които допринасят за високото качество на произведените вина.

Източник: Форсайт прогнозиране.

Заклучение

С присъединяването на страната ни към Европейския съюз лозаро-винарският сектор работи при нови условия и изисквания. Адаптирането му към тях е дългосрочен процес, осъществяването

на който изисква вземането и прилагането на стратегически решения както от страна на институциите, така и от страна на производителите, за да се повиши качеството и конкурентоспособността на произвежданата продукция, което от своя страна, да утвърди българското вино на европейските и международни пазари.

За постигането на тези цели и на устойчив растеж на винопроизводствения сектор като цяло, е необходимо прилагането на действия като:

- ✓ Поставяне на българското лозарство и винарство като приоритетни в българското земеделие на равнище министерство.

- ✓ Повишаване на качеството на човешкия потенциал чрез: модерна система за образование; квалифицирани преподаватели и учени; квалификация на кадрите в отделните звена, лаборатории и агенции; съдействие на държавната администрация и браншовите организации.

- ✓ Масово използване на информационните технологии - създаване на информационен портал за активна връзка между фирмите, научните среди, държавната администрация, международните организации и др.

- ✓ Финансиране на отделните фирми чрез участие в международни и европейски програми за изграждане главно на производствена инфраструктура.

- ✓ Поставяне на акцента върху характерните местни сортове грозде като: Мавруд, Мелник, Гъмза, Димят, Памид и други и получаването на вино от тях.

- ✓ Осигуряване на сертифициран висококачествен посадъчен материал.

- ✓ Осигуряване на растителна защита според световните и европейските стандарти.

- ✓ Усъвършенстване на традиционните технологии в съответствие със съвременните изисквания.

- ✓ Прилагане на ензимни технологии за подобряване на ароматно-вкусовите качества и спецификата на вината.

- ✓ Създаване на условия за развитие на винен туризъм - държавата да осигури данъчни и/или други преференции за онези фирми, които наред с винопроизводство развиват и винен туризъм.

✓ Изграждане и усъвършенстване на маркетинговата организация на българското вино, така че да се повиши неговият имидж на световните пазари.

Използвана литература

1. Интервю с Румен Порожанов – Министър на ЗХГ
2. Slavova, G., A. Peycheva (2017). Fundamental prerequisites and opportunities for development of wine tourism in Bulgaria, *Journal of Mountain Agriculture on the Balkans*, V.20, №4, pp. 201-214.
3. Кънчев, И, Ю. Дойчинова, А. Митева, З. Стоянова, (2012). Устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор в Южен централен район, Издателски комплекс – УНСС, София.
4. МЗХГ, Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието – Аграрен доклад ´2017, Аграрен доклад ´2016.
5. МЗХГ, отдел „Агростатистика“, Наблюдение на производството на грозде и вино – реколта ´2017, Бюлетин №342 – април 201
6. Никовска, К., Михов, Р., Стамов, Ст. (2013). Винопроизводството в България – предпоставка за винен туризъм. Сборник доклади „Храни, технологии и здраве“: Международна научно-практическа конференция, Селскостопанска академия, с.3 09-314.
7. Славова, Г., А. Пейчева (2018). Устойчиво развитие на винопроизводството в България през периода 2006-2016, чрез диверсификация по посока развитие на винен туризъм. Сборник с доклади от научна конференция: Регионална икономика и устойчиво развитие. Издателство „Наука и икономика“, ИУ – Варна, с. 564-577.
8. <http://kata.bg/index.php/bg/katalog-vuvvedenie/statii/6900-vinoproizvodstvoto-v-bulgaria> - Изказване на Радослав Радев - председател на НЛБК.
9. <http://www.oiv.int/en/databases-and-statistics/statistics> - сайт на Международната организация по лозата и виното.
10. <https://fermer.bg/novini/krasimir-koev-grozdeto-2018-g-e-s-izklyuchitelno-dobro-kachestvo>
11. https://www.capital.bg/biznes/stoki_i_prodaybi/2018/09/17/3312434_ochakva_se_po-niska_rekolta_ot_grozde/

12. <http://www.wine&bufallo-II>, Форсайт прогнозиране на развитието на биотехнологиите в сектор лозарство и винопроизводство, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

13. Киречев, Д. Тенденции в производството, търговията и финансовото състояние на предприятията от сектор „Вино“. // Тенденции и предизвикателства в развитието на икономиката: Сб. докл. от междунар. науч. конф. : Т. 3. – Варна : Унив. изд. Наука и икономика, 2012, с. 396 - 405.

За контакти:

Ред. докторант Ангелина Пейчева,
angelina.peycheva.ap@gmail.com
Икономически университет – Варна

ОТНОСНО НЯКОИ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗНОСА НА БУТИЛИРАНО ВИНО ОТ БЪЛГАРИЯ

Доц. д-р Тая Георгиева
Икономически университет – Варна

ON THE SOME TRENDS IN EXPORTATION OF BOTTLED WINE FROM BULGARIA

Assoc. Prof. Tanya Georgieva, PhD
University of Economics – Varna

Резюме

България е държава с дългогодишни традиции в производството и износа на вино. От 90-те години на XX век до наши дни до 80% от виното, което се произвежда в страната, се изнася. Бутилираното вино заема най-голям относителен дял в общите изнасяни количества. Целта на доклада е, въз основа на обща характеристика на световния винен пазар и анализ на тенденции, свързани с изнасяните количества бутилирано вино от България, да се набележат някои насоки на развитие на сектора в страната. Анализът се базира на вторични данни и обхваща периода 2007-2017 г.

Ключови думи: *бутилирано вино; износ на вино.*

JEL Класификация: *Q11; Q17; L66*

Abstract

Bulgaria is a country with long-standing traditions in the production and export of wine. From the 1990s to the present day, up to 80% of the wine produced in the country is exported. Bottled wine accounts for the largest relative share of total exported quantities. The purpose of the report is to identify some trends in the sector's development in the country on the basis of a common characteristic of the world wine market and analysis of trends related to the exported quantities of bottled wine from Bulgaria. The analysis is based on secondary data and covers the period 2007-2017.

Key words: *bottled wine; export of wine.*

JEL Classification: *Q11; Q17; L66*

България е държава с дългогодишни традиции в производството и износа на вино. От 90-те години на XX век до наши дни до 80% от

виното, което се произвежда в страната, се изнася. Бутилираното вино заема най-голям относителен дял в общите изнасяни количества.

Целта на доклада е, въз основа на обща характеристика на световния винен пазар и анализ на тенденции, свързани с изнасяните количества бутилирано вино от България, да се набележат някои насоки на развитие на сектора в страната. Анализът се базира на вторични данни и обхваща периода 2007-2017 г.

Пазарът на вино претърпява съществени промени. Появяват се нови участници. Държавите-производители на вино от Новия свят, които нямат стари традиции във винопроизводството - Австралия, Канада, Чили, Калифорния, Нова Зеландия, Южна Африка - подхождат иновативно към технологиите¹ и повишават конкурентоспособността на произвежданите продукти. Част от тези държави са сред водещите износители на вино в света през последните години (таблица 1).

Таблица 1

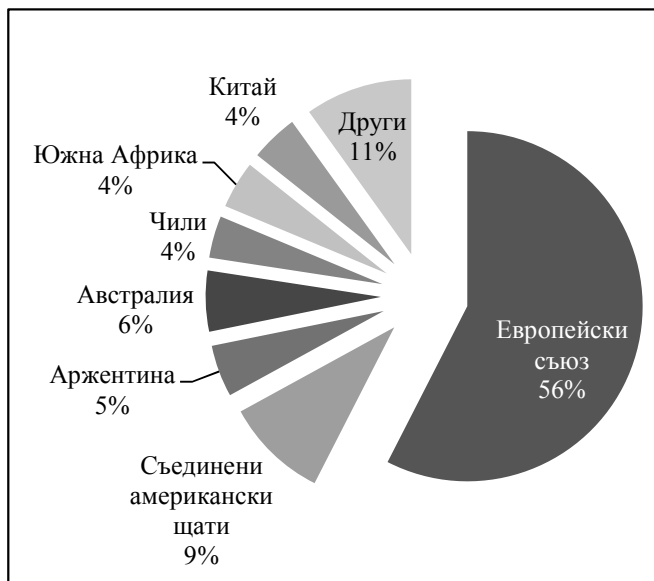
**Държави с най-голям износ на вино
през 2017 г. (в стойност)²**

Държава	Стойност (млрд. щ. д)	Относителен дял от световния износ на вино (%)
Франция	10,3	29,1
Италия	6,8	19,1
Испания	3,3	9,2
Австралия	2,1	5,8
Чили	2,0	5,7
Съединени щати	1,5	4,2
Нова Зеландия	1,2	3,4
Германия	1,1	3,2
Португалия	0. 879	2,5
Аржентина	0,806	2,3

¹ https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=agecon_etds

² <http://www.worldstopexports.com/wine-exports-country/>

Европейски съюз (ЕС) запазва позицията си на световен лидер на пазара. През 2017 г. формира 56% от световното производство на вино (фиг.1), 54% от световното потребление и 74, 7% от износа, с водещи позиции на Франция, Италия и Испания и значителен дял на Германия в общото изнесено количество (таблица 1).

Фиг. 1. Разпределение на световното производство на вино през 2017 г.³

Обща тенденция в европейските държави е намаляване на потреблението на вино на човек от населението (фиг. 2 и фиг. 3). Анализатори⁴ обясняват тази посока на развитие с две групи причини, а именно: *първо*, насочване към други алкохолни напитки, чийто пазарен дял расте и *второ*, промяна в стила на живот, свързана с отбягване на нездравословни навици.

³ Източници на данните: <http://www.oiv.int/public/medias/5479/oiv-en-bilan-2017.pdf> ; <http://www.oiv.int/public/medias/5958/oiv-state-of-the-vitiviniculture-world-market-april-2018.pdf>

⁴ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115000209>

■ Държави, в които традиционно доминират предпочитанията към вино

■ Държави, в които традиционно доминират предпочитанията към бира

■ Държави, в които традиционно доминират предпочитанията към водка

Фиг. 2. Доминиращи модели на традиционно предпочитани алкохолни напитки в европейските държави⁵

В държавите, към които България изнася най-големи количества бутилирано вино през периода 2007-2017 г. (Полша, Русия, Румъния, Чехия и Великобритания) потреблението на бира или водка на човек от населението превишава в стойностно отношение потреблението на вино (фиг. 3).

⁵ Grigg, David (2004). „Wine, Spirits and Beer: World Patterns of Consumption“. *Geography*. **89** (2): 99–110.

■ Държави, в които потреблението на вино на човек от населението превишава в стойностно отношение потреблението на бира и водка

■ Държави, в които потреблението на бира на човек от населението превишава потреблението на вино и водка

■ Държави, в които потреблението на водка на човек от населението превишава потреблението на вино и бира

**Фиг. 3. Предпочитания към алкохолни напитки
в европейските държави след 2010 г.⁶**

През 2017 г. трите държави, които внасят най-големи количества вино са САЩ, Великобритания и Германия (табл. 2).

⁶ Пак там.

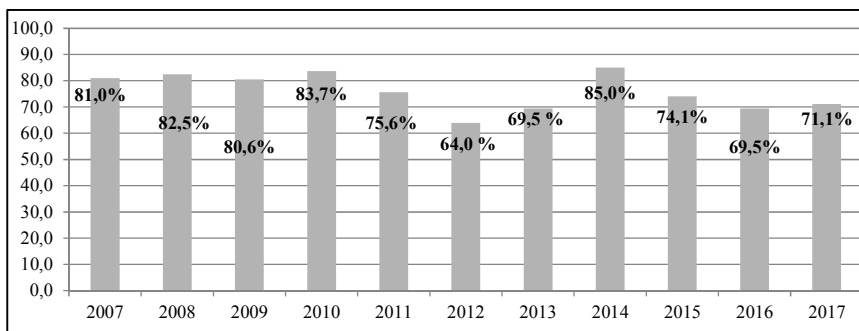
**Държави с най-голям внос на вино
през 2017 г. (в стойност)⁷**

Държава	Стойност (млрд. щ. д)	Относителен дял от световния износ на вино (%)
САЩ	6,2	17,2
Великобритания	4,1	11,5
Германия	2,9	8,0
Китай	2,8	7,8
Канада	1,9	5,3
Япония	1,6	4,5
Хонконг	1,5	4,3
Холандия	1,3	3,6
Белгия	1,1	3,0
Русия	1,0	2,8

Страните с най-голям *ръст* на вътрешния пазар през периода 2013-2017 г. са: Китай (с 79,8%), Хонконг (с 48,3%) и САЩ (с 12,4%). Русия (18,3%) и Великобритания (17,1%) са сред държавите, които през този период отчитат най-голям спад в стойността на вноса.⁸

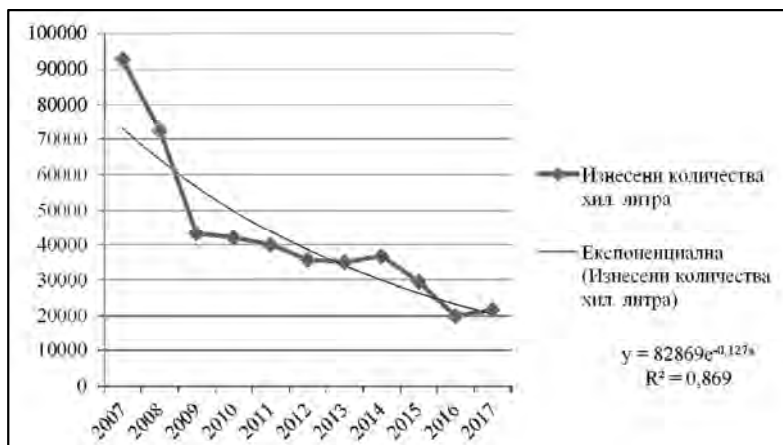
⁷ <http://www.worldstopexports.com/top-wine-importing-countries/>

⁸ Пак там.

Фиг. 4. Относителен дял на изнесените количества тихо, бутилирано вино (2017) в общия износ на вино от България през периода 2007-2017 г.⁹

През всички години на периода 2007-2007 г. относителният дял на изнесените от България количества бутилирани вина превишава сумата от дяловете в износа на останалите две групи вина – пенливи и наливни. Наред с това, износът на бутилирано вино намалява с нарастващ темп през периода (фиг. 5).

Фиг. 5. Износ на бутилирано вино от България през периода 2007 – 2017 г.

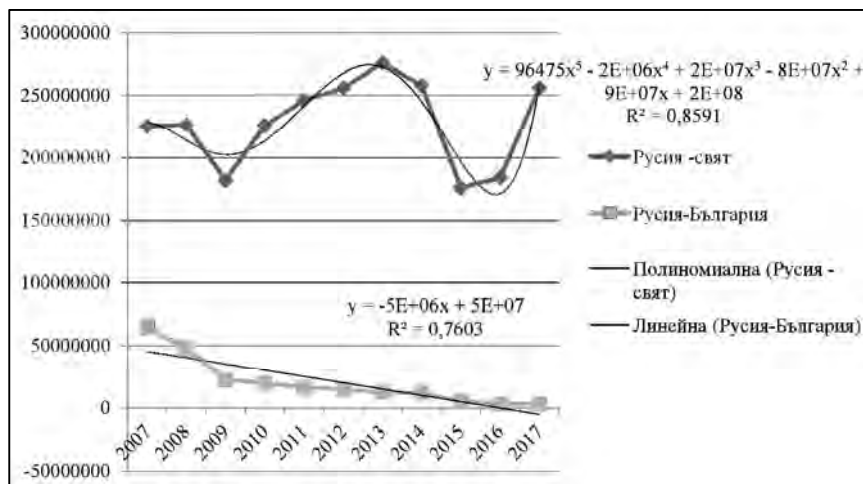
⁹ Източник на данните: Аграрни доклади от 2008 до 2018 г.

Държавите, към които България изнася най-големи количества бутилирани вина през годините на периода 2007 -2016 г. са Руската федерация, Полша, Чехия, Румъния и Великобритания.

Фиг. 6. Държави, към които са насочени 80% от изнесените от България количества бутилирано вино по години на периода 2007-2016 г.

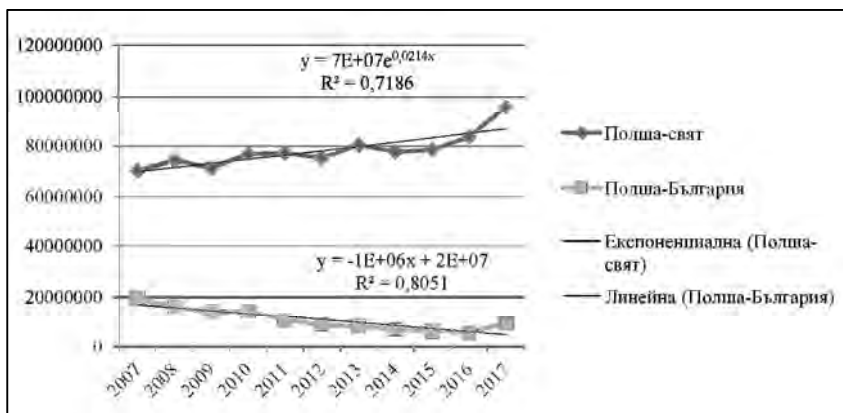
През изучавания период се променят държавите, към които е насочен 80% от износа на българско вино, както и техния брой. До 2010 г. половината от виното за износ е насочено към Русия, а 80% от количествата се изнасят към две държави- Руската федерация и Полша. След 2010 година 80% от износа се формира от количества, насочени към повече държави – Полша, Русия, Румъния, Чешка република и Великобритания. След 2014 г. Полша измества Русия като най-голям потребител на българско вино. През 2015 и 2016 г. износът към Полша формира над 50% от общия износ на бутилирани вина.

Фиг. 7. Количества вино, внесени в Русия от света и от България по години на периода 2007-2017 г.¹⁰

В количествено отношение вносет на вино в Русия от света се колебае в двете посоки през изследвания период. Най-големи количества са внесени през 2013 г., а най-малки през 2015 г. Количеството вино, което Русия внася от България закономерно намалява през периода, като през 2007 година надвишава 19 пъти вноса през 2017 г. (фиг. 7).

¹⁰ Изчисления по данни от United Nations Comtrade Database.

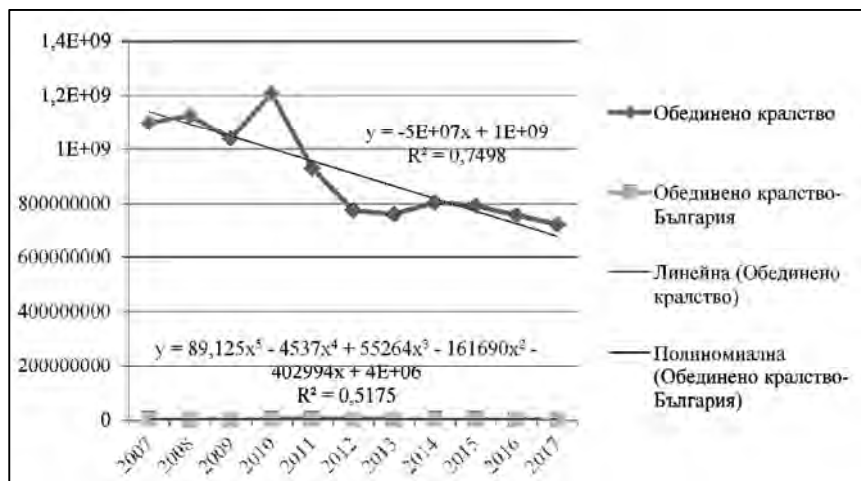

Фиг. 8. Количества вино, внесени в Полша от света и от България по години на периода 2007-2017 г.

Общите количества вино, внесени в Полша от света, се повишават в нарастваща степен през периода 2007-2017 г. (трандовата линия, която най-точно описва емпиричната крива на внесените количества е експоненциална). В противоречие на тази тенденция, вносът от България закономерно намалява. Количествата, внесени от България през 2017 г. са два пъти по-малки в сравнение с тези през 2007 г.

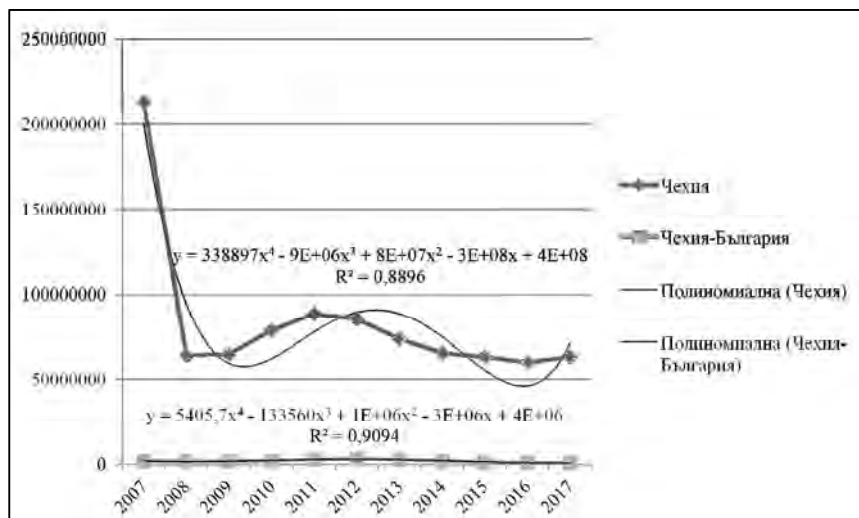
Във Великобритания осигуряването на продукта на вътрешния пазар е почти изцяло зависимо от вноса. Внесените количества бутилирано вино в Обединеното кралство закономерно намаляват през периода. Количествата, внесени от България се колебаят през отделните години и формират много малка част от общите внесени количества в страната - през периода 2007 - 2017 г. само 0,27%¹¹ от общото внесено количество вино във Великобритания се осигурява от България.

¹¹ Изчисления по данни от *United Nations Comtrade Database*

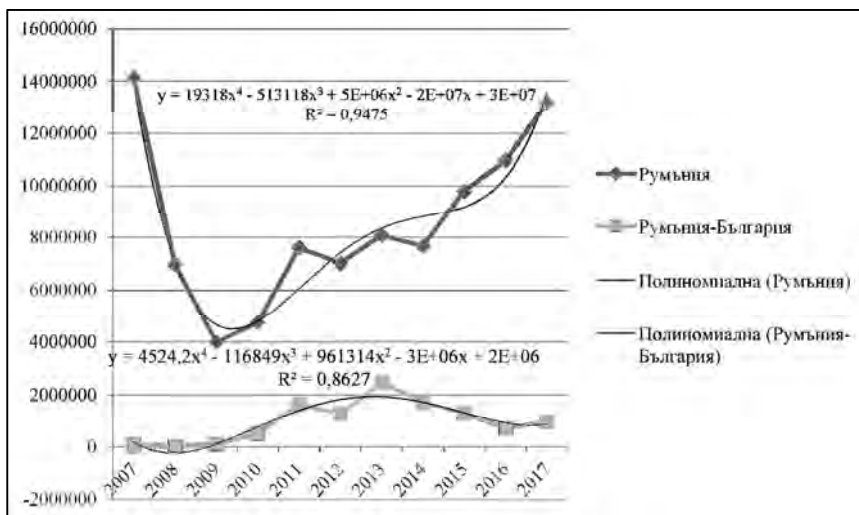
Фиг. 9. Количества вино, внесени в Обединеното кралство от света и от България по години на периода 2007-2017 г.

В Чехия зависимостта от вноса също е висока – по-малко от 23% от потребяваните количества се произвеждат в страната. Вносът на бутилирано вино се колебае през отделните години на период (фиг.10). Степента на зависимост от вноса на бутилирано вино от България е сравнително малка – през периода 2007-2017 г. вносът от България формира 2,5% от общите внесени количества.

Фиг. 10. Количества вино, внесени в Чехия от света и от България по години на периода 2007-2017 г.

В Румъния степента на зависимост от вноса е сравнително малка – близо 90% от потребяваните количества се произвеждат в страната. Внасяните общи количества бутилирано вино в тази държава се понижават през периода 2007 - 2009 г повече от три пъти., след което се повишават до равнище, близко до това през 2007 г. Вносът от България през 2017 г. превишава 13 пъти количествата, внесени през 2007 г (фиг. 11). През периода 2007 - 2017 г. вносът от България формира около 11% от общото внесено количество в страната (по този показател Румъния е изпреварена само от Полша).

Фиг. 11. Количества вино, внесени в Румъния от света и от България по години на периода 2007-2017 г.

Въз основа на осъществения анализ достигахме до следните основни **изводи**:

Първо, износът на бутилирани вина от България намалява с нарастващ темп през периода 2007-2017 г. Основна част от експорта е насочен към европейски държави, където интересът към продукта намалява през последните години.

Второ, изнасяните количества към всички основни търговски партньори (с изключение на износа към Румъния) или намаляват, или се колебаят. Износът на бутилирано вино към Полша и Русия, измерен в литри, закономерно намалява през изследвания период, което дава отражение върху продажбите за износ на дружествата. При това, коментираната динамика не следва логиката на изменението на общите внасяни количества в тези две държави. Износът към Великобритания и Чехия през периода формира сравнително малък относителен дял в количеството на общия внос в тези държави и се колебае значително.

В заключение, износът на бутилирано вино от България намалява в количествено отношение. Тази обща тенденция може да се

обясни както с производствения капацитет на страната, така и с понижено търсене на продуктите в европейските държави. За развитието на сектора в страната е следователно особено важно да се положат усилия за проучване и разкриване на нови пазари за износ. От значение е българските производители да успеят да се позиционират добре в държави, където консумацията на вино на глава от населението е все още малка, но расте с бързи темпове (например Китай, САЩ, Япония). С оглед компенсиране на намаляващите количества на износа, особено важно е откриване на възможности за подобряване на имиджа на българските вина и повишаване на интереса към качествени продукти на сравнително висока цена.

За контакти:

Доц. д-р Таня Георгиева, t.georgieva@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА И ПОЛИТИКА НА ПОДКРЕПА НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

*Гл. ас. д-р Дамян Киречев,
гл. ас. д-р Антоанета Стоянова
Икономически университет – Варна*

INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND SUPPORT POLICY OF THE VINE AND WINE SECTOR IN BULGARIA

*Chief Assist. Prof. Damyan Kirechev, PhD
Chief Assist. Prof. Antoaneta Stoyanova, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме

В доклада се изследва институционалната рамка, в която функционира лозаро-винарския сектор на България. Направено е проучване на законовата база, по която се регулира сектора, институциите, които регулират процесите в него, научното и кадровото обслужване на сектора, лозарския регистър и др. Като страна член на Европейския съюз, България прилага механизмите на Обща организация на пазара на вино. Проучена е политиката за финансова подкрепа на сектора за периода след 2000 г. Отделя се специално място на ролята и значението на Националните програми за подпомагане на лозаро-винарския сектор.

Ключови думи: лозаро-винарски сектор; Закон за виното и спиртните напитки; институции на лозаро-винарския сектор; финансова подкрепа, подпомагане на лозаро-винарския сектор.

JEL Класификация: Q10; Q18

Abstract

The report examines the institutional framework in which the vine and wine sector of Bulgaria operates. A study has been made of the legal basis on which the sector is regulated, the institutions that regulate its processes, the scientific and personnel servicing of the sector, the vineyard register, etc. As a member of the European Union, Bulgaria applies the mechanisms of the Common Organization of the Wine Market. The sector's financial support policy for

the post-2000 period has been explored. A special place is given to the role and importance of the National Support Programs for the Vine and Wine Sector.

Keywords: *vine and wine sector; Law on Wine and Spirits; institutions of the vine and wine sector; financial support, support to the vine and wine sector.*

JEL Classification: *Q10; Q18*

Въведение

Институционалната рамка се явява външна предпоставка за нормално функциониране на икономическите и управленските отношения в лозаро-винарския сектор. Тя включва нормативната база касаеща сектора, институциите регулиращи отношенията в сектора, браншовите организации и организациите за научно и кадрово обслужване. Благоприятната инфраструктура на сектора е възможност за провеждането на успешни иновации и инвестиции в лозаро-винарския сектор и е важен фактор за неговия устойчив и конкурентен растеж.

Като страна членка на Европейския съюз от 2007 г. (а от 2000 г. до 2006 г. действията са посока преговор за присъединяване), българският лозаро-винарски сектор е интегриран в структурата на Съюза. Възприетата Обща организация на пазара на вино е сложна, защото има голям обхват – от засаждането на лозята до етикетирането на бутилките. За разлика от други пазарни режими на Общността, Общата организация на пазара на виното не включва директни плащания за производителите, което не позволява на лозарските и лозаро-винарските стопанства да получават помощи за доходите си по Стълб 1 на ОСП, а възможностите за подкрепа по Стълб 2 са ограничени. Реформата в Общата организация на пазара на вино и приемането на Регламенти 479/2008 и 555/2008 г. от Европейската комисия позволиха мерките за подкрепа да се насочат към адаптиране на производството спрямо търсенето, към контрола върху качеството, защита на продуктите, подобряване на представянето и и др.

В тази връзка, целта на настоящия доклад е да се направи оценка на институционалната рамка и политическата подкрепа за сектора и да се изведат виждания за нейното усъвършенстване и развитие.

Институционална рамка за развитие на лозаро-винарския сектор (инфраструктура на сектора)

В изследването на организационно - управленската инфраструктура на лозаро-винарския сектор влияеща върху неговото развитие и конкурентна способност, на съвременния етап на преосмисляне на отношенията, са проучени законодателната база, институциите и институционалната рамка, научното и кадровото обслужване, лозарския регистър и др.

Законодателство. Като пълноправен член на Европейския съюз в страната ни се наложиха промени в законодателната база регламентираща производството и търговията с грозде и вино. От 16 септември 2012 г. влезе в сила нов Закон за виното и спиртните напитки¹ (ЗВЧН), основен нормативен документ в сектора на лозята и виното.

Законът за виното и спиртните напитки отменя закона от 2000² г. При изготвянето му са взети предвид по-важните регламенти на ЕС: Регламент 1234/2007 г.; Регламент 479/2008 г.; Регламент 555/2008 г.; Регламент 436/2009 г.; Регламент 606/2009 г.; Регламент 607/2009 г. ЗВЧН е рамков закон, който предопредели приемането на голям брой подзаконовни нормативни актове. ЗВЧН урежда условията и реда за производството, получаването, преработката, етиктирането, търговията и контрола на гроздето, предназначено за производство на вино, вината, продуктите, получени от грозде и

¹ Обн. ДВ. бр.45 от 15 Юни 2012 г., изм. ДВ. бр.15 от 15 Февруари 2013 г., изм. и доп. ДВ. бр.26 от 21 Март 2014 г., изм. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2015 г., изм. ДВ. бр.61 от 11 Август 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.9 от 26 Януари 2017 г., изм. ДВ. бр.58 от 18 Юли 2017 г., изм. и доп. ДВ. бр.17 от 23 Февруари 2018 г.

² Обн. ДВ. бр.86 от 1 Октомври 1999 г., изм. ДВ. бр.56 от 7 Юни 2002 г., изм. ДВ. бр.16 от 27 Февруари 2004 г., изм. ДВ. бр.108 от 10 Декември 2004 г., изм. ДВ. бр.113 от 28 Декември 2004 г., изм. ДВ. бр.99 от 9 Декември 2005 г., изм. ДВ. бр.105 от 29 Декември 2005 г., изм. ДВ. бр.18 от 28 Февруари 2006 г., изм. ДВ. бр.30 от 11 Април 2006 г., изм. ДВ. бр.34 от 25 Април 2006 г., изм. ДВ. бр.51 от 23 Юни 2006 г., изм. ДВ. бр.36 от 4 Април 2008 г., изм. ДВ. бр.82 от 16 Октомври 2009 г., изм. ДВ. бр.99 от 16 Декември 2011 г., отм. ДВ. бр.45 от 15 Юни 2012 г.

вино, плодовите вина, оцета, етиловия алкохол и дестилатите от земеделски произход, и на спиртните напитки, както и управлението и контрола на лозаро-винарския потенциал.

ЗВСН създава и въвежда система от икономически, социални и юридически мерки за възстановяване и по-нататъшно развитие на лозарството и винопроизводството и неговата трансформация в селскостопански сектор с изключително значение за икономиката на страната. Освен това, законът стимулира производството на вина със Защитено наименование на произход (ЗНП) и Защитено географско указание (ЗГУ) чрез ефективно използване на естествените ресурси и прилагането на нови технологии. Законът съдейства да се да стабилизира пазара на гроздето, да се гарантира равен жизнен стандарт за населението занимаващо се с отглеждането на лозя и да осигури добри икономически условия за преработка. Разпоредбите на закона, включват:

- Органите на управление на лозаро-винарския сектор;
- Организацията на производителите и междупрофесионалните организации;
- Производствения потенциал, в т.ч. класификацията на винените сортове лози, правата за ново засаждане, правата за презасаждане и възможностите за тяхното прехвърляне, ползването на националния резерв от права на засаждане на винени сортове лози, промените в структурата на стопанствата;
- Поддържането на лозарски регистър;
- Лозаро-винарските продукти и категориите вина;
- Производството на лозаро-винарски продукти, в т.ч. разрешените енологични практики и ограничения и възможностите за обогатяване на лозаро-винарските продукти;
- Етикетирането и представянето на лозаро-винарските продукти;
- Превоза на лозаро-винарските продукти;
- Условията за производство и търговия със спиртни напитки
- Лабораторният контрол и методите на изпитване на вината и спиртните напитки

Подзаконовите нормативни документи в сектора на лозята и виното включват приемането на наредби конкретизиращи прилагането на изискванията в ЗВСН, предоставянето на финансова помощ на сектора, биологичното производство и др. Основни подзаконовни нормативни документи са: Наредба за условията и реда за издаване на разрешения за засаждане на лозя; Наредба за разрешените енологични практики и обработки и контрола по тяхното извършване; Наредба за условията и реда за засаждане на нови лозя, презасаждане, присаждане и управлението на националния резерв от права на засаждането на винени сортове лози; Наредба за условията, на които трябва да отговаря качествените вина, произведени в определен район, реда и начина за тяхното утвърждаване; Наредба за разновидностите специални вина и правилата за тяхното производство; Наредба за правилата и изискванията за производството на регионални вина; Наредба за правилата за производството на пенливи и изкрящи вина и реда за използване на разрешените подслаждащи средства, ароматни и вкусови добавки; Наредба за търговия с посадъчен материал; Наредба за процедурите по сертификация и/или одобрение на произвеждания и търгуван посадъчен материал; Наредба за условията и реда за създаване и поддържане на регистър на лозарските стопанства и специализирана карта на лозята; Наредба от 2018 г. за прилагане на правилата за биологично производство, етикетирание и контрол; наредби за условията и реда за предоставяне на финансова помощ по Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2014-2018 и периода 2019-2023; Наредба за контрола и координацията на контрола върху вината, спирта, дестилатите и спиртните напитки; Наредба за обозначаването търговското представяне на вината, спиртните напитки и продуктите от грозде и вино; Наредба за придружителните документи при превоз на грозде и вина; Наредба за условията и реда за регистриране и заличаване от регистъра, данните, подлежащи на вписване, начина на водене на дневниците, съдържанието и формата на декларациите на реколтата и стоквата наличност и контрола върху регистрираните лица и дейността им; Наредба за условията и реда за предаването на вторични продукти от винопроизводството

за задължителна дестилация, изискванията, на които трябва да отговарят, и контрола върху тях и др.

ЗВСН и подзаконовите нормативни документи се явяват основен инструмент за гарантиране на качеството и безопасността на продуктите от лозаро-винарския сектор. Нормативната база създава условия за нормално провеждане на политиката в сектора, контрол върху производствения потенциал и спазването на добри енологични практики. Развитието и последните промени законодателството от 2017 г. бяха насочени към създаването на система, адаптирана към нуждите на лозаро-винарския сектор, основаваща се на по-ясни, опростени и ефикасни правила в режимите на производството и търговията. Подобряването на методите за контрол ще доведе до повече прозрачност на пазара, по-честна конкуренция и недопускане на измамни практики.

Институции заети в сектора. Институционалната рамка на лозаро-винарския сектор включва правителствените институции ангажирани в провеждане на държавната политика в сектора и прилагането на практиките в производството на грозде и вино. Основните институции регулиращи отношенията в сектора са Министерството на земеделието, храните и горите (МЗХГ), Изпълнителната агенция по лозята и виното (ИАЛВ), Националната и Регионалните лозаро-винарски камари (НЛВК), Комисията по качествени вина и Централна арбитражна дегустационна комисия и регионални дегустационни комисии.

⇒ *Министерство на земеделието, храните и горите (МЗХГ).* МЗХГ е централен орган на изпълнителната власт, който изпълнява, контролира и координира държавната политика в областта на земеделието, както и работата на държавните административни структури, провеждащи тази политика. Според правилника за дейността на МЗХГ, областта на лозарството и винопроизводството са ангажирани най-вече следните дирекции към МЗХГ:

- Дирекция „Земеделие и регионална политика“ – предлага провеждането на държавната политика в областта на лозарството, както и прилагането на ОСП на ЕС, реализира стратегии и решения в областта на икономическите регулатори, фискалния режим и финансовата политика в сектора.

- Дирекция „Анализ и стратегическо планиране“ – събира и обобщава информация, въз основа на които разработва анализи и стратегически документи в областта на лозаро-винарския сектор

- Дирекция „Пазарни мерки и организации на производители“ – изготвя стратегии, планове за действие, оценки на прилагането и други програмни документи в областта на пазарните мерки и организациите на производители в сектора;

- Дирекция „Растениевъдство и биологично производство“ – прилага национална политика за развитие на лозарството, биологичното производство, управлението на риска в областта на лозарството.

⇒ *Изпълнителна агенция по лозята и виното (ИАЛВ)*. ИАЛВ е специализиран държавен контролен орган в сектора на лозарството и винопроизводството. Агенцията провежда контрола по спазване изискванията на ЗВСН, отнасящи се до лозови насаждения, грозде, вино и продукти от грозде и вино. Дейностите и функциите на Агенцията са регламентирани от устройствен правилник на ИАЛВ. Агенцията извършва контролните си функции чрез 9 регионални звена, разположени в големи административни райони и лозарски центрове. В структурата ѝ са включени две главни дирекции: „Контрол в лозаро-винарския сектор“ (с две териториални дирекции в Плевен и Пловдив) и „Изпитвателни лаборатории“ със звена в София и Пловдив. Дейностите, които изпълнява Агенцията са в следните направления: създава и поддържа и управлява лозаро-винарския кадастър и картотеката; поддържа документи, изготвя планове, свързани с лозаро-винарския кадастър и поддържа базата данни; подготвя и изпраща списък от разрешени и препоръчани лозови сортове, като предложение за одобрение от Министерството на земеделието; сертифицира лозовият посадъчен материал; извършва контрол върху засаждането, презасаждането, присаждането и изкореняването на лозята; обработва декларации за реколта и производство; обработва получените молби за одобрение на качествени вина от специализиран район и изпраща до Комисията по качествени вина; провежда контрола за спазване на изискванията за производство на вино и продукти от грозде и вино; провежда контрола за

преработване на грозде, прилаганите енологични практики и производството на качествени вина от специализираните райони; провежда контрола съвместно с други контролни органи по придвижването на вината извън винарските изби; провежда контрола върху вноса на вина и продукти от грозде и вино в съответствие с изискванията на страната на производство; подготвя обобщени данни за винопроизводството в страната; сертифицира документи за износ към страни-членки на ЕС; работи в сътрудничество с Националната лозаро-винарска камара, регионалните лозаро-винарски камари и министерството на икономиката.

Дейността на ИАЛВ е в съответствие със ЗВСН, устава ѝ, устоите и правилник, подзаконовите нормативни актове в областта на лозарството и винопроизводството, Агенцията е оторизирана да извършва контрола от името на държавата и да прави проверки, за установяване на съответствието с разпоредбите на цялото специфично законодателство.

⇒ *Лозаро-винарски камари (ЛВК).* Лозаро-винарските камари са междупрофесионални организации, чиято цел е да защитават професионалните интереси на производителите на грозде, вино и продукти от грозде и вино, да защитават произхода, качеството и автентичността на произвежданите продукти. Членството в ЛВК е доброволно и лицата които кандидатстват за членство в тях трябва да отговарят на изискванията предвидени в раздел VIII на ЗВСН. Националната лозаро-винарска камара (НЛВК) извършва своята дейност чрез регионални лозаро-винарски камари (РЛВК). ЛВК са организации с нестопанска цел и техните функции и дейности са описани в устава на НЛВК и РЛВК. По-важните дейности, които изпълнява НЛВК са в следните насоки: участва в осъществяването на националната политика за развитие на лозарството и винарството и лозаро-винарските райони в страната; участва в разработването на проекти на нормативни актове, свързани с лозаро-винарския сектор; изготвя доклади за състоянието на лозарството и винопроизводството; учредява, определя териториалния обхват на регионалните лозаро-винарски камари; разработва добри практики за производство и предлагане на пазара на лозаро-винарски продукти; прави

предложения за определяне на район за производство на вино със защитено наименование за произход (ЗНП)/защитено географско указание (ЗГУ); защитава интересите на лозаро-винарския сектор на национално ниво; предлага начини за разпределение на средствата на МЗХГ, предназначени за развитие и подпомагане на лозарството; предлага намеса на държавата на пазара на лозаро-винарски продукти; подпомага централните и териториалните органи на изпълнителната власт, при разработването на икономическата им политика и целевото финансиране на програми и проекти за лозарските райони и населените места; утвърждава състава на регионалните дегустационни комисии; осъществява контрол върху дейността на РЛВК; участва в спорове по защита на качеството и произхода на вината, когато са упълномощени от своите членове; организира национални и международни конкурси за вино и спиртни напитки; организира обучения по теми, свързани с производството на лозаро-винарски продукти; други функции.

По-важните дейности, които изпълняват РЛВК са: издават сертификати за произход на винено грозде; издават сертификати за произход на качествени вина от специализиран район; издават сертификати за автентичност на бренди и винено бренди; извършват задължителен органолептичен анализ и оценка на качествените вина чрез Регионалните дегустационни комисии към РЛВК; одобряват професионалния кодекс в съответствие с ЗВСН и подзаконовите нормативни актове, които определят изискванията за засаждане и реда за засаждане, унифицирана растителна защита на виненото грозде, гроздовата реколта, преработване и правилно преработване на вина и други професионални изисквания; дават препоръки към собствениците, които не са отглеждани своите лозя по начина, по който да извършват мерките за предотвратяване на ерозията и мерките за растителна защита; изготвят предложения до МЗХГ за изкореняване на изоставени лозя и др.

В съответствие с решение на общото събрание на НЛВК у нас са шест регионални ЛВК – „Мизия“ (Плевен); „Черноморска“ (Варна); „Тракия“ (Пловдив); „Източно тракийска“ (Сливен); „Пирин“ (Сандански); „Южно Черноморие“ (Бургас).

⇒ *Комисия на качествени вина (ККВ)*. Комисията е създадена със заповед на министъра на земеделието, съобразно ЗВСН, и се отнася до качествените вина. Тя е неперсонифицирана структура към МЗХГ, но в нея участват представители и на ИАЛВ, и на НЛВК. Компетенциите на ККВ включват: преглед и подаване на декларации за качествени вина; извършва проверки по места; извършва проверка и мониторинг на изследователската дейност в съответствие с признатата методология; нарежда да бъдат извършени допълнителни разследвания в случай на несъответствие и недобросъвестност; изготвя предложения до министъра на земеделието за одобряване на качествено вино от специализиран регион.

⇒ *Централна арбитражна дегустационна комисия (ЦАДК) и регионални дегустационни комисии (РДК)*. Те са комисии създадени по смисъла ЗВСН. РДК са структури на РЛВК. Те извършват задължителен органолептичен анализ и оценка на качествените вина, регионалните вина, съгласно международните договори, оценка на бренди и винено бренди преди тяхното предлагане на пазара и доброволен органолептичен анализ и оценка на вината и другите продукти от грозде, определени от кандидата. Дейността на комисиите е уредена с Правилник за устройството и дейността на дегустационните комисии.

Научно и кадрово обслужване на лозаро-винарския сектор. Научно-изследователската дейност в областта на отглеждане на лозя и производство на вино, се извършва в *Института по лозата и виното* към Селскостопанска академия. Той е юридическо лице с център в град Плевен. В института се провеждат изследвания във връзка със създаването на нови сортове лози, усъвършенстване на производството на лозов посадъчен материал, усъвършенстване на технологичните решения за отглеждане на лозята, подобряване на механизацията и др. Научни изследвания у нас в областта на лозарството се провеждат още от *Аграрен университет - Пловдив* и *Комплексна опитна станция по лозарство и винарство* във Варна към Селскостопанска академия.

Съветническа дейност в областта на лозарството се провеждат от областните центрове на Националната служба за съвети в земедели-

ето (НССЗ). Водеща дейност на НССЗ в сектора е подпомагането на земеделските производители за възстановяването на стари и създаване на нови лозя. Специално внимание се отделя на обучението на земеделските производители по въпросите на почвените проучвания преди засаждането, използването на качествен сертифициран посадъчен материал, прилагането на правилна агротехника и растителна диагностика. Предоставят се съвети и консултации свързани с условията и реда за засаждане и презасаждане на лозя, както и за прилагането на добри лозарски практики.

Кадровото осигуряване на лозаро-винарския сектор със специалисти се осъществява от катедра “Лозарство и винарство” в Аграрния Университет в Пловдив, Институт по лозата и виното в Плевен и катедра “Технология на виното и пивото” в Университета по хранителни технологии в Пловдив.

Лозарски регистър. Изграждането на лозарски регистър и попълването му с данните от вписаните лозарски стопанства е основно изискване за ефективното управление на лозарския потенциал. Императивно изискване на базовия регламент 1493/99 (нов 479/2008 г) е изграждането на регистър на лозарските стопанства. Той е необходимо условие за управлението на правата на засаждане на нови лозя, презасаждане, присаждане и изкореняване на съществуващите лозя, както и упражняването на ефективен контрол. Регистърът на лозарските стопанства се води от Изпълнителната агенция по лозата и виното и съдържа специализирани данни за лозарските стопанства и имоти. Функционирането на регистъра се основава на ЗВСП и Наредба № 12 от 2005 г на МЗХГ и МРРБ за условията и реда за създаване и поддържане на регистър на лозарските стопанства и специализирана карта на лозата.

Карта на лозята и информационна система на лозята. Специализираната карта на лозята съдържа основни кадастрални данни - обект на кадастъра, и специализирани данни за лозята. Основна единица на специализираната карта на лозята е лозарското стопанство. Идентификатор на лозарските имоти е идентификаторът на съответните поземлени имоти, определен съгласно Наредба № 15 от 2001 г. за структурата и съдържанието на идентификатора на нед-

вижимите имоти в кадастъра, точността на специализираната карта на лозята съответства на Закона за кадастъра и имотния регистър. Регистърът на лозарските стопанства и специализираната карта на лозята съдържат основни кадастрални данни съгласно Закона за кадастъра и имотния регистър и специализирани данни. Специализирани са данните за: сортовете лози, гъстотата на засаждане, годината на засаждане, почвените и климатичните характеристики и формата на стопанисване на лозарските имоти. Основните кадастрални данни се набират от МЗХГ и Агенцията по кадастъра. Допълнителните кадастрални данни се набират от: справки-декларации за местонахождението на лозовите насаждения; декларации за реколта; декларации за засаждане, презасаждане; присаждане и изкореняване, предоставени от производителите на винено грозде; областните дирекции "Земеделие" към МЗХГ; Изпълнителната агенция по почвените ресурси към министъра на земеделието и храните; Националният институт по метеорология и хидрология при Българската академия на науките. Допълнителни кадастрални данни за лозарските стопанства и имоти се набират и поддържат в актуално състояние от ИАЛВ.

Информационната система за лозята се създава и поддържа от ИАЛВ. Информационната система за лозята съдържа данните от лозарския регистър и картата на лозята. ИАЛВ поддържа в актуално състояние данните в информационната система чрез справки-декларации за местонахождението на лозовите насаждения, декларации за реколта, декларации за засаждане, презасаждане, присаждане и изкореняване; геодезически и фотограметрични измервания и др.

Изследването на организационно-управленската инфраструктура на лозаро-винарския сектор дава основание да се обобщи, че в страната са въведени национални правила за контрол и управление на лозарския потенциал, напълно хармонизирани със законодателството на Европейския съюз, което е добра предпоставка за реализиране на рационална политика за реструктуриране и подпомагане на сектора, в контекста на Общата селскостопанска политика и повишаването на конкурентоспособността му. В страната съществуват междупрофесионални и неправителствени организации, които имат

важна роля за защитаване на интересите на производителите на грозде и вино и за повишаване на контрола върху качеството и безопасността на продуктите на сектора. Създадени са научни и консултантски институции, които подобряват капацитета на човешкия ресурс работещ в сектора.

Политика на финансова подкрепа на лозаро-винарския сектор

В периода на присъединяване на България към ЕС след 2000 г. лозаро-винарският бизнес у нас получи подкрепа от институциите по повод реструктурирането на сектора, капацитета, режима на търговия, финансиране и други мерки. От началото на 2000 г., чрез система от икономически, социални и юридически мерки се стимулира развитието на лозарството и винопроизводството. Това позволи чрез системата на ДФ “Земеделие” и програма САПАРД, до 2006 г. да се финансират повече от проекта в сектора, със субсидии за над 100 млн. лв.

По данни на МЗХГ (Аграрен доклад, 2007), при действието на програма САПАРД по мярка 1.1. Инвестиции в земеделски стопанства“ в областта на лозарството са одобрени 127 проекта, от които до 31.12.2006 г. са изпълнени 63 проекта за 51,3 млн. лв. (11,6% от общите средства по мярката). От тези проекти, 29 броя са на млади фермери. От заложените в програмата лозя за подобряване в размер на 4100 ха, са одобрени проекти за 3422 ха, а до 31.12.2006 г. са изпълнени проекти за 1904 ха. Одобрените субсидии за сектора са на трето място след тези за зърнените храни и млечния сектор. По мярка 1.2. „Подобряване на преработката и маркетинга на селскостопански и рибни продукти“ в програмата е заложено реализирането на 40 проекта в областта на винопроизводството. Одобрени за подпомагане са 55 проекта (138% спрямо заложените) за 68,1 млн. лв. и са изпълнени до 31.12.2006 г. 33 проекта (83% от заложените) за 41,1 млн. лв. (19,5% от общите средства по мярката, като по този показател секторът е на трето място след преработката на месо и на плодове и зеленчуци. В резултат на тези инвестиции във винопроизводството са одобрени проекти за подобряване на качеството на 236 хил. тона/год. вино (257%), при заложени в програмата 92 хил.

тона/год., а са подпомогнати проекти, които подобряват качеството на 127 053 тона/год. вино (138% от заложените). Срез програма САПАРД в сектора на винопроизводството са одобрени за подпомагане 46 предприятия (35% от всички активни предприятия към момента) и са подпомогнати до 31.12.2006 г. 27 предприятия (20% от общия им брой). Данните недвусмислено показват значимостта на програма САПАРД като източник на финансов ресурс в предприсъединителния период за лозаро-винарския сектор и значимостта на сектора земеделието за земеделието в страната.

В контекста на приоритетните позиции на българския лозаро-винарски сектор за икономиката на страната, през 2004 г. МЗХГ съвместно с ИАЛВ прие **Национална стратегия за лозарството и винарството 2005-2025 г.** Цел на стратегията беше развитието на сектора и разширяване на пазара на българските вина, чрез изграждане на съвременна структура и засилване на конкурентните предимства на лозарството и винарството. За изграждане на модерна структура на лозарството се предвидиха мерки, насочени към подобряване на организацията, чрез наблюдение и контрол на лозарския потенциал, насърчаване на сдружаването и кооперирането, подпомагане на производителите на грозде за закупуване на техника, подпомагане финансирането на създаването на нови лозя, подобряване на сортовата структура, обновяване на лозовите насаждения, развитие на производството на посадъчен материал и др. За съжаление, липсата на достатъчно бюджетни средства не позволи напълно да се реализират намеренията на стратегията.

Стартиралата през юни 2006 г. реформа на Общата организация на пазара и приемането на Регламенти 479/2008 и 555/2008 г. от Европейската комисия предопределиха приемането от МЗХГ на **Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2008/2009 г. – 2013/2014 г.** Най-важна част от промените в Общата селскостопанска политика (ОСП) засягаща сектора е въвеждането на национални финансови пакети, даващи възможност да се формира национална държавна политика в рамките на ОСП. Даде се възможността в процеса на реструктуриране на сектора да се използват средства и по Програмата за развитие на селските райони

(ПРСР). Допълнителни възможности предоставят промоционалните програми за земеделски и хранителни продукти предназначени за пазара в ЕС, определени с Регламент 1346/2005 и Регламент 1071/2005.

Съгласно постигнатото споразумение с Общността общия финансов пакет за България за периода 2007-2013 г. е 166 млн. евро, част които ще се усвоят по мерките включени в Програмата. В Програмата за подпомагане са включени три мерки: Преструктуриране и конверсия на винени лозя; Застраховане на реколтата; Промоция на българското вино в трети страни. Разпределението на средствата по Програмата е представено в таблица 1.

Таблица 1

**Разпределение на средствата по Националната програма
за подпомагане на лозаро-винарския сектор
2008/2009 – 2013/2014(хил. евро.)**

Години	Преструктуриране и конверсия	Промоция на пазара на трети страни	Застраховане на реколтата	Общо
2009	12548	1560	1500	15608
2010	17114	2120	2000	21234
2011	17772	2200	2050	22022
2012	21927	2700	2450	27027
2013	21702	2670	2370	26742
Всичко:	91063	11250	10370	112683

Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор се прилага като финансов инструмент в България за периода 2008/2009 – 2013/2014 г. Общият бюджет по програмата до 2014 г. е 112 683 000 евро, финансиран от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ).

Съгласно чл.2 от Наредба №1 за условията и редът за предоставяне на финансова помощ по Националната програма за подпома-

гане на лозаро-винарския сектор 2008/2009 г. – 2013/1014 г.³, по мярка „Преструктуриране и конверсия на винени лозя“ се подпомагат следните дейности:

- Конверсия – смяна на сортовия състав на насаждението чрез присаждане със сортове, класифицирани за съответните лозарски райони;

- Презасаждане с или без промяна на местонахождението на лозята (преструктуриране), с или без замяна на сорта с възможност за увеличаване на броя на лозите в хектар и/или смяна на формирувката със или без замяна на подпорната конструкция;

- Подобряване на методите и технологиите за управление на лозарското стопанство чрез: увеличаване на броя на лозите в хектар; смяна на формирувката с или без смяна на подпорната конструкция; изграждане на съоръжения за защита от щети, нанасяни от диви животни и птици; изграждане на противоерозионни и хидромелиоративни съоръжения.

Целите на преструктурирането и конверсията на лозята са насочени към увеличаване на площите с качествени лозя за периода на програмата с 5976 ха, повишаване на пазарната ориентация на лозарските стопанства, чрез подобряване на технологиите, повишаване на конкурентоспособността на гроздопроизводителите, повишаване на производствения дял на качествени и трапезни вина с географско указание. По тази мярка средствата предвидени за периода 2009-2013 г. са 91 млн. евро.

По мярка „Промоция в трети страни“ за подпомагане подлежат промоционални проекти, насочени към вина със защитено наименование за произход или географско указание или вината с означение на винения сорт лоза в съответствие с Регламент (ЕО) № 1234/2007 за установяване на обща организация на селскостопанските пазари и относно специфични разпоредби за някои земеделски продукти. Целевите средства за целия период са 11,25 млн. евро.

³ Обн. ДВ. бр.10 от 6 Февруари 2009 г., изм. ДВ. бр.62 от 10 Август 2010 г., изм. ДВ. бр.76 от 28 Септември 2010 г., изм. ДВ. бр.53 от 18 Юни 2013 г., изм. и доп. ДВ. бр.75 от 27 Август 2013 г.

По мярка „Застраховане на реколтата“ е подпомагат земеделски производители, които са застраховали реколтата си в избрана от тях застрахователна компания за един или няколко от следните застрахователни рискове: застрахователни рискове, приравнени към природни бедствия (градушка; проливен дъжд; наводнение; буря; късно пролетно осланяване (след 20 април); ранно есенно осланяване (преди 1 октомври); измръзване; изсъхване вследствие на силна суша. Други застрахователни рискове, които покрива Програмата са пожар; пожар на корен; нападения от диви животни и птици; щети, нанесени от болести и неприятели. Целевите средства за целия период са 10,37 млн. евро.

Финансовата подкрепа на лозарските стопанства за периода на действие на Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор в България за периода 2008/2009 – 2013/2014 г. е представена на таблица 2.

Таблица 2

Изпълнение на Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2008/2009-2013/2014 г.

Финансова година	Преструктуриране и конверсия		Застраховане на реколтата		Промоция на пазара на трети страни	
	договорени проекти, брой	изплатена помощ (млн.лв.)	договорени заявления, брой	изплатена помощ (млн.лв.)	договорени проекти, брой	изплатена помощ (млн.лв.)
2008/2009	86	15,08	58	1,02	-	-
2009/2010	69	22,42	65	1,10	-	-
2010/2011	51	21,60	56	1,11	-	-
2011/2012	63	32,71	57	1,27	1	5,2
2012/2013	151	34,61	80	1,25	-	-
2013/2014	65	32,16	-	-	-	-

През 2008/2009 - 2013/2014 г. най-атрактивна мярка на Програмата е „Преструктуриране и конверсия на винени лозя“, по която са договорени общо 485 проекта и са изплатени над 157 млн. лв. Усвояемостта на средствата по мярката варират в границите 65-75%

от средствата за годишния бюджет. По мярката са реструктурирани 1820 ха за които е предоставена финансова помощ в размер на 22,9 млн. евро. По дейностите за подобряване на техниките за управление на лозята са подпомогнати 5574 ха, за които е предоставена финансова помощ в размер на 20,5 млн. евро. С мярката са подпомогнати 7394 ха със средно 5882 евро/ха. При мярка „Застраховане на реколтата“ са договорени 316 заявления за подпомагане за над. 5,7 млн. лв. Най-слаб прием има мярка „Промоция в трети страни“, при която от подадени 4 проекта за целия период е реализиран един проект „Мерки за промоция на европейски винарски региони и специфични регионални вина от България за целевите пазари на Сингапур, Тайланд и Виетнам“, предложен от РЛВК „Тракия“, с бюджет от 5222 хил. лева. Неизразходваните средства от мярката по години са прехвърляни към бюджета на мярка „Реструктуриране и конверсия на винени лозя“.

Промените в европейския лозаро-винарски сектор свързани с приемането на Регламент (ЕС) № 1308/2013 на Европейския парламент и на Съвета 2013 година за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти определи приемането изменения и допълнения на приетия у нас през 2006 г. Закон за прилагане на Общите организации на пазарите на земеделски продукти на ЕС⁴. Новите механизми за организация на пазара на вино създадоха възможност за приемането на **Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2014-2018 г.**, в която предложените мерки за финансова подкрепа на сектора се увеличават на четири – „Реструктуриране и конверсия на винени лозя“, „Инвестиции в предприятия“, „Събиране на реколтата на зелено“ и „Популяризиране на пазарите на трети държави“. Мерките от програмата се финансират със средства от Европейския фонд за гарантиране на земеделието. Нови мярка през този период насочена към лозарството е „Събиране на реколтата на зелено“, а такава насочена към винопроизводството – „Инвестиции в предприятия“. Действащата мярка „Застраховане на реколтата“ от предната програма вече не се предлага.

⁴ Обн. ДВ. бр.99 от 15 Ноември 2013 г.

Нормативна основа за реализиране на Програмата за периода 2014-2018 г. е Наредба №2 от 2014 г. за условията и реда за предоставяне на финансова помощ по Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2014-2018 г.⁵ Общият финансов пакет по Програмата за периода 2014-2018 г. е 133 млн. евро, с 21 млн. евро (18,75%) повече спрямо предния период, средствата за който са разпределени на равни фиксирани пакети за петгодишния период.

Биологичното производство на вино и производството на пенливи вина са част от приоритетите в Програмата за подпомагане на лозаро-винарския сектор след 2014 г. Тя предвижда до края на 2018 г. биологичното вино произвеждано у нас да е 2% от общото количество, което се предлага. Освен това се залага увеличение на производството на вино с 10%, като се акцентира на предлагането на качествени вина със ЗНП и ЗГУ. В края на действието на програмата се разчита половината от произвежданите у нас вина да са със ЗНП и ЗГУ. В периода 2014-2018 г. младите производители са приоритетни бенефициенти. Мерките на Програмата за периода 2014-2018 г. имат послания за повишаване на екологичните практики в лозаро-винарския сектор, чрез развитие на биологичното производство, намаляване на използването на пестициди, борба с ерозията, опазване на биоразнообразието и ландшафта и др.

Предлаганите мерки на Програмата включват:

1. *Мярка „Преструктуриране и конверсия на винени лозя“.* Общият бюджет е 80,81 млн. евро, които нараства със средствата по мярката „Инвестиции в предприятия“ и част от неизползваните средства по другите мерки. Допустими за подпомагане дейности са: конверсия а сортовия състав на насаждението със сортове, класифицирани за съответните лозарски райони; преструктуриране на лозята; подобряване на техниките за управление на лозята (чрез смяна на

⁵ Обн. ДВ. бр.34 от 15 Април 2014 г., изм. ДВ. бр.60 от 22 Юли 2014 г., изм. и доп. ДВ. бр.89 от 28 Октомври 2014 г., изм. и доп. ДВ. бр.92 от 27 Ноември 2015 г., изм. ДВ. бр.8 от 29 Януари 2016 г., изм. и доп. ДВ. бр.42 от 3 Юни 2016 г., изм. и доп. ДВ. бр.32 от 21 Април 2017 г., изм. и доп. ДВ. бр.67 от 18 Август 2017 г.

формировката, изграждане на подпорна конструкция, смяна на подпорните конструкции, борба с ерозията, изграждане на хидромелиоративни съоръжения). Максималният размер на финансовата помощ е до 75% от стойността на действителните разходи за всяка дейност на база пределни цени.

Целите на мярката преструктуриране и конверсия на лозови насаждения на площ от 3500 ха, от които 500 ха презасаждане след изкореняване, 1367 ха презасаждане без изкореняване и 1633 ха засаждане с права от националния резерв. По дейностите за подобряване на техниките за управление се очаква смяна на формировката със смяна на подпорната конструкция на 15 ха, изграждане на подпорна конструкция на съществуващи 50 ха лоза, смяна на подпорната конструкция на 620 ха лозя, борба с ерозията върху 100 ха и изграждане на хидромелиоративни съоръжения – системи за капково напояване върху 4715 ха.

Приоритетни проекти по мярката са такива неполучили подкрепа досега по Програмата, дейности в стопанства с биологично производството или с преход към биологично производство, инвестиции в стопанства от Северозападния район, районът да попада в ЗГУ и ЗНП, проектът да се реализира изцяло с разрешения издадени чрез преобразуване на права от националния резерв, размерът на стопанствата да е между 2 и 30 ха, кандидатът да е млад производител на възраст между 18 и 40 години, проектът да е на група стопани или на организация на производители.

2. *Мярка „Популяризиране на пазарите в трети страни“*. Бюджетът на мярката е 7,5 млн. евро. С мярката се цели увеличаване на пазарите в трети страни на вина с произход от България чрез въвеждане на система от мерки, насърчаващи търсенето на качествени вина. Мярката е приложима за вина със ЗНП, ЗГУ или за сортови вина без ЗНП/ЗГУ. Приоритетни пазари са Китай, Япония, Тайван, Сингапур, Виетнам, Тайланд, Алжир, Русия, САЩ, Бразилия и др. Допустими дейности са популяризиране и реклама, участия в изложения и панаири, провеждането на информационни кампании, извършване на маркетингови проучвания, проучване на оценката от популяризирането. Делът на националното съфинанси-

ране по мярката не може да надвишава 30 % от разходите, отговарящи на условията за финансиране. Кандидатите участват във финансирането не по-малко от 20 % от действителните разходи.

Цели на мярката са подобряване на конкурентоспособността на вината, произведени у нас и увеличаване на интереса към производството на вина със ЗНП, ЗГУ или сортови вина без ЗНП/ЗГУ. Количествени цели са 10% увеличение на година на производството на вина със ЗНП/ЗГУ, осигуряване на ръст от 2% или износ над 40 хил хл над основните количества, мярката да покрие поне половината производители на вина със ЗНП/ЗГУ у нас.

За подпомагане могат да кандидатстват частни дружества, професионални организации, организации на производители и междупрофесионални сдружения, както и държавни органи и институции, чиято дейност е свързана с насърчаване на бизнеса. С предимство при кандидатстване ще се ползват средни, малки и микропредприятия, както и нови кандидати, които не са получавали финансова помощ в предходния период. Приоритет ще бъдат и бенефициенти, които искат да рекламират нашето вино в нова трета страна, за която не е получавано подпомагане до 2013 г.

3. *Мярка „Събиране на реколтата на зелено“*. Бюджетът на мярката е 2,2 млн. евро. Мярката подпомага дейности свързани с резитба на зелено чрез пълно отстраняване на зелени, все още неузрели гроздове. Подпомагането на лозарите ще става чрез парично обезщетение с фиксиран размер на хектар, което не надхвърля 50 % от сумата на преките разходи за отстраняване на гроздовете и от загубата на приходи, произтичаща от прилагането на мярката. Целта е да се повиши конкурентоспособността на производителите на винено грозде и насърчаване на отговорен подход към кризисни ситуации чрез приспособяване на производството. Мярката насърчава всички форми на производствена организация за обезпечаване на продажбите на реколтата, ако производителят не е договорил продажбата на реколтата, може да се възползва от помощта, за да покрие производствените си разходи. Очакваното прилагане на мярката е за около 1200 ха. Мярката е отменена от април 2017 г.

4. *Мярка „Инвестиции в предприятия“*. Бюджетът на мярката е 42,5 млн. евро. Мярката подкрепя инвестиции в предприятия за производство на лозаро-винарски продукти, включващи: изграждане, придобиване или подобряване на недвижима собственост по отношение на контрол на температурата и инфраструктурата на избата; закупуване на машини, оборудване, софтуер; други разходи свързани с хонорари, предпроектни проучвания, придобиване на патенти и лицензи. Максималният размер на финансовата помощ е до 50% от стойността на действителните разходи за изпълнението на дейностите. Първоначално е предвидено да се реализират поне 250 проекта. С решение на Постоянната работна група за решаване на текущи въпроси в сектор „Вино“ обаче, от януари 2015 г. е направено изменение на Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2014 - 2018 г., с което мярка „Инвестиции в предприятия“ е изключена от Програмата.

С цел максимално усвояване на финансовия ресурс по Програмата за периода 2014 - 2018 г., с решение на Постоянната работна група за оперативно решаване на текущи въпроси в сектор „Вино“, към бюджета на мярка „Преструктуриране и конверсия на винени сортове лозя“ за периода 2014 - 2018 г. се прехвърлят средства от бюджетите на другите три мерки - от мярка „Инвестиции в предприятия“ - 16 624 555 лева, от мярка „Събиране на реколтата на зелено“ - 1 173 498 лева и от мярка „Популяризиране на пазарите на трети държави“ - 1 760 247 лева. Така годишният бюджет на мярката за преструктуриране и конверсия нараства до около 50 млн. годишно.

Към средата на 2015 г. по мярката за преструктуриране и конверсия са изплатени 15,28 млн. лева или 30,4% от бюджета ѝ, а за цялата финансова 2015 г., са изплатени 38,95 млн. лева или 77,6% от годишния бюджет на Програмата. В рамките на проведен в края на 2015 г. прием, по мярка „Популяризиране на пазарите на трети държави“ са постъпили 6 заявления за финансово подпомагане, на обща стойност 17 788 619 лева, от които 14 230 894 лева - публични средства.

През 2016 г. по мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя“ са проведени два приема на заявления за предоставяне на финансова помощ. Постъпили са 198 заявления, по които са сключени 188

договора, с обща стойност на финансовата помощ 60,5 млн. лева. Изплатените през годината средства възлизат на 41,77 млн. лева (усвояемостта на бюджета е 82%). През 2016 г. по мярка „Популяризиране на пазарите на трети страни” са сключени 4 договора за предоставяне на финансова помощ на обща стойност 5 749 617, чието изпълнение ще приключи през 2018 г. През годината се извършени плащания в размер на общо 702 хил. лева.

През 2017 г. по мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя” е осъществен един прием на заявления за предоставяне на финансова помощ. Приети са 148 заявления, по които са сключени 123 договора, с обща стойност на финансовата помощ 48,99 млн. лева. Изплатени са средства в размер на 43,57 млн. лева, което представлява 86,7% от бюджета по мярката за финансовата година. През календарната 2017 г. изплатените средства възлизат на 47,76 млн. лева. За 2017 г. изплатените средства по мярка „Популяризиране на пазарите в трети страни“ са в размер на 2,4 млн. лева, от които 1,5 млн. лева – от ЕФГЗ и 910 хил. лв. от държавния бюджет.

В периода от началото на финансова 2018 г. (16.10.2017 г.) до 15.06.2018 г. по мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя” са постъпили 83 заявления за финансова помощ. Извършените плащания към 20 юни 2018 г. възлизат на 17,05 млн. лева. До октомври 2018 г. (по данни на ДФ „Земеделие“) процентът на реализация за финансовата 2018 г. е 91,38% с изплатени 46,33 млн. лева по обработени и платени 280 заявления за плащане по сключени договори по мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя“ от Програмата. Дейността, по която са одобрени най-голям брой проекти – 75 е презасаждане без промяна на местонахождението. Голям е интересът и към дейността изграждане на хидромелиоративни съоръжения – системи за капково напояване, по която са одобрени 74 проекта. Подписани са 14 проекта за противоерозионни съоръжения с оторизирана сума от над 5,3 млн. лева.

В целия период 2014-2018 г. мярката за „Преструктуриране и конверсия на лозя“ се оказва изключително атрактивна. За целия период мярката имаше бюджет от над близо 253, 216 млн. лв. (129,4 млн. евро), което е почти 97,3% от целия бюджет.

Още в началото на 2018 г. МЗХГ представи **Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023 г.**, основаваща се на регламент (ЕС) №1308/2013 на Европейския парламент, в която мерките за финансова подкрепа на сектора отново са четири: „Преструктуриране и конверсия на винени лозя“, „Популяризиране на пазарите на трети държави“, „Застраховане на реколтата“ и „Инвестиции в предприятия“. Спрямо предният период отпада мярката за прибиране „на зелено“, а се връщат мерките „Застраховане на реколтата“ и „Инвестиции в предприятия“. Нормативна основа за реализиране на Програмата за периода 2019-2023 г. е Наредба №6 от 2014 г. за условията и реда за предоставяне на финансова помощ по Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2019-2023 г.⁶ Общият финансов пакет по Програмата за периода 2019-2023 г. е 133,81 млн. евро, почти колкото предния период, средствата за който са разпределени на равни фиксирани пакети за петгодишния период.

Без да се впускаме в детайлното им представяне, предвид това, тези мерки вече са действали в предни периоди, предлаганите мерки в Програмата за 2019-2023 г. включват:

1. *Мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя“.* Общият бюджет на мярката е 76,31 млн. евро, по 15,262 млн. евро на година. Тя е най-успешно прилаганата мярка и е от основно значение за лозаро-винарския сектор, като интересът към нея от страна на производителите се очаква да е висок. Прилагането ѝ ще продължи да допринесе за постигането на устойчивост на конкурентоспособността и пазарната ориентация на стопанствата, опазване на природните ресурси и околната среда, балансирано развитие на сектора, обновяване на производствения потенциал в лозарството, поддържане и изграждане на неговата модерна и конкурентна структура.

Количествени цели на мярката са: преструктуриране на поне 8% от площите с лозя в страната; най-малко 20% от подпомогнатите площи да са засадени в райони и с винени сортове за производство на вина със ЗНП; най-малко 80% от преструктурираните площи

⁶ Обн. ДВ. бр.93 от 9 Ноември 2018 г.

да са в район с производство на вина със ЗГУ; най-малко върху 50% от подпомогнатите площи да бъдат приложени дейности за подобряване на техниките за управление. Максималният размер на финансовата помощ се запазва до 75% от стойността на действителните разходи за всяка дейност, а максималният размер на всички разходи по проект или проекти, подадени от един в рамките на един прием, е 3 млн. лв. Критериите за оценка на проекти по мярката се запазват като тези на същата мярка от предходния период.

2. *Мярка „Популяризиране на пазарите в трети страни“*. Общият бюджет на мярката е 10 млн. евро, а 2 млн. евро на година. Целите на мярката продължават да са повишаване на конкурентоспособността и износа на качествени български вина на международните пазари извън ЕС. Количествените цели на мярката са: повишаване на разпознаваемостта и престижа на българските вина (със ЗНП, ЗГУ, сортови вина без ЗНП/ЗГУ и вина произведени по биологичен начин), чрез реализиране на поне 6 проекта; увеличаване с поне 10% на износа на количеството на изнасяното вино и поне 10% ръст в стойността на изнасяното вино; увеличаване на участието в схемата на поне един нов бенефициер; отваряне на нови пазари, различни от предишните приоритетни държави. Критериите за оценка на проекти по мярката са сходни с тези на същата мярка от предходния период.

3. *Мярка „Инвестиции в предприятия“*. Общият бюджет на мярката е 42,5 млн. евро, по 8,5 млн. евро на година. Мярката цели подобряването на общите резултати на винарските предприятия и адаптирането им към изискванията на пазара, както и повишаване на тяхната конкурентоспособност. С оглед постигането на тази цел се предвиждат изпълнението на дейности, насочени към изпълнението на инвестиции за подобряване на материални и нематериални активи – съоръжения за преработка и/или инфраструктура на предприятията в лозаро-винарския сектор, както и на структурите и средствата за предлагане на пазара. Осъществяваните инвестиции ще допринесат и за повишаване на устойчивостта на процесите във винопроизводството, както и повишаване на глобалната енергийна ефективност. По този начин ще се гарантира по-висока производи-

телност на качествени вина и засилване на позициите на винопроизводителите на местния и международен пазар. Количествени цели на мярката са: подобряване на технологичната обезпеченост на предприятията, чрез реализиране на поне 60 проекта; подобряване на пазарната адаптивност на винопроизводителите, което да осигури поне 10% количеството на произвежданото вино; поне 50% от проектите да стимулират подобряване на енергийната ефективност и намаляване на разходите за енергия в предприятията. Критериите за оценка включват: подобряване на енергийната ефективност; преработване на поне 30% собствена суровина; производство на биологично вино; производство на вино със ЗНП, като поне 70% от произвежданите вина са със ЗГУ и ЗНП; проекти предвидени за Североизточна България; проекти на новорегистрирани производители на вино с поне две годишна история.

4. *Мярка „Застраховане на реколтата“*. Общият бюджет на мярката е 5 млн. евро, по 1 млн. евро на година. Основната цел на мярката е запазването на доходите на производителите на грозде при загуби в продукцията, свързани с природни бедствия, неблагоприятни климатични условия, болести или нашествия от вредители. По този начин ще се осигури относителна стабилност в сектора и производителите ще могат да упражняват своята дейност с по-голяма сигурност, което ще допринесе за полезния отпечатък на производството на винено грозде. Количествени цели на мярката са: управление на риска и повишаване на адаптивността на лозарските стопанства чрез превенция на загубата на доходи, като се осигури застрахователна защита за поне 5% от площите в Лозарския регистър; насърчаване на застрахователната активност на производителите на винено грозде, като ежегодно се подкрепят поне 10% нови бенефициери по мярката. Допустими за подпомагане са кандидати, при предоставяне на сключен застрахователен договор с избрана от тях компания за съответната винарска година.

Реализирането на целите на Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2019-2023 г. може да изиграе съществена роля за реструктуриране на производството и изграждане на по-модерна структура на сектора, подобряване на

представянето на българския лозаро-винарски сектор в чужбина, подобряване на техническата инфраструктура на винопроизводителите. Прилагането на мерките има съществена роля и в посока развитие на биологичното производство и опазване на компонентите на околната среда. Така се създадат условия лозаро-винарския сектор на България да се развива спрямо тенденциите за осигуряване на качество, надеждност и ефективност на производството.

Използвана литература

1. Аграрни доклади 2007 – 2018 г., МЗХГ
2. Закон за виното и спиртните напитки
3. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2019-2023 г.
4. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2014-2018 г.
5. Национална стратегия за лозарството и винарството 2005-2025 г.
6. Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2008/2009 – 2013/2014 г.
7. Специална програма на ЕС за присъединяване в областта на земеделието и селските райони, 2000-2006 г. (САПАРД)
8. <http://bulgarianwines.org/>
9. <http://www.dfz.bg/>
10. <http://www.eavw.com/>
11. <http://www.mzh.government.bg/bg/>

За контакти:

Гл. ас. д-р Дамян Киречев, dkirechev@ue-varna.bg
Гл. ас. д-р Антоанета Стоянова, a.stoyanova@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

ПАНЕЛ
ЕНОЛОГИЧНИ И УСТОЙЧИВИ ПРАКТИКИ
В ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР

PANEL
OENOLOGICAL AND SUSTAINABLE
PRACTICES IN THE VINE AND WINE SECTOR

СОРТОВОТО РАЗНООБРАЗИЕ КАТО ЕЛЕМЕНТ НА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР

Гл. ас. д-р Даниела Димитрова,

доц. д-р Илиян Симеонов

Институт по лозарство и винарство – Плевен, Селскостопанска академия

VARIETAL DIVERSITY AS AN ELEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE WINE SECTOR

Chief Assist. Prof. Daniela Dimitrova, PhD

Assoc. Prof. Iliyan Simeonov, PhD

Institute of Viticulture and Enology – Pleven, Agricultural Academy

Резюме

Според дефиницията на Международната организация по лозата и виното (OIV), принципите за устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор се основават на четири аспекта – екологичен, социален, икономически и културен. Сортовото разнообразие, като съвкупност от местни, интродуцирани и новоселекционирани сортове, е от значение за постигането на устойчивост във всяко едно от посочените направления. В доклада е анализирано изменението на структурата на основните винени сортове лози в България, под въздействието на икономически фактори, като инвестиционна активност, механизми на провежданата политика, пазарна среда, структура на стопанските единици. Направен е паралел с наблюдаваните тенденции при промяната в сортовия състав в глобален план. Открито е мястото на местните сортове, като носители на потенциал за постигане на устойчивост и едновременно с това, като фактор за пазарен успех на примера на винарни от област Хасково.

Ключови думи: лозарство, винено грозде, сортове, икономически фактори

JEL Класификация: Q10

Abstract

According to the definition of the International Organization of Vine and Wine (OIV), the principles of sustainable development of the wine sector are based on four aspects - ecological, social, economic and cultural. Varietal diversity as a collection of local, introduced and newly selected varieties, was essential for achieving sustainability in each of these directions. In this study was analyzed the change in the structure of the main wine grape varieties in Bulgaria under the influence of economic factors such as investment activity, policy mechanisms, market environment, organizational structure of economic entities. A comparison has been made between the amendment in the varietal structure of wine grapes varieties in the country and the observed global variation. The place of local varieties has been highlighted as a potential for sustainability and, at the same time, as a success factor on the example of wineries from Haskovo region.

Key words: viticulture, viticulture, wine grape, varieties, economic factors

JEL Classification: Q10

Увод

Според резолюция OIV-CST 581-2016 на Международната организация по лозата и виното (OIV, 2016), принципите на устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор се опират на четири основни аспекта – екологичен, социален, икономически и културен. В екологичен план лозарството и винопроизводството трябва да допринасят за съхранението на естествените ресурси – почви, вода, въздух, биоразнообразие и ландшафт. В същото време дейностите, извършвани по цялата верига на доставки – създаване на лозово насаждение, производство на грозде, преработка, производство и реализация на вино, е необходимо да се осъществяват по начин, ограничаващ до минимум екологичните заплахи. Социалният контекст на устойчивостта се свежда до три основни момента: 1) осигуряване на безопасни условия на труд и грижи за здравето на работещите в лозарските стопанства и винарните, създаване на възможности за тяхната социална интеграция, обучение и приемственост, спазвайки принципите на взаимно уважение и равнопоставеност; 2) интегриране дейността на производствените единици в местната социално-икономическа среда, посредством изграждане на междупрофесионални организации; създаване и поддържане на стабилни взаимоотношения с останалите стопан-

ски единици в сектора, изпълнявайки съвместно както производствени, така и социални функции; 3) осигуряване здравето и безопасността на потребителите. Производството на грозде и вино трябва да допринася за съхраняването на специфичната културна идентичност, традиции и история на района. Реализацията на екологичните, социални и културни принципи се основава на способността за генериране на устойчив икономически растеж от стопанските единици, което се свежда до тяхната гъвкавост и ефективност.

Сортовото разнообразие е важен индикатор за оценка на устойчивостта на ниво стопанство, като по-големият брой отглеждани сортове се възприема като възможност за по-голяма гъвкавост и адаптивност спрямо настъпващите промени в природната и пазарната среда (Иванов и др., 2012). Разгледано в контекста на развитието на лозаро-винарския сектор на национално ниво, цялата съвкупност от сортове – местни, интродуцирани и селектирани в страната, представлява едновременно ценен източник на генетичен (адаптивен и иновативен) потенциал, но и фактор за реализиране на конкурентно предимство на основа продуктова диференциация (Димитрова и Симеонов, 2016, Димитрова и Симеонов, 2017). Местните сортове имат важно значение за постигането и поддържането на устойчивост и в четирите очертани по-горе аспекта и тяхното съхранение по същество означава запазване на генетичното и екологично наследство. Връзката между производител и потребител при директната продажба на грозде и вино от местни сортове е не просто икономическа сделка, но и момент на познание, възпроизводство на културната идентичност и утвърждаване чувството на личностна принадлежност към територията (Carrosio, 2005).

Целта на настоящото изследване е да се анализира развитието на структурата на винените сортове лози и да се открие мястото на местните сортове лози, като носители на потенциал за постигане на устойчивост и като фактор за пазарен успех.

Методология на изследването

Аналитичната дейност се основава на данни от официални източници на информация – Министерство на земеделието, храните и горите (МЗХГ), отдел „Агростатистика”, Изпълнителна агенция по

лозата и виното (ИАЛВ), Международна организация по лозата и виното (OIV), Национален статистически институт (НСИ), Евростат. В изследването на сортовата структура на винените лози в България са обхванати само посочените сортове от ИАЛВ, чиято площ на всеки един поотделно към 31 юли 2015 г. е най-малко 500 ха на национално ниво (МЗХГ, 2017). Разгледана е възрастовата структура на насажденията по сортове посредством разпределението на площите с винени сортове лози в четири основни групи – под 3 г. (млади, невстъпили в плододаване насаждения), от 3 до 9 г., от 10 до 29 г., над 30 г. На основа съпоставката между стойностите на показателя по отделни групи през 2015 г. спрямо 2009 г. са установени тенденциите в инвестиционната активност, въздействащи върху развитието на сортовото разнообразие. Дискутирано е влиянието на пазарната среда и организационната структура на производството върху изменението на сортовия състав. За целта е разгледано разпределението на площите с винени сортове лози според юридическия статут на стопанствата. Извършена е съпоставка между индексите на цените на производител на винено грозде и индексите на цените на средствата за производство по данни на НСИ. Приложени са методите на сравнителен анализ, динамичен анализ и индексен метод.

Въз основа на данни от справки на ИАЛВ, проведено анкетно проучване и интервюта със собственици на винарни в област Хасково, реализирани в рамките на изпълняваната работна програма по трансграничен проект с акроним DIONYSOS –Developing Identity in Yield, Soil and Site (Cooperation Programme V-A, Intetreg Greece-Bulgaria, 2014-2020) е очертан потенциалът на местните винени сортове лози за постигане на устойчивост в развитието на лозаровинарския сектор в района.

Глобални измерения на сортовото разнообразие в лозаро-винарския сектор

В сортовият състав на лозовите насаждения с винени сортове лози в глобален план най-широко разпространени, според размера на заемащата площ, са десет основни сорта (OIV, 2017): Каберне Совиньон (341 хил. ха), Мерло (266 хил. ха), Темпранийо (231 хил.

ха), Сира (190 хил. ха), Гренаш ноар (160 хил. ха) и Пино ноар (112 хил. ха) от червените винени сортове, и Айрен (Airen) (218 хил. ха), Шардоне (210 хил. ха), Совиньон блан (123 хил. ха) и Юни блан (111 хил. ха) от белите винени сортове. Каберне Совиньон се отглежда в най-много на брой държави и е предпочитан, както в страните-традиционни производители на вино, така и в държавите от „Новия свят”. По-значителни по размер площи с насаждения от сорта са разположени в Китай (60 хил. ха), Франция (48,2 хил. ха), Чили (43,2 хил. ха), САЩ (40,7 хил. ха), Австралия (24,7 хил. ха), Испания (20,3 хил. ха), Аржентина (15,4 хил. ха), Италия (13,3 хил. ха) и ЮАР (11,2 хил. ха). Подобна е ситуацията и при сорт Мерло, който е отглеждан в 37 държави, както и при сортовете Сира (в 31 държави) и Шардоне (в 41 държави).

В противовес на посочените данни, сред десетте водещи в световен план сортове място заемат и такива, чиято площ е съсредоточена предимно в една държава. Пример за това са испанските сортове Айрен и Темпранийо. Почти цялата площ на местният бял винен сорт Айрен е концентрирана в Испания (217 хил. ха), съхранявайки традициите в производството на вино в областта Кастиля-Ламанча. Сортът се отличава с повишена устойчивост на болести и адаптивност към засушване, но поради по-ниското качество на вината не е намерил широко пазарно признание и в резултат стопанисваните площи постоянно намаляват. Към 2015 г. насажденията от сорта представляват 22% от общата площ на лозята в Испания. През последните години съчетаването на традиционните производствени методи на винификация с иновативни технологични решения позволява да се открие нова пазарна ниша за испанските винопроизводители, които на този етап успяват да съхранят местния сорт.

Значението на местния червен винен сорт Темпранийо за производството на качествени вина в Испания определя факта, че 88% от общата му площ е съсредоточена в родната му страна, но той намира разпространение в още 17 държави, сред които с най-голям размер на площите са Португалия и Аржентина. Площта на насажденията от сорта в Испания се е увеличила с 43,2% през периода 2000-2015 г. (OIV, 2017).

Паралелът на развитието на сортовият състав при винените лозя показва, че в държавите-нови производители на вино се разчита предимно на интродуцираните сортове, което е логично следствие от отсъствието на традиции във винопроизводството. Така например в Австралия сортовете Сира, Каберне Совиньон и Шардоне заемат почти 60% от площта на лозовите насаждения в страната. Подобна е ситуацията и в Нова Зеландия, където белият винен сорт Совиньон блан заема 53,2% от общата площ на лозовите насаждения, следван от червения Пино ноар (14,3%) и белия Шардоне (8,1%). В държавите-традиционни производители на вино – Италия, Франция, Испания, Португалия се наблюдава по-голямо разнообразие на сортовия състав, като причините могат да се търсят и във важното значение на лозаро-винарския сектор за социално-икономическото развитие на отделните райони. С преобладаващо място на местните сортове се открояват Италия, Португалия, Румъния, Гърция и Унгария, което говори за тясната връзка между производство и местна идентичност. Но все пак трябва да се отбележи, че почти навсякъде тенденциите показват увеличение площта на интродуцираните сортове за сметка на местните, което определя необходимостта от намиране на рационални технологични и маркетингови решения, подпомагащи постигането на устойчив растеж в сектора.

Развитие на структурата при винените сортове лози в България

Според официалните данни на ИАЛВ на база информацията от Лозарския регистър, към месец юли 2015 г. броят на винените сортове лози с размер на площите над 500 ха е 17 (табл. 1). От тях с най-голям относителен дял в структурата на общата площ са интродуцираните червени винени сортове Мерло (18,2%) и Каберне Совиньон (17,0%). Въпреки фактическото намаление на площите с двата сорта, отбелязано за периода 2000-2015 г., процентното им участие в сортовия състав на винените лозя се повишава. Тази тенденция е резултат едновременно от сравнително по-високия инвестиционен интерес в създаването на нови насаждения от тези сортове и от съществено намаление при площите на по-разпространените в страната местни сортове.

Таблица 1

**Изменение на площите на основни винени сортове лози
в България**

Сорт	Години					
	2000		2009		2015	
	Площ, ха	%	Площ, ха	%	Площ, ха	%
Обща площ на основните винени сортове лози	94112	100,0	47656	100,0	53526	100,0
Бели винени сортове	34263	36,4	16839	35,3	22311	41,7
Ркацители	11740	12,5	3121	6,5	5336	9,9
Мискет червен	4690	5,0	4159	8,7	4328	8,1
Мускат Отонел	3646	3,9	3236	6,8	4205	7,9
Шардоне	2344	2,5	2457	5,2	3170	5,9
Димят	9548	10,1	2386	5,0	2937	5,5
Совиньон блан	н.д.	-	494	1,0	942	1,8
Юни блан	2295	2,4	723	1,5	884	1,6
Алиготе	н.д.	-	263	0,6	509	1,0
Червени винени сортове	59849	63,6	30817	64,7	31215	58,3
Мерло	13955	14,8	10573	22,2	9762	18,2
Каберне совиньон	12986	13,8	8436	17,7	9089	17,0
Памид	28151	29,9	6792	14,3	6837	12,8
Мавруд	н.д.	-	1296	2,7	1182	2,2
Широка мелнишка лоза	4757	5,1	1580	3,3	1228	2,3
Гъмза	н.д.	-	550	1,2	1138	2,1
Сира	н.д.	-	715	1,5	892	1,7
Каберне фран	н.д.	-	470	1,0	554	1,0
Пино ноар	н.д.	-	405	0,8	533	1,0

***Източник:** МЗХГ, Отдел „Агростатистика”, ИАЛБ, Eurostat и собствени изчисления*

Относителният дял на местния червен винен сорт Памид намалява от 29,9% през 2000 г. до 12,8% през 2015 г., като се наблюдава съществена редукция на стопанисваните площи за същия период – с 21 314 ха. Най-голяма част от насажденията е съсредоточена в Югоизточен район – 2 551 ха, но 95,6% от тях са на възраст над 30 години. Такава е и ситуацията на национално ниво, като едва 2,9 ха е площта на младите, невстъпили в плододаване насаждения, 21,9 ха са на възраст между 3 и 9 г., а 245,3 ха – между 10 и 29 г.

Съществено намалява и делът на сорт Широка мелнишка лоза – от 5,1% през 2000 г. до 2,3% през 2015 г., като от производството са изведени 3 529 ха.

В структурата на червените винени сортове лози местният сорт Мавруд заема дял от 2,2%, като основната част от площта му е концентрирана в Южен централен район (79,7%) и най-вече в района на област Пловдив (715 ха). Трябва да се отбележи, че единствено при този местен сорт се наблюдава относително по-благоприятна възрастова структура на насажденията – 39,2% от площите на лозята, заети със сорта са във възрастовата група между 3 и 9 г., докато процентът на насажденията над 30 г. е 23%.

Традиционният за Северна България местен сорт Гъмза заема 2,2% от общата площ на основните за страната винени сортове лози. Наблюдаваното увеличение на площите през 2015 г. спрямо 2009 г. не може да се обясни със създаването на нови лозя, чиято площ е изключително малка, а по скоро с промяна в данните, въведени в Лозарския регистър след регистрация на стопанствата. Подобна е ситуацията и при местните бели винени сортове Мискет червен и Димят, които заемат съответно 8,1% и 5,5% от площта на основните за страната винени сортове лози. Насажденията над 30 годишна възраст представляват 94,5% от площта на лозята със сорт Мискет червен и 93,2% от площта на лозята със сорт Димят.

В структурно отношение, както при червените, така и при белите винени сортове лози се наблюдава увеличение делът на интродуцираните сортове, най-ярко изразено при сортовете Мускат Отонел – от 3,9% през 2000 г. до 7,9% през 2015 г. и Шардоне – от 2,5% до 5,9%. Конкретно в тези случаи е реализирано и увеличение на

площите, като актуалните данни показват, че насажденията над 30 г. представляват 60,3% при сорт Мускат Отонел и 35,6% при сорт Шардоне.

Според данните в Лозарския регистър на ИАЛВ, разгледано като дял от общата площ на винените сортове лози в стопанствата, възлизаща на 59 991 ха, посочените седемнадесет сорта заемат 89,2%. Общо площта на основните интродуцирани бели и червени сортове представлява 59,8% от цялата площ на насажденията с винени сортове лози в страната, което е безспорен показател за ориентацията на българското винопроизводство към утвърдени и наложени се на световния пазар сортове. Присъствието на местните сортове носи потенциал за постигане на устойчив растеж в сектора, но предвид силно влошената възрастова структура на лозята без укрепване на позициите им в средносрочна перспектива този потенциал би могъл да бъде изгубен.

Икономически фактори, оказващи влияние върху сортното разнообразие във виненото лозарство в страната

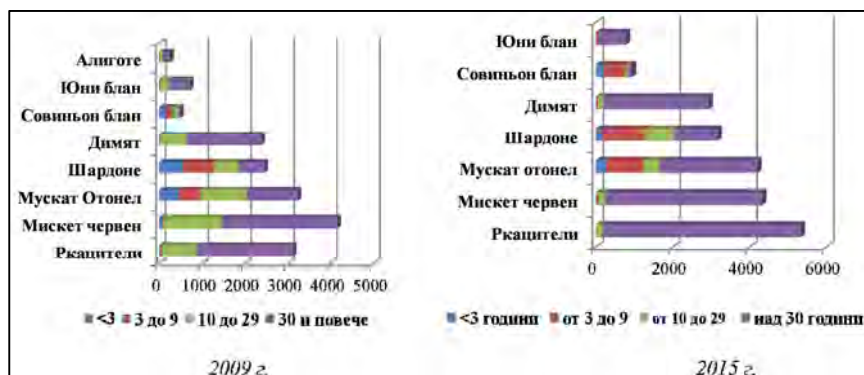
Инвестиционна активност

Промените в сортното разнообразие се влияят от инвестиционната активност, като размер на инвестираните средства, в случая площ на новосъздадените насаждения, и като производствени направления на инвестиране. Съпоставката, извършена на база възрастовата структура на насажденията, установена през 2009 г. и 2015 г., показва наличие на по-значим инвестиционен интерес, както при разглежданите основни бели сортове, така и при червените винени сортове през първия съпоставим период. Общата площ на младите насаждения до 3 г. през 2009 г. е 3460,7 ха, докато през 2015 г. е 1261,1 ха. Спадът в инвестиционната активност в периода 2009-2015 г. може да се обясни с по-малкото като брой и съдържателен обхват механизми на провежданата на национално ниво политика за подкрепа на лозаро-винарския сектор. Докато в предприєднителния период лозарските стопанства и винопроизводствените предприятия, функциониращи в страната можеха да се възползват от условията на програма САПАРД, както и от инвестиционните

линии на Държавен фонд „Земеделие“, най-вече инвестиционна програма „Растениевъдство“, посредством която се предоставяха и капиталови субсидии – за създаване на лозови насаждения, за възстановяване на амортизирани и бракувани лозя и за покриване на разходите за лихви през гратисния период на кредитиране на проекти за засаждане на нови лозя, то след 2007 г., с въвеждането на ограничителния режим на засаждане на винени лозя – част от правната рамка на Общата организация на пазара в сектор „Вино“, единственият механизъм за подкрепа на инвестиционните намерения във виненото лозарство е мярка „Преструктуриране и конверсия“ от Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор.

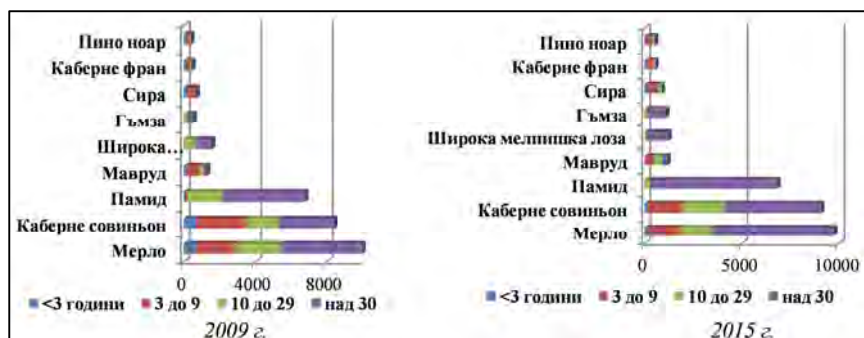
Разгледано по производствени направления, към средата на 2015 г. по-голям е размерът на площта на младите, неплододаващи насаждения от бели винени сортове – 762 ха, спрямо 499 ха при червените. Противоположна на посочената е ситуацията през 2009 г., която показва, че инвестиционните намерения са свързани предимно със създаването на лозя от червени винени сортове, като площта в групата на младите насаждения е 2177,8 ха спрямо 1282,9 ха при белите винени сортове. Наблюдаваната промяна в реализацията на инвестиционния интерес на гроздо- и винопроизводителите може да се обясни най-вече с по-неблагоприятната възрастова структура на насажденията от бели винени сортове – 75,9% са на възраст над 30 г. към 2015 г. спрямо 65,4% при червените винени сортове, което определя необходимостта от по-интензивни темпове на обновяване на лозята в това производствено направление.

И през двата сравнявани периода инвестициите, свързани с промяна на сортовия състав са насочени предимно към засаждане на интродуцирани сортове и в по-малка степен към създаване на насаждения от местни сортове, което важи едновременно за белите и за червените сортове (фиг 1 и фиг. 2).

Източник: МЗХ, Отдел „Агροстатистика“ (2009, 2017).

Фиг. 1. Възрастова структура на основни бели винени сортове през 2009 г. и 2015 г., ха

Източник: МЗХ, Отдел „Агροстатистика“ (2009, 2017).

Фиг. 2. Възрастова структура на основни червени винени сортове през 2009 г. и 2015 г., ха

През 2015 г. с най-голям размер са площите на младите насаждения от интродуцираните бели винени сортове Мускат Отонел – 263,9 ха, Совиньон блан – 216,2 ха и Шардоне – 174,8 ха, докато от местните сортове Мискет червен и Димят са съответно 14,6 ха и 9,4 ха. Подобна е ситуацията и при червените винени сортове, като най-силен инвестиционен интерес се наблюдава при интродуцираните сортове Каберне Совиньон – насажденията на възраст до 3 г. са на

площ 129,8 ха, Мерло – 109,2 ха и Сира – 102,5 ха, докато от площите, заети с местните червени винени Мавруд и Памид в тази група попадат съответно 14,2 ха и 2,9 ха.

Организационна структура на производството

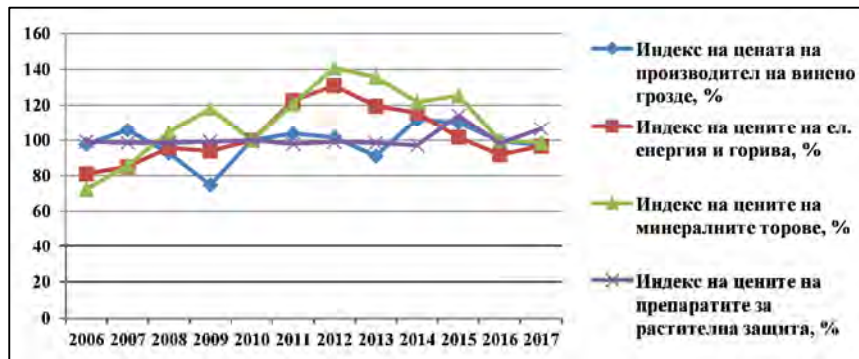
Поддържането на сортовото разнообразие в лозаро-винарския сектор е в пряка връзка с икономическата жизнеспособност на стопанските единици. Сортовият състав е ключов елемент от продуктовата и маркетингова стратегия на предприятието, като неговата промяна по посока обновяване и/или разширяване зависи от капацитета, с който стопанската единица разполага за реализацията на инвестиционните си намерения. В тази връзка структурата на стопанисваните площи с лозови насаждения в страната продължава да бъде изключително нерационална в контекста на възможностите за реализация на устойчив растеж. Данните от проведеното изследване на структурата на земеделските стопанства през 2016 г. (МЗХГ, 2018) показват, че все още е голям процентът на площите с лозови насаждения, стопанисвани от физически лица – 41% спрямо 40,6% собственост на търговски дружества. Затвореният производствен цикъл, по-големият капацитет на производството и по-сериозният размер на капиталовите ресурси в дружествените организационни форми позволяват инвестиции в развитието на производствения потенциал и едновременно с това създават възможности за пазарни проучвания и инвестиране в иновативни технологични и маркетингови решения.

В същото време съпоставката на данните от двете проведени проучвания на структурата на лозята в България през 2009 г. и 2015 г. очертава положителна тенденция по посока окрупняване на стопанисваните площи с лозови насаждения. Информацията от Лозарския регистър на ИАЛВ (МЗХГ, 2017) сочи, че към 2015 г. 64,6% (38 776 ха) от площта на винените лозя е в стопанства с размер на площите с лозя над 10 ха, докато в стопанствата с размер на лозовите насаждения под 1 ха се отглеждат 14,5% (8701,8 ха) от лозовите насаждения с винени сортове лози. За сравнение през 2009 г. 51,9% (29 132 ха) от общата площ на винените лозя са отглеждани в стопанства с размер на лозята над 10 ха, а 29,8% (16 744 ха) са в сто-

панствата с площ на винените лозя под 1 ха. Положителната динамика на изменението показва тенденция към окрупняване на производството, което може да се разглежда като предпоставка за поддържането на сортовото разнообразие в средносрочна перспектива.

Пазарна среда

Пазарната конюнктура, определена най-вече от взаимодействието между ценовите равнища на производствените фактори и равнищата на цените на производител, оказва влияние и върху сортовото разнообразие. Данните на НСИ за средногодишното ниво на цените на производител на винено грозде показват, че за периода 2010-2017 г. се наблюдава много слаба тенденция на увеличение при съществени колебания по години, като за периода цените се движат между 0,54 лв./кг до 0,63 лв./кг. В същото време производствените разходи постоянно нарастват, под въздействие увеличението в цените на горивата, торове, препарати за растителна защита и на заплащането на труда, което в крайна сметка оказва въздействие върху доходността в стопанствата.

Източник: НСИ.

Фиг. 3. Динамика на цените на производител на винено грозде и на цените на материалите, употребявани в лозарството през периода 2007-2017 г.

Все още значителна част от насажденията с винени сортове са отглеждани от физически лица в малки по размер стопанства. Производственият цикъл – суровина-краен продукт в тези стопански единици не е затворен, което определя същественото влияние на риска – производствен и пазарен върху стопанската дейност. Предвид факта, че преобладаващата част на насаждения от основните местни винени сортове лози са на възраст над 30 г., може да се предположи, че една голяма част от техните площи са именно в стопанства на физически лица. Нестабилните цени и растящи производствени разходи поставят под заплаха тяхното поддържане, като обновяването на насажденията с ценните за страната ни сортове е непосилна задача за голяма част от земеделските стопани.

**Местните сортове, носители на потенциал
за устойчивост на производството и пазарен успех
(пример на винарни от област Хасково)**

Подобно на ситуацията на национално равнище, в структурата на насажденията с бели винени сортове в област Хасково според официалните данни на ИАЛВ (2018) доминиращо място заемат интродуцираните сортове. Най-широко застъпени са известните и утвърдени в световен мащаб сортове Шардоне (18,0% от общата площ на белите винени сортове в област Хасково), Ркацители (11,4%), Совиньон блан (7,4%), Мускат Отонел (6,1%). С цел разнообразяване на асортиментната структура и стремеж към по-пълно покриване на потребителските предпочитания, през последните години инвеститорския интерес се насочва към не много познати у нас, но намерили място на международния пазар сортове като Вионие (3,6% от общата площ на лозята с бели винени сортове в областта), Траминер (2,1%) и Семийон (1,2%).

От местните български бели винени сортове най-широко разпространени са Мискет червен, Димят и Тамянка. Сорт Мискет червен заема доминиращ дял в структурата на площта на лозята с бели винени сортове в рамките на територията на област Хасково – 24,2% (358,7 ха), докато площта, заета от сортовете Димят и Тамянка е 256 ха и 57,6 ха.

С най-голямо значение за развитието на производството на червени вина в района е сорт Мерло – 3396,7 ха (61,6% от общата площ на насажденията с червени винени сортове), което означава че спецификата на вината е добре позната и търсена, както на вътрешния, така и на международния пазар. Сортът се отглежда във всички 11 общини, обхванати от област Хасково. Насажденията от сорт Каберне Совиньон са на площ от 965,9 ха (17,5% от площта на насажденията с червени винени сортове в областта), а от сорт Сира – 322,2 ха (6,0% от общата площ на лозята с червени винени сортове). Площта на основните местни сортове – Памид и Мавруд, представлява общо 7,2% от площта на лозята с червени винени сортове в област Хасково, като двата сорта заемат съответно 261,6 ха и 138,5 ха.

Посочената структура на насажденията с винени сортове в област Хасково показва ориентацията на винарските предприятия предимно към производството на вина от утвърдени на пазара сортове, с оглед поддържането на стабилни пазарни позиции. В условията на ожесточена конкуренция, както в страната, така и в международен план, е много трудно посредством този подход да се осигури растящ пазарен дял. Това е и причината, поради която през последните години се наблюдава стремеж към по-голямо разнообразие на продуктовата гама, предлагана от производителите на вино в област Хасково, което оказва влияние и върху сортовия състав на насажденията. Едновременно с това проличава и интерес към утвърждаване мястото на местните сортове, които се преоткриват, както от производителите, така и от потребителите. Като добър пример можем да посочим четири от винарните, обхванати от проведеното проучване през периода юли-септември в рамките на трансграничен проект DIONYSOS – Катаржина естейт, Винарска изба „Ямантиеви“, Винарна „Братанови“, „Шато – Коларово“. Общото между винарските предприятия е съхраняването и успешното съчетаване между традиция и иновация, което е осъзнат стратегически подход за позициониране на пазара и изграждане на имидж сред потребителите – българи и чужденци. Всяко едно от четирите предприятия разполага със собствени лозови масиви, като сортовият състав включва между 8 и 15 сорта. Основната част от асортимент

мента на предлагане се формира от интродуцираните сортове Каберне Совиньон, Мерло, Сира, Пино ноар, Аликант буше, Траминер, Вионие, Мускат Отонел, Шардоне, Совиньон блан, Пино Гри, Каберне Фран, Малбек, Пти Вердо, Темпранийо, Карменер, Семи-йон. От местните сортове в лозовите насаждения на избите са засадени Мавруд, Димят, Памид, Тамянка и Гъмза. Изследваните винарни предлагат, както чисто сортови вина, така и вина, произведени на основата на съчетаване между интродуцирани и местни сортове. Ориентацията на винарните е не само към постигане на икономически жизнеспособна дейност, но и към интегриране в социално-икономическата среда на района, поддържане и популяризиране на местните традиции и култура, което се усеща особено силно при фамилните изби „Ямантиеви“ и „Братанови“. Производството на вино е икономическа дейност, но също и начин на живот. Именно във винарни от този тип най-силно се съчетават принципите на устойчивостта. С възраждането на позабравения бял местен сорт Тамянка, макар и на малка площ от 0,1 ха, винарска изба „Братанови“ изгражда своя автентичен образ сред потребителите. Виното Bratanov Tamianka Single Vineyard 2014 е награждено със сребърен медал от Decanter World Wine Awards 2016. Това не е единичен случай за получено международно признание на българските вина от местни сортове в международен план, което идва да покаже, че родните винарни могат да бъдат конкурентоспособни на пазара на вино, предлагайки продукти, притежаващи специфичен и уникален органолептичен потенциал.

Заклучение

Концентрацията на производството на грозде и вино от ограничен брой сортове е заплаха пред устойчивостта на лозаровинарския сектор, която съществува както на глобално, така и на национално равнище. В структурата на площта на насажденията с винени сортове лози в страната доминиращо място заемат интродуцираните сортове, като техният дял непрекъснато се увеличава. Съхранението на генетичния потенциал от местни сортове е под заплаха, която произтича най-вече от въздействието на икономически фактори, като инвестиционна активност, пазарна конюнктура

и организационно-стопанска структура на сектора. Примерът на винарните от област Хасково, който не е изолиран за България, свидетелства че съществува стремеж към съхранение на местните сортове, като носители на потенциал за производство на вина с уникални качествени характеристики. Реализацията на този потенциал може да допринесе за подобряване конкурентните позиции на винопроизводителните предприятия, както на вътрешния, така и на международния пазар.

Поддържането на сортовото разнообразие в лозаро-винарския сектор следва да се превърне в осъзната необходимост, осигуряваща реализацията на синергични ефекти в екологичния, социален, културен и икономически аспект на устойчивостта в лозарството и винопроизводството. Явна е нуждата от интегриране на действията между изследователите-селекционери, собствениците на лозарски стопанства, винопроизводителите, потребители, държавна администрация в подкрепа на усилията за свеждане до минимум на загубата на генетично разнообразие, екосистемни услуги, традиционни познания и местна идентичност.

Използвана литература:

1. Димитрова, Д., И. Симеонов. 2016. Сортвата структура като източник на конкурентно предимство в лозаро-винарския сектор, *Сборник с доклади от Национална научна конференция с международно участие „Виното – история и вдъхновение“*, Изд. Регионална библиотека „Л. Каравелов“, Русе, с. 130-141.

2. Димитрова, Д., И. Симеонов. 2017. Генетичните ресурси при лозата – фактор за устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор, *Сборник с доклади от Научен форум „Бизнесът в 21 век (Тенденции и предизвикателства)“*, Издателски комплекс – УНСС, София, 261-278.

3. Иванов, Б., Т. Радев, П. Борисов, Д. Димитрова, П. Кировски. 2012. Развитие и оценка на устойчивостта в лозаро-винарския сектор, *„Авангард Прима“*, С., с. 139.

4. МЗГ. Отдел „Агростатистика“. Бюлетин №19 – юли 2001. Състояние на лозарството и винопроизводството в България през 2000 год., с. 8.

5. МЗХ. Отдел „Агростатистика“. Бюлетин №166 – декември 2010. Структура на лозята в България – юли 2009 година. Окончателни резултати, с. 69.

6. МЗХГ. Отдел „Агростатистика“. 2018. Изследване на структурата на земеделските стопанства през 2016 г., <http://www.mzh.government.bg/bg/statistika-i-analizi/izsledvane-strukturata-zemedelskite-stopanstva/danni/>

7. МЗХГ. Отдел „Агростатистика“. Бюлетин №318 – септември 2017. Структура на лозята в България. 2015 година. Окончателни резултати, с. 3.

8. Carrosio, G. 2005. Traditional local varieties between traditions and sustainable agriculture, XXI Congress European Society for Rural Sociology, [//www.researchgate.net/publication/260133088_TRADITIONAL_LOCAL_VARIETIES_BETWEEN_TRADITIONS_AND_SUSTAINABLE_AGRICULTURE](http://www.researchgate.net/publication/260133088_TRADITIONAL_LOCAL_VARIETIES_BETWEEN_TRADITIONS_AND_SUSTAINABLE_AGRICULTURE).

9. Dionysos Project 2017-2019, Developing Identity in Yield, Soil and Site, Cooperation Programme V-A, Intetrreg Greece-Bulgaria, 2014-2020, Report on deliverable 3.2.1.

10. <https://ec.europa.eu/eurostat>

11. Intrnational Organization of Vine and Wine. Focus OIV 2017. Distribution of the world's grapevine varieties, 53 pp., www.oiv.int

12. Resolution OIV – CST 518 – 2016. OIV General principles of sustainable vitiviniculture – environmental – social – economic and cultural aspects, 11 pp., www.oiv.int

13. www.nsi.bg

За контакти:

Гл. ас. д-р Даниела Димитрова, vachevska_d@abv.bg

Доц. д-р Илиян Симеонов

Институт по лозарство и винарство – Плевен

ВЛИЯНИЕ НА ЕКСТРЕМНИ КЛИМАТИЧНИ ФАКТОРИ ВЪРХУ УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ЛОЗАРСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

*Доц. д-р Ангел Иванов,
проф. дсн Димитър Брайков,
проф. дсн Венелин Ройчев
Аграрен университет – Пловдив*

*Д-р Венета Янева,
Милко Янев
АМВ-агро ООД*

INFLUENCE OF EXTREME CLIMATIC FACTORS ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS OF BULGARIAN VITICULTURE

*Assoc. Prof. Angel Ivanov, PhD
Prof. Dimitar Braikov, DSc
Prof. Venelin Roychev, DSc
Agricultural University – Plovdiv*

*Veneta Yaneva, PhD
Milko Yanev
AMV-Agro Ltd.*

Резюме

Влиянието на екстремните климатични явления върху обема на добива и качеството на произведеното грозде е в зависимост от почвените и климатичните условия на отглеждане – изключително ниски и високи температури, замръзване, изгаряне на слънце, хълмове, проливни дъждове, бури, ерозия на почвата, суша и възможности за намаляване на причинените от тях щети. Изтъкнати са начините за борба с последиците от негативните ефекти на природните фактори, насочени към повишаване на ефективността на секторно ниво и подпомагане на устойчивото развитие на лозарството и винопроизводството в България.

Ключови думи: лозарство, екстремни климатични фактори, поражения от замръзване, изгаряне на слънце, градушка, проливни дъждове, буря, ерозия на почвата, суша, щети.

JEL Класификация: Q10

Abstract

The influence of extreme climatic phenomena on the volume of yield and the quality of grapes produced, according to the soil and climatic conditions of growing – extremely low and high temperatures, frost damages, sun burn, hails, torrential rains, storms, soil erosion, drought, and possibilities to reduce the damages caused by them, have been researched. The ways of combating the consequences of the negative effects of natural factors have been pointed out, aimed at increasing the efficiency at a sectoral level, and supporting the sustainable development of Bulgarian viticulture and wine production.

Key words: *viticulture, extreme climatic factors, frost damages, sun burn, hail, torrential rains, storm, soil erosion, drought, damages.*

JEL Classification: *Q10*

Върху качеството на гроздето и виното оказват влияние много и различни по произход фактори – район (почва, климат), сорт, формировка, резитби (на зряло и зелено), прилагана агротехника, възраст на лозите, винифициране, съдове, условия на съхранение и други. С настъпващите промени в климата, някои стопански опасни природни явления, като екстремно ниски и високи температури, градушки, бури, поройни дъждове, засушавания и други, все повече се превръщат в изключително вредни и често лимитиращи фактори за отглеждането на лозовите растения в различните райони и микрорайони. В съвременното лозарство, производство на качествено винено и десертно грозде е свързано не само с подобряване технологията на отглеждане на лозата и осъществяване на все по-цялостно използване на климатичните ресурси, но и на по-ефективна защита от неблагоприятни външни фактори на средата (Global economic vitiviniculture data, 2018). Техният отрицателен ефект върху лозовите растения се изразява в повреда или унищожаване на репродуктивни и вегетативни органи – зимни очи (пъпки), листа, гроздове и леторасли през различни периоди от вегетацията. В резултат добивът от грозде и неговото качество силно намаляват, което се отразява пряко негативно и върху енологичната характеристика на виното. Продължителността на възстановяването на насаждението от тези поражения е от една до няколко години, през които добивите могат да бъдат символични и да не възстановяват направените разходи по отглеждането му. Възможно е и цялостно унищожаване на лозовото насаждение. Според Стойчев (2005) в 8

от всеки 10 години получените добиви от грозде ще са икономически изгодни при 80% обезпеченост на агроклиматичните показатели. Падането на градушка или на обилни дъждове през вегетацията рязко променя микроклимата в лозовото насаждение. Това създава благоприятни условия за развитието на болести и неприятели по лозовите растения и нарушаване фотосинтетичната активност на листата.

Известно е, че метеорологичните условия са едни от най-променящите се фактори, оказващи голямо влияние върху лозовото растение, въпреки неговата голяма адаптивна способност. Все по-често през последните десетилетия условията на външната среда ограничават екологичната пластичност на отделните лозови сортове и не им позволяват да проявят напълно биологичния си продуктивен потенциал. Наличието на екстремни климатични обстоятелства през цялата календарна година се отразява пряко върху икономическите резултати от лозовото насаждение. Нанесените щети понякога са необратими и загубите са значителни, тъй като за създаването на 1дка лозе от първа до четвърта година се изразходват около 3 000 евро. Намирането и прилагането на ефективни агротехнически и други средства срещу тези неизменно съпътстващи отглеждането на лозята негативни природни явления има много важно значение за развитието на този подотрасъл на българското земеделие. По произход факторите, нарушаващи нормалното развитие на лозата и получаването на оптимални по количество и качество добиви от грозде, условно могат да се разделят на две групи: предизвикани от човека (неправилен избор на място за новото лозе и сорт, завишена гъстота на лозите в декар, посока на редовете, формировка, грешки в растителната защита и други) и екстремни климатични явления (много ниска или висока температура, градушка, буря, проливни дъждове и заливане, суша и други). Доколкото върху първата група фактори може да се влияе активно, то най-променливи и трудно контролируеми са елементите на климата, които оказват съществено влияние върху качеството на гроздето и виното – температура, влажност на почвата и въздуха, слънчевата светлина (Ройчев, Иванов 2017; Иванов, Ройчев 2018).

Пренебрегват се задължителните предварителни проучвания при създаването на нови насаждения – на климатичните и почвени условия, на специфичните условия на региона (наклон на терена и експозиция), не се отчитат биологичните особености на предвидените за засаждане сортове, и това естествено води до неблагоприятен резултат през следващите години. Не се извършват задължителните агротехнически мероприятия при подготовката на почвата (запасяващо торене, хомогенизиране на повърхностния почвен слой и риголване), не се използва сертифициран посадъчен материал, не се засажда правилно и не се полагат грижи за лозите през първата, втората и третата година на отглеждане, не се изгражда своевременно подходяща подпорна конструкция и ускорено формиране на лозите (фиг. 1, 2). Не се създава адекватна система за напояване и дрениране на терена. Допуснатите човешки грешки увеличават степента на поражения от екстремните климатични явления.

Екологичните промени и все по-често наблюдаваните макро и микроклиматични аномалии изискват задължително прилагане на определени агротехнически мероприятия, с които да се запази и повиши качеството на гроздето и виното, както и на лозовия посадъчен материал във вкоренилището (Янева, 2012).

Едни от най-честите поражения по всичките органи и части на лозата се причиняват от ниските зимни температури под -14 , -15°C в Северна и Южна България (табл. 1). През февруари 2012 г. в някои райони температурата се понижи до минус 27°C . Данните показват, че в зависимост от много фактори – микрорайон, устойчивост на сорта, абсолютни минимални температури и тяхната продължителност на въздействие, почви, приложена агротехника и други, загиването на главните и заместващи пъпки в зимните очи варира от 0 % до 100 % (Брайков и др., 2012). Загубите на реколтата от грозде през съответната година е в същия процентен диапазон, който в зависимост от посочените фактори може да намалява през следващите няколко години, когато лозовото насаждение постепенно се възстановява (фиг. 3, 4, 5).

В края на месец април и началото на май у нас понякога температурите се понижават под 0°C и причиняват измръзване на младите тъкани и органи на лозата. Степента на повреда зависи от фи-

зиологичното им състояние, стойностите на ниската температура и продължителността на въздействието ѝ. Набъбналите пъпки загиват от $-2,5$ до -4°C , съцветията при 0°C , младите леторасли – от $-0,6$ до $-2,5^{\circ}\text{C}$. През 2018 г. след загиване на летораслите развили се от главните пъпки на зимните очи, реколтата в някои микрорайони намаля с близо 40% (фиг. 6). Понижаването на температурите през ранната есен – в началото на месец октомври до -3°C - 4°C , при много късно зреещите винени и десертни сортове, нанася вреда на зимните очи и проводящите тъкани на недобре узрелите леторасли, което се отразява негативно върху студоустойчивостта им и добива от грозде през следващата година.

При много високи летни температури над $41-42^{\circ}\text{C}$ се появяват пригори по листата и гроздето на много десертни и винени сортове лози, които също силно влияят върху качеството и реализацията на продукцията (фиг. 7, 8).

Много силни и трайни повреди върху лозовите насаждения причиняват падналите градушки, тъй като голяма част от тях са разположени в градобитни микрорайони. Степента на повреда или унищожаване на зелените части на лозите зависят от интензивността на градушката и фенофазата на развитие, в която се намира лозовото растение. Когато в резултат на градушките са нанесени рани върху едногодишните леторасли и по старите части на растенията, те се отразяват върху добива и качеството на гроздето и през следващите 2 – 3 години (фиг. 9). При младите лозя градушките забавят значително формирането на лозите (фиг. 10).

Създаването на лозови насаждения в райони където има силни ветрове води до счупване на леторастите, а понякога и на носещата конструкция. В такива случаи повредите са много по-силни, особено когато посоката на редовете не съвпада с тази на преобладаващите ветрове (фиг. 11).

Преовлажняването на почвата в резултат на обилни валежи също се отразява отрицателно върху развитието на лозите, на качеството и количеството на добива. Често в резултат на падналия дъжд се образуват поройни свлачища, които отнасят или променят повърхността на цели участъци от лозовото насаждение (фиг. 12, 13).

Продължителните засушавания допринасят за намаляването на добива и качеството на гроздето, когато няма възможност за поливане или изградената система за напояване не е разчетена за поливане на цялата площ в рамките на седмица (фиг. 14).

Обект на нашия анализ са процеси и природни явления, върху които човешката намеса за защита на лозята е ограничена в различна степен. Извън този обзор остават повредите от болести и неприятели, от физиологични болести, допуснати грешки в избора на място за лозе или сорт, неправилни агротехнически решения и други, които причиняват икономически загуби, като размера им зависи в значителна степен и от познанията и уменията на агронома.

В борбата срещу пораженията от ниските температури трябва се избират площи с естествен въздушен дренаж и да се прилагат специални резитби и формировки, свързани с реализиране на различно натоварване със зимни очи по време на резитбата на зряло.

Защитата от градушки може да се осъществява чрез използване на подходящи за целта мрежи (Фиг. 15). Слънчевият пригор по гроздето също се минимизира при използването на мрежите и като се избират формировки осигуряващи по-добра защита на гроздовете от палещите слънчеви лъчи.

За намаляване щетите от проливни дъждове и ерозия трябва да се прилага терасиране на терените с наклон по-голям от 6 % (Фиг. 16), като се изгражда и дренажна система за отвеждане на големите количества дъждовна вода.

Използвана литература

1. Брайков Д., В. Ройчев, А. Иванов, И. Динчев, М. Иванов, И. Симеонов, К. Владимирова, 2012. Вымерзание в зимний период 2012 г. сортов винограда в исследуемых районах южной и северной Болгарии. Плодоводство и виноградарство юга России, 17 (5), 1-15.
2. Ройчев В., А. Иванов, 2017. Климатичните промени и лозарството в България. Лозарство и винарство, 1, 36-37.
3. Иванов А., В. Ройчев, 2018. Градушките през юни – тежки поражения по лозята. Лозарство и винарство, 3, 16-18.
4. Стойчев С. В., 2005. Макро- и микроклимат на лозата в България. Дисертация, Лесотехнически университет, София, 568 с.

5. Янева В., 2012. Проучване на възможности за възстановяване на лозите във вкоренилище след градушка. Дисертация, Пловдив, 110 с.

6. Global economic vitiviniculture data. International Organisation of Vine and Wine (O.I.V.). Paris, 26 October 2018.

**Фиг. 1. Лоша грижа
за лозите**

**Фиг. 2. Лоша подпорна
конструкция**

**Фиг. 3. Измръзване
на стъблата**

**Фиг. 4. Измръзване
на стъблото**

**Фиг. 5. Възстановяване
на лозите**

Фиг. 6. Замръзнал „плач“

**Фиг. 7. Слънчев пригор
по листата**

**Фиг. 8. Слънчев пригор
по зърната**

**Фиг. 9. Градушка
на младо лозе**

**Фиг. 10. Градушка
на плододаващо лозе**

**Фиг. 11. Пречупени подпорни
колове**

Фиг. 12. Ерозия

Фиг. 13. Ерозия

Фиг. 14. Суша

Фиг. 15. Терасиране

**Фиг. 16. Мрежи за защита
от градушка**

Таблица 1

**Степен на измръзване на зимните очи
при различни сортове лози в някои райони
на южна и северна България през 2012 г. (%)**

Показатели	ЮЖНА БЪЛГАРИЯ			
	Пловдив		Хасково	Карнобат
Сорт	Каберне Совиньон	Сира	Каберне Совиньон	Каберне Совиньон
Загинали главни пъпки %	100,00	42,73	13,00	10,29
Загинали замест-ващи пъпки %	100,00	8,94	0,00	5,77
Сорт	Мерло	Малбек	Мерло	Мерло
Загинали главни пъпки %	100,00	37,77	23,00	87,24
Загинали замест-ващи пъпки %	100,00	11,25	0,00	41,86
Сорт	Сира	Шенин	Сира	Сира
Загинали главни пъпки %	100,00	2,73	15,00	68,53
Загинали замест-ващи пъпки %	100,00	0,45	0,00	20,69
Сорт	Мавруд	Евмолпия	Мавруд	Пети вердо
Загинали главни пъпки %	100,00	100,00	16,00	9,51
Загинали замест-ващи пъпки %	100,00	98,40	0,00	2,57
Сорт	Мускат Отонел	Пино ноар	Пино ноар	Мускат Отонел
Загинали главни пъпки %	100,00	10,02	8,00	53,57
Загинали замест-ващи пъпки %	100,00	5,93	0,00	21,43
Сорт	Палиери	Вионие	Каберне фран	Каберне фран
Загинали главни пъпки %	100,00	4,68	7,00	10,14
Загинали замест-ващи пъпки %	100,00	1,22	0,00	6,88
Сорт	Болгар	Болгар	Шардоне	Мискет врачански
Загинали главни пъпки %	100,00	100,00	11,00	35,47

Загинали замест- ващи пъпки %	100,00	100,00	0,00	20,58
Показатели	СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ			
	Видин	Плевен	Велико Търново	
Сорт	Каберне Совиньон	Каберне Совиньон	Каберне Совиньон	
Загинали главни пъпки %	84,00	60,60	8,19	
Загинали замест- ващи пъпки %	72,00	33,50	3,12	
Сорт	Гъмза	Мерло	Мерло	
Загинали главни пъпки %	100	100,00	64,52	
Загинали замест- ващи пъпки %	100	97,00	33,26	
Сорт	Мискет вра- чански	Рубин	Каберне фран	
Загинали главни пъпки %	52,00	79,25	36,46	
Загинали замест- ващи пъпки %	43,00	56,60	18,38	
Сорт	Шардоне	Шардоне	Пино ноар	
Загинали главни пъпки %	43,00	72,00	67,17	
Загинали замест- ващи пъпки %	41,00	49,00	33,33	
Сорт	Ризлинг	Алиготе	Сира	
Загинали главни пъпки %	53,00	69,75	65,50	
Загинали замест- ващи пъпки %	48,00	51,50	29,42	
Сорт	Мускат Отонел	Мискет врачански	Гевюрц траминер	
Загинали главни пъпки %	80,00	99,25	31,64	
Загинали замест- ващи пъпки %	66,00	94,37	8,85	
Сорт	Пино гри	Кайлъшки рубин	Шардоне	
Загинали главни пъпки %	68,00	36,00	23,23	
Загинали замест- ващи пъпки %	60,00	18,00	5,62	

СПЕЦИФИЧНИ ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРОИЗВОДСТВОТО, ПРЕРАБОТКАТА И ТЪРГОВИЯТА НА ДЕСЕРТНО ГРОЗДЕ

*Доц. д-р Надежда Петрова,
проф. д-р Румен Отузбиров
Тракийски университет – Стара Загора*

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE PRODUCTION, PRO- CESSING AND TRADE OF TABLE GRAPES

*Assoc. Prof. Nadezhda Petrova , PhD
Prof. Roumen Otuzbirov, PhD
Trakia University – Stara Zagora*

Резюме

Присъединяването на България към ЕС и прилагането на ОСП промениха съществено условията за производство и търговия с храни и напитки. Наблюдават се неблагоприятни тенденции в развитието на лозаро-винарския сектор. Общите площи засети с лозя силно намаляват и дават отражение върху физическите обеми на производството на грозде. Това поражда необходимостта от проучване и изследване на състоянието и бъдещето развитие на лозаро – винарския сектор у нас.

Ключови думи: десертно грозде, лозаро-винарски сектор.

JEL Класификация: Q10

Abstract

The accession of Bulgaria to the EU and the implementation of the CAP have substantially changed the conditions for food and beverage production and trade. There are unfavorable trends in the development of the wine sector. The total areas under vines are greatly reduced and have an impact on the physical volumes of grape production. This raises the need to study and study the state and the future development of the wine sector in Bulgaria.

Key words: table grapes, wine sector.

JEL Classification: Q10

Според възприетата от дефиниция, десертното грозде е плод, предназначен за консумация в прясно състояние, получен от специ-

ално отглеждани за целта сортове, с отличителни сензорни и търговски характеристики (Organisation Internationale de la vigne et du vin, 2011). Въпреки, че всеки сорт грозде, достигнал консумативната си зрялост, може да се използва за директна консумация, все пак съвкупният комплекс от физико-химични качества на десертното грозде, посочен от Международната организация по лозата и виното, превъзхожда по стойност този на виненото грозде. Като резултат различията от ботанически, агробиологичен и технологичен характер между винени и десертни сортове лози са съществени. Десертните сортове се характеризират с красив външен вид на гроздето, по-голямата едрина на зърната, с ярко и типично за сорта оцветяване и восъчен налеп, плътна и сочна консистенция на месестата част, хармоничен вкус, вследствие благоприятното съчетание между захари и киселини (Ройчев, 2012). Химичният състав на гроздето (табл. 1) показва, че то е с богат минерален състав на калий, фосфор, калций, на въглехидрати и витамини.

Таблица 1

Химичен състав на 100 g десертно грозде (за нето продукт)

Основен състав, g		Минерален състав, mg		Витаминен състав, mg	
Отпадъци	10	Натрий	0,6	Каротин	0,03
Вода	32,5	Калий	191	Тиамин (В ₁)	0,04
Белтъчини	0,5	Магнезий	7,2	Рибофлавин (В ₂)	0,04
Мазнини	0,1	Желязо	1,3	Никотинова к-на (РР)	0,18
Въглехидрати	16,2	Фосфор	20,1	Аскорбинова к-на (С)	5
Енергия, J (cal)	289,8 (69)	Калций	16,8		
Целулоза	0,3	-	-		
Обща пепел	0,4	-	-		

Източник: Българска ампелография (1990).

Съществено значение имат и механичните свойства на зърното: издръжливост на налягане и на откъсване, които определят транспортабилността на сорта. Макар и изразени в по-слаба степен,

съществуват външни и вътрешни различия при отделните групи десертни сортове.

Посочените качествени параметри на десертното грозде определят и направленията на стопанското му предназначение – предимно за употреба в прясно състояние, съхранение, производство на гроздови сокове и консервиране (компот). След термична обработка на гроздето от безсеменните сортове се получават стафиди, а от семенните – сушено грозде.

Комплексът от органолептични и физико-химични свойства на десертното грозде в съчетание с характеристиките на производствения процес открояват някои специфични моменти, които следва да се отчетат при анализа на конкурентоспособността на десертното лозарство.

Десертното лозарство е дейност, която се характеризира с висока степен на риск. Производственият риск в сектора се обуславя от специфичните за десертните сортове изисквания по отношение съчетанието на почвено – климатичните условия на отглеждане, чието влияние е определящо за крайните стопански резултати (Ников, Занков, Радулов, & Карадимчева, 1990). Изразената чувствителност на десертните сортове към проявлението на ниските зимни температури ограничава териториалното им разпространение до районите, в които средната годишна сума през вегетационния период надвишава 37000 °С. Значителният риск от повреди върху лозовите насаждения в следствие на продължителното задържане на зимните температури в стойности от 16° - 17°C при циклична повтаряемост с честота повече от 1 път на 5 години възпрепятства стъбленото им отглеждане в по-голямата част от северните райони на страната. Приложението на приземната система на отглеждане, при която необходимостта от квалифициран ръчен труд е по-висока, отколкото при алтернативните технологични варианти, вследствие трудоемкостта на мероприятията по загребване и отгребване на лозите и резитбата, кореспондира с процесите на обезлюдяване на селските райони, което затруднява развитието на производството и директно влияе върху неговата конкурентоспособност.

Основното предназначение на десертното грозде – директна консумация, поставя изисквания по отношение на външния вид и хармоничния вкус на плода. Това е свързано с извършването на допълнителни агротехнически мероприятия, известни под наименованието зелени резитбени операции (филизене, прищипване, кършене, нормиране броя на гроздовете, прореждане на зърната), осигуряващи получаването на продукция с високо качество, но осъществяването им е свързано с интензивен ръчен и квалифициран труд.

Прибирането на реколтата също е трудоемка операция, осъществяваща продукцията, поради необходимостта от внимателно манипулиране на грозда, сортиране и окачествяване на продукцията. Времето за прибиране на гроздето се определя от неговата фаза на зрялост. Физиологичната зрялост показва, че зърната са достигнали своя обем, захари, киселини, багрилни вещества и плодов вкус, съответстващ на сорта. А технологичната зрелост показва, че захарите и киселините имат оптимални стойности за даденото производствено направление. При десертното грозде за консумация (ранозреещи сортове) технологичната зрелост съвпада с физиологичната.

В зависимост от сорта и системата на отглеждане на лозята за прибиране на реколтата при десертните сортове (вкл. и манипулацията) се изразходват между 47 – 70% от разхода на труд, което е почти двойно в сравнение с това при винените сортове. Брането на гроздето се извършва при сухо време, след вдигане на росата. Обикновено гроздето се бере на няколко пъти (2 – 5), като всеки път се подбират само зрелите, здрави и качествени гроздове. Освен това се предпочита гроздоберът да се извършва сутрин и вечер, за да се избягват горещите часове през деня. Набраното грозде до манипулирането му и след това до експедирането или до нареждането му за съхраняване не се оставя на открито под слънчевите лъчи.

Ненавременното приложение или дори спестяване на част от агротехническите мероприятия се отразява негативно, както върху количеството и качеството на добива, като резултативен показател, така и върху продължителността на експлоатационния период на насаждението.

Постоянно нарастващите потребителски изисквания, развитието на науката и технологиите налагат задълбочен и многоспектърен анализ на тенденциите в потребителското търсене на грозде, предвид сложния комплекс от фактори, въздействащи върху избора на купувача – възраст, пол, образование, етнос, религия, традиции, доходи, социално положение, степен на информираност, визуални предпочитания, здравословен начин на живот и др. (Scheerens, 2001).

Пресечната точка на разнопосочните интереси на производителите и потребители оформя социално-икономическия аспект на конкурентоспособността. Генерирането на конкурентно предимство, посредством продуктова диференциация поставя изискването за адекватна оценка на предпочитаните качествени параметри на десертното грозде. Предвид на широкия комплекс от фактори, които създават предпоставки за сериозно разминаване между предпочитанията на купувачите, експертно създадената скала за оценка на качеството на продукцията е предпочитана опция при избора на инвестиционна стратегия от производителя. Скалите за оценка варирират според подхода на екипа от ангажирани специалисти, но най – често се разглеждат следните елементи:

- Външен вид на гроздето: описва външния вид на грозда, зърната, и чепката
- Консистенция – описва кожицата; дали сортът е семенен или безсеменен; месестата част на зърната
- Вкус – сладост; киселинност, дъбилни вещества, привкус
- Типичност и оригиналност – охарактеризира спецификата на сорта – типичност, оригиналност, обща хармония

Всеки от показателите получава стойност (изразена в балове), а на основата на агрегираните резултати качеството на оценяваните сортове десертно грозде се класира по различни категории или класове: от изключително качество – до ниско качество.

Продуктовата диференциация на основата на качеството, като конкурентна стратегия в десертното гроздопроизводство може да се формулира в различни аспекти. От гледна точка на производствената структура на стопанството: разнообразяване на предлагания асортимент от грозде, съобразно цвета на кожицата (бял или чер-

вен) и/или наличието или не на семена (семенно или безсеменно грозде); производство на биологично грозде. В аспекта на организация на дейностите по веригата на доставки (Стоянова, А., 2012): внедряване на система за управление на качеството и безопасността на храните, изискуеми от търговските вериги или стандарти, указващи приложението на добри земеделски практики – EuropaGAP, GlobalGAP, ISO и др.; диференциация на основата на т.нар. „географски обозначения” - защитено наименование за произход” (ЗНП) и „защитено географско указание” (ЗГУ).

✓ В търсене обаче на подходящата продуктова стратегия, осигуряваща в най-пълна степен удовлетворяване на потребителските вкусове, производителите освен използваните собствени скали за оценка, паралелно трябва да съобразяват и правните норми по отношение на установените стандарти за качество за десертните сортове. Приетото класифициране според българското законодателство и в съответствие с европейското е, както следва:

- ✓ Клас „Екстра” за гроздето с най-високо качество,
- ✓ Клас I-ви за гроздето с добро качество и
- ✓ Клас II - ри, в който попада гроздето, което не отговаря на изискванията за включване в по-горните класове (МЗХ_Наредба_No16, 2011); (Европейска_Комисия_EO543_2011).

Гроздето от посочените три класа трябва да покрива определените в стандарта минимални изисквания за чистота, едрина, форма и оцветяване на гроздовете и зърната, и критериите за зрялост на семенните и безсеменни сортове.

Освен това пазарното представяне на опакования продукт трябва да съответства на изискването за однородност, т.е. гроздовете във всяка отделна опаковка трябва да са с един и същ произход, сорт, качество и степен на зрялост. Допустимо отклонение е опаковането заедно на различни сортове, но само при условие, че имат однородно качество и, за всеки съответен сорт, однороден произход. Продуктът трябва да е опакован, по начин, който да осигурява запазването му и с материали, безопасни за здравето на клиентите.

Задължителната информация при маркировката на продукта, създава условия за диференциация на предлаганото грозде, съоб-

разно сорта, страната на произход и наименованието на доставчика и едновременно с това предоставя търсената от клиента информация относно класа качество и наличието на контрол по веригата на производство и доставка.

В заключение трябва да посочим, че качеството на земеделските продукти, в частност на десертното грозде, се разглежда като съвкупност от свойства и характеристики, които задоволяват определени или предполагаеми човешки потребности. В тесен смисъл понятието „качество” най-често се олицетворява с физическата форма и химичния състав на предлаганата на пазара стока, при конкретни, ограничени във времево и пространствено измерение условия, а в широкия смисъл се включват и методите на производство, опаковка, съхранение, произход и други характеристики, които освен, че диференцират продукта в съзнанието на потребителя, създават гаранции за неговата безопасност и устойчивото управление на природните ресурси (Блажева & Грозева, 2010).

В тази връзка инвестиционната стратегия е определяща за насочеността на производството. Условие за нейната успешност е комбинацията от реалното конкурентно предимство на предлаганата стока, което да удовлетворява конкретни потребителски желания и осигуряване на достатъчен икономически ефект за производителя, при съобразяване с нормите на бизнес средата т.е. съвпадение между търсене и предлагане, изолирани в малък пазарен сегмент (ниша) на конкретния продукт.

Използвана литература

1. Блажева, В., & Грозева, Д. (2010). „Проблеми на качеството в агробизнеса”. “Диалог”, р. 36-50.
2. Европейска_Комисия_EO543_2011. (2011). Регламент (ЕО) 543/2011 на комисията за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) 1234/ 2007 на Съвета по отношение на секторите на плодовете и зеленчуците и на преработените плодове и зеленчуци от 7.06.2011 г.
3. МЗХ_Наредба_No16. (2011). „Наредба No16 за изискванията за качество и контрол за съответствие на пресни плодове и зеленчуци”; ДВ бр.71; обн. 13.09.2011 г. ДВ бр.71.

4. Ников, М., Занков, З., Радулов, Л., & Карадимчева, Б. (1990). „Производство на десертно грозде”. София: Земиздат.
5. Ройчев, В. (2012). „Ампелография”. Пловдив: АИАУ.
6. Стоянова, А. (2012) Стандартът GlobalGAP – гаранция за качеството и безопасността на земеделските продукти // Сб. докл. научно-практ. електр. конф. „Развитие агробизнеса и селските райони в България и ЕС – перспективи 2020“, Варна: Геа-принт, 174-184.
7. Organisation Internationale de la vigne et du vin. (2011). Vine and Wine 2010-2011. . World Viticultural Statistics 2010-2011, pp. 11.
8. Scheerens, J. C. (2001). „Phytochemicals and the consumer: Factors affecting fruit and vegetables consumption and the potential for increasing small fruit in the diet (Vol. vol.11). HortTechnology.

За контакти:

Доц. д-р Надежда Петрова, nfp@abv.bg
Проф. д-р Румен Отузбиров, otuzbirov@uni-sz.bg
Тракийски университет – Стара Загора

ВИНАРСКИ ИЗБИ С ПОЧТИ НУЛЕВО ЕНЕРГОПОТРЕБЛЕНИЕ

Инж. Тодор Тонев
Черноморски енергиен клъстер

NEARLY ZERO ENERGY WINERIES

Dipl. ing. Todor Tonev
Black Sea Energy Cluster

Резюме

Устойчивото развитие на производството е пряко свързано и с управление на разходите за енергия и енергоносители. В условията на постоянно нарастващи цени за енергия от една страна и от друга страна климатичните промени ни задължават като общество да предприемем мерки за повишаване на енергийната ефективност и делът на възобновяемите енергийни източници. Темата на настоящият доклад е да представи резултатите от изследване за управление на енергийните потоци при малка винарска изба. Избата е с капацитет на преработка от 30 000 кг. грозде за година. Темата е особено актуална, и правителството на България и Европейският съюз са поставили цели за намаляване на вредните емисии. Като целите обхващат не само големите енергийни предприятия но и крайните потребители като малки предприятия и дори семейства.

Ключови енергийна ефективност, възобновяеми енергийни източници (ВЕИ), енергиен мениджмънт, вредни емисии.

JEL Класификация: Q20; Q42

Abstract

Sustainable economy development is also directly related to energy consumption and energy costs. In the conditions of constantly rising energy prices on the one hand and on the other hand climate change obliges us as a society to take measures to increase energy efficiency and the share of renewable energy sources. The subject of this report is to put the results of a study on the management of energy flows in a small winery. The cellar has a processing capacity of 30,000 kg. grapes per year. The topic is particularly relevant and the government of Bulgaria and the European Union have set targets for reducing emissions. The goals include not only large energy companies but end users as small businesses and even families.

Key words: energy efficiency, renewable energy sources (RES), energy management, emissions.

JEL Classification: Q20; Q42

Един от основните разходи на всяко производство и в частност на винарските изби е за енергия. Основните консуматори са помпи, хладилна машина, ронкачко мачкачка, система за отопление и охлаждане на сградата и др. Тези системи не работят на пълно натоварване през цялата година. Натоварването зависи от текущата работа и начина на използване. За производството на електроенергия ще се използват фотоволтаични модули със съответните системи за преобразуване на електроенергията. Причина за избора на този начин на производство е относително малката необходима мощност и разположението на избата в рамките на населено място. Това изключва примерно биогаз производство и когенерация, защото все още на пазара не се предлагат толкова малки мощности от това техническо решение. Изключва и прилагането на вятърен генератор, защото съгласно Закона за устройство на територията не може да се изграждат ветрови генератори в населени места. Ето защо изборът е за фотоволтаични модули. За 1 kWp инсталирана мощност е необходима площ средно около 7-10 м². Поради тази причина при проектирането на винарската изба трябва архитектурното решение за покрива да предоставя възможно най-голяма площ на южен скат. На фигура 1 е представено 3D изображение на избата.

Фиг. 1. Триизмерна фигура, поглед от югозапад

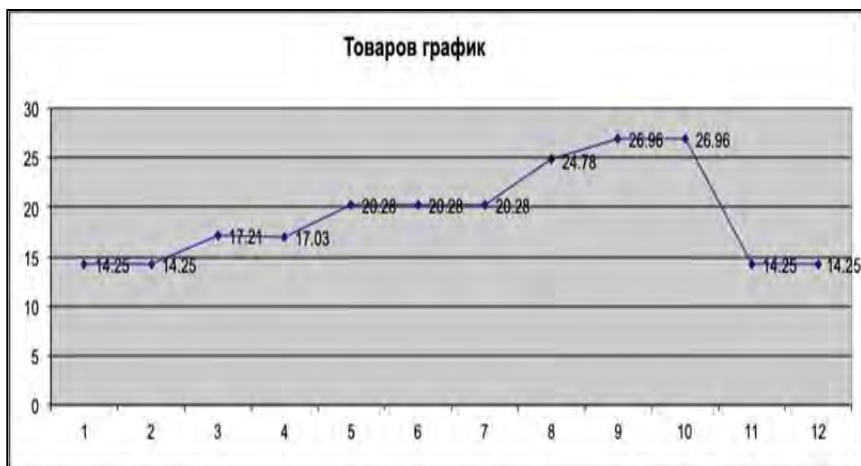
Приложеното архитектурно решение е изместване на долният край на т.н. майи или линията която определя границата на скатове-те на покрива на север. По този начин се увеличава площта на юж-ният скат за сметка на източният и западният скат. Мощността коя-то ще се инсталира е 9 kWp. Средната производителност за 1kWp е 1200 kWh годишно. Фотоволтаичната инсталация ще произвежда 108 000 kWh.

Както споменах по горе разхода на електроенергия не е равно-мерен през цялата година. Това дава възможност да не презапася-ваме с инсталиране на производствена мощност. Чрез определяне на товарният график се създава базата за система за енергиен ме-ниджмънт. В таблица 1 е представен товарният график на пилотна-та изба.

Таблица 1

Товаров график

Вид консуматор	Мощност kW	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Осветление	2	2	2	2	2	2	2	2				2	2
Фурна	1,5	1,5	1,5									1,5	1,5
Контакти фер-ментация (помпи)	6,5	6,5	6,5	6,5					6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
Ронкачко мачкачка	4									4	4		
Хладилна инсталация	12									12	12		
Хладилни камери	4,46			4,46	4,46	4,46	4,46	4,46	4,46	4,46	4,46		
Бутилиране	4,25	4,25	4,25	4,25								4,25	4,25
VFR система	10,57				10,57	10,57	10,57	10,57	10,57				
Контакти	3,25					3,25	3,25	3,25	3,25				
Тотал, мощност	48,53	14,25	14,25	17,21	17,03	20,28	20,28	20,28	24,78	26,96	26,96	14,25	14,25
Консумация на електро-енергия, kWh		5130	5130	6195,6	6130,8	7300,8	7300,8	7300,8	8920,8	9705,6	9705,6	5130	5130

Фиг. 2. Товаров график на винарската изба

На фигура 2 е представено графично товарният график на избата. Най-енергоемките месеци са от август до ноември. Причината за това е сезона на преработка на гроздето. Общата електроенергия необходима за една година е 83 000 kWh. При прякото сравнение се вижда че производството превишава консумацията с около 20%. Това е направено защото експлоатационният период на фотоволтаичната инсталация е поне 20 години. Предвид че е възможно някои години да са облачни се преоценява системата с 20%.

В случая е избрана система която е подсигурана с акумулатори. Причината за това е невъзможността към настоящият момент да се извършва т.н. нетметринг. Това е система на отчитане от страна на местното ЕРП която да изравнява произведената електроенергия и консумираната на база 6 месеца или една година. Т.е. в момента ако инсталираш фотоволтаична система на обекта без акумулатори има две възможности - да регистрираш системата като отделен обект за производство на електроенергия, което е свързано с много дълга и сложна процедура. Или системата да е с акумулатори, и да е отделена от енергийната мрежа на ЕРП, което се избира и в случая защото целта е енергийно независима Винарска изба. Предвид очакването за все по-висока либерализация на енергийната система,

акумулаторният блок ще даде и възможност за допълнителни доходи от разлика в цената на електроенергията на дневна база. Това не е възможно към настоящият момент.

За отопление през зимните месеци е предвидено използването на високоефективна ракетна печка на дърва. Това е относително нова разработка, като технологията е представена на следният линк - <http://gamera.eu/горене/> . Така ще се осигури необходимата температура през зимата, когато слънчевата енергия е по - малко.

Изводи

Изграждането на винарски изби с почти нулево енергопотребление е напълно възможно с технологии които са вече много добре познати. Необходимо е да се обърне внимание още при проектирането на избата за възможностите за оползотворяване на ВЕИ. Много е важно определянето на товаровия график. Това дава възможност за точно оразмеряване на системата и намаляване на инвестицията. Новите трендове за нет метеринг, активно участие на всеки субект в енергийният пазар представляват и нови бизнес възможности за избите. При експлоатацията на инсталациите е важно и въвеждането на система за енергиен мениджмънт и мониторинг.

Използвана литература

1. Закон за устройство на територията
2. Агенция за устойчиво енергийно развитие
3. Генерална дирекция енергия и климат

За контакти:

Инж. Тодор Тонев, v_1@mail.bg
Черноморски енергиен клъстер

ПАНЕЛ
НОРМАТИВНО-ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ
ПРИ ФУНКЦИОНИРАНЕТО
НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР

PANEL
REGULATORY AND LEGAL PROBLEMS
IN THE FUNCTIONING
OF THE VINE AND WINE SECTOR

ПРОБЛЕМИ В ЛОЗАРСТВОТО, ПОРОДЕНИ ОТ НЕСТАБИЛНОСТТА НА НОРМАТИВНАТА РАМКА ЗА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР

*Гл. ас. д-р Петьо Бошнаков
Икономически университет – Варна*

PROBLEMS ON THE VITICULTURE OCCURRING FROM THE NON-STABILITY OF THE LEGAL FRAMEWORK FOR THE VINE AND WINE SECTOR

*Chief Assist. Prof. Petyo Boshnakov, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме

В доклада се разглеждат някои аспекти на негативното въздействие на промяната на законодателната рамка върху лозаро-винарския сектор, чрез проучване на казуса с българска фирма, участвала за финансиране по Националната програма, финансирана от Европейския съюз, по мярка преструктуриране и конверсия на лозя“.

Ключови думи: *преструктуриране на лозя; правен казус.*

JEL Класификация: *Q10*

Abstract

The following paper examines the negative impact of the change of legislative framework on the wine sector through a case study with a Bulgarian company that participated in the National Vineyard Re-conversion Program financed by the EU.

Key words: *restructuring of vineyards; legal case.*

JEL Classification: *Q10*

Настоящият доклад цели да разкрие проблем породен от честата и необоснована промяна в нормативни и поднормативни актове в областта на действието на сектор „Вино” и по специално по Мярка „Преструктуриране и конверсия на винени лозя“ по „Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор“ на ДФ „Земеделие“ (ДФЗ). Извършваните промени осъществявани еднолично

от ДФЗ и без консултации със стопанските субекти от сектора, без съгласуване със съответните камари и в резултат нестабилността на правната регулативна рамка и нейното тълкуване, пораждат серия от правни дела от стопанските субекти засегнати от направените изменения и предизвикват недоверие относно стопанската среда и развитието на сектора.

В настоящия доклад, на база действията на един от големите производители в Североизточна България, сме представили правен казус, засягащ над 12 стопански субекта от цялата страна. Те са повлияни от промяната на наредбата за извършване на дейности от конкретната програма, която предизвиква единодушна реакция на бенефициентите и води да поредица от административни дела.

1. Правният казус с конкретен бенефициент

Мярка „Преструктуриране и конверсия на винени лозя по „Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор“ на ДФ „Земеделие““ дава възможност за участие в редица дейности за подпомагане и предоставяне на безвъзмездна финансова помощ за различни практики. Фирма „Санрайс“ ООД, отговаряйки на всички изисквания, неколккратно участва в тази програма и има сключени и отчетени договори и получена финансова помощ по тази мярка.

Въз основа на подадено заявление в ДФ „Земеделие“, Сектор „Вино“, за предоставяне на финансова помощ по мярка „Преструктуриране и конверсия на винени лозя“ ведно с всички изискуеми документи, съгласно Удостоверение за право на участие №160/07.07.2015 г., издадено от Изпълнителна агенция по лозата и виното (ИАЛВ) и План за преструктуриране и конверсия (ПКК) № 160/07.07.2015 г. от ИАЛВ и съпътстващи документи сключва Договор №2015 81/16/07/2015 г. с ДФ „Земеделие“ за предоставяне на финансова помощ.

Дейностите за подпомагане, които съм заявил като поетапни инвестиционни намерения са:

- ✓ Презасаждане без промяна на местонахождението на лозята:
 - Изкореняване на 20.0000 ха;
 - Засаждане на 20.0000 ха;
 - Изграждане на подпорна конструкция на 20.0000 ха.

✓ Смяна на формировката със смяна на подпорната конструкция:

- Смяна на формировката на 17.5000 ха;
- Изграждане на подпорна конструкция на 17.5000 ха.

Съгласно чл. 5 ал. 2 от действащата Наредба №2 /04.04.2014 г. (ДВ бр.34/15.04.2014), изменена в бр.60/22.07.2014 г., дружеството има право на парично обезщетение за 20,0000 ха, предназначено да компенсира загубата на приходи в периода до встъпване в плододаване, който не надвишава три години. Това е отразено и описано в подаденото заявление, като паричното обезщетение за загуба на добив се изчислява съгласно раздел III, чл. 8, ал. 2 от цитираната Наредба – при това в редакцията ѝ към момента на подаване на заявлението или най-късно – към датата на сключване на договора.

Съгласно Приложение № 2 в настоящия случай би следвало да се сумират средните добиви за трите години; полученият сбор се умножава по изкоренената площ и цена на кг, определена със заповед на Министъра на земеделието и храните, като така получената сума се заплаща еднократно.

От 16.07.2015 г., след сключване на Договор №201581/16/07 /2015 за предоставяне на финансова помощ по Мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя“ по Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2014-2018 г., са изпълнени всички договорени дейности. Издадено е удостоверение за приключени дейности съгласно Заповед № РД 12-348/ 14.07.2017 г. на Изпълнителния директор на ИАЛВ. Също така е издадено удостоверение за среден годишен добив № 47/26.06.2017 г., в което е посочен средния добив на изкоренените 20,000 ха за последните три години, а именно:

Среден добив:

- Реколта 2013: **9426 кг/ха**
- Реколта 2014: **5602 кг/ха**
- Реколта 2015: **10540 кг /ха**

Междувременно е прието изменение в Наредба № 2/04.04.2014 г., изменена и допълнена в бр.92/27.11.2015 г. на ДВ, в сила от 27.11.2015 г.

На 17.07.2017 г. съгласно Раздел V, „Условия и ред за подаване на заявления за предоставяне на финансова помощ“ и чл. 52 от Наредбата са подадени следните заявления по образец:

– Заявление за окончателно плащане, касаещо всички посочени дейности.

– Заявление за изплащане на парично обезщетение за загуба на доход.

Поради настъпилите изменения в Наредба №2 към 27.11.2015 г. паричното обезщетение за загуба на доход (ПОЗД) обаче търпи промяна и съгласно чл. 5, ал.2 срокът, за който се изплаща е променен на две години, а съгласно ал.3 - заплащането се извършва на две вноски- в края на първата и в края на втората винарски години. Освен това, съгласно чл.8, ал.2 е въведена и рестрикция, че средният годишен добив, за който се изплаща обезщетението, не може да надвишава 9000 кг/ха.

Освен посочените промени в Наредба №2, са изменени и образците за заявления, като в Заявлението за изплащане на парично обезщетение за загуба на доход (ПОЗД) вече са посочени само две години и практически не е възможно да се поиска действително полагащо се ПОЗД съгласно действащата Наредба №2/04.04.2014 г., при условията на които е сключен и изпълнен договора, като се има предвид, че загубата на доход възниква в момента на изкореняването, което е извършено през месец 09.2016 г. веднага след сключване на договора. Фирмата е принудена да подаде наличния формуляр, в който са отразени две винарски години, за да не се загуби правото на обезщетение. В резултат на това се появява и разлика в размера на загубата на доход поради така извършената промяна.

1. Съгласно Наредба № 2/04.04.2014 г. (ДВ бр. 34/15.04.2014 г. и ДВ бр.60 /22.07.2014 г.), съгласно чл.5, ал.2 т.2 и чл.8, ал.2 и на база издадено удостоверение за среден добив от ИАЛВ и прилагайки формулата на Приложение №2 и заповед на Министъра на земеделието и храните за определяне цената на килограм грозде РД 09-779/27.11.2014 г. валидна към момента на сключване на договора , се получава парично обезщетение в размер:

(9426кг +5 602кг + 10540кг) x20.0000 ха x1.00лв. =511 360.00 лв.

2. Съгласно Наредба №2/04.04.2014 г., изм. в ДВ бр.92, в сила от 27.11.2015 г. - съгласно чл.5 ал.2 и чл.8, ал.2 и прилагайки Приложение №2 и заповед на Министъра на земеделието и храните РД 198/14.03.2017 за определяне цената на килограм грозде и прилагане рестрикцията за максимално количество 9000 кг/ха се получава парично обезщетение:

$$\underline{(5602\text{кг} + 9000\text{ кг}) \times 20.0000\text{ха} \times 0.66\text{ лв.} = 192746.40\text{ лв.}}$$

След приемането и обработката на заявленията и направените проверки се получава Заповед 03-РД/ 3426/19.09.2017 г. на Изпълнителния директор на ДФ Земеделие по Заявление за обезщетение за загуба на доход по План за реструктуриране и конверсия № 160/07.07.2015 г.

Одобрения размер на финансовата помощ е в размер на 192 746.40 лв. и се предоставя на две равни вноски по 96 373.20 лв.

Предвид изложеното по-горе, от фирмата изразяват несъгласие с одобрения размер на финансовата помощ, тъй като договорът, който съм сключил с ДФ „Земеделие“ е при условията на действието на Наредба № 2/04.04.2014 г. –ДВ бр. 34/15.04.2014 г., изменена с ДВ бр.60 от 22.07.2014 г. Инвестиционни намерения са били планирани на база финансовите условия, регламентирани в приложимата към момента на сключване на договора разпоредба и изкореняването е било извършено именно разчитайки на определената съгласно наредбата помощ.

От направената по-горе съпоставка на изчислената финансова помощ по действащата към момента на сключване на договора наредба, която е в размер на 511 360.90 лв. и одобрената в заповедта сума от 192 746.40 лв., е видно, че се формира разлика от 318 614.50 лв., с която Дружеството е ошетено.

Както е посочено по-горе, при подаване на Заявление за обезщетение за загуба на доход са сменени условията и образците на заявленията и не е дадена възможност да се подаде заявление за загуба на доход за три години, която загуба на доход е действително дължима, за което е представено удостоверение за среден годишен добив от ИАЛВ за три години.

Изложените доводи дават основание за обжалване на Заповед 03-РД/3426/19.09.17 г. Представители на фирмата заявяват, че за производители, които са сключили договор при условията на действалата към момента на сключването му наредба, следва да е приложим редът, размерът и сроковете за определяне на обезщетение съгласно наредбата, действала към този момент, а изменената наредба има значение за производители, които са сключили договори съответно при нейното действие. В противен случай производители се оказват ошетени с десетки хиляди левове, които не се компенсират по никакъв начин. Ако предварително е било известно, че може да се приеме такова драстично намаление на помощта, при това с действие назад във времето, едва ли са щели да предприемат такива действия и да бъдат склонни да понесат такива огромни загуби.

2. Правни предпоставки за възможни основания за обжалване на заповедта

2.1. Нарушение на чл. 59 от АПК

В чл. 59 от АПК е записано какво следва да бъде съдържанието на един административен акт и в частност да са налице мотиви – фактически основания за издаването му, които да обосноват неговата разпоредителна част.

В конкретния случай, заповедта съдържа разпоредителна част – определя за изплащане в полза на представляваното от Вас дружество финансова помощ в размер на 192746.40 лв., във връзка с подадено от дружеството заявление за обезщетение за загуба на доход. Но в заповедта не се съдържат фактически мотиви – по какъв начин административният орган е изчислил дължимия размер на обезщетението; каква формула е използвал; за какъв период го е определил.

Горната липса на фактически основания за издаването на заповедта следва да се приеме като нарушение на изискването за форма, което евентуално се явява нарушение на чл. 59 ал.2 т.4 предл.1 от АПК.

2.2. Нарушение на материалния закон – противоречие на чл. 5 ал. 2 т. 2 от Наредба №2 с разпоредби на акт от по-висша степен

В закона за нормативните актове (ЗНА) се уреждат правилата за съставяне на нормативни актове – кодекси, закони, постановления, правилници, наредби, инструкции.

Йерархичната им подчиненост е следната – кодекс, закон, постановление, правилник, наредба, инструкция.

Наредбата се издава за приложение на конкретна разпоредба на нормативен акт от по-висока степен.

Според чл. 15 ал.1 от ЗНА, нормативният акт трябва да съответства на нормативният акт от по-висока степен.

Видно от разпоредбата на чл. 15 ал.2 от ЗНА, в случай, че нормативен акт противоречи с Регламент на Европейския съюз, прилага се Регламента.

От нормата на чл. 15 ал.3 от ЗНА става ясно, че в случай, че наредба противоречи на нормативен акт от по-висока степен, правораздавателния орган прилага акта от по-висока степен.

2.2.1. Противоречие с чл. 57 ал. 4 буква „г” от Закона за прилагане на Общата организация на пазарите на земеделски продукти на Европейския съюз

Според чл.5 ал.2 т.2 от Наредба № 2 действаща към момента на издаване на *заповедта*, обезщетението за загуба на доход е за период не повече от 2 години.

От друга страна, според чл. 57 ал.4 буква „г” от Закона, обезщетението за загуба на доход следва да е за период не повече от **три години** чрез две мерки – едновременно отглеждане на стари и нови лозя и парично обезщетение. Доколкото в цитираната разпоредба периодът от три години е изписан **преди** двата възможни способа, може да се тълкува в смисъл, че този 3 годишен период се отнася и за двата метода, а не само до първия – за отглеждане на стари и нови лозя.

В случай, че се възприеме този начин на тълкуване, то това означава, че разпоредбата на наредбата – чл. 5 ал. 2 т. 2 противоречи

на чл. 57 ал.4 буква „г” от Закона, поради което според чл. 15 ал.3 от ЗНА следва да се приложи от съда разпоредбата на закона, вместо то на наредбата.

2.2.2. Противоречие с чл. 103р т. 4 и т. 5 от Регламент (ЕО) №491/2009 на Съвета от 25 май 2009 година

Според чл. 5, ал. 2, т. 2 от Наредба № 2 действаща към момента на издаване на *заповедта* обезщетението за загуба на доход е за период не повече от 2 години.

От друга страна, според чл.103р т. 4 и т. 5 от цитирания по-горе Регламент обезщетението за загуба на доход може да покрива до 100% от съответните загуби.

Т.е. в регламента може да се тълкува в смисъл, че липсва определяне на срок за периода на загуба на доход, но е посочено, че обезщетението може да покрие до 100% от загубата на доход. Действително използвания глагол „може” и предлогът „до” предоставят възможност за двойнствено смислово тълкуване, поради което тук следва да се приложи правилото за по-широко тълкуване на правната норма и да се подкрепи тезата, че обезщетението покрива действителните загуби до 100%, а не да се избира ограничително тълкуване – например да се приеме, че след като е записано до 100% , то може и да бъде 50% (каквото извод също може да се изведе).

Поради което, следва да се приеме, че нормата на чл. 5 ал. 2 т. 2 противоречи на чл. 103 т. 4 и т. 5 от цитирания по-горе Регламент. Ето защо, според чл. 15, ал. 2 от ЗНА следва да се приложи от съда Регламента.

2.3. Противоречие с материалния закон

Обезщетението, което е определено за изплащане със *заповедта* се дължи поради факта, че дружеството е одобрен участник по Националната програма и изпълнява определен вид дейност относно конверсия - изкореняване и засаждање на нов вид лозя.

За да стане дружеството одобрен кандидат, първоначално е подадено заявление за допускане, в едно с необходим комплект документ, един от който е проект за реструктуриране на лозя от 07.07.2015 г. към заявление от 29.06.2015 г.

От съдържанието на проекта става ясно, че се желае да се ползва възможността да се получи обезщетение за загуба на доход за период от 3 години, поради което дружеството е кандидатствало за допускане до участие в националната програма за финансова помощ.

Със Заповед от 07.07.2015 г. на ИД на Агенция по лозата и виното този план за реструктуриране е одобрен. В последствие в полза на дружеството е издадено и Удостоверение от 07.07.2015 г. за възможност за участие по мярката за реструктуриране на лозя.

Въз основа на горните документи и други такива, дружеството е сключило договор на 16.07.2015 г. за участие в националната програма, като е поето задължение да се извършат определените мерки за конверсия на лозя.

В този ред на мисли, следва да се приеме разбирането, че изготвения от дружеството проект за реструктуриране е неразделна част – приложение към договора, независимо, че изрично не е вписан в него. И това е така, понеже при липсата на този проект, нямаше да бъдете одобрен кандидат, съответно нямаше да има възможност да се сключи този договор. Още повече, че този проект е одобрен с нарочна заповед на ИД на Агенцията по лозата и виното.

Към момента на сключване на договора е действала друга редакция на чл. 5 ал. 2 т. 2 от Наредбата, според която правото на обезщетение е за период от 3 години и право да го получат имат одобрените кандидати.

Следователно, доколкото договорът е сключен при така действащата разпоредба, то от момента в който сте получили качеството одобрен кандидат – със сключването на договора за финансова помощ, то от тогава следва да се тълкува, че това обезщетение – за загуба на доход се дължи за период не повече от 3 години, а в последващи разпоредби са записани предпоставките и сроковете, при които ще се изплати това обезщетение.

Ето защо, следва да се настоява на разбирането, че при издаване на *заповедта* е трябвало да се съобрази разпоредбата за периода на обезщетение действала към момента на подписване на договора, а не тази, която е била в сила към момента на издаване на заповедта и която определя по-кратък срок – две години.

Тук следва да се посочи и допълнително основание за противоречие на заповедта - с целта на закона – смисълът е одобреният участник да бъде обезщетен за загуба на доход от невъзможност да произведе и да продаде продукцията, като плододаването започва след третата година, не и по-рано. И в случай, че при сключването на договора е действала тази клауза – за период от две години, то този по-кратък период е възможно да не е бил икономически изгоден, поради и което и е нямало да се вземе решение да се участва по тази мярка с оглед на по-голямата загуба на доход. Горното е по-редното основание за обжалване на заповедта.

Заклучение

На база гореизложените доводи Варненски административен съд приема и образува дело срещу ще заповедта на ДФЗ. Аналогични действия са предприети и от останалите потърпевши от изменението на правните норми бенефициенти. Независимо от хода на правните действия и крайния резултат, които ще бъдат изложени в специален научен труд, следва да отбележим, че подобно целенасочено изменение на правните норми опорочава участието и желанието за извършване на реформи в лозаро-винарския сектор на редица фирми поради създаване на среда на несигурност и умишлено ощетяване на участниците от страна на акредитирания орган ДФЗ. Подобна порочна практика, за съжаление, дава и негативен отзвук върху начина и възможностите за усвояване на европейски средства във всички насоки на стопанската практика чрез Оперативните програми и ПРСР.

Използвана литература

1. РЕГЛАМЕНТ (ЕО) № 491/2009 НА СЪВЕТА от 25 май 2009 година за изменение на Регламент (ЕО) № 1234/2007 за установяване на обща организация на селскостопанските пазари и относно специфични разпоредби за някои земеделски продукти („Общ регламент за ООП“)

2. Решение № 7092 от 14.11.2016 г. на АдмС - София по адм. д. № 11092/2015 г.

3. ЗАКОН за прилагане на Общата организация на пазарите на земеделски продукти на Европейския съюз (Загл. изм. - ДВ, бр. 99 от 2013 г.)

4. Заповед 3426 на ДФЗ

5. Заповед 3433 на ДФЗ

6. Заповеди 12-319 и 12-348 на ИАЛВ

7. Решение 494/12.03.2018г. по адм.дело 2838/2017 на АдмС – Варна

8. Наредба № 2/ 04.04.2014 г., изменена и допълнена в бр.92/27.11.2015 г. на ДВ, в сила от 27.11.2015 г.

За контакти:

Гл. ас. д-р Петьо Бошнаков, pboshnakov@ue-varna.bg

Икономически университет – Варна

АКТУАЛЕН АНАЛИЗ НА СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА ПО АДМИНИСТРАТИВНО-НАКАЗАТЕЛНИТЕ РАЗПОРЕДБИ НА ЗАКОНА ЗА ВИНОТО И СПИРТНИТЕ НАПИТКИ

Съдия Марияна Ширванян
Административен съд – Варна

ANALYSIS OF THE JUDICIAL PRACTICE ON THE WINE AND ALCOHOLIC BEVERAGES ACT'S ADMINISTRATIVE- PENALTY PROVISIONS

Judge: Mariyana Shirvaniyan
Varna Administrative Court

Резюме

В доклада е направен анализ на практиката на съдилищата в Р България по наложените с наказателни постановления санкции, нормативно уредени в административно-наказателните разпоредби на Закона за виното и спиртните напитки, констатирани са проблеми при прилагането на тези разпоредби и са направени изводи за конкретни проблеми при формулирането на административнонаказателните разпоредби в закона и предложения de lege ferenda при приемането на нов закон.

Ключови думи: *Изпълнителна агенция по лозата и виното; лозаро-винарски продукти; вино; етиктиране*

JEL Класификация: *K23*

Abstract

In the report hereafter an analysis of the judicial practice in the courts in the Republic of Bulgaria on the penalties, imposed by penal decrees, regulated by the administrative- penalty provisions of the Act on Wine and Alcoholic Beverages has been made, some problems in applying those provisions have been identified and some conclusions regarding the specific problems in the administrative-penalty provisions formulation in the act have been drawn, as well as some proposals de lege ferenda upon admission of a new law have been submitted.

Keywords: *Executive Agency on Vine and Wine (EAVW); viticultural and wine product; wine; labelling.*

JEL Classification: *K23*

Въведение

Законът за виното и спиртните напитки /ЗВСН/ е сравнително нов – обнародван е в ДВ, бр. 45 от 15.06.2012 г. в сила от 16.09.2012 г., последно допълнен ДВ, бр. 77 от 18.09.2018 г., в сила от 01.01.2019 г. В чл.1 от закона е посочено, че урежда условията и реда за производството, получаването, преработката, етикетирането, търговията и контрола на гроздето, предназначено за производство на вино, вината, продуктите, получени от грозде и вино, плодovите вина, оцета, етиловия алкохол и дестилатите от земеделски произход, и на спиртните напитки, както и управлението и контрола на лозаро-винарския потенциал. От предметния обхват на чл. 1 от ЗВСН се констатира, че ЗВСН урежда изчерпателно материята до която се отнася.

Интересът на автора към темата на доклада се породи от констатацията, че за периода на действие на закона (от влизането му в сила – до настоящия момент) има много малко съдебна практика.

Целта на доклада е да се изследва приложението на административнонаказателните разпоредби¹ разписани в ЗВСН (Цанков, Андреева, Йолова, & Димитрова, 2006) (Дерменджиев, Костов, & Хрусанов, 2010) (Андреева & Йолова, 2016). Поставената с доклада цел се постига чрез изпълнените на следните задачи: 1) да се направи преглед на съдебните решения на районните и административните съдилища постановени по наказателни постановления (НП) издадени в приложение на административнонаказателните разпоредби на ЗВСН; 2) да се анализират административнонаказателните разпоредби на ЗВСН и 3) на база направеният нормативен анализ и констатираните проблеми при приложение на административнонаказателните разпоредби на ЗВСН да се изведат изводи и да се предложат промени в закона.

Проблемът разглеждан в доклада е актуален с оглед необходимостта от създаването на нормативна уредба в областта на отглеждането на лозя и производството на вино и други продукти от грозде и

¹ Въпросите на административнонаказателната отговорност са изследвани подробно в правната доктрина.

на основата на виното, която да бъде разбираема за заетите в този отрасъл на икономиката на Р България лица и да внесе яснота по изпълнението на контрола по закона – контролни органи, компетентност на контролните органи, изпълнителни деяния на конкретни административни нарушения и разписването им в санкционни норми.

Изложение

В Глава дванадесета на ЗВСН от чл.201 до чл. 225 са разписани административнонаказателните разпоредби. Предмет на настоящото изложение е анализът им и преглед на съдебната практика по тях.

В Глава единадесета КОНТРОЛ, Раздели I и II са определени компетентните органи да осъществяват контрол по ЗВСН и са регламентирани правомощията им във връзка с осъществявания контрол.

Компетентните органи са: Изпълнителната агенция по лозата и виното (ИАЛВ), Министърът на икономиката и Комисията за защита на потребителите (КЗП).

Съгласно разпоредбата на чл. 182 от ЗВСН, ИАЛВ осъществява контрол по спазване изискванията на закона по отношение на производствения потенциал, гроздето, предназначено за производство на вино, производството, преработката и търговията на лозаро-винарски продукти, както и на продуктите, получени от ферментацията на плодове, различни от грозде, ако се придружава от името на плода под формата на съставно наименование.Разпоредбата на чл. 187 от ЗВСН предвижда Министърът на икономиката да осъществява контрол по спазване изискванията на закона по отношение на производството и търговията на етиловия алкохол от земеделски произход, дестилатите и спиртните напитки. Контролът по спазване на изискванията на закона по отношение на търговията на дребно с бутилирани спиртни напитки се извършва съгласно нормата на чл.193 от ЗВСН от КЗП.

По чл. 202, чл. 207, чл. 208, чл. 211, чл. 213, чл. 214, чл. 215, чл. 216, чл. 217, чл. 218, чл. 220, чл. 221, чл. 222, чл. 223, чл. 223а и чл. 224 от ЗВСН не се констатира съдебна практика. Съдебната практика по чл. 212 от ЗВСН е от 2012 и 2013 г. и се отнася до разпоредбите на ЗВСН отм., поради което не следва да бъде коментирана.

По чл.201 от ЗВЧН има съдебна практика от 2014г. и 2015 г. С решения № 4/25.02.2015 г. на Районен съд (РС) Чирпан по нахд № 407/2014 г. е отменено НП и с решение от 6.10.2015 г. на Административен съд (АС) Стара Загора по кнад № 254/2015 г. е оставено в сила решение №7/22.04.2015 г., постановено от Чирпански районен съд по нахд№408/2014 г., с което е отменено НП на Директора на ИАЛВ. По конкретно НП са издадени на две дружества – производител на вино и търговец на вино. В хода на проверките от служители на ИАЛВ е констатирано, че производителят на вино е вложил в произведеното от него вино „Бял пелин“ неразрешена за влягане субстанция – бензоена киселина. Констатирано е, че търговецът на вино е изложил за продажба виното „Бял пелин“, закупено от производителя. На производителя и на търговеца са наложени с НП имуществени санкции по чл.201 от ЗВЧН, за производството респ. за продажба на вино за нарушение на чл.11 от Наредба № 8 от 16.04.2002 г. за изискванията към използваните добавки към храните. НП са издадени от Директора на ИАЛВ.

За да бъдат отменени НП, респ. за да бъдат оставени в сила решенията на въззивните съдилища, с които са отменени НП, съдебните инстанции са приели допуснати съществени нарушения на административно производствените правила в хода на административно наказателното производство:

1) издаване на НП от некомпетентен орган – съдебните състави са приели, че има нарушение на Наредба № 8 от 16.04.2002 г. за изискванията към използваните добавки към храните, но че компетентен да установи нарушението и да издаде НП е друг държавен орган Българска агенция за безопасност на храните (БАБХ) или Районна здравна инспекция (РЗИ), т.к. чл. 22 от Наредбата препраща към Закона за храните (ЗХ);

2) неправилно посочване на изпълнителното деяние в НП на търговеца, като е прието, че изпълнителното деяние не е „извършва продажба“, както е посочено в НП, тъй като контролните органи не са присъствали на продажбата на вино, а е „предлага за продажба“ и

3) неправилно приложение на материалния закон – в НП, като нарушена е посочена разпоредбата на чл. 54, ал. 1 от ЗВЧН, но в

тази разпоредба не са регламентирани конкретни изисквания при производството на вина и/или лозаро-винарски продукти, като е предвидено, че разрешените енологични практики, приложими към производството и съхраняването на продуктите по приложение №1, условията за прилагането им и граничните стойности при употребата им, спецификациите за чистотата и идентичността на веществата, използвани в енологичните практики ще бъдат уредени в Правилника за прилагане на ЗВСН, какъвто не е бил издаден към момента на постановяване на решенията. Посочено е в съдебните актове, че реализирането на административно наказателната отговорност предполага преди всичко неспазване на конкретно правило за поведение, установено в действаща материално правна норма, т.е. норма регламентираща задължение или забрана, неизпълнението (неспазването) на която релевира административно нарушение. Именно нарушаването на такава норма определя деянието като противоправно и е основание за квалифицирането му като административно нарушение по смисъла на съответната административнонаказателна разпоредба. Липсата на издаден Правилник за прилагане на ЗВСН, който по силата на нормативно разписаното в чл. 54, ал. 1 от ЗВСН да регламентира и определя разрешените енологични практики води до извод, че тази разпоредба не може да бъде нарушена. Посочено е, че неспазването на несъществуващо предписание не може да релевира противоправно деяние и административно нарушение по смисъла на чл.6 от ЗАНН.

Цитираните решения са актуални, тъй като и към момента Правилник за прилагане на ЗВСН не е издаден. Задължението за издаването му е регламентирано в § 3, ал. 1 от ПВР на ЗВСН, компетентният орган да издаде Правилника е Министерски съвет и срокът за приемането му е бил – три месеца от влизане в сила на закона.

По чл.202 от ЗВСН интерес представляват следните решения №№ 2534/15.11.2012 г. на АС Пловдив по канд № 2594/2012 г., 288/16.10.2017 г. на АС Видин по канд №222/2017 г. и 1588/16.10.2017 г. на АС Бургас по канд № 1621/2017 г.

С решението си касационният състав на Пловдивският административен съд е потвърдил НП издадено от изпълнителния директор на

ИАЛВ срещу дружество извършило нарушение по чл. 3, ал. 3, т. 1 от Наредбата за означаването и търговското представяне на вината, спиртните напитки и продуктите от грозде и вино вр. чл. 45 от ЗВСН. Решаващият съдебен състав е направил анализ на разпоредбите на ЗВСН отм. във вр. с ЗВСН действащ към момента на извършване на нарушението. Направен е извод за наличие на идентични изпълнителни деяния в двата закона, като размерът на санкцията предвидена в чл.202 от действащия закон е по-висок. Констатирано е от фактите по делото съставомерност на деянието – дружеството е произвело, бутилирало и продало в търговската мрежа вино, в етикета на който е отразило неправилно характеристиките му като „снежно вино“, при положение, че произведеното вино е ароматизирано вино. Направен е извод, че това е практика на въвеждане в заблуждение.

С решението си касационният състав на Виденски административен съд е потвърдил решението на РС Видин, с което е отменено НП издадено от изпълнителния директор на ИАЛВ. Двете инстанции са приели за недоказано извършеното от наказаното лице нарушение. Интерес представляват мотивите на касационния състав, съгласно които при вземане на проба от произведения алкохол, проверяващият орган не е спазил изискванията на чл. 24, ал. 1 от Наредбата за контрола и координацията на контрола върху вината, спирта, дестилатите и спиртните напитки, съгласно която е следвало да се вземат съдове от различни места на партидата и в количества, определени съгласно Приложение 1.

С решението си касационният състав на Бургаски административен съд е потвърдил решението на РС Бургас, с което е отменено НП издадено от изпълнителния директор на ИАЛВ. Касационната инстанция е приела, че установените при проверката на контролния орган етикети, които не съдържат задължителни данни при етиктирането и представянето на лозаро-винарските продукти, които се предлагат на вътрешния пазар на ЕС или се предлагат в трети страни, не влекат извод, че виното етиктирано с тези етикети е предложено за продажба или продадено преди преетиктирането му.

По чл. 205 от ЗВСН има постановено едно решение № 282/28.04.2014 г. на РС Шумен по нахд 250/214г. С решението е

отменено НП издадено от директора на Областна дирекция по безопасност на храните. Съдът е приел, че контролът върху качеството на произведен и предлаган за употреба оцет е от компетентността на органите посочени в ЗВСН, доколкото това е специалният закон уреждащ производството и търговията с оцет, между които не е ОДБХ.

По чл. 206 от ЗВСН интерес представлява постановеното от Русенски административен съд решение от 08.06.2015 г. по канд 114/2015 г., с което е оставено в сила решение на РС Русе, с което е потвърдено НП издадено от изпълнителния директор на ИАЛВ. С НП е наложена санкция за неподадена в срок декларация за съхраняване на количества вино. В решението са направени анализи на разпоредбите на Регламент (ЕО) № 436/2009 на КОМИСИЯТА от 26 май 2009 г. за определяне на подробни правила за прилагане на Регламент (ЕО) № 479/2008 г. на Съвета по отношение на лозарски регистър, задължителните декларации и събирането на информация с цел наблюдение на пазара, придружителните документи при превоза на продукти и регистрите, които е необходимо да се водят в лозаро-винарския сектор. Направен е анализ на понятието „търговци на дребно“ и е изведено изискването, че за да бъде търговец на дребно, лицето следва да извършва пряка продажба на потребителите. В конкретния случай е прието, че след като наказаното лице извършва продажба и на други търговци, то не попада в обхвата на понятието търговец на дребно и за същото важи изискването за подаване на декларация по чл. 45, ал. 1 от ЗВСН.

По чл. 209 от ЗВСН Варненски административен съд в различни касационни състави с две решения № 1279 от 13.07.2018 г. по канд № 5855/2017 г. и № 2106 от 24.11.2017 г. по канд № 2473/2017 г. при сходни факти е потвърдил НП издадени от директора на КЗП. Съображенията на решаващите състави са, че от събраните по делото писмени и гласни доказателства се установява, че наказаните лица са нарушили разпоредбата на чл. 122, ал. 2 от ЗВСН, според която наименованията на спиртните напитки по чл. 121, ал. 3 от същия закон могат да се използват за тяхното означаване и търговско представяне, само ако напитките напълно отговарят на съответ-

ните изисквания за съответната категория. В чл. 121, ал. 3 от ЗВСН са изброени категориите спиртни напитки, а ал. 3 на същата правна норма регламентира, че техническите определения и изисквания за категориите спиртни напитки, етилов алкохол от земеделски произход, дестилат от земеделски произход, както и основните понятия при производството на продуктите (видовете суровини и технологични операции и практики) са установени в Регламент (ЕО) № 110/2008 на Европейския парламент и на Съвета от 15 януари 2008 г. относно определението, описанието, представянето, етикетирането и защитата на географските указания на спиртните напитки и за отмяна на Регламент (ЕИО) № 1576/89 на Съвета (ОВ, L 39/16 от 13 февруари 2008 година. В Приложение II СПИРТНИ НАПИТКИ Категории спиртни напитки към Регламент (ЕО) № 110/2008 под номер 15 е посочена водка, а под номер 20 джин, като и за двете спиртни напитки е определено минимално обемно алкохолно съдържание от 37,5%. В конкретния случай, посредством извършения лабораторен анализ е установено, че алкохолното съдържание на пробата от джин „Атлантик“ е 29,32 ОБ %, а на пробата от водка „Ахелой“ – 29,47 ОБ %, т.е. по-малко от предвиденото в Регламент (ЕО) № 110/2008. Изложеното е обусловило извод, че предлаганите от касационния жалбоподател спиртни напитки не отговарят на изискванията за съответната категория съгласно Приложение II на Регламент (ЕО) № 110/2008, поради което правилно с оспореното пред РС Варна НП административно-наказателната отговорност на дружествата е ангажирана на основание чл. 209 от ЗВСН. В двата случая безспорно е прието и, че наказаните лица са търговци на дребно.

В подобен смисъл е и Решение № 592 от 30.04.2015 г. на РС Бургас по нахд № 170/2015 г.

По чл. 210 от ЗВСН са постановени две решения на административни съдилища, които имат сходни фактически обстановки и касационните състави са приложили по идентичен начин правните норми.

С решение № 879/13.06.2016 г. на РС Бургас по нахд 2150/2016 г. е потвърдено НП издадено от директора на КЗП срещу търговец

продал/доставил продукт по чл. 123 от ЗВСН без партидата да е придружена от копие от протокол за изпитване. Направен е извод за компетентност на директора на КЗП по арг. от чл. 193 от ЗВСН. Това решение е отменено с решение № 1640/ 19. 10. 2016 г. постановено от касационен състав на АС Бургас по канд № 1354/2016 г. и е отменено НП. Съображенията на касационната инстанция са за некомпетентност на органа издал НП. От фактите по делото е изведен извод, че търговецът не извършва търговия на дребно, защото получатели по доставките са други търговци и, че компетентен да издаде НП е Министъра на икономиката.

В Решение № 1627 от 14.10.2016 г. на АС Бургас по канд № 1298/2016 г. е прието, че наказаното с НП лице е търговец на дребно, че е осъществило състава на вмененото му нарушение, предлаганата за консумация напитка не е придружена със сертификат и, че НП е издадено от компетентен орган – Директора на КЗП.

По чл. 219 от ЗВСН интерес представлява решение № 537 от 11.12.2015 г. на АС Русе по канд № 248/2015 г. С него е оставено в сила решение на РС Русе, с което е потвърдено НП издадено от Директора на КЗП. При потвърждаване на НП, съдът е съобразил фактите по спора и приложимите норми, съгласно които при извършена проверка в обект, стопанисван от наказаното дружество е констатирано че, на щанд в магазина, са изложени за продажба спиртни напитки в етикирани бутилки и под тях са поставени допълнителни етикети от магазина, с описание на продукта и цена. На щанда под бутилка с етикет „Балканска спиртна напитка „Слива“, на който е описан състав меласов спирт и сливов дестилат е поставен етикет с надпис: „ракия сливова балканска троянска“. По същия начин още четири вида спиртни напитки със състав според етикетите на бутилките от спирт и дестилат или аромати на поставените етикети от магазина са представени като ракия или ром. При проверка в касовите апарати в обекта е установено, че същите стоки са въведени като артикули не според описанието върху етикетите на бутилките, а според описанието в етикетите на магазина. Тъй като описанието върху етикетите, поставени от магазина, не съответства на състава, посочен върху етикетите, както

и предвид определението на ракия в разпоредбите на чл. 123, ал.7 от ЗВСН и т.9 б."г" от Регламент 110/2008 г. на Съвета и на рома съобразно разпоредбата на т.1, б."в" и "г" от Регламент 110/2008 г. на Съвета, е прието, че посредством етикета поставен от магазина, продавачът заблуждава потребителите като обявява спиртни напитки, изготвени чрез смесване или добавяне на етилов алкохол като дестилатни напитки – ракия и ром. Акт за установяване на административно нарушение (АУАН) е съставен срещу дружеството, стопанисващо обекта на контрол, за нарушение на разпоредбата на чл. 165, ал.1 от ЗВСН, а с обжалваното наказателно постановление директорът на регионална дирекция Русе към КЗП на основание чл. 219 вр. чл. 165, ал. 1, т. 1 от ЗВСН е наложил на дружеството административно наказание имуществена санкция в размер на пет хиляди лева.

Направен е извод за компетентност на органа издал НП, за съвтавомерност на деянието и за правилно приложение на материалния закон.

Анализът на съдебната практика налага следните изводи:

1. Съдебната практика е безпротиворечива и последователна, различните съдебни състави при тълкуването на приложимите правните норми стигат до идентични резултати.

2. Поради липса на Правилник за приложение на ЗВСН разпоредбата на чл. 201 от ЗВСН не може да бъде приложена.

3. Уреждане на сходна материя от ЗВСН и друг нормативен акт, напр. Наредба № 8 от 16.04.2002 г. за изискванията към използваните добавки към храните, което затруднява преценката за приложимата към деянието правна норма и определянето на компетентния административнонаказващ орган.

4. По част от административнонаказателните разпоредби липсва съдебна практика. Това може да бъде обяснено с а) липса на активност от страна на компетентните органи за осъществяване на контрол по закона, б) с изпълненията на задълженията по закон от задължените лица и или в) с неяснотата на административно наказателните разпоредби. Авторът на доклада намира, че именно начинът на формулиране на административнонаказателните разпоредби

в ЗВСН чрез препращане към същият или други нормативни актове и чрез повторение на едно деяние в различен, но не ясно посочен контекст, прави приложението им от контролните органи почти невъзможно. Констатира се например различно по размер административно наказание за сходно описани състави на нарушения в няколко правни норми на ЗВСН (напр. етикетирането и продажбата – чл. 202, чл. 203, чл. 206 вр. чл. 77, ал.1, чл. 209 въвеждащ изискванията на Приложение II на Регламент (ЕО) № 110/2008/, без цитираните разпоредби да са изчерпателно изброени), което създава проблеми първо за лицата извършващи етиктиране и продажба на вино и спиртни напитки да разберат какво следва да е законосъобразното им поведение и второ при незаконосъобразно тяхно поведение, за установяване на изпълнителното деяние и налагането на съответната санкция по цитираните разпоредби. В случая законодателят е формулирал разпоредбите на ЗВСН чрез техниките на препращане към същият или други нормативни актове и чрез повторение на едно деяние в различен, но не ясно посочен контекст, като е пренебрегнал изискванията на чл. 9, ал. 1 от Закона за нормативните актове (ЗНА).

Заклучение

В обобщение следва да се посочи, че за времето на действие на ЗВСН има издадени малък брой НП по част от административнонаказателните разпоредби, съдебната практика по които е последователна и безпротиворечива. По част от административнонаказателните разпоредби разписани в ЗВСН не са издавани НП. От направеният анализ на съдебната практика и на административнонаказателните разпоредби на ЗВСН се констатира проблем при приложение на административнонаказателните разпоредби на ЗВСН, свързани с неприет в срок подзаконов нормативен акт, формулиране на множество административнонаказателни разпоредби регулиращи еднакви или сходни деяния, при смесване на съставомерните им признаци, с предвидени различни по размер санкции и уреждане на материя, регулирана от други нормативни актове.

De lege ferenda при приемането на нов закон за виното и спиртните напитки е необходимо да бъдат прецизирани и съобразени с

изискванията на чл. 9, ал. 1 от ЗНА за кратко, точно и ясно формулиране, разпоредбите относно изпълнителните деяния на административни нарушения по закона, както и да бъдат разграничени от сходна по предмет уредба в други закони. Необходимо е и предвидените в закона подзаконови актове да бъдат приемани от оповомощените за това органи в нормативно установените срокове.

Използвана литература

1. Андреева, А., & Йолова, Г. (2016). *Основи на публичното право*. Варна: Наука и икономика.
2. Дерменджиев, И., Костов, Д., & Хрусанов, Д. (2010). *Административно право на Република България. Обща част*. София: Сиби.
3. Цанков, П., Андреева, А., Йолова, Г., & Димитрова, Д. (2006). *Основи на публичното право*. Варна: "Наука и икономика", ИУ-Варна.

За контакти:

Съдия Марияна Ширванян, irgo@abv.bg
Административен съд – Варна

ТРУДОВОПРАВНИ И ОСИГУРИТЕЛНОПРАВНИ АСПЕКТИ НА ТРУДОВИТЕ ДОГОВОРИ ЗА КРАТКОТРАЙНА СЕЗОННА РАБОТА

*Доц. д-р Андрияна Андреева,
доц. д-р Галина Йолова
Икономически университет – Варна*

LABOR- AND INSURANCE-LEGAL ASPECTS OF THE EMPLOYMENT CONTRACTS FOR SHORT-TERM SEASONAL WORK

*Assoc. Prof. Andriyana Andreeva, PhD
Assoc. Prof. Galina Yolova, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме

В доклада се прави анализ на новите законодателни решения, свързани с еднократните трудови договори при работници със сезонна заетост. Проблематиката се изследва в контекста на заетите в лозаро-винарството, като авторите анализират в комплексност трудовоправната и съответстващата ѝ осигурителноправна уредба. На база на извършеният анализ и с оглед натрупана практика от момента на въвеждане на договора в КТ се правят изводи, обобщения и препоръки с практическа насоченост и с оглед усъвършенстване на нормите.

Ключови думи: трудови договори за краткотрайна сезонна работа; нови трудови договори.

JEL Класификация: K31

Abstract

The report analyzes the new legislative solutions, related to the individual day's employment contracts for workers with seasonal employment. The problems are examined in the context of the workers in the wine-making, the authors analyze in complexity the labor law and the corresponding insurance law regulation. Based on the analysis and considering the practice from the moment of introducing this contract in the Labor code the authors make conclusions, summaries and recommendations with practical importance and with view of improvement of the norms.

Keywords: employment contracts for short-term seasonal work; new employment contracts

JEL Classification: K31

Въведение

Развитието на лозаро-винарството в България е сред традиционните сектори, които следват както традициите в бранша, така и процесите на модернизация на икономиката като цяло. Лозаро-винарският сектор е един от първите икономически сектори, за които нормативната уредба предвижда висока степен на саморегулация, която се осъществява от Националната лозаро-винарска камара¹. Сред множеството аспекти в правната рамка безспорно значими са и нормите, уреждащи трудовите правоотношения на лицата заети в тази сфера. В българското трудово законодателство последните десет години са белязани от процес на одоговаряне, който се отразява в обогатяване видовото разнообразие на приложимите трудови договори. С оглед отчитане особеностите на краткотрайния и специфичен характер на селскостопанската дейност е предвиден договора по чл. 114а от Кодекса на труда (КТ).

Актуалността на изследваната проблематика се обуславя от последните законодателни корекции, които са в отговор на потребностите на бранша от по-голяма гъвкавост на нормите. Промяната в чл. 114а, ал. 4 от КТ, ДВ, бр. 42 от 22.05.2018 г. е в посока разширяване на правните възможности като се допуска работа на непълно работно време.

Цел на настоящото изследване е да се анализират новите законодателни решения, свързани с едnodневните трудови договори при работници със сезонна заетост. Проблематиката се изследва в контекста на заетите в лозаро-винарството, като авторите анализират в комплектност трудовоправната и съответстващата ѝ осигурителноправна уредба.

На база на извършения анализ и с оглед натрупана практика от момента на въвеждане на договора в КТ се правят изводи, обобщения и препоръки с практическа насоченост и с оглед усъвършенстване на нормите.

¹ Национална стратегия за развитието на лозарството и винарството в Република България 2005-2025, С., с. 2004.

За реализиране на посочената цел авторите извеждат **няколко основни задачи**:

1. да се анализират новите законодателни решения, свързани с едnodневните трудови договори при работници със сезонна заетост;
2. да се изведат основните правни характеристики на едnodневните трудови договори;
3. да се анализира свързаната с трудовоправната обвързаност осигурителноправна материя, касаеща осигуреност на заетите лица и следващите се от същата правни ефекти;
4. на база на изследването да се изведат обобщения и препоръки с практическа насоченост.

За осъществяването на поставените цели авторите използват комплексно традиционните методи в правните изследвания - правно-догматичен метод, посредством, който е анализирана действащата нормативна уредба, сравнителноправен с предходни законодателни решения и сходни правни институти.

I. Трудовоправна специфика на договорите по чл. 114а КТ

Трудовият договор по реда на чл. 114а от КТ е сред новите видове договори в съвременното трудово право. Те се характеризират с това, че разчупват стереотипа на типичните форми на трудова заетост и отразяват потребностите на пазара на труда, в неговата динамика и потребности в определени сектори. В отговор на именно такива нужди от конкретна правна регулация на труда в селскостопанския бранш е и трудовият договор за краткотрайна сезонна селскостопанска работа. Източници на този договор се явяват норми на две нива. На законово ниво регламентацията се съдържа в КТ - чл. 114а, а на подзаконово детайлизация² в процедурния ред за сключване е извършена в Наредба №РД 07-8 от 13.07.2015 г. за условията и реда за предоставяне, регистриране и отчитане на трудовите договори по чл. 114а от КТ пред инспекцията по труда (Бъчварова, Рачев, Андреева, Йолова, & Димитрова, 2010, с. 19-21).

² По вече за източниците на правото и тяхната йерархия виж: Бъчварова, М., Рачев, Р., Андреева, А., Йолова, Г., Димитрова, Д. Основи на правото. Варна: Наука и икономика, 2010, с. 19-21.

За правилното приложение на този договор в практиката е нужно познаване на правите му характеристики и обвързаността на трудовоправната с осигурителната уредба.

Този договор за разлика от част от видовете по КТ, може да бъде отнесен към категорията „наименовани“ трудови договори. Законодателят е заложил в самото наименование „Трудов договор за краткотрайна сезонна селскостопанска работа“ част от неговите основни специфики - времетраене и сфера на работа. Този законодателен подход е правилен с оглед ограничения периметър в приложението на конкретния вид. Това е и причина да се даде максимална яснота още в неговото наименование относно адресатите и вида трудова дейност, спрямо които ще намери приложение. Тези договори са предназначени само в една тясна сфера от трудовата дейност - сезонна селскостопанска работа (Мръчков, 2015) (Василева, 2015, с. 54), като нормата на чл. 114а, ал. 3 указва, че този договор може да се сключва само в основна икономическа дейност „Растениевъдство“ – само за обработка на насажденията и прибиране на реколтата от плодове, зеленчуци, розов цвят и лавандула.³

В приложението на този договор комплексно следва да се анализират както специалните норми, така и всички повелителни разпоредби на трудовото законодателство, които уреждат принципните

³ Естеството и предназначението на договора не допуска с него да се наемат работници за машинно прибиране на реколтата, включително и за реколтата от зърнени култури, царевица или друга земеделска продукция, различна от плодове, зеленчуци, розов цвят и лавандула. Договорът е неприложим за наемане на работници за събиране на билки, за обработка на цветя или за дейности в животновъдството, както и за други икономически дейности: строителство, хотелиерство или ресторантьорство и др. Така видно е, че анкетната карта за регистрация на земеделски стопанин/производител, в която има отметка за поне една от възможните за ръчно бране култури: Маслодайна роза и Лавандула, или на поне един от следните продукти: Домати - полски, градински, оранжерийни; Краставици - полски, градински, оранжерийни, Фасул, Грах, Картофи; Пипер - полски, градински, оранжерийни; Зелен фасул; Други зеленчуци; Тикви; Дини; Пъпеш; Череш; Вишни; Кайсии; Зарзали; Праскови; Сливи; Ябълки; Круши; Арония; Ягоди; Малини; Други ягодоплодни; Орехи; Бадеми; Лешници; Кестени; Лозя - десертни, винени; Култивирани гъби.

въпроси по сключване и съдържание. Сключването и прекратяването на този договор е опростено в съпоставка с класическия трудов.

При сключването на договора следва да се приложи общата разпоредба на чл. 62, ал. 1 от КТ, изискваща писмена форма. Същевременно с цел отразяване на спецификата на договора (от гл.т. на срока) и същевременно въвеждане на облекчения за работодателите при изготвянето и на гаранции за защита правата на работниците е въведен специален образец, Приложение към Наредба №РД 07-8 от 13.07.2015 г. за условията и реда за предоставяне, регистриране и отчитане на трудовите договори по чл. 114а от КТ пред инспекцията по труда. С това се създава изключение от общият регистрационен режим, предвиден за традиционните трудови договори по КТ, за които задължително се изисква уведомление до Националната агенция по приходите. Респективно на това е въведено и опростяване на процедурата по начало на изпълнението на трудовата функция. За дейностите, при които се допуска сключването на този вид договор законодателят не вмения в задълженията на работодателя да изготвя и връчва на работника длъжностна характеристика. На практика с оглед осигуряване на качество на трудовия процес работодателят запознава работника или служителя с естеството и вида на работата, за която е наето лицето, без това да го утежнява документално с традиционните документи, явяващи се част от трудовото досие на работника. Една от основните специфики на договора е с оглед на неговото времетраене. Законодателят е поставил минимални и максимални ограничения. Като минималният срок е един ден (чл. 114а, ал. 2 от КТ), съответно максимален общо с един работник за не повече от 90 дни в една календарна година (чл. 114а, ал. 2 от КТ). КТ в първоначалната си редакция от 2015 г. регламентираше фиксирана продължителност – един пълен работен ден, който не може да бъде удължаван или скъсяван. С актуализацията на чл. 114а, ал. 4 от ДВ.,бр. 42/22.05.2018 г. се извърши корекция по посока гъвкавост на нормата с оглед работното време по този вид договор. В предходното законодателно решение се въвеждаше едно изкуствено ограничаване в разновидностите на работното време, а именно на работещите по краткосрочен трудов договор не се раз-

решаваше да извършат договаряне с работодателя за част от работния ден. Това се явяваше изключение от общия режим на правната възможност „непълно работно време“, при която страните могат да направят по взаимно съгласие такава договорка при всеки един от видовете договори по КТ. В новата редакция на текста на чл. 114а, ал. 4 е предоставена възможност за работа на 4 или 8 часа. Този текст доближава работещите по краткотрайните сезонни договори, като права по отношение на работно време с останалите работници и служители. Същевременно се постига и ефект на справедливост спрямо работодателите, отчитайки особеността, че по тези договори работодател може да бъде само лице, което е регистриран земеделски стопанин. Именно особеностите на трудовия процес при тези работодатели изискват гъвкавост. Корекцията е съобразена и с „човешкия фактор“ в бранша и потребността от мобилност на работниците и служителите по време на активния земеделски сезон. „Реално отработеното време“ е понятие, което не е регламентирано в КТ, но за селскостопанската работа то е от изключително практическо значение. От една страна за работодателя, с цел намаляване на паричните му тежести под формата на трудови възнаграждения и осигурителни вноски, а от друга страна за самите работници с цел уплътняване на времето на престоиране на труда им в рамките на полезното в земеделския процес.

Новото законодателно решение е в отговор и на проблем, отчетен в практиката на Инспекцията по труда във връзка с приложението на едnodневните договори (Тодорова, Василева, & Дичева, 2016, с. 124), при който работодателят е в неблагоприятната ситуация и е задължен да заплати труд, който в действителност не е престоен.

Както вече се посочи трудовият договор за краткотрайна сезонна работа е пригоден и съобразен, за да отчете потребностите на тази специфична дейност. Същевременно се наблюдава и тенденция за въвеждане на ограничения в някои от неговите аспекти, извършени с оглед защита интересите на работниците и служителите. Едно от основните права за работниците е правото им на трудово възнаграждение съответно на положения от тях труд. При тези договори съпоставени с останалите видове по КТ се наблюдава разли-

ка в реда за изплащане. За разлика от традиционните видове, тук то се дължи и изплаща на ден. Това е вид гаранция за възмездността на труда на работниците и служителите по „еднодневните договори“, като наред с това им се гарантират и съответните социални и здравни права.

Това е подсилено и със засилените контролни правомощия на компетентните органи, които следят за спазването на насрещното задължение на работодателя по изплащането на дължимите престации към работника или служителя (Андреева, Йолова, & Рачев, 2017, с. 90).

II. Осигурителноправни аспекти на договорите по чл. 114а от КТ

Включването на лицата с еднодневни трудови договори по линия на естеството и корелацията им с характера на престоирания труд в рамките на осигурителната системата по необходимост налага изясняването на три основни момента - съответно характер и вид на осигуряването, специфики на получаваните осигурителни престации и признаване на осигурителен стаж.

Установяването на групите осигурени лица в КСО се базира на критериите характер и начин на трудова заетост, респ. специфика на дейността по получаването на доходи и корелативно на същите обем на осигурените рискове, признати за покрити в хипотези на временна или постоянна неработоспособност. В посочения смисъл логиката на законодателя при въвеждане групите осигурени лица изхожда от две основни идеи, а именно – в зависимост от начина на реализиране на труда да се определи съответният му обем на покритите рискове, а от друга страна да се отчете спецификата на зависимост на този труд и начина му на влияние по повод реализиране на трудови и служебни правоотношения, респ. правоотношения по придобиване на средства за издръжка (Йолова, 2015).

Понастоящем те са сведени до следните три основни категории, а именно:

1) Задължително осигурени за общо заболяване и майчинство, инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, трудова злополука и професионална болест и безработица – при

които обединяваща е спецификата на изпълняваната от тях дейност, която е определима като зависим труд, полаган в полза на други лица срещу престиране на работна сила и по трудов договор или договор за управление. Включването вече в тази категория и на лицата с краткотрайна трудова заетост, т.е. работниците и служителите, наети на работа при един или повече работодатели за не повече от 5 работни дни (40 часа) през календарния месец, е индикация за променен законодателен подход и установяване на разбирането, че независимо от продължителността на престиране на труда, самият факт на заетост като правна форма или правен режим е основания за пълно осигуряване на изпълняващото трудовите задължения лице.

2) Задължително осигурени за инвалидност поради общо заболяване за старост и за смърт – в частност самоосигуряващи се лица, осигуряващи си средства за издръжка чрез самостоятелна дейност или занятие, упражнявани за собствена сметка и на собствен риск, предвид на което извън обхвата на задължителни за осигуряването им рискове остават тези с чисто професионален характер, майчинство и временна неработоспособност поради общо заболяване.

3) Задължително осигурени за инвалидност, старост и смърт и за трудова злополука и професионална болест която както се спомена обхваща работниците и служителите, упражняващи трудова дейност в условията на определена като краткотрайна трудова заетост. Същите понастоящем са включени в общата категория на задължително осигурените лица предвид общата бланка на текста предвиждащ осигуряване за всички социални рискове относно упражняващите работна сила по трудово правоотношение, независимо от характера на работата, от начина на заплащането и от източника на финансиране, с изключение на лицата по ал. 10 и по чл. 4а.

Понастоящем и предвид новата ал. 10 (Нова – ДВ, бр. 54 от 2015 г., в сила от 17.07.2015 г.) в тази категория са обхванати именно лицата по чл. 114а, ал. 1 от КТ подлежащи на осигуряване за инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт и за трудова злополука и професионална болест. Така с включването на лицата в

категорията задължителноосигурени лица се постигат два основни ефекта – от една страна се обединява философията на разбирането за нуждата от осигуряване независимо от продължителността на престоирания труд, предвид факта на полагането му по трудово правоотношение, а от друга – е налице разбирането, че поради сравнително малкото значение на изпълняваната им работа и следващото им се срещу това трудово възнаграждение отсъства логика за разширен обем осигуряване обхващащо рисковете майчинство, временна неработоспособност поради общо заболяване и безработица (Стайков, 2002).

Лицата получават и надлежен здравноосигурителен статут при условията и реда на ЗЗО и по общия ред и процедура на набиране на здравноосигурителни вноски.

При това, състоянието на осигуреност на лицата възниква от деня, в който лицата започват да упражняват трудова дейност по чл. 4 или чл. 4а, ал. 1 и за който са внесени или дължими осигурителни вноски и продължава до прекратяването ѝ.

Осигурителните вноски за държавното обществено осигуряване за лицата по чл. 114а, ал. 1 от Кодекса на труда се внасят авансово върху не по-малко от минималния месечен размер на осигурителния доход по чл. 6, ал. 2, т. 3, т.е. предвид основните икономически дейности и квалификационни групи професии, за които се въвежда минимален месечен размер на осигурителния доход за календарната година по дейности и групи професии, както и минималния осигурителен доход за тях. Във всички случаи и тук е запазен принципът, че доходът, върху който се дължат осигурителни вноски, включва всички възнаграждения, включително начислените и неизплатени или неначислените и други доходи от трудова дейност.

Осигурителните вноски се разпределят в установеното процентно съотношение, като единствено вноските за фонд „Трудова злополука и професионална болест“, са изцяло за сметка на осигурителите.

Лимитативността в изброяването на осигурените рискове, по аналогия препраща и към следващите се на лицата осигурителни плащания, които можем да обобщим както следва:

1) **Предвид осигуреност за инвалидност поради общо заболяване, за старост и за смърт** лицата имат право на дългосрочни осигурителни обезпечения, в частност – пенсия за инвалидност поради общо заболяване и пенсия за осигурителен стаж и възраст, наследствена пенсия при смърт на осигуреното лице, както и парични помощи по краткосрочното осигуряване – съответно помощи за помощно-технически средства, свързани с увреждането, а при смърт на осигуреното лице съпругът (съпругата), децата и родителите имат право на еднократна помощ и на наследствена пенсия.

2) **Предвид осигуреност за трудова злополука или професионална болест** лица възниква право на обезщетения по краткосрочното осигуряване – съответно парични обезщетения за временна неработоспособност поради трудова злополука или професионална болест, санаторно-курортно лечение, належащ медицински преглед, изследване и/или лечение; парични помощи по краткосрочното осигуряване – съответно парични помощи за профилактика и рехабилитация, парични помощи за помощно-технически средства, свързани с увреждането, а при смърт на осигуреното лице, която е в причинна връзка със злополуката или професионалната болест, съпругът (съпругата), децата и родителите имат право на еднократна помощ, както и дългосрочни осигурителни престации – пенсия за инвалидност поради трудова злополука или професионална болест, съответно – наследствена пенсия при смърт на осигуреното лице.

3) **Предвид състояние на осигуреност в допълнителното задължително пенсионно осигуряване в универсален пенсионен фонд** – за лицата, родени след 31 декември 1959 г., и по аналогия от факта им на осигуряване във фонд „Пенсии“, на държавното обществено осигуряване – право на допълнителна пожизнена пенсия за старост при навършване на възрастта му по чл. 68, ал. 1 КСО.

В отлика от трудовоправният режим не признаващ трудов стаж на лицата с едnodневна трудова заетост, то на същите им се следва осигурителен стаж като безусловно изискуем относно получаваните на дължимите им по силата на осигуряването обезщетения.

Дотолкова, доколкото осигурителният стаж е самостоятелна осигурителноправна конструкция, то той за разлика от трудовия стаж като

институт на трудовото право отчита спецификата на осигурителното правоотношение и свързаните с него и затова – релевантни осигурителноправни периоди по внасяне на дължимите по линия на осигуряването вноски⁴, отразява периодите на съществуване на осигурително правоотношение, в който смисъл и придава статут на осигуреност на определени категории лица и е безусловна предпоставка е за получаване на краткосрочни осигурителни плащания, изискващи наличие на минимален осигурителен стаж (Йолова, Осигурителен стаж и сродни институти при признаване на някои видове обезпечения, 2015). За лицата по чл. 114, предвид изричното включване и на ал. 10 на чл. 4 в основния текст на чл. 9, ал. 1 следва, че осигурителния стаж се изчислява в часове, дни, месеци и години, като за осигурителен стаж се зачитат следните два специфицирани предвид осъществяваната от тях дейност периода, а именно времето, през което лицата са работили при пълното законоустановено за тях работно време, при което периодът се зачита, ако са внесени или дължими осигурителните вноски върху полученото, начисленото и неизплатеното, както и неначисленото възнаграждение, но не по-малко от минималния осигурителен доход по чл. 6, ал. 2, т. 3 КСО за съответната професия; когато лицето е работило при непълно работно време, осигурителният стаж се зачита пропорционално на законоустановеното работно време.

По отношение на лицата не следва да се прилагат хипотезите на приравнителните периоди, принципно касаещи определена категория субекти, с разширен кръг на осигурените рискове или изрично изключени по дефиниция на текста.

Същевременно лица запазват правото си на осигурителни обезщетения за периода на упражняване на краткотрайната трудова заетост, в това число обезщетение за безработица, предвид текста на чл. 54а, ал. 1, т. 3 КСО⁵, както и правото си на помощи по социалното подпомагане.

⁴ За съпоставката между трудов и осигурителен стаж е имал случая да се произнесе и ВАС- Р.№5875-04-IV/2004 г.

⁵ Получават обезщетение лица, които не упражняват трудова дейност, за която подлежат на задължително осигуряване по този кодекс или по законодателството на друга държава, **с изключение на лицата по чл. 114а, ал. 1 от Кодекса на труда.**

В заключение извършеният анализ на трудовоправните и осигурителноправните аспекти на краткотрайните трудови договори с оглед последните законодателни корекции и натрупаната практика в приложението им до момента могат да бъдат направени някои изводи и препоръки по приложението на нормите.

Възникнали с оглед отговор на практическа потребност наложена от спецификата в земеделието трудовите договори за краткотрайна сезонна работа намират своето място в трудовото законодателство на България и са сред нормите с реално приложение. Характерните за тях белези в отлика с традиционните видове трудови договори са обвързани именно със спецификата на дейностите при които се пресира работната сила. Последните законодателни корекции в нормите на трудовото законодателство, касаят разширяване в правните възможности и не засягат останалите текстове извън работното време. С оглед на това може да се направи извод, че в периода на своето приложение от въвеждането на този вид договор през 2015 г. и видно от съдебната практика по чл. 114а от КТ, той се характеризира със стабилност на трудовоправната уредба на законово ниво. На ниво подзаконов нормативен акт и приложенията към него е направена детайлизация и най-вече изработването на образци, целящи да облекчат работодателите в администрирането на процеса по наемане на работници по реда на едnodневните трудови договори. Целия комплекс от норми е насочен с цел облагодетелстване и на двете страни по трудовото правоотношение. От една страна с цел обезпечаване потребностите на работодателя от работна сила, специфично със нуждите на съответното производство, а от друга страна с цел гарантиране правата на работниците за заплащане на трудовото им възнаграждение. Безспорно проблематиката по тези договори няма да бъде цялостно изяснена без да се отчетат осигурителноправните им аспекти.

При тях е налице вече трайно уеднаквяване режима на постоянно работещите с режима на упражняващите едnodневна трудова дейност. С изключение на рисковете, характерно неприложими предвид малкия обем на полагания труд се създава стабилна социална закрила и осигурително обезпечаване на посочената категория субекти, при паралелно запазване на друг вид, дължими предвид необхванати от

кръгът рискове осигурителни случай – в частност безработица или помощи по социалното подпомагане. От друга страна следва да се отчете и тенденцията, че по този начин в осигурителната система се включват лица с минимален, респ. отсъстващ относно някои рискове осигурителен ангажимент, но ползващи недискриминационно, равноправно и при уеднаквен режим осигурителни обезщетения.

Използвана литература

1. Андреева, А., Йолова, Г., & Рачев, Р. (2017). *Актуални правни аспекти на трудовите договори и свързаните с тях правни институти*. Варна: Наука и икономика, ИУ-Варна, Библ. „Цани Калянджиев“.

2. Бъчварова, М., Рачев, Р., Андреева, А., Йолова, Г., & Димитрова, Д. (2010). *Основи на правото*. Варна: Наука и икономика, ИУ-Варна, с. 19-21.

3. Василева, И. (2015). Особенности на едnodневните трудови договори. *Труд и право* (7).

4. Йолова, Г. (2015). Осигурителен стаж и сродни институти при признаване на някои видове обезпечения. *Известия на ИУ – Варна* (3), с. 21-29.

5. Йолова, Г. (2015). Специфики в установяването на осигурените лица предвид характера на трудовата заетост. *Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения : Сб. докл. от междунар. науч. конф. : Т. 1* (с. 33 - 38). Варна: Унив. изд. Наука и икономика.

6. Мръчков, В. (2015). Промените в КТ от юли 2015 г. *Труд и право* (8).

7. Стайков, И. (2002). Обществено осигуряване на работещите по чл. 114 КТ. *Съвременно право* (1), с. 56-66.

8. Тодорова, Л., Василева, М., & Дичева, Т. (2016). *Въпроси и отговори по уредбата на трудовите отношения*. София: ИК „Труд и право“.

За контакти:

Доц. д-р Андрияна Андреева, a.andreeva@ue-varna.bg

Доц. д-р Галина Йолова, ina_yolova@ue-varna.bg

Икономически университет – Варна

ПАНЕЛ
ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ
В ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР
ЗА ПОСТИГАНЕ
НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНО РАЗВИТИЕ

PANEL
ECONOMIC RELATIONS
IN THE VINE AND WINE SECTOR
FOR ACHIEVING COMPETITIVE
DEVELOPMENT

**ОСОБЕНОСТИ В ОТЧИТАНЕТО И ОЦЕНЯВАНЕТО
НА ЛОЗОВИ МАСИВИ ЗА ЦЕЛИТЕ НА ФИНАНСОВАТА
ОТЧЕТНОСТ В УНИСОН С „НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМА
ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР
НА БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2019 – 2023 ГОДИНА”**

Проф. д-р Надя Костова
Икономически университет – Варна

**FEATURES IN REPORTING AND EVALUATION
OF THE VINEYARDS FOR THE PURPOSE OF FINANCIAL
REPORTING IN ACCORDANCE WITH "NATIONAL
AID PROGRAM FOR BULGARIAN WINE SECTOR
FOR THE PERIOD 2019 - 2023"**

Prof. Nadya Kostova, PhD
University of Economics – Varna

Резюме

При прилагането на новата „Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019 – 2023 година”, пред мениджмънта и финансово-счетоводния персонал на предприятията - бенефициенти по програмата стоят редица въпроси, свързани с отчитането и оценяването на операциите и отчетните обекти, извършени и/или възникнали при прилагането на дейностите по мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя”, като се отчете влиянието на различните норми на приложимите счетоводни стандарти за изготвянето на финансовите отчети на тези предприятия – Национални счетоводни стандарти или Международни счетоводни стандарти.

Ключови думи: *новосъздадени лозови насаждения, обичайни агро-технически мероприятия, разходи за ежедневно управление на лозарското стопанство, обезщетение за загуба на доход, признаване на биологични активи.*

JEL Класификация: *M41*

Abstract

In the implementation of the new "National aid Program for Bulgarian Wine Sector for the Period 2019 – 2023", the management and the staff in-

volved in the accounting and finance department of the companies which are beneficiaries of the program, are facing a number of issues. They are related to the reporting and evaluation of the operations and reporting objects, carried out and/or arisen from the implementation of the activities under the measure "Restructuring and conversion of vineyards", taking into consideration the different norms of applicable accounting standards and requirements for preparation of financial statements – National Accounting Standards or International Accounting Standards.

Keywords: *newly established vineyards; common agro-technical measures; cost of daily managing processes in the vineyard; compensation for loss of income; recognition of biological assets.*

JEL Classification: *M41*

Пред прага сме на 2019 г., през която се дава старт на новата трета поредна Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор (Национална програма). Във връзка с нея е публикувана новата Наредба № 6 от 26.10.2018 г. за условията и реда за предоставяне на финансова помощ по Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019 – 2023 година. В тези нормативни актове се съдържат редица мерки, между които и мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя”. В рамките на тази мярка съществуват три подмерки: 1) конверсия на сортовия състав на насажденията; 2) промяна на местонахождението на лозята; 3) подобряване на техниките за управление на лозята.

Към всяка от тези подмерки са предвидени различни видове дейности, които бенефициентите следва да извършат при съблюдаване на редица изисквания. За дейностите по първите два вида подмерки, одобрените по програмата кандидати могат да получат и обезщетение за загуба на доход.

Всичко посочено поставя пред мениджмънта и финансово-счетоводната колегия редица въпроси, които следва да бъдат решени, в някои случаи по различен начин в зависимост от приложимата база за изготвяне на финансовите отчети – Национални счетоводни стандарти (НСС) или Международни счетоводни стандарти (МСС). Затова целта на настоящия доклад е да се представят приложните аспекти на отчитането и оценяването на операциите и отчетните обекти, извършени и/или възникнали при прилагането на дейности-

те по мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя“, като се отчете влиянието на приложимите счетоводни стандарти за изготвянето на финансовите отчети на предприятията – бенефициенти по тази мярка.

1. Някои специфики в отчитането на разходите по конверсия на сортовия състав или по промяна на местонахожденията на лозовите насаждения

„Конверсия“ е дейност, чрез която се сменя сортовият състав на насаждението със сортове, класифицирани със съответните лозарски райони на страната. „Промяната на местонахождението на лозята“ е дейност, с която се извършва засаждане на друг терен със същата площ със или без промяна на сортовия състав. Следователно на мястото на старите лозови насаждения или на терен с други насаждения могат да се извършат трите вида дейности: изкореняване, засаждане и изграждане на подпорна конструкция. Това води до обособяването на две групи разходи – по премахване на старите лозови насаждения и по създаване на нови. Първият въпрос опира до това, кои от тези два вида разходи ще се включат в разходите по придобиване на лозовите насаждения, които впоследствие да бъдат признати като биологични активи.

Отговорът на въпроса е пряко свързан със специфичните изисквания на МСС 41 Земеделие и СС 41 – Селско стопанство, но единствено в СС 41 се съдържат специфични норми при отчитане на разходи за придобиване на биологични активи. В тази връзка е необходимо да се вземе под внимание следното: неплододаващите трайни насаждения до прехвърлянето им в групата на плододаващите се отчитат като разходи за придобиване на дълготрайни материални активи, но намалени със селскостопанската продукция, добита преди този момент.

На база посоченото, биха могли да се изведат основните изходни положения на отчетния процес:

1. Разходите по премахване на старите лозови насаждения не могат да се отчетат в текущите разходи за периода в който са възникнали. Тези разходи заедно с всички останали разходи съпътстващи изграждането на нови лозови насаждения следва да се отчетат

и представят във финансовия отчет като разходи за придобиване на дълготрайни материални активи.

2. Разходите за придобиване на дълготрайни материални активи се представят като такива до момента в който лозовите насаждения навлизат в плододаваща възраст. По смисъла на Националната програма, "новосъздадени лозови насаждения" са лозя на възраст до 3 години включително. Следователно в годината, в която новосъздадените лозови насаждения навършат три години, с калкулираните до момента разходи за придобиване на дълготрайни материални активи следва да се признаят и отчетат т. нар. биологични активи.

3. При калкулирането на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи на база регламентите на Националната програма и на Наредба № 6 е важно класифицирането на разходите в две основни групи: разходи свързани с т. нар. „обичайни агротехнически мероприятия“ и „разходи за ежедневно управление на лозарското стопанство“.

Обичайните агротехнически мероприятия са традиционните за сорта мероприятия, съобразени с района и технологията на отглеждане (резитбени операции, обработка на почвата в реда и междуредията, торене, провеждане на растителнозащитни мероприятия за опазване на лозята от болести, неприятели и плевели), вписани в дневниците за проведени агротехнически мероприятия и за растителна защита, при спазване на стандартите за добра растителнозащитна практика при лозата. Предвид характера на тези разходи, същите трябва да се калкулират в разходите за придобиване на дълготрайни материални активи.

Разходите за ежедневно управление на лозарското стопанство са административни разходи за управление на лозарското стопанство. Същите не би следвало да участват в разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, а да се отчитат като текущи разходи.

4. Както вече се посочи, неплододаващите трайни насаждения до прехвърлянето им в групата на плододаващите се отчитат като разходи за придобиване на дълготрайни материални активи, но намалени със селскостопанската продукция, добита преди този момент.

Във връзка с този проблем в професионалната литература е предложен подход на отчитане на добитата земеделска продукция и на продажбите от нея. Според изразеното мнение се счита, че селскостопанската продукция не е получена в хода на обичайната дейност и приходът от нея не трябва да се отразява като приход от продажби. Разграничаваме се от подобен подход на отчитане и считаме, че заприхождаването на добитата продукция следва да става по специално създадена за целта сметка с оценка равна на справедливата ѝ стойност, намалена с разходите по продажба и впоследствие да се отрази процеса на продажба по обичайния ред. Счетоводните статии, които могат да се направят за получената реколта от лозарския масив, преди навлизането му в плододаваща възраст (продукцията, добита преди този момент) са специфични, тъй като с нея трябва да бъде коригиран размерът на отчетените разходи за придобиване на биологичния актив според изискванията на СС 41 – Селско стопанство.

**2. Оценка и отчитане на лозовите масиви
при първоначалното им признаване като дълготрайни
биологичните активи и последващото им оценяване
за целите на финансовата отчетност**

Във връзка с оценката на биологичните активи при тяхното първоначално признаване, следва да бъдат взети под внимание разпоредбите на МСС 41 и СС 41, съгласно които те се оценяват по справедлива стойност, намалена с предварително начислените разходи при продажба, с изключение на случаите когато справедливата стойност не може да бъде надеждно оценена. Базата за определяне на справедливата стойност на биологичните активи е съществуващата цена на т.нар. „активен пазар“.

Ако не съществува активен пазар, при определянето на справедливата стойност предприятието може да използва един или няколко от следните фактори: а) най-скорошната цена на сделката, при условие че не е имало значително изменение на икономическите условия между датата на сделката и датата на оценката; б) пазарната цена на сходни и подобни активи и в) препоръчителния подход за отрасъла или сектора. Когато пазарните цени и стойности не са приложими за даден биологичен актив, при определянето на спра-

ведливата му стойност предприятието използва настоящата стойност на очакваните парични потоци от актива.

Съществува предположение, че справедливата стойност на биологичните активи може да бъде надеждно оценена. Това предположение обаче може да бъде отхвърлено. В такъв случай, според т. 30 от МСС 41, този биологичен актив се оценява по неговата себестойност, намалена с всяка натрупана амортизация или всички натрупани загуби от обезценка. Според т.31 от МСС 41, това предположението може да бъде опровергано само при първоначално признаване. Предприятие, което преди това е оценило биологичен актив по справедлива стойност, намалена с разходите за продажба, продължава да го оценява по неговата справедлива стойност.

Според СС 41, при невъзможност за надеждно оценяване на справедливата стойност на биологичните активи при тяхното първоначално признаване, въпросът е уреден по идентичен начин с гереписочения в МСС 41, но съществува и допълнително правило: когато справедливата стойност на тези активи стане надеждно оценима, предприятието следва да ги оценява по справедлива стойност, намалена с предварително начислени разходи при продажба. Очевидно е, че в това отношение двата стандарта имат съществена разлика.

3. Отчитане на правителствени дарения, свързани с придобиване на лозови масиви

Съгласно т. 34 и т. 35 от МСС 41 Земеделие, безусловните безвъзмездни средства, предоставени от държавата, свързани с биологичен актив, оценен по справедлива стойност, намалена с разходите за продажба, се признават в печалбата или загубата единствено, когато стане възможно получаването на тези безвъзмездни средства. Ако предоставените от държавата безвъзмездни средства, свързани с биологичен актив, оценен по справедлива стойност, намалена с разходите за продажба, съдържат определени условия, тогава предприятието признава предоставените от държавата безвъзмездни средства в печалбата или загубата, единствено и само ако бъдат спазени условията, свързани с тези безвъзмездни средства.

Съгласно т. 37 от МСС 41 Земеделие, ако предоставените от държавата безвъзмездни средства са свързани с биологичен актив, оценен по неговата себестойност, намалена с натрупаната амортизация и загубите от обезценка, се прилага МСС 20. Следователно МСС 20 се прилага само за предоставени от държавата безвъзмездни средства, свързани с биологичен актив, оценен по себестойност, намалена с натрупаната амортизация и натрупаните загуби от обезценка.

По реда на т. 24 от МСС 20, безвъзмездните средства, предоставени от държавата, свързани с активи, включително непарични дарения по справедлива стойност, се представят в баланса или чрез представяне на дарението като приходи за бъдещи периоди (първи метод), или като дарението се намали до достигане на балансовата стойност на актива (втори метод). Единият метод предполага безвъзмездните средства, предоставени от държавата да се отчитат, като приходи за бъдещи периоди и да се признават в печалбата или загубата на системна база през целия полезен живот на лозовите насаждения. При другия метод, отчетените безвъзмездни средства се намаляват, за да достигнат балансовата им стойност. В този случай безвъзмездните средства се признават в печалбата или загубата през целия полезен живот на амортизируемия актив като намален амортизационен разход. Двата метода на представяне във финансовите отчети на безвъзмездни средства свързани с активи, се считат по смисъла на МСС 20 за приемливи алтернативи.

За разлика от МСС 41, СС41 – Селско стопанство не разграничава ясно признаването на финансиранятия (правителствените дарения) в приходите на предприятието в зависимост от отчитането на биологичните активи по справедлива стойност или по цена на придобиване, намалена с натрупаните амортизации и загуби от обезценка. Същевременно както посочихме по-горе, правителствени дарения по смисъла на СС 41 са даренията, определени в СС 20. Това дава основание, независимо от липсата в СС 41 на специална уредба на този въпрос, да се приложат условията за признаване на правителствените дарения като приход в случаите когато биологичният актив се отчита като амортизируем дълготраен материален

актив. Когато лозовите масиви се отчитат като амортизируем актив, частта от финансирането по повод на тяхното придобиване следва да бъде отчетена в приходите в съответствие с разпоредбите на т.3.2. от СС 20 - пропорционално на начислените за съответния период амортизации на тези лозови насаждения. От тук може да се направи заключението, че предприятие, което прилага НСС не може да избира между предложените по-горе два подхода на отчитане и на представяне на правителственото дарение според МСС.

Съобразно „Националната програма за подпомагане на лозаровинарския сектор на България за периода 2019 – 2023 година”, при определени условия на бенефициентите може да се предостави т. нар. обезщетение за загуба на доход. Обезщетението може да бъде в една от следните две форми:

- разрешение за едновременно отглеждане на стари и нови лозови насаждения за определен период от време (отложено изкореняване), който не надвишава периода на валидност на разрешенията за презасаждане (три години) или

- парично обезщетение, което компенсира загубата на доходи в периода до встъпване в плододаване на новосъздадените лозови насаждения за определен период от време, който не надвишава две години, с цел полагане на грижи за насажденията и опазване на околната среда.

Паричното обезщетение за загуба на доход представлява финансовата помощ и тук възниква въпроса: в кой момент следва да се признае приход от тази финансова помощ. Безвъзмездните средства, предоставени от държавата (правителствено дарение) са дефинирани в МСС 20 Счетоводно отчитане на безвъзмездни средства, предоставени от държавата и оповестяване на държавна помощ. Правителствени дарения по смисъла на СС 41 са даренията, определени в СС 20 – Отчитане на правителствените дарения и оповестяване на правителствена помощ.

Обичайно, изплащането на т. нар. по смисъла на счетоводните стандарти „правителствено дарение“ е обвързано с изпълнението на определени условия и при спазването на определени срокове. В случая парично обезщетение за загуба на доход получават бенефици-

циенти, които са изкоренили площи с плододаващи винени лозя, надлежно поддържани в добро агротехническо състояние през последните две винарски години, предхождащи изкореняването и за които са подадени годишни декларации за реколта за последните две години. Следователно сумата на обезщетението следва да бъде призната като приход, когато се изпълнят условията за финансовата помощ.

4. Отчитане на финансовата помощ, свързана с изграждане на съоръжения

Дейностите по третата подмярка „Подобряване на техниките за управление на лозята,“ включват изграждане на подземни колектори за дренаж, шахти и канали за отводняване, изграждане и/или реконструкция на тераси, изграждане на автоматизирани системи за капково напояване и на подпорна конструкция на новосъздадени насаждения, както и смяна на подпорна конструкция и на формироващата.

Според дефиницията на МСС 20, безвъзмездни средства, предоставени от държавата, чието основно условие е предприятието, отговарящо на условията за получаването им да закупи, да създаде или да придобие по друг начин дълготрайни активи: се считат за „безвъзмездни средства, свързани с активи“. Безвъзмездни средства, предоставени от държавата не се признават, докато няма приемлива гаранция, че предприятието ще изпълни условията, свързани с тях и помощта ще бъде получена.

Според т. 12. от МСС 20, безвъзмездните средства, предоставени от държавата, се признават в печалбата или загубата на системна база през периодите, през които предприятието признава като разход съответните разходи, които безвъзмездните средства са предназначени да компенсират, в конкретния случай това са разходите за изграждане на съоръженията.

Интересно е третирането на изградените съоръжения според НСС. Макар и звучащо нелогично, според разпоредбите на т.5.5. от СС 41, към неплододаващите трайни насаждения се отнасят и полезащитните пояси, залесително-укрепителните съоръжения и други подобни до въвеждането им в експлоатация. Същите следва

да бъдат отчитани като разходи за придобиване на дълготрайни материални активи. След изграждането и въвеждането им в експлоатация трябва да бъдат приложени разпоредбите на СС 20. Частта от финансирането по повод „изграждането на съоръжения” следва да бъде отчетена в приходите в съответствие с разпоредбите на т.3.2. от СС 20 - пропорционално на начислените за съответния период амортизации на съоръженията, придобити в резултат на дарението.

В обобщение би могло да се каже, че независимо от съществениите разлики в нормите на МСС и НСС, всяко предприятие- бенефициент по „Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019 – 2023 година” е задължено да прилага точно базата за изготвяне на финансовите си отчети. Позволяваме си да изразим мнение, че е крайно време да бъдат направени изменения в сега действащите НСС, които да се хармонизират с актуалните МСС.

Използвана литература

1. МСС 20 Счетоводно отчитане на безвъзмездни средства, предоставени от държавата и оповестяване на държавна помощ;

2. МСС 41 Земеделие.

3. Наредба №6 от 26.10.2018 г. за условията и реда за предоставяне на финансова помощ по Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019 – 2023 година, обн. Д.В. бр. 93 от 09.11.2018 г.

4. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019 – 2023 година, <http://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/politiki-i-strategii/nacionalna-programa-za-podpomagane-na-lozaro-vinarskiya-sektor/>

5. Национални стандарти за финансови отчети за малки и средни предприятия – Приети с ПМС № 46 от 21.03.2005 г., обн., ДВ, бр. 30 от 07.04.2005 г., посл. изм. и доп., бр. 3 от 12.01.2016 г., в сила от 01.01.2016 г.

6. РЕГЛАМЕНТ (ЕО) № 70/2009 на Комисията от 23 януари 2009 година за изменение на Регламент (ЕО) № 1126/2008 относно приемането на някои международни счетоводни стандарти в

съответствие с Регламент (ЕО) № 1606/2002 на Европейския парламент и на Съвета във връзка с Подобренията на международните стандарти за финансово отчитане (МСФО).

7. Рупска, Т. Практически аспекти при счетоводно отчитане на създадени трайни насъждения по стопански начин. сп. Счетоводство, бр. 6, 2010, с. 11.

8. СС 20 – Отчитане на правителствените дарения и оповестяване на правителствена помощ, Приет с ПМС № 46 от 21.03.2005 г., обн., ДВ, бр. 30 от 7.04.2005 г., изм. и доп., бр. 86 от 26.10.2007 г., в сила от 1.01.2008 г.

9. СС – 41 Селско стопанство, Приет с ПМС № 46 от 21.03.2005 г., обн., ДВ, бр. 30 от 7.04.2005 г., изм. и доп., бр. 86 от 26.10.2007 г., в сила от 1.01.2008 г.

За контакти:

Проф. д-р Надя Костова, n.kostova@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СТРАТЕГИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР В СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

*Доц. д-р Гергана Славова
Икономически университет – Варна*

OPPORTUNITIES FOR STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE VINE AND WINE-SECTOR IN NORTHWEST BULGARIA

*Assoc. Prof. Gergana Slavova, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме

България е не само страна с дългогодишни традиции в производство на грозде и направата на вино от лозарския сектор, но тя е и страна с отлично настояще и бъдеще в развитието на винопроизводството в Европа. В подкрепа на това наше твърдение е и факта, че и от последния двадесети и пети специализиран винен конкурс на Mondial de Bruxelles за 2018 година страната ни за трета поредна година печели най-високото отличие-Grand gold medal (Голям златен медал), като освен него печели общо 44 медала от които 15 златни и 28 сребърни. Тридесет от отличията са за червено вино (68%), десет за розе (23%) и четири за бяло вино (9%) [5]. Основната цел на настоящият доклад е да докажем, че в Североизточен район, който е част от Северен и Източен винарски район, съществуват благоприятни условия и се прилагат целенасочени стратегии за развитие на лозарството и винопроизводството от него, както и да предложим нови възможности за неговото стратегическо развитие.

Ключови думи: *стратегическо развитие; лозарство; винопроизводство; североизточен район.*

JEL Класификация: *R11*

Abstract

Bulgaria is not only a country with long-standing traditions in the wine-growing and wine-producing aspects of the wine industry, but this is also a country with remarkable current and future prospects in the winemaking in Europe. As a proof to this statement we can present the fact that at the last 25th wine competition of Mondial du Bruxelles for 2018, Bulgaria, for the third time

in a row, won the highest distinction - the Grand Gold Medal and in addition to that, it altogether won 44 medals, of which 15 gold medals and 28 silver medals. Thirty of the medals are awarded for red wine (68%), 10 for rosé and four for white wine (9%). The chief goal of this report is to prove that in the Northwest region, which is part of the North and the East wine-producing regions, there are favorable conditions which allow purposeful strategies to be applied in order to develop the wine-growing and the wine-producing industry in this area.

Key words: *strategic development; wine-growing; winemaking; Northwest region.*

JEL Classification: *R11*

България е на 21 място в света по винопроизводство за 2017 година и на 23 място по лозови масиви според данните предоставени на четиридесетия световен конгрес по лозарство и винарство в София [6]. В Северна България е концентрирано 38% от производството на вино в страната, а също и около 1/3 от площите с лозя в родината ни. Според едно от основните разделения на страната ни в тази част от България могат да се разграничат 3 лозарски района – Добруджански район, Северозападен район и Черноморски район [7]. Всеки един от тях се откроява със съответни специфични черти и характеристики. За целите на нашето изследване, което обхваща североизточна България ще разгледаме Северен Черноморски район.

В началото на 80-те години на 20-ти век лозовите насаждения са заемали повече от 180 хил.ха, в това число 152 хил.ха винени сортове и са съставлявали почти 4% от обработваемите площи в страната и повече от 50% от трайните насаждения [2]. Днес северният черноморски район обхваща винарските райони около Варна, Шумен, Търговище, Добрич, Силистра. В него се намират над 20% от площите с лозя в страната [8]. На неговата територия се намират известни производители като Хан Крум, Винекс Преслав и ЛВК Търговище и други. Вината им са силно популярни, но традиционно се консумира в страната ни и много малка част от тях се изнася зад границите на България, основно към източни страни (бившите страни членки на съветския съюз).

Северният черноморски район се отличава с много мек умерен климат, повлиян от близостта до Черно море. Есента е топла, суха и

продължителна, което е много благоприятна предпоставка за натрупването на достатъчно захари в гроздето и за получаване на фини бели вина [9]. Поради тази причина в района се отглеждат най-вече бели сортовете грозде, които дават отлично по качество грозде, а от там и високо, като клас и характерно по своите вкусове превъзходно бяло вино. В този район се произвеждат едни от най-добрите у нас сухи и полусухи вина, които съчетават приятен плодов аромат, плътен вкус и елегантна свежест. Почвите в Североизточен район са черноземи, сиво кафяви горски, засолени алуваилно-делувиални, рендзини и псевдоподзолисти.

Според националната стратегия за развитие на лозарството и винарството в република България за периода 2005-2025 и според Оперативна програма „Регионално развитие” към ЕС, (обхващаща и двата периода 2007-2013 и 2014-2020), България условно се дели на пет лозаро-винарски региона и те са: Северен, Южен, Източен, Подбалкански и Югозападен. Според това възприето делене, районът на североизточна България попада в Източен лозаро-винарски район, който според възприетите критерии обхваща: Черноморието, Добруджа и Лудогорието [11, 12]. Основна характеристика на района е топлия и мек климат, подходящ основно за отглеждане на бели сортове грозде, необходими за производството на бяло вино. Такива са сортовете: Совиньон Блан, Шардоне, Юни Блан, Димят, Ркацител, Траминиер, Алиготе, Ризлинг [15]. В района се произвеждат отлични сухи бели вина, поради дългата и топла есен. В някои микро райони, съществуват благоприятни условия подходящи за отглеждане на някои червени сортове, като – Мерло, Каберне Совиньон, Каберне Фран. Най-големите винарски изби в района са концентрирани в районите около гр. Варна, Търговище, Шумен, Велики Преслав и селата Осмар и Хан Крум.

Ниво NUTS 2 на Европейската класификация на териториалните единици разделя страната на 6 статистически района и те са: Северозападен, Северен Централен, Североизточен, Югоизточен, Южен централен и Югозападен [16]. Според това деление в Североизточен район попадат - областите Варна, Добрич, Търговище, Шумен [13] и според това разпределение от винарските райони най-

добро съвпадение, като местоположение има Източен винарски район, които според предишната класификация на винарските райони в страната от части съвпада с Черноморски район. За нуждите на нашето изследване, ще разгледаме възможностите за развитие на лозарство и винопроизводство конкретно в областите Варна, Добрич, Търговище и Шумен.

В таблица първа е представено развитието на лозарството за период от последните 4 години, като на база на данните представени в нея могат да се изведат следните обобщения: Най-голям е обема на производство на винените сортове в началото на анализирания период (2013), когато и реколтираните площи са най-големи, като цяло началото на периода се откроява и с по-силно производство, както на десертни, така и на общо производство на грозде, но за сметка на това през последните две анализирани години средния добив в СИР е на второ място в страната.

Таблица 1

**Развитие на Североизточен район в областта
на лозарството за периода 2013-2016 г.**

Основни показатели и критерии за развитие на лозарството в района	Данни за североизточен район за			
	2013	2014	2015	2016
Разпределение на площите с лозя в района-обща площ в хектари	5 024	4 608	4 270	4 229
Реколтирана площ	3 872	2 541	3 017	2 704
Реколтирани площи в процент	77 %	56%	71%	64%
Винени сортове грозде	25 044	8 592	19 325	15 245
Десертно грозде	602	157	428	384
Общо произведено грозде в района	25 646	8 749	19 753	15 629
Среден добив	6 711	3 465	6 748	5 925

Източник за съставяне на таблица 1: МЗГХ-Аграрни доклади за 2014,2015, 2016 и 2017 г. [6]

За 2016 г. най-високи средни добиви при винените сортове са отчетени в Югоизточния и Североизточния райони, съответно 5993 кг/ха и **5925** кг/ха. За съпоставка през 2015 г. отново в Североизто-

чен район средния добив на винените сортове е един от най-високите в страната, в размер на 6 748 кг/ха, веднага след Югоизточен, който достига до високия размер от 8 323 кг/ха, при среден добив за цялата страна през 2015 от 6 702, а за 2016 и по-нисък в рамките на 5 777 [10].

В следващата таблица 2 са представени основните отглеждани сортове бяло и червено грозде за производство на вино в област Варна, като те са същите които се отглеждат в целия североизточен район. От всичко казано до тук, а и от следващите две таблици втора и трета можем да изведем няколко основни извода: района е подходящ в много по-голяма степен за производство на бели сортове, а от там и на бели вина, отколкото на червени или десертни сортове грозде (таблица 2).

Таблица 2

Площи с винени сортове лозя в област Варна

Бели винени сортове отглеждани във Варненска област	Площ в (ха)
Мускат Отонел / Ottonel Muscat	859
Димят / Dimyat	736
Шардоне / Chardonnay Blanc	364
Мискет варненски / Misket	171
Мискет червен / Misket cherven	148
Совиньон Блан / Sauvignon blanc	67
Ризлинг италиански / Riesling	67
Ркацители / Rkatsiteli	55
Мискет врачански / Misket vrachanski	47
Траминер / Traminer Rot	45
Юни блан / Ugni blanc, Trebbiano	41
Други бели винени сортове	116
Червени винени сортове отглеждани във Варненска област	
Памид / Pamid	426
Мерло / Merlo	242
Каберне Совиньон / Cabernet Sauvignon	122

Каберне Фран / Cabernet Franc	31
Пино ноар / Pinot Noir	23
Други червени винени сортове	49
Червени винени сортове	893
Бели винени сортове	2696
Общо всички засети декари с лозя в района:	3589

Източник: ИАЛБ, Лозарски регистър / Source: Executive agency on vine and wine (EAVW), Vineyard register и МЗХТ, отдел "Агростатистика" / Processing: MAFF, Agrostistics Department

В Североизточен район имаме наличие на вина със защитено наименование на произход и защитено географско указание (таблица 3). Общата бройка на защитено наименование на произход в цялата страна е 53, а на защитено географско указание са само 2 (Дунавска равнина и Тракийска низина) [8], като за района на Североизточна България защитените наименование на произход са: **Варна, Шумен, Хан Крум, Търговище, Евксиноград, Велики Преслав и Черноморски район**, като към последното влизат над 20 общини в това число: общ. Балчик с всички принадлежащи към нея села, а също и общ. Генерал Тошево, Каварна, Шабла, Добрич-селска, селата в района на Шумен, Смядово, Върбица, Аксаково, Аврен, Белослав, Девня, Долни Чифлик, Дългопол, Нови пазар, Исперих, Хитрино, Каспичан, Лозница, Опака, Омуртаг и др. [6]. В таблица трета са представени количествата произведено вино със защитено наименование на произход и защитено географско указание.

Таблица 3

Развитие на Североизточен район в областта на винопроизводството за периода 2015-2016

Район и години	Червени винени (ха) сортове		Бели винени (ха) сортове		Десертни сортове (ха)		Общо лозя (ха)	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Североизточен	703	683	2 161	1 890	153	131	3 017	2 704

Северо-източен район	Количество произведено вино и гроздова мъст в хектолитри								
	Вина със ЗНП* (качествени)		Вина със ЗГУ** (регионални)		Други вина в това число трапезни		Мъст	Общо вина	
	бели	червени и розе	бели	червени и розе	бели	червени и розе		бели	червени и розе
2015	1 607	5 260	33 277	8 989	22 203	16 080	630	57 087	25 121
2016	1 277	420	28 008	7 027	22 877	10 746	627	52 163	17 815

Източник: Изпълнителна агенция по лозата и виното и МЗГХ-Аграрни доклади за 2016 и 2017 г.

*ЗНП -Защитено наименование за произход;

**ЗГУ -Защитено географско указание

Едни от най-силно развитите в момента, в района частни винарски фирми са Винарна „Варна” и „Салла Естейт”. Които се отличават с множество златни и сребърни медали от редица международни и национални конкурси. Последните награди на „Салла Естейт” от 2018 г. са от световния конкурс Mondial de Bruxelles проведен в Пекин, Китай на вино- Ризлинг Барел от 2015 г- сребърен медал. Фирмата разполага още с редица награди, сребърни и златни медали от конкурси, като: Chardonnay du Monde 2017, Divno 2017, The Balkans International – Wine Competition 2015 [17]. и много други, но най-важното е, че фирма Сала Естейт, прилага стратегическо управление на високо ниво, като развива силно диверсифицирана дейност в Североизточен район, като предлага на своите потребители, както първокачествени вина собствено производство, създадени от нейните собствени лозя, така също и конна и настанителна база за развитие на селски и винен туризъм. Фирмата разполага с къщата за гости, собствен ресторант и отделна база за отглеждане на високо расови коне и жребци за езда. Винарска фирма Сала Естейт е създадена едва през 2010 г., но се развива силно и стратегически успешно (таблица 4).

Винарска изба „Варна” функционира от 2008 година и е част от винен комплекс за преработка на грозде, производство на вино и високо алкохолни напитки. Като фирмата развива също и винен туризъм с дегустационна и магазин за вино и аксесоари [22]. Бли-

зостта и до морския бряг и до курортни комплекси като Албена, Балчик, Златни пясъци, осигурява висока посещаемост, както и възможност за производство на висококачествени вина, които се отличават с характерен вкус, аромат и пенливост (таблица 4).

Друга силно развита и основна винарска фирма в района е „Винекс Преслав“ ЕООД, която е създадена още през далечната 1948 г., под наименованието „Държавен Спиртен монопол“. Комбинатата днес разполага с модерно оборудвана лаборатория и е в състояние да извършва всички анализи, необходими за производството на качествено вино и коняк. Днес „Винекс Преслав“ ЕООД е основен производител на винено бренди с марка „Слънчев бряг“, тя е и производител на винено бренди „Плиска 1300“, „Велики Преслав“, които са най-търсените както на вътрешния, така и на международния пазар. Фирмата е и безспорен лидер без конкуренция в страната при производството на вина с контролирано наименование за произход, като Шардоне от Преслав, Треминер от Хан Крум и Шардоне от Нови Пазар [21] (таблица 4).

В следващата таблица 4 могат да бъдат открити едни от основните фирми вино производители в Североизточен район за анализирания в доклада период. Силно впечатление прави факта, че всички те извършват няколко дейности, освен лозаро производство и винопроизводство голяма част от тях прилагат стратегии на свързана диверсификация и развиват винен туризъм или дегустация и предлагат своите вина в представителни фирмени магазини. Това подсказва, че голяма част от фирмите занимаващи се с винопроизводство диверсифицират назад по системата, като развиват и лозарска дейност или диверсифицират и напред, като предлагат и краен продукт на своите потребители, често и под формата на винен туризъм или вино в собствен ресторант или винарска изба с помещение за дегустация (таблица 4).

**Основните фирми вино производители
в Североизточен район**

Име на винарската фирма	Местоположение и капацитет на производство	Основни видове дейности	Бели и червени видове сортове
Винарна „ВАРНА” ООД	Село Генерал Катранджиево , близо до Албена и Кранево. Произвежда близо от 190 000л. до 300 000 вино на година	Лозарство Винарство Дегустация Фирмен магазин Винен туризъм	Пино Гри, Пино Ноар, Сандовезе, Траминиер, Ризлинг, Шардоне, Совиньон Блан, Варненски мискет;
Винарска изба „ОС-МАР”	Село Осмар близо до Велики Преслав и Шумен. Произвежда близо 500 000 бутилки на год.	Лозарство Винарство Дегустация Фирмен магазин и винен туризъм	Шардоне, Мускат Ризлинг, Бял и червен пелин с билки и плодове във виното и Шардоне;
Винарска изба „Салла Естейт”	Село Блъсково , Общ. Провадия Избата е в с. Старо Оряхово , Лозята до с. Белоградец Капацитет- 180 000 л.	Лозарство Винарство дегустация Търговска дейност	Шардоне, Мускат, Каберне совиньон, Кот Малбек, Вионие, Ризлинг, Златен димят, Каберне фран, Пино Ноар; Пино Ноар; Мерло, Аликант буше;
„Шато де Берже”	с. Овчарово общ. Търговище В местн. Урумово Лале 100 000 бутилки/год.	Лозарство Винарство Ресторантьорство Винен туризъм	Мерло, Каберне фран Каберне совиньон, Пино ноар, Шардоне, Совиньон блан;
„Винекс” Велики Преслав	Велики Преслав и лозя в с. Хан Крум гр. Нови пазар , Производство на вино и винен дестилат	Лозарство Винарство дегустация	Траминиер, Пино Гри, Шардоне, Ризлинг, Каберне совиньон, Совиньон Блан, Мускат, Мерло
Винарска изба „Хан Крум”	с. Хан Крум , 900 тона годишно	Лозарство Винарство търговия	Шардоне, Алиготе, Мускат Отонело, Димят, Траминиер Ракацител, Рейнски Ризлинг

„Домейн Бойар“ АД (Винарна „Шумен“)	Гр. Шумен, Наследник на „Винпром Шумен“	Винени складове и търговия	Шардоне, Траминер, Мускат, Совиньон Блан, Димят. Каберне совиньон и Мерло
ВК-Винпром Търговище	Гр. Търговище 20 000 тона годишно производство	Лозарство Винарство търговия	Совиньон Блан, Шардоне, Мускат Отонел и Траминер, Каберне Совиньон и Мерло

Източник: Проучване на автора.

Други добре развити фирми в района са Винарска фирма „Осмар“, която е с дългогодишни традиции, като район за производство на запазените марки бял и червен пелин с голямо количество билки в тях [19] и „Chateau Des Bergers“ която се появява скоро (през 2012 г.) Днес винарската фирма разполага само със 150 дка лозя, но вината на „Шато Де Берже“ също са отличени от престижния Concours Mondial de Bruxelles – със златен и сребърен медал за 2016 г. за Sauvignon Blanc & Chardonnay 2014 и Cabernet Franc 2013, и златен медал за 2017 г. – за Cabernet Franc & Merlo 2014 [18].

Винарски Комплекс -Винпром Търговище произвежда бели и червени вина с гарантиран произход, както и шампанско, подсилени вина и спиртни напитки. Предприятието притежава четири бутилиращи линии с капацитет 16 000 бутилки на час. А годишния работен капацитет на фирмата е преработване на 20 000 тона грозде годишно [20].

От представените в таблица 4 фирми най-силно ежегодно производство бележат „Винекс“ Преслав, следван от винарна „Варна“, винарски фирми Салла Естейт и Винарска изба „Осмар“. Въпреки силното развитие на фирмите в района поместени в таблица 4, убедено вярваме, че североизточен район притежава още много възможности за развитие и разкриване на своя потенциал в областта на лозарството и винопроизводството за да докажем тази наша теза, можем да посочим няколко силни страни и възможности пред района.

Към **силните страни** отнасяме:

✓ Наличие на национална стратегия за развитие на лозарството и винарството в България (2005-2025);

✓ Силни високи добиви в района, на второ място в страната след Югоизточен район;

✓ Добри природни и климатични условия за отглеждане на бели винени сортове, а от там и производство на бели висококачествени вина;

✓ Добра сортова структура в Североизточен район с над 20 отглеждани сорта ;

✓ Богато разнообразие от местни и чужди сортове грозде;

Слаби страни в Североизточен район:

✓ Поява на технологично тесни места в линиите за преработка и бутилиране, поради морално и физическо остаряване на някои от машините и съоръженията, главно при преработка на грозде;

✓ Слаба реклама на произвежданите винени продукти в района;

✓ Липса на добре развита система на пласмент и дистрибуция в някой от специализираните вино производствени фирми с което се обяснява и ниския експорт от страна на посочените в таблица 3 фирми;

Възможности пред лозарството и винопроизводството в североизточен района:

✓ Възможност за създаване на повече вина със запазено географско обозначение и контролирано наименование за произход;

✓ Изграждане на повече винарни, шата и изби в района с цел популяризиране на превъзходните бели и сухи вина на региона.

✓ Внедряване на микротехнологии за производство на висококачествени бели вина чрез ползване на опита на винарните от Франция, Италия, Испания, Германия, Австралия и Калифорния.

✓ Развитие на винен туризъм в по-голяма степен, чрез създаване на още дегустационни и сумилиерски отделения и енотеки;

✓ Създаване на нови лозови масиви с изграждане на шата до тях по примера на Италия, Франция и Испания;

✓ Подмяна на сортовата структура в стопанствата на лози с ниска добивност или висока заболяемост с нови лозови насаждения от по-устойчиви и високодобивни сортове;

✓ Прилагане на интегрирана растителна защита за по-ниска заболяемост на лозовите масиви;

- ✓ При необходимост защита на лозовите масиви с противогорадови мрежи и ракети;
- ✓ Създаване на регионален клуб на винопроизводители и сомелиерите в СИР с цел защита на техните общи интереси;
- ✓ Прилагане и в бъдеще на стратегии на свързана, интегрална и вертикална диверсификация и интеграция;
- ✓ Внедряване на нови технологии при при бутилиране и поставяне на етикети на вината;
- ✓ Участие в повече международни конкурси с цел високо отличие на родното българско винопроизводство;
- ✓ Подобряване качеството на произвежданите вина, не само на база на отглеждани сортове, но и на база модернизация на използваните технологии при производство на вино;
- ✓ Създаване на всички необходими условия за затворен производствено-пласментен цикъл по интегрираната верига – лозарство-винопроизводство-винен туризъм с цел достигане с краен продукт, до краен клиент.
- ✓ Разширяване на вътрешния капацитет на лозарските фирми, чрез кандидатстване по оперативни програми към ЕС [4] и използване на националната програма по лозарство;
- ✓ Утвърждаване на автентичността на българското винопроизводство в СИР, както и на националното на по-широк кръг международни пазари;
- ✓ Засаждане на нови лозови масиви и подобряване и обновяване на лозовите насаждения;
- ✓ Насърчаване на стратегическото сдружаване между винари и лозе производители в района;
- ✓ Обучение на високоспециализирани лозари и винени експерти, агрономи специализирани в отглеждането и резитбата на лози и технолози, специалисти в производството на висококачествено вино;
- ✓ Профилиране на СИР, като добър производствен район по посока производството на бели вина и вина със защитено наименование на произход и географско указание;
- ✓ Голяма част от необходимите материали, като – бутилки, велпапе, каси, кашони, тапи, капсули, етикети, химикали и др., се

осигуряват от местни производители, като например – заводите за стъкло „Китка“ Нови Пазар, заводи за бутилки „Дружба“ – Пловдив и „Стинд“ – София и заводите за кашони „Родина“ – Пловдив, Пазарджик и Стражица, но в бъдеще има възможност и за разширяване на асортимента чрез използване и на внос на бутилки за някои висококачествени алкохолни напитки и от други страни извън пределите на България.

Основни Заплахи пред развитието на винопроизводство в СИР:

- ✓ Високо потребление на спиртни дестилати в България и по-ниско на вино;

- ✓ Силен внос на вино от западна Европа, особено от страни, като: Италия, Испания, Франция, Португалия, Холандия, Германия и др.

- ✓ По-ниски цени на някой от вносните вина или по-високо качество на други отколкото на родните ни вина;

В заключение бихме обобщили, че: Възможностите пред развитието на лозаро-винарското производство на североизточен район са многократно повече спрямо, заплахите и поради това бихме препоръчали стратегии на растеж и развитие, чрез диверсификация и интеграция в производствените процеси, базирани на следните основни възможни дейности:

- ✓ Осигуряване на стабилно и непрекъснато развитие на суровината производствена база;

- ✓ Осигуряване на затворен производствен и пласментен цикъл, чрез интегриран процес на производство във веригата от добавена стойност: лозарство-винопроизводство – винен туризъм [1], [3];

- ✓ Създаване и утвърждаване на собствен облик със запазено географско обозначение на регионалните вина (утвърждаване на фирмени знаци и лого) с цел налагане и утвърждаване на международните пазари;

- ✓ Отглеждане или поне ползване на високо добивен посадъчен материал с цел стимулиране развитието на лозарството, а от там и на производството на вино в района.

Използвана литература

1. Горанова, П., Василева, Ст., Винен туризъм: развитие и перспективи (на примера на България), сб. Доклади от научно-практическа конференция „Агробизнеса и селските райони-икономика, иновации и растеж, Варна: Наука и икономика, 2017 г., с. 125.
2. Киречев, Д., Анализ на производствените структури в лозарството на България- Аспекти на устойчивост, сп. „Управление и устойчиво развитие“, бр. 3., 2013, с. 70.
3. Славова, Г., Пейчева, А. „Устойчиво развитие на винопроизводството в България през периода 2006-2016 г., чрез диверсификация по посока развитие на винен туризъм, Регионална икономика и устойчиво развитие : Сборник с доклади от научна конференция, орг. от НИИ при ИУ - Варна, 17 ноем. 2017 г.: Т. 1 , Варна : Наука и икономика, 1, 2018, с. 564 - 577.
4. Турлакова, Т., Славова, Г. и колектив, „Влияние на общата селскостопанска политика на Европейския съюз върху предприемаческата и инвестиционна активност в земеделието и селските райони, изд. Геа Принт, 2015г.с.131.
5. Levieva, M., Concurs Mondial de Bruxelles 2018, BG WINE, 2/ 2018, pp. 2-3.
6. Световен конгрес по лозарство и винарство, София и ел. версия на в. Труд, „Двадесет и първи сме по производство на вино в света”-<https://trud.bg/21>
7. Винени области, България-климат и почви, специализиран сайт за производство и търговия с вино – <https://www.divino.bg/encyclopedia>, 2018.
8. Изпълнителна агенция по лозата и виното- <http://www.eavw.com/>, 2018.
9. Министерство на земеделието храните и горите -Аграрни доклади за 2013, 2014, 2015, 2016 и 2017 г.- <http://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/otcheti-i-dokladi/agraren-doklad/>, 2018
10. Министерство на земеделието храните и горите – Агрокостатистически справочник, Система за земеделска счетоводна информация 2000-2016 г. изд.на МЗХГ, 2017 г., София

11. Националната стратегия за развитие на лозарството и винарството в република България за периода 2005-2025 – <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/>

12. Оперативна програма „Регионално развитие” към ЕС- <http://www.bgregio.eu/op-regioni-v-rastezh--2014-2020/izpalnenie-na-oprg-2014-2020.aspx>

13. Държавен фонд Земеделие, Оперативна програма „Развитие на селските райони” 2014-2020/- <http://www.dfz.bg/bg/prsr>

14. Лозарски регистър и Министерство на земеделието храните и горите отдел "Агростатистика"/- Source: Executive agency on vine and wine (EAVW) Vineyard register / Processing: MAFF, AgrostatisticsDepartment, 2017

15. България –вино и кухня, изд. на Европейски фонд за регионално развитие и Оперативна програма ”Регионално развитие”, 2013

16. Обща класификация на териториалните единици за статистически цели (NUTS), Справочник на Европейския съюз- <http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/bg>, 2018

17. Официален сайт на Салаа Естейт- <https://salla.bg/>, 2018

18. Официален сайт на „Шато Де Берже” -<http://cdb.bg/>, 2018

19. Официален сайт на винарна „Осмар”, основен производител на бял и червен пелин- <http://osmarpelin.com/>, 2018

20. Лозаро-винарски комплекс Търговище- <https://infocall.bg/lvk-vinprom-targovishte-19909.html>, 2018

21. Официален сайт на „Винекс-Преслав”-<https://www.vinex.bg/>, 2018

22. Официален сайт на винарна „Варна”- <https://varnawinery.eu/>, 2018

За контакти:

Доц. д-р Гергана Славова, ggss@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

ПОТЕНЦИАЛ НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ЗАЕТОСТ

Гл. ас. д-р Павлина Иванова
Икономически университет – Варна

POTENTIAL OF VITI AND WINE SECTOR FOR EMPLOYMENT

Chief. Assist. Prof. Pavlina Ivanova, PhD
University of Economics – Varna

Резюме

Лозарството и производството на вино са сектори, имащи съществено социално-икономическо значение за много от европейските страни и регионални икономики, както и за икономиката на Европейски съюз (ЕС) като цяло. Тези традиционни и за България сектори имат необходимия потенциал за създаване на доходи и заетост, и балансиране развитието на селските райони. Целта на настоящия доклад е да се разкрие възможността на лозаро-винарския сектор за създаване на трудова заетост и подобряване на социално-икономическите условия в регионален аспект.

Ключови думи: заетост; работна сила; лозарство; винопроизводство.

JEL Класификация: J21

Abstract

The viticulture and wine production are sectors with significant socio-economic importance for many European countries and regional economies, as well as for the economy of the European Union (EU) as a whole. These traditional sectors for Bulgaria have the necessary potential to create income and jobs, and balancing development of rural areas. The purpose of this report is to reveal the possibility of the wine sector to create employment and enhance socio-economic conditions in the regional aspect.

Key words: employment; labour force; viticulture; wine production.

JEL Classification: J21

Лозарството и производството на вино са сектори, имащи съществено социално-икономическо значение за много от европейс-

ките страни и регионални икономики, както и за икономиката на Европейски съюз (ЕС) като цяло. В България също съществуват дългогодишни традиции в тази област, благоприятните климатични и почвени условия на нашата страна, са предпоставка за отглеждането на лозя и производството на вино. Тези традиционни сектори имат необходимия потенциал за създаване на доходи и заетост и винаги са допринасяли за балансираното развитие на селските райони. Целта на настоящия доклад е да се разкрие възможността на лозаро-винарския сектор за създаване на трудова заетост и подобряване на социално-икономическите условия в регионален аспект.

Тенденции в лозаро-винарския сектор

Европейският съюз е водещ световен производител, потребител, износител и вносител на вино. По данни на Европейския комитет на производителите на вино (CEEV) в ЕС са разположени 45% от лозарските райони в света. В съюза е концентрирано 65% от производството на вино, 57% от световното потребление и 70% от износа в световен мащаб, което определя местното винопроизводството да се развива в изключително конкурентна среда (национална, европейска и международна). Повече от 200 000 са преките работни места в ЕС създадени от секторите лозарство и винопроизводство.

У нас по данни на Министерство на земеделието и храните (МЗХ) площите с лозови насаждения в стопанствата през 2017 година са се увеличили, като възлизат на 51 272 ха и са с 0,7% повече в сравнение с 2016 година (виж табл.1), но сравнени с данните от 2013 г. те са намалели с близо 12%. От тях 34 111 ха са реколтирани. Около 3% от площите в стопанствата през 2017 г. са с млади лозови насаждения, които не са встъпили в плододаване. Неподдържаните лозя, както и тези на маломерни и разпокъсани парцели извън земеделските стопанства, са 12 680 ха.

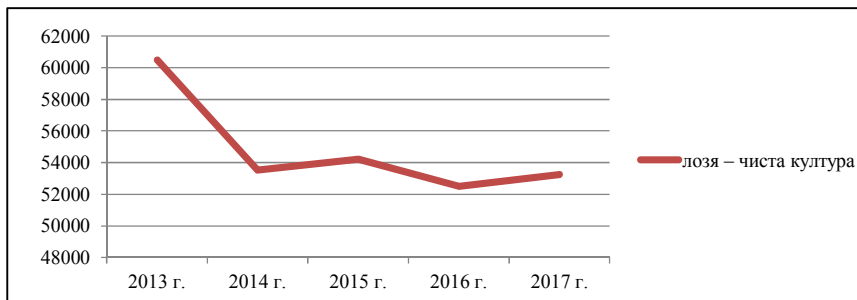
Таблица 1

Лозя в България за периода 2013 г. – 2017 г.

	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Площи с лозови насаждения в земеделските стопанства, ха	58 236	52 587	50 705	50 892	51 272
Лозя извън земеделските стопанства, ха	4 900	10 298	12 086	12 024	12 680
Общо площи с лозя, ха	63 136	62 885	62 791	62 916	63 952

Източник: Аграрен доклад, 2017 г.

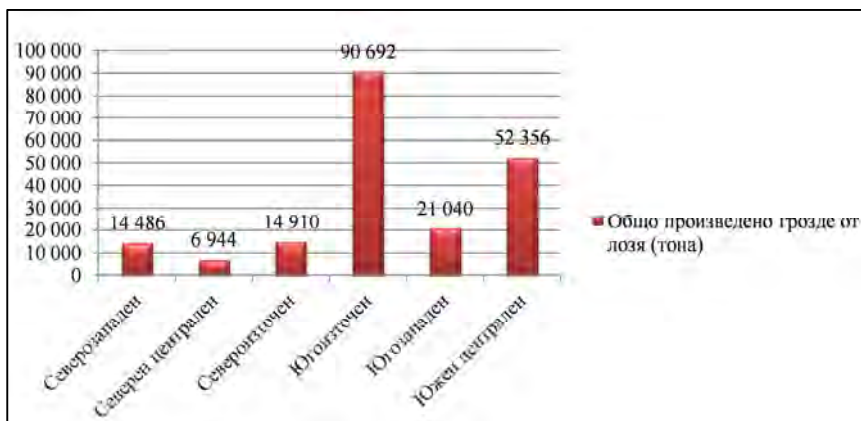
Делът на лозята от използваната земеделска площ на страната през 2017 г. е 1,7%, лозята – чиста култура са върху 53 251 ха, увеличението е с 1,4% спрямо 2016 г (фиг. 1).

Източник: Аграрен доклад 2017 г.

Фиг. 1. Лозя – чиста култура

Традиционно, най-голямо производство от лозя е отчетено в Югоизточния и Южния централен райони, формиращи 45% и 26% от общата продукция за годината. Общото производство на грозде (лозя и асми) в страната през 2017 г. възлиза на 201 529 тона, което е с 4,5% по-малко спрямо 2016 г. Гроздето от лозя е общо 200 428 (с 4,4% по-малко на годишна база), в съотношение винено – 93% и десертно – 7% (фиг. 2). Продукцията от асми намалява с 25,1%, до 1 101 тона.

Източник: Агростатистика.

**Фиг. 2. Производство на грозде – реколта `2017 г.
по статистически райони**

Водещ в производството на вино е Югоизточният район с около 59% от общото промишлено производство, следван от Южен централен район с 22%. Най-малък е дялът на произведеното в Северозападния район вино – 1,3%.

Потенциал за заетост в лозаро-винарския сектор

Несъмнена е социалната роля на сектора в селските общини, изправени пред сериозни проблеми като обезлюдяването, застаряване на населението, висока безработица и бедност. Лозаро-винарския сектор оказва влияние на местния живот, допринасяйки значително за обществото от социално-икономическа и екологична гледна точка: лозята благоприятстват ландшафта, осигурява се съществена заетост, помага за повишаване качеството на живот и запазване на местната идентичност.

Динамиката на заетостта в лозарския сектор за последните пет години следва тенденцията на спад в реколтираните площи. В края на периода постоянно заетите лица в сектора са 23 223, сезонните работници, които се наемат предимно при гроздобер са 450 232 (табл. 2). Постоянно заетата несемейна работна сила включва редовно работещите в стопанството работници през цялата година.

Поради трудностите в намирането на необходимия квалифициран персонал, работодателите все повече се стремят да задържат добре квалифицираните си кадри, като им осигуряват заетост и извън сезона. Относителният дял на постоянно заетите мъже е приблизително 60%. Общият брой на стопанствата осигуряващи заетост са 11 570, от които най-големите лозарски стопанства са в Югоизточния район, а най-малките са регистрирани в Югозападния район на страната.

Таблица 2

**Брой постоянно и сезонно заети лица в стопанства
отглеждащи лозя през 2016 г.**

Брой стопанства	Брой постоянно заети жени	Брой постоянно заети мъже	Брой постоянно заста работна сила	Сезонна работна сила (брой)
11 570	9 140	14 083	23 223	450 232

Източник: Агрозатистика, Изследване структурата на земеделските стопанства 2016 г., Работна сила.

Отработеното време на постоянно заетата работна сила в лозарството възлиза на 817 ГРЕ, което е 0,71 ГРЕ на едно стопанство. ГРЕ на сезонната работна сила през 2016 г. е 1941. Особено характерно за целия сектор Растениевъдство е разделението на работещите в категориите семейна и несемейна работна сила. Традиционно голям е относителният дял на семейна работна сила, това са работещите в стопанствата на физически лица, членове на техните семейства.

Поради икономически и социални причини, като липса на работна сила през 2017 г. не са полагани грижи за над 14 хил. ха лозя. През годината не е прибрана продукцията от над 1 389 ха плододаващи лозя, като причина за това са както природо-климатичните фактори, икономическите условия в страната, така и недостатъчната осигуреност с квалифицирани трудови ресурси. Проблемът далеч не е само количествен, но и качествен.

С промените в трудовото законодателство през 2015 г. се регламентираха едnodневните трудови договори, което създаде въз-

можност на земеделските стопани да наемат много работници за кратко време за кампаниите в растениевъдството. По данни на Industry Watch Bulgaria броят на лицата, които са били наети чрез едnodневен договор за периода от юли 2015 г. до септември 2016 г., надхвърля 23 хиляди. Поради липсата на квалифицирана работна ръка и цикличността в периодите на натоварване, все повече работодатели разширяват търсенето на работна ръка и в други населени места. По този начин се стимулира трудовата мобилност и се увеличават възможностите както за търсещите, така и за предлагащите работа.

Друга възможност за работодателите в аграрния сектор за справяне с количествената недостатъчност на работна сила дава и промяната в Закона за трудовата миграция и трудовата мобилност от 2017 г. Те могат да наемат сезонни работници от страни извън Европейския съюз за период до 90 дни. Тази възможност улеснява работодателите през активния сезон, когато търсенето на сезонни работници е най-голямо, но им създава допълнителни ангажименти във връзка с администрирането на чуждестранни работници.

Променящата се икономическа среда, усилията насочени към инвестиции на всички етапи от производството и модернизиране на лозарските стопанства поставят ежедневни предизвикателства пред организациите в сектора и те често са свързани с квалификацията на човешките ресурси. Работодателите се затрудняват да намерят необходимите им кадри заради недостатъчен професионален опит, конкретни квалификации или технически умения у свободния човешки ресурс на пазара.

В по-модерните стопанства, в които има въведени цялостни решения за управление на производството, включващи прецизни системи за лозарство, фини техники при отглеждането и разнообразяване на сортовете в насажденията, които използват модерна земеделска техника и специализиран софтуер в административната си дейност се търсят хора, подготвени да работят с новите технологии. Прецизното лозарство предполага събирането на голямо количество „наземни“ данни и обобщаването им в детайлни скали благодарение на различни инструменти – сателитни снимки и

сензори, проследяващи различни показатели като климатични, почвени, свързани с ултравиолетовите лъчи и др. Тези нови технологии изискват и нови компетенции, а наемането на квалифицирани кадри е от ключово значение за ефективното съществуване на организациите.

Практиката показва, че работодателите най-често излизат от ситуацията, като назначават служители без необходимите умения, но пък показващи потенциал за развитие или попълват вакантните места с хора от вътре, на които предоставят допълнителни обучения. Това налага да се осигурят условия обучението и изграждането на професионалните умения да се извършва във фирмата и по време на ежедневната работа.

Социално-икономическото измерение на лозаро-винарството се простира и извън селскостопанската дейност в лозята, тъй като включва и производството на вино, което не се извършва пряко във фермата, т.е. в големи изби или в частните винарни. По данни на Националния статистически институт (НСИ) заетите лица в сектора на винопроизводството през 2015 г. са 3500 лица, с помощта на които са произведени 136 596 хил.л. вино, а през 2016 г. техния брой спада на 3398 лица. Произведеното количество вино през 2016 г. е 162 042 хил.л.

Потенциал за създаване на трудова заетост има и в стопански дейности свързани с винопроизводството, като търговия и маркетинг на вино, производство на дъбови бъчви, бутилки, етикети, капсули, тапи и др., развитие на винен туризъм (хотели, барове, ресторанти и др.), дестилация на вино, производство на винени спиртни напитки и странични продукти от вино.

Посочените тенденции и обстоятелства в сектора предполагат насочване на усилията на всички участници в системата на лозарството и винопроизводството към използването на стимулите и преодоляването на слабостите (Киречев, 2013). Такава възможност са лозаро-винарските програми на ЕС. Близко 134 млн. евро ще бъде общият бюджет на европейската лозаро-винарска програма в България в периода между 2019 и 2023 г. Средствата ще бъдат разпределени между четири схеми - за реструктуриране на лозя, застрахов-

ка на продукцията, инвестиции във винарски предприятия и популяризиране на продукти. Най-много средства се предвижда да има по схемата за реструктуриране и конверсия на винени лозя, която позволява с европейско финансиране да бъдат подменяни насаждения в страната. Дейностите по мярката благоприятстват модернизирването на сектора и неговото устойчиво развитие, както и пазарното присъствие на произведените продукти. Прилагането на мярката допринася за създаване на работни места, като това рефлектира върху укрепването на социалната структура. Мярката стимулира и развитието на младите гроздопроизводители, като един от критериите за оценка „Реструктуриране и конверсия на лозя“ е възрастта на кандидатите (между 18 и 40 години). С по-голям бюджет е и схемата за инвестиции в предприятия от винарския сектор. За целта са заделени 42.5 млн. евро за периода на програмата, които могат да бъдат ползвани за закупуване на машини и оборудване за преработка. Разписаните правила по различните схеми предвиждат създаването на нови работни места, което е предпоставка за създаване на заетост в сектора.

В заключение могат да се направят следните изводи и обобщения:

- ✓ Лозаро-винарския сектор оказва влияние на местния живот, допринасяйки значително за обществото от социално-икономическа и екологична гледна точка.

- ✓ Наблюдава се тенденция да се запазва и увеличава броя на постоянно зетата работна сила, тъй като поради трудностите в намирането на необходимия квалифициран персонал, работодателите все повече се стремят да задържат добре квалифицираните си кадри, като им осигуряват заетост и извън сезона.

- ✓ Създадени са нормативни възможности за краткосрочно наемане на работна сила за периодите на прибиране на реколтата.

- ✓ Наемането на квалифицирани кадри е от ключово значение за ефективното съществуване на стопанствата, в които има въведени цялостни решения за управление на производството, включващи прецизни системи за лозарство и използване на специализирана техника и софтуер.

✓ Потенциал за създаване на заетост има както във винопроизводството, така в други дейности свързани с него, като търговия и маркетинг на вино, производство на бутилки, етикети, тапи и др., развитие на винен туризъм и др.

Използвана литература

1. Агростатистика. (2017). Бюлетин №342/04.2018 Производство на грозде и вино – реколта '2017.
2. Агростатистика. (2016). Изследване структурата на земеделските стопанства 2016 г., Работна сила.
3. Киречев, Д. (2013). Насоки на съвременното инвестиране в лозарството на България. *Известия на Съюза на учените – Варна*, (95), серия „Икономически науки”, 95-104.
4. МЗХ, Аграрен доклад 2018 г.
5. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023, МЗХГ.
6. НСИ. (2017). Трифон Зарезан, производството, търговията и потреблението на вино.
7. Industry Watch Bulgaria. (2017). Икономически ефекти от едnodневните трудови договори.
8. Comité Européen des Entreprises Vins – CEEV. (2015). European Wine: a solid pillar of the European Union economy.

За контакти:

Гл. ас. д-р Павлина Иванова, p.ivanova@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

КРЕДИТИРАНЕ НА КОМПАНИИ ОТ ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ - ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

*Ред. докторант Милен Влаев
Икономически университет – Варна*

FINANCING THE COMPANIES FROM WINE SECTOR IN BULGARIA - OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT AND PROSPECTS

*PhD student Milen Vlaev
University of Economics – Varna*

Резюме

Целта на доклада е да се проучат и представят възможностите за достъп до кредитните ресурси на компаниите от лозаро-винарския сектор. Какви са перспективите на бизнеса да използва банковото кредитиране и възможностите за развитие на бизнеса и пазара поради достъп до заеми и гаранционни инструменти?

Ключови думи: *агробизнес; структурни промени; финансиране; предизвикателства; кредитиране*

JEL Класификация: *J21*

Abstract

The purpose of the report is to examine and present the possibilities for access to loan resources of the wine sector companies. What are the prospects for the business to use bank lending and the opportunities for business and market development due to access to loan resources and guaranty instruments?

Key words: *agribusiness; structural changes; financing; challenges; lending*

JEL Classification: *Q14*

В съвременните условия кредитът е основен и предпочитан източник на финансови средства за предприятията от агробизнеса, в който попадат и компаниите от лозаро-винарския сектор. Кредитните отношения свързани с осигуряване, както на дългосрочно, така

и на краткосрочно финансиране на предприятия от сектора, са в пряка връзка с инвестициите в основни средства и успеха при развитие на бизнес модела на компаниите. Причина за все по-засилващата се роля на заемния капитал, е създалата се през последните години конюнктура на банковия пазар, характеризираща се с ликвидност, ниски ценови нива, висока конкурентост и наличието на различни финансови инструменти за намаляване на кредитния риск. От друга страна влияние оказват също и подобрените финансови показатели, които компаниите от агробизнеса демонстрират в своите отчети, дължащо се отчасти и на подпомагането от страна на Европейския съюз чрез Програмата за развитие на селските райони и навлизането на нови технологии в сектора, с които фермерите успешно повишават производителността и рентабилността си. От особена важност за достъпа до кредитен капитал е и бизнес модел на компаниите, който се влияе от изградената стратегия на мениджмънта, потенциала на самия бизнес и пазарната конюнктура. Всичко това в комбинация с възможностите на компаниите да обезпечат предоставяните им кредити с активи, обуславят възможностите за достъп до капитал и са в пряка връзка с инвестиционната програма и развитие на фирмата.

Компаниите от лозаро-винарския сектор, поради своето естество са едни от капиталоемките производства в агробизнеса и се характеризират с дългосрочна възвращаемост на направените инвестиции, в основни средства на производства, като лозя, винарни инсталации, инсталации за напояване и др. До голяма степен тази характеристика оказва влияние върху склонността на бизнеса да инвестира, да се разширява или да търси различни възможности за изграждане на вертикална и/или хоризонтална интегрирана верига на производство. Инвестиционната дейност е в пряка зависимост с необходимостта от оборотен капитал, с цел посрещане на текущи плащания и попълване на временно - ликвидни дупки, продиктувани от активна търговска дейност. Проблемите, пред които се изправя сектора като липса на работна ръка, променящи се климатични условия, динамичен и постоянно променящ се пазар на продукцията, поставят бизнеса пред същите проблеми, които са характерни за

всички компании опериращи в сектор „Агробизнес“. Решенията на тези проблеми са често пъти свързани с осигуряване на бърза ликвидност или подсигуряване на достъп до дългосрочен банков капитал за инвестиции в нови технологии.

За целите на доклада и анализа приемаме, че компаниите в сектор лозаро-винарство са обследвани в широкия смисъл на думата, включвайки всички компании произвеждащи суровина, без последваща преработка, винарски изби и дестилационни за спиртни напитки, в т.ч. и компаниите с цялостен завършен бизнес-модел, в предлагането на туристически услуги като винарни-изби. Това се налага поради свързаността на тези бизнеси, които оперирайки на едни и същи пазари са силно интегрирани във веригата на производство и добавяне на стойност към краен продукт.

Целта на доклада е да се изследват и представят възможностите за достъп до кредитен ресурс на компаниите от лозаро-винарския сектор, с цел развитие на самите компании. Навлизането на нови пазари, справянето с предизвикателствата на сегашната конкурентна среда на пазара и променливите климатични условия, не могат да минат без инвестиционен и оборотен капитал.

Какви са перспективите пред бизнеса за ползване на банково кредитиране и възможностите за развитие, в следствие достъпа до кредитен ресурс.

Аналитичната дейност се основава на официални данни с източник МЗХ, Дирекция „Агростатистика“, Изпълнителна агенция по лозата и виното, Главна дирекция „Земеделие и развитие на селските райони“ към Европейската комисия, Българска Народна Банка. Приложени са методите на сравнителен и динамичен анализ, индексен метод.

Възможностите за достъп до банков заеман капитал

Достъпът до финансови ресурси през последните години предоставя добри възможности и перспективи за развитие, което позволява на бизнеса да навлиза на нови пазари и развива конкурентни производства. Основна роля за това оказва развитието на банковия и лизингов пазар в България, който осигурява нужния кредитен ресурс за инвестиции и оборотни средства. Не без значение е и при-

лаганата политика на Държавата и Общата селскостопанска политика на Европейския съюз, чрез различни инвестиционни програми и субсидиране на сектора.

През последните години бизнеса в България се ползва от комфорта за лесен и евтин достъп до свободен паричен ресурс в банковата система. Той до голяма степен се обуславя както от прилаганите регулаторни мерки в България, така и от паричните политики прилагани в Централните банки в Европа и САЩ, благодарение на все по-голямата глобализация на финансовия сектор. В България през последните години банките са притиснати от свръх ликвидността, в комбинация от регулационни ограничения, което оказва пряко влияние на желанието им да предоставят заемен капитал на работещи и перспективни бизнеси. Видно от таблица № 1, банките в България продължават да разполагат в пасивите си с почти 35% повече привлечен депозитен ресурс, отколкото е предоставеният кредитен такъв на предприятия и домакинства. Тренда при предоставените кредити на нефинансови предприятия през последните години расте, но все още ръста при депозитите изпреварва ръста при кредитирането. Това е ясен сигнал, че компаниите в България са в благоприятна позиция да ползват заемен ресурс от банковия сектор, който ще продължи да бъде ликвиден вероятно и през следващите години.

Таблица 1

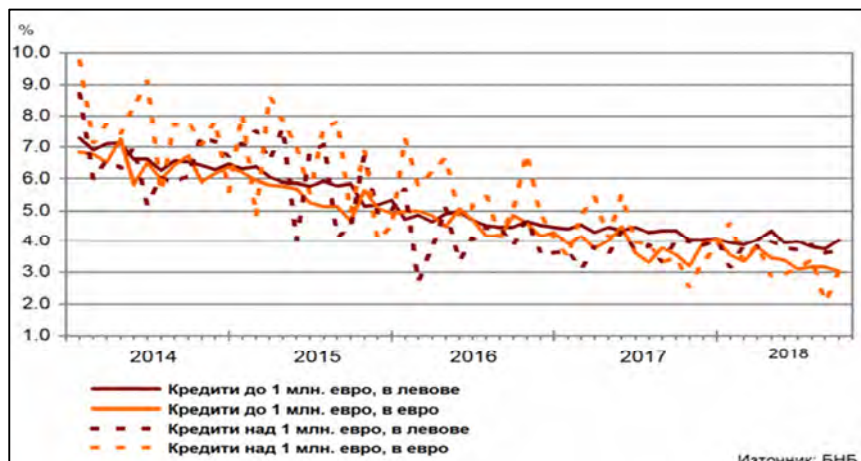
Депозити и кредити на неправителствения сектор

	2015	2016	2017	Септември 2018	Октомври 2018	
	Годишно изменение (%)				Салдо (млн. лева)	Годишно изменение (%)
ДЕПОЗИТИ (=1+2+3)	10.6	7.0	6.2	7.7	77,058	8.4
1. Нефинансови предприятия	18.7	6.3	13.8	13.0	24,149	12.1
2. Финансови предприятия	-3.8	18.1	-26.9	-21.7	2,807	-5.5
3. Домакинства и НТООД	8.5	6.6	5.4	7.3	50,102	7.5

КРЕДИТИ (=1+2+3)	-1.2	1.5	4.7	7.4	57,122	7.8
1.Нефинансови предприятия	-1.7	0.1	1.6	4.0	32,729	4.8
2.Финансови предприятия	19.4	27.1	51.8	37.2	2,777	32.1
3. Домакинства и НТООД	-1.3	2.0	6.0	9.7	21,616	10.0

Източник: Българска Народна Банка.

Благодарение на засиления регулативен контрол в следствие на световната криза през 2008 година Банките продължават да финансират добре работещи и структурирани бизнес модели на компаниите. Това, заедно с изчистването на кредитните портфейли от лоши кредити в банковата система, позволява на бизнеса да получава финансиране при все по – добри ценови параметри. Ясно се вижда на фигура 1, че ползваните средни лихвени проценти от бизнеса в България през последните пет години постоянно се понижава достигайки до нива от 3-4 %. Важна роля за благоприятния бизнес климат оказват и много други фактори, един от които е и засилването на конкуренцията при банковите институции, финансиращи компании от агробизнеса.

Източник: Българска Народна Банка.

**Фиг. 1. Кредити на Сектор нефинансови предприятия
(нов бизнес)**

Различните финансови инструменти започват да придобиват все по-важна роля на българския пазар, оказвайки положителна роля върху достъпа до капитал при компаниите от сектора. Поради спецификите на бизнеса в този сектор, компаниите често не разполагат с налични свободни активи, които да послужат за обезпечение на исканото заемно финансиране. Затова навлизането на финансовите инструменти в бъдеще ще е все по-актуална тема, а ролята на гаранционните институции като партньор на бизнеса, все по-осезаема. В момента един от основните използвани инструменти подходящи за сектора са предоставените гаранции от Национален Гаранционен фонд чрез партньорство с Търговските банки. Благодарение на тези инструменти компаниите имат улеснен достъп до финансиране, възползвайки се от предоставяните гаранции в размер до 50% от исканото финансиране, ползвайки облекчени изисквания към обезпеченост и преференциални ценови условия. Наличието на подобни инструменти на пазара, в комбинация с ниски ценови нива за кредитиране предоставян от Банките е фактор за успешното реализиране на инвестиционни проекти в нови технологии и разширяване на бизнеса.

Допълнително, върху благоприятните условия за ползване на банково финансиране, оказват влияние и преките субсидии, прилагани от Общата селскостопанска политика. Тази помощ се отразява положително на рентабилността на компаниите и е желано обезпечение от банките по предоставени оборотни кредити. Пряко субсидиране в Сектора, включващо основните ставки по Схемата за единно плащане на площ и Схемата за Зелени директни плащания, отнесени към общо засетите площи с лозя 51 000 хектара, е в размер на над 15 000 000 лева годишно, без да се включват преразпределителните плащания за първите 300 декара, мярка 10 (Биологично земеделие) и мярка Обвързаната подкрепа за десертните лозя. При създадени насаждения в райони с природни ограничения, фермерите могат да получат и допълнителни средства в размер от 3 до 14 лева на декар в зависимост от обема на бизнеса. Размерът на субсидиите за подпомагане, спрямо необходимите инвестиции на декар за изграждане на инсталации или спрямо разходите за производство

на декар, остават в недостатъчен размер, но са важна роля, като източник на финансов ресурс и източник на обезпечения за ползване на оборотни кредити.

Отделно, чрез двете „Национални програми за подпомагане на лозаро-винарския сектор“ действащи през периода 2009 - 2018 в сектора са разпределени средства за над 245 000 000 евро в различни мерки, като промоции в чужбина, реструктуриране и конверсия на винени лозя, събиране на реколта на зелено и инвестиции (виж таблица 2). Видно от анализа, в инвестиции са съсредоточени почти 93% от средствата по Програмата, което е основа за модернизиране на част от стопанствата.

Таблица 2

Разпределение на средствата по Национални програми за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2014 -2018 година

Направления	Суми в евро	Разпределение
Промоции в чужбина	7,500,000	6%
Реструктуриране и конверсия на винени лозя	80,800,000	61%
Събиране на реколта на зелено	2,200,000	2%
Инвестиции	42,500,000	32%
Общ бюджет на програмата	133,000,000	100%

Източник: МЗХ.

Тази помощ характеризира с голям максимален размер на финансовата помощ – до 75% от стойността на действителните разходи за изпълнение на всяка конкретна дейност на база определени пределни цени. Авансовите плащания са в размер до 80% от договоританата финансова помощ, като разликата се изплаща след изпълнение на инвестицията и извършване на документални проверки и проверки на място. Тези улеснения за бизнеса не са приложени за клиенти от ПРСР и това прави програмата за лозаро-винарския сектор по-улеснена и достъпна, отколкото за останалия бизнес от сектора. Не на последно място, вече е одобрена и новата Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2019 – 2023

година, през която ще се разпределят нови 134 000 000 евро в следните мерки: „Преструктуриране и конверсия на лозя“, „Популяризиране в трети страни“, „Инвестиции в предприятията“ и „Застраховане на реколтата“.

Инвестиционните програми и достъпа до кредитен ресурс, са добра основа за навлизане и на технологиите в лозар-винарския сектор, които позволят повишаване на конкурентоспособността на родното производство. В сегашната глобална икономическа ситуация, при която търговията позволява да се конкурират продукти с различен произход и ценови предимства, както и динамичната промяна на вкусовете навици на хората, поставят пред сектора нови изпитания. Търсенето на решения за повишаване рентабилността на производството, повишаване на качеството и добавяне на стойност с вертикална интеграция, поставя и бизнеса пред нови предизвикателства. Много често решението на тези предизвикателства преминава през внедряване на нови технологии. Те могат да бъдат, както използването на математически модели за борба с болести и вредители, използвайки подхода на Rim Pro технологиите или използването на различна генетика, та чак до решения като капково напояване и внедряване на машини за автоматично прибиране на реколтата.

Внедряването на технология е пряко свързано с правилното разпределение на паричните потоци, срещайки кредитна транзакция, което безпроблемно ще позволи погасяване на главницата и лихвените плащания през годините, независимо дали инвестицията ще се осъществи през програма или не.

Все повече фирмите ще следва да осъществяват инвестициите си, използвайки заемен капитал от банки или лизингови дружества, без да изчакват отварянето на мерки от различни програми. Конкуренцията, както на пазара така и климатичните промени, изправят бизнеса пред необходимостта от т.нар. „инвестиране в правилния момент“, без да се отлага инвестицията във времето. Затова е от ключово значение фермера да структурира правилно бизнес модела си и спрямо този модел, да осъществи както инвестиционната си програма, така и да може да прогнозира и контролира паричните си потоци във времето.

Независимо от това дали фирмата е насочена към производство или износ на вина, или пък десертно грозде за прясна консумация, следва да използва инструменти, които ще ѝ позволят да защити плащанията си и валутните трансакции. На банковия пазар се предлагат и други специфични инструменти като банков акредитив, банкови гаранции, факторинг и различни видове застраховки. Те позволяват на бизнеса да защити плащанията си, когато започва доставки към нови клиенти, с които нямат изградени партньорски бизнес отношения, било то национални или международни.

Факторинг кредитирането също е добър инструмент, който осигурява освен сигурност и управление на средствата от факторинг дружеството, така и възможност клиента да получи оборотни средства, независимо от срока за доставка, в случаите, когато работи на отложено плащане със своите контрагенти.

Друг риск, който бизнеса от сектора също може да контролира, използвайки банковите инструменти, е валутния и лихвен риск. За целта, когато фирма разплаща с валута, различна от евро или лева, той може да ползва така наречените инструменти за управление на валутния риск, продавайки или купувайки дадена валута в бъдещ период по предварително договорен курс с банката.

Тези сделки в повечето случаи имат различни възможности и се наричат валутен форуърд, суап или опция. Друг важен инструмент, който дава възможност на бизнеса да инвестира сигурно, без да се притеснява, че евентуална бъдеща промяна на лихвата по инвестиционни кредити може да повлияе негативно върху паричните потоци и рентабилността на бизнеса му е Лихвеният суап. Той е деривативен финансов инструмент за размяна на фиксирана срещу плаваща лихва, както и обратното, плаваща срещу фиксирана. Лихвените плащания се базират на номинална сума, включена в договора за лихвен суап, като страните не разменят номинала по време на договора.

Заклучение

На основата на анализа може да се обобщи, че изминалите години се оказаха с добър бизнес климат за инвестиции и развитие на компаниите от лозаро-винарския сектор. Той бе обусловен от въз-

можността бизнеса в това направление, да ползва ниска цена на капитала, за да инвестира в нови технологии, мощности и производства. Бизнесът в този сектор през годините, бе подпомогнат, както чрез инвестиционни програми, като и чрез преки плащания под формата на субсидии за производство, по първи стълб на ПРСР. Отделно, извършените вече инвестиции в технологии, допълнителни производства и мощности, както и разширяване на производствената сфера, имат възможност да бъдат защитени и от различни банкови инструменти, насочени към защита на разплащанията между контрагенти, валутни и лихвени плащания. Пред бизнеса от този сектор са налице всички предпоставки той да продължава да инвестира и да бъде успешен, повишавайки конкурентоспособността си на динамично развиващия се глобален пазар и при променящата се околна среда. Тези предпоставки са налице както към момента, така ще се запазят и в близък и средносрочен план. За това е важно компаниите от сектора да:

- ✓ Анализират силните и слаби страни в стопанствата си.
- ✓ Изграждат правилни стратегии за развитие.
- ✓ Организируют инвестиционна програма, която да следват.
- ✓ Се възползват от гаранционните инструменти и ниска цена на капитала, с цел увеличаване на финансовия ливъридж на фирмата.
- ✓ Ползват наличните програми и схеми за подпомагане на сектора;
- ✓ Изграждат взаимоотношения и нови партньори и излизат на нови пазари, независимо дали са в страната или на международно ниво.
- ✓ Защитят плащанията си, използвайки банкови инструменти.

Използвана литература

1. Аграрен доклад, 2018, МЗХГ.
2. Киречев, Д. (2010) Кредитното финансиране на аграрния сектор – аспекти на икономическата криза // Сб. докл. от юб. науч. конф. „Световната криза и икономическото развитие, 13-14.05.2010 г. Варна: Наука и икономика.
3. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2014-2018, МЗХГ.

4. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2019-2023, МЗХГ.

5. Статистика на Българска Народна Банка – лихвена статистика октомври 2018.

За контакти:

Ред. докторант Милен Влаев, milan.vlaev@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

ВИНЕНИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО АЛТЕРНАТИВНА ФОРМА НА РАЗВИТИЕ

Доц. д-р Пенка Горанова
СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

WINE TOURISM AS AN ALTERNATIVE FORM OF DEVELOPMENT

Assoc. Prof. Penka Goranova, PhD
“D. A. Tsenov” Academy of Economics, Svishtov

Резюме

Туризмът е сложен процес, включващ широк набор от елементи за конкретни професионални дейности и позиции в неговото развитие и управление. В сравнение с масовия, алтернативният туризъм навлиза по-късно, но това не е пречка за оформянето на значително разнообразие от видове и форми. Той е сравнително тясно специализиран, затова и потребителският му кръг не е широк, а голямото разнообразие от предлагани продукти допринася за удовлетворяване на туристите със специфични интереси. През последните десетилетия именно виненият туризъм, наричан още енотуризм, се утвърди сред най-предпочитаните видове алтернативен туризъм, който бележи значителен ръст в националния туристически продукт, поради което може да се твърди, че е един от най-бързо развиващите се сегменти в туристическата индустрия. Целта на доклада е да се очертае ролята на винения туризъм като най-динамична форма на развитие.

Ключови думи: туризъм; винен туризъм; туристическа индустрия.
JEL Класификация: L83; M30

Abstract

Tourism is a complex process involving a wide range of items for specific professional activities and positions in its development and management. In comparison with the mass, alternative tourism going later, but already there is a wide variety of its types and forms. It is closely specialized, so the circle of its users is not wide, and the wide variety of products contributes to the satisfaction of tourists with specific and varied interests. In recent decades, namely wine tourism, also called enoturizm, is established as one of the most popular types of alternative tourism, which marks a significant growth in the national tourist

product, which is why it can be argued that is one of the fastest growing segment in the tourism industry. The purpose of this report is delineate the role of the wine tourism as the most dynamic form of development.

Key words: *tourism, wine tourism, tourism industry.*

JEL Classification: *L83; M30*

България притежава сериозен потенциал за развитие както на масовите, така и на алтернативните видове туризъм. На този етап обаче специализираните форми на туризъм имат по-скоро допълващо значение и място. В световен мащаб, въпреки дългогодишната водеща роля на рекреативния туризъм, все повече се увеличава разнообразието на туристическия продукт, който се предлага цялостно.

Туризмът се състои от три основни елемента (Воденска & Асенова, 2010, с. 12):

- 1) динамичен – пътуване до избрана дестинация;
- 2) статичен – престой в дестинацията;
- 3) елемент, който произтича от двата предходни и е свързан с влиянията на физическите, икономическите и социалните подсистеми.

Алтернативните видове туризъм предлагат възможности за допълнителен избор от страна на потребителите, като те не са ограничени само сред масовите форми. От друга страна, „някои от новосъздадените елементи на туристическото предлагане все още не са сглобени в цялостни продукти и не присъстват на туристическия пазар” (Стефанов, 2012, с. 187). Като цяло, „по отношение на продуктовете тенденции в туризма постепенно намалява търсенето на масов рекреационен туризъм и се очертава стабилна тенденция на търсене на индивидуализирани ваканции т.н. ”ваканции по поръчка” (Анастасова, 2001, с. 9).

През последните години в България се наблюдава нарастване на броя на чуждестранните туристи, което свидетелства за развитието на сектора, а „туризмът, от своя страна способства за подобряване на инфраструктурата, развитие на допълнителни сектори на икономиката, като някои занаяти, хранително-вкусова промишленост, търговия, транспорт и други, както и за увеличаване броя на

заетите лица и оттам снижаване на безработицата. Затова от изключителна важност е правилното управление на провежданите мероприятия в сферата на туризма, което неминуемо ще доведе до повишаване конкурентоспособността на фирмено и на регионално равнище” (Стефанов, 2015, с. 54).

Виненият туризъм е един от специфичните алтернативни видове туризъм. Някои автори го присъединяват към агро туризма, хоби туризма, индустриалния туризъм или към селския туризъм, въпреки че не е присъщ единствено на селските райони (Михова, Минчева &Иванова, 2011, с. 193). Под винен туризъм се разбира също „развитието на всички дейности за туризъм и свободно време, посветени на опознаване на всичко, свързано с лозата и виното – райони, тероар, дейности в лозето и винарската изба, култура на потребление на вино, съпътстващи дейности и изкуство“ (Нешков, 2009). Следователно може да се определи като „вид специализиран туризъм, при който на туристите се предоставя възможност да се запознаят с лозя и лозарски практики от региона; с историята, традициите и производството на различни вина и високо алкохолни напитки чрез дегустации; да участват в празници, ритуални практики и фестивали, свързани с виното и съчетани с богат фолклор и анимации“ (Горанова, Василева, 2017, с. 128). Необходимо е да отбележим, че най-развитите и големи винени дестинации в Европа се намират на територията на Италия, Франция и Испания. В „Новия свят“ енотуризмът стартира развитието си от лозаро-винарските региони и това са страни като Чили, Аржентина, Австралия, Нова Зеландия и САЩ. „Към края на 90-те години на миналия век опитът на австралийските и калифорнийските винарни се възприема от голяма част от значимите винарски сили в света, които постепенно се ориентират към този нов вид туризъм.“ (Горанова, Василева, 2017, с. 129). Изведени са от специалистите редица специфики при винения туризъм в Европа и Америка. Констатирано е, че в Европа включването на някои известни винарски региони в маршрутите е стара практика, въпреки това не е отделена като бизнес, а била включвана в цялостния продукт. Доказано е, че в САЩ се предпочитат от туристите модерните изби със съвременни технологии, винопроизводство и

винени стилове, докато в Италия и Франция туристите акцентират върху преживяването при срещата с ароматни червени и бели вина. С други думи европейските дестинации за винен туризъм използват традиционни средства (организиране на панаири, разпространение на брошури, създаване на туристически офиси), докато в т.нар. страни от „Новия свят” – САЩ, Нова Зеландия, Южна Африка – тенденцията е към използването на иновативни средства, например интернет канали и социалните мрежи (Илиева, 2009).

В далечната 1975 г. се появяват първите стъпки на винен туризъм в България и пионер в тази област е „Винпром Лясковец”, който сключва договор с националния износител на вина „Винимпекс” и с националния туроператор „Балкантурист”, като стартира прием на чуждестранни туристи за презентиране на българските вина. На тяхно разположение са дегустационна зала, цех за производство на шампанско и масивите от лозя, където е построена механа. Необходимо е да отбележим, че в края на миналия век се пристъпи към приватизирането на винзаводите като много от тях фалират. С приемането на България в ЕС българските производители и търговци на вино постепенно възвръщат своите позиции на пазара. „Предизвикателството ЕС да се превърне в устойчива социална пазарна икономика т. е. по-приобщаваща, по-интелигентна, по-екологична икономика изисква по-голяма координация на политиките на държавите членки (Веселинова, 2010, с. 107). Лозаро-винарските региони на България също не са изключение от световната тенденция, свързано с глобализацията на икономиката в последните 20 години. Те преживяха сериозни икономически сътресения, загуба на традиционни пазари и необходимост да се преориентират към изискванията на пазара на ЕС; нови механизми за подкрепа и др. Предвид факта, че виненият туризъм се очертава като основна пазарна ниша на глобално ниво, чието развитие подпомага успешното развитие на винените дестинации, в близко бъдеще се очаква енотуризмът да достигне необходимото ниво на организация, планиране и мениджмънт. „Практиката се възприема и от други винарни, а някои туроператорски фирми трайно се ориентират към разработването на този нов продукт“ (Никовска, Михов & Стамов, 2013). Българските

и чуждестранните туристи бързо се ориентираха и започнаха да търсят качество и автентичност на добра цена и по този начин виненият туризъм се оказва по-привлекателен. Той засилва своето присъствие на туристическия пазар и привлича все повече вниманието на любителите на вино поради следните факти:

- Винопроизводството е в непосредствена връзка с природата, специални почви, планински склонове, води, както и с регионалните традиции.

- Виното притежава автентичност, тъй като винарските изби са разположени в традиционни винопроизводителни райони.

- Употребата на вино доставя удоволствие на потребителя. Дегустирането е вид дейност, където се откриват разликите в марките и може да се съчетае с местни кулинарни специалитети.

- Акцента върху устойчивото развитие на винопроизводителния бранш.

Енотуризмът в България продължава да търпи редица изменения в положителна насока, тъй като страната ни притежава достатъчно ресурси, с които да отговори на търсенето на голяма част от туристите-любители на винени преживявания. Препоръките към повишаване ролята на винения туризъм се свеждат до:

- ✓ Полагане на усилия от всички заинтересовани страни за създаване на имидж.

- ✓ Подобряване на инфраструктурата за достигане до винарските изби.

- ✓ Разработване на каталози и информационни бюлетини за винарските изби и съответните дестинации.

- ✓ Провеждане на рекламни кампании и други инициативи за популяризация на винения туризъм.

В страните, които развиват винен туризъм, лозаро-винарските региони задължително включват специални маршрути наречени „Пътища на виното”, в чието разработване и предлагане, като местен съвкупен туристически продукт, са включени изби, туристически фирми, местни общини, образователни и научни институти и др. Икономическата устойчивост е свързана и с предоставяния чрез винения туризъм допълнителен източник на доходи особено за мал-

ките изби или новите производители, които трудно се доказват на световния пазар на вино. В същото време туристите са и своеобразен тестови пазар за нови продуктови концепции от страна на утвърдените вино производители, тъй като опосредстват връзката между производител и клиент, насърчават интереса на потребителите не само към продукта вино, но и към местните културни и природни забележителности.

Изводите, които подкрепят развитието на благоприятни условия за винен туризъм у нас доказват, че:

Първо, създаден е лозаро-винарски туристически ресурс, в лицето на модерни лозарски стопанства с винарски изби в различни региони на страната.

Второ, голяма част от материално-техническата база на винопроизводителните предприятия е добре развита, което прави възможно осъществяването на разнообразни винени туристически пътувания.

Трето, собствениците винопроизводителни предприятия предоставят качествени услуги.

Четвърто, организирането на винени пътувания в страната не се приема все още като базово продуктово направление, поради не добре развита комерсиална политика на винопроизводителните предприятия.

Пето, популяризиране и издигане на по-високо равнище на винарската потребителска култура ще допринесе за развитието на винения туризъм.

Шесто, на този етап регионът за производство на качествено вино и страната трябва да работят в една посока, т.е. ако е налице висок имидж на винопроизводител, то те заедно да прославят страната под марката „България“.

Политиката, основана на преимуществено представяне на планинските и морските дестинации, води след себе си едно пропускане на възможности от страна на алтернативните видове туризъм, които намират все повече последователи. „Видът и разнообразието на предоставяните атракции, подпомагани от разполагаемостта с туристически ресурси, улеснената достъпност до дестинацията,

както и съотношението качество/цена за придобиване на тоталния туристически продукт са от решаващо значение в избора на дестинацията, както за чуждестранни, така и за вътрешните туристи.“. (Тодорова, 2018, с. 16). Ето защо една винена дестинация, която предлага свой собствен продукт и се стреми да удовлетвори потребностите на своите клиенти трябва да го усъвършенства и да повиши качеството и конкурентоспособността му, което води след себе си и позитиви на национално ниво.

Използвана литература

1. Анастасова, Л. (2001). Маркетингови комуникации в туризма и услугите. Бургас: Ирита.
2. Воденска, М., М. Асенова (2010). Въведение в туризма. София: Матком.
3. Веселинова, Н., (2010). Конкурентоспособност чрез дистрибуционни алтернативи в Е-бизнеса на фирмите. Юбилейна международна научнопрактическа конференция, Свищов.
4. Горанова, П., С. Василева (2017). Винен туризъм: развитие и перспективи (на примера на България). Научно-практическа конференция. Варна: ИУ – Варна.
5. Илиева, Л. (2009) Възможности за иновиране на туристическия продукт в селския туризъм. Аграрният сектор в условия на финансова криза: Научно-практическа конференция с международно участие - Свищов, 5-7 ноември 2009 г. АИ Ценов. Свищов.
6. Михова, Н., Минчева, Л. & Ц. Иванова (2011). Развитие на винения туризъм в Русенския регион. Възможности и проблеми за развитието на алтернативните форми на туризъм в малките селища. Научно-приложна конференция с международно участие. Пловдив.
7. Нешков, М. (2009). Винен туризъм. Варна.
8. Никовска, К., Михов, Р. & С. Стамов (2013). Винопроизводството в България – предпоставка за винен туризъм. Храни, технологии и здраве. Международна научно-практическа конференция.
9. Стефанов, Ц. (2015). Туристическият сектор в област Велико Търново – състояние и перспективи за развитие”. Сп. „Социално-икономически анализи”, Книга 6, Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”.

10. Стефанов, Ц. (2012). Възможности за повишаване на конкурентоспособността в сферата на туризма за област Велико Търново, залегнати в областната стратегическа рамка. Черноморски туристически форум. Варна: Славена.

11. Тодорова, Л., (2018). Възможности за повишаване привлекателността на туристическата дестинация, сп. Диалог, бр. 3, Свищов

За контакти:

Доц. д-р Пенка Горанова, p.goranova@uni-svishtov.bg
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ВИНЕН ТУРИЗЪМ В ОБЛАСТИТЕ ХАСКОВО И КЪРДЖАЛИ

*Гл. ас. д-р Владимир Димитров
Институт по лозарство и винарство – Плевен,
Селскостопанска академия
Доц. д-р Юлия Джабарова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*

POTENTIAL FOR DEVELOPMENT OF WINE TOURISM IN HASKOVO AND KARDZHALI DISTRICT

*Chief. Assist. Prof. Vladimir Dimitrov, PhD
Institute of Viticulture and Enology – Pleven,
Agricultural Academy
Assoc. Prof. Yuliya Dzhabarova, PhD
University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”*

Резюме

Традициите в лозарството и винарството на териториите на днешните области Хасково и Кърджали датират от над шест хилядолетия. Извършен е SWOT-анализ за разкриване на потенциала за развитие на винен туризъм в двете области. Аналитичната дейност се свежда до интерпретиране на официални данни за състоянието на лозаро-винарския сектор, както и на данни за фирменото предлагане на винен туризъм от пет изби в региона на Хасково. Двете области разполагат с необходимата туристическа база (хотели и заведения за хранене), красива природа, уникални и атрактивни археологически обекти. Богатата история и съществуващите традиции в лозарството и винопроизводството могат успешно да се съчетаят в предлагане на винен туризъм. Стабилното му развитие в дългосрочен план изисква всички заинтересовани субекти да се обединят в общи туристически маршрути и/или клъстери, за да привличат заедно повече туристи. Трансграничното сътрудничество представлява допълнителна възможност за създаване на синергии и устойчивост, чрез развитието на винен туризъм.

Ключови думи: лозарство, вино, винен туризъм, SWOT анализ.

JEL Класификация: L83; M30

Abstract

Traditions in viticulture and wine production on the territories of present-day regions of Haskovo and Kardzhali date back more than six millennia. A SWOT analysis was carried out to reveal the potential for wine tourism development in both areas. The analytical activity is limited to interpreting official data on the state of the viticulture and wine sector, as well as data on the company's offer of wine tourism from five wineries in the region of Haskovo. Both areas have the necessary tourist facilities (hotels and restaurants), beautiful nature, unique and attractive archaeological sites. The rich history and the existing traditions of viticulture and wine production can successfully be combined in offering wine tourism. Its stable long-term development requires all stakeholders to unite on common tourist routes and / or clusters to attract more tourists together. Cross-border cooperation is an additional opportunity to create synergies and sustainability through the development of wine tourism.

Key words: *viticulture, wine, wine tourism, SWOT-analysis.*

JEL Classification: *L83; M30*

Според Начев (1981), още през епохата на неолита и енеолита (6-3-то хилядолетие пр.н.е.) по българските земи са налице основните фактори, обуславящи окултуряването на дивата лоза и появата на първите форми от културната лоза *Vitis vinifera sativa*. D. C. Исторически свидетелства за това са и находките на овъглени гроздови семки, намерени по днешните български земи край Ловеч и Кърджали, доказващи съществуването на едни от първите културни сортове лози в света.

Porozhanov et.al. (2017), на базата на проучени от тях литературни източници излагат тезата, че най-ранните свидетелства за отглеждане на културни лози в Югоизточна Европа са открити на археологически обекти в Тракия от III хил. пр.н.е., през II и особено през I хил. пр.н.е., за който период археологическите данни са много повече. Най-богатите свидетелства за това, че лозата и виното са били неразделна част от бита, културата и вярванията на тогавашното местно население – траките, са от епохата на Античността до завладяването на Тракия от римляните.

Безспорно едно от най-богатите места на археологически находки и исторически забележителности е регионът на Югоизточна България, и по специално географската област, обхващаща Източ-

ните Родопи, поречията на реките Марица и Арда, и Сакар планина. Това са територии, попадащи в административните граници на областите Хасково и Кърджали. Топлият преходно-средиземноморски климат и красива природа са притегателни за живеене от праисторически времена. Културните пластове по тези земи от различни епохи дават сведения за това как са живели хората, какви са били нравите и обичаите им. Намерените долмени, светилища, останки от селища, крепости, църкви, манастири и др. доказват, че освен силен социално-икономически, се е водил и богат духовен живот. Лозата и виното до ден днешен, са неразделна част от бита, ежедневието и традициите на населението.

През последните 15 година, областите Хасково и Кърджали, се превърнаха в една от най-посещаваните дестинации за културно-исторически туризъм, с акцент върху археологическите обекти и природни забележителности. Някои от тези археологически обекти са пряко свързани с лозарството и винарството: *шарапаните* край селата Горно Брястово и Ковил, които датират от VIII-VI в. пр.н.е. (Гелева-Цветкова, 2016), *скалния град и светилище – Перперикон*¹ (възникнал преди 8000 г.), *Тракийското светилище край село Татул*² (V-IV хил. пр.н.е.). Забележителности, като *Александровската гробница*, с. Александрово, *Скално-култовият комплекс Орлови скали* (средата на I хил. пр.н.е.), *Кромлехът* при с. Долни Главанак (българският Стоунхендж - I хил. пр.н.е.), и още много други, са доказателства за духовния живот на древните хора и свидетелстват, че в този регион на Югоизточна Европа се е развивала една от най-древните цивилизации на земята – тази на траките.

Целта на доклада е да се анализира потенциалът за развитие на винен туризъм в областите Хасково и Кърджали и да се очертаят възможностите за неговата реализация.

Методология на изследването

В изследването са приложени методите на индукция и дедукция, S.W.O.T – анализ. Информационното обезпечаване е с данни от

¹ www.perpericon.bg

² www.bulgariatravel.org

официални източници, като отдел „Агростатистика” към МЗХГ и ИАЛВ. Използвана е информация от емпирично изследване - анкетно проучване, проведено в периода май-септември 2018 г. Изследването е реализирано в рамките на работната програма на проект с акроним DIONYSOS – Developing Identity in Yield, Soil and Site (Cooperation Programme V-A, Intetreg Greece-Bulgaria, 2014-2020).

Лозарството и винарството в област Хасково и Кърджали, като основа за предлагане на винен туризъм

Лозаро-винарският е един от най-старите и традиционни подотрасли на българската икономика (Киречев, 2013, Любенов и Пеловска, 2017). Южен централен район, където попадат областите Хасково и Кърджали, е районът с най-висок процентен дял на брутната продукция от грозде в брутната продукция от растениевъдството – 3,4%, съгласно официалната информация на НСИ за 2014 г. Това е показателно, че в регионален план именно в този район традициите в сектора са съхранени в най-голяма степен, лозарството и винопроизводството имат значение за поминъка на местното население, както и за регионалното икономическо развитие. Лозаро-винарският сектор в разглежданите две области винаги е имал съществено значение за развитието на местната икономика. Особено важно е мястото му в икономиката на населените места от област Хасково (Областна стратегия за развитие на Област Хасково за периода 2014-2020).

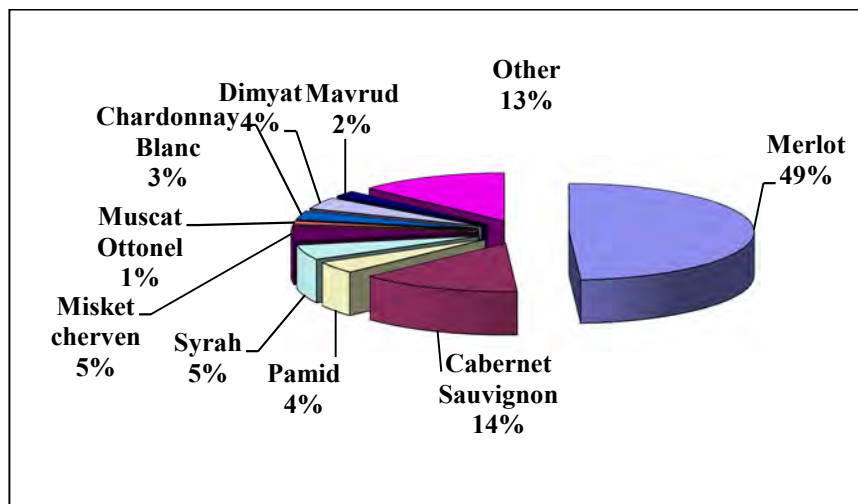
По данни на Националния статистически институт за 2015 г. в Южен централен район е съсредоточена 29,3% (17 584,6 ха) от площта на лозята с винени сортове в страната. В границите на района област Хасково се нарежда на второ място след област Пловдив според относителния дял на площта с винени лозя в общата площ на насажденията в Южен централен район - 39,2% (6888,5 ха). Разгледано на национално равнище областите Хасково и Кърджали стопанисват 11,7% от лозята, предназначени за производство на виноно грозде в страната към 2015 г.

Респективно на високия дял на стопанисваните площи в региона в цялостната картина на национално равнище, производството на грозде също представлява висок процент в общото количество на

добитата продукция – 9,3% от произведеното винено грозде в страната и 27,9% от произведената продукция в Южен централен район по данни на НСИ и ИАЛВ за 2016 г.

Участието на областите Хасково и Кърджали в производството на вино на национално и регионално равнище също е значително. Количеството на произведеното вино в двете области възлиза на 27,1% от производството на вино в Южен централен район, респективно 4,9% от произведеното вино в страната.

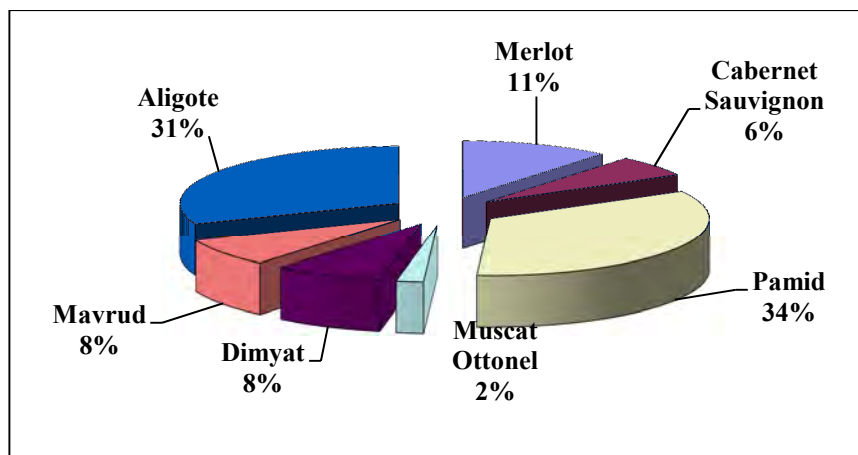
По данни на Изпълнителната агенция по лозата и виното (ИАЛВ) за 2016 г., в област Хасково от основните бели сортове преобладават площите с Мискет червен, Шардоне, Димят и Мускат Отонел, а от червените сортове – Мерло, Каберне Совиньон, Сира, Памид, Мавруд, и др. Сорт Мерло заема почти половината площи, поради изключително благоприятните почвено-климатичните условия за неговото отглеждане (фиг. 1.).

Източник: ИАЛВ (2018)

Фиг. 1. Сортова структура на лозата с винени сортове грозде в обл. Хасково

В област Кърджали от белите сортове най-много са площите, заети с Алиготе, Димят и Мускат Отонел, а от червените – Памид, Мерло и Мавруд (фиг. 2).

Източник: ИАЛБ (2018)

Фиг. 2. Сортова структура на лозята с винени сортове грозде в обл. Кърджали

За производство на качествени вина със ЗНП в България са очертани 51 лозаро-винарски микро-района³, като на територията на област Хасково попадат 5 от тези апелации – 1.Хасково; 2. Ивайловград; 3. Любимец; 4. Стамболово; 5. Сакар. В област Кърджали няма очертани микрорайони за производство на качествени вина със защитено наименование за произход.

Вписаните в регистрите на Европейския съюз български наименования за вино със защитено географско указание са две: ЗГУ „Дунавска равнина” и ЗГУ „Тракийска низина”. Обхванатите в настоящото проучване области попадат в рамките на втората географска индикация. Производството и реализацията на вино под ЗГУ „Тракийска низина” е по-широко използвания подход сред проучените винарни в област Хасково.

³ ДВ бр. 67/16.08.2005.

Според Изпълнителната агенция по лозата и виното в на територията на област Хасково са регистрирани 19 винопроизводствени предприятия, а в област Кърджали само 1 (табл. 1). Най-голяма е концентрацията на изби в община Харманли, които попадат към микрорайон Сакар.

Някои от по-известните изби – Терра Тангра, Малката звезда, Катаржина естейт, Ямантиеви, Кастра Рубра, Шато Коларово, Вила Любимец отдавна са познати със своите вина на българския и международни пазари. А напоследък все по-голяма популярност набират семейните изби Димитровче, Мезек и Братанови, които се ориентират към производство на вина от местни сортове грозде.

Таблица 1

**Регистрирани винопроизводители
в обл. Хасково и Кърджали през 2016 г.**

ОБЛАСТ	ОБЩИНА	ВИНОПРОИЗВОДСТВЕНИ ПРЕДПРИЯТИЯ – брой
ХАСКОВО	Стамболово	1
ХАСКОВО	Харманли	9
ХАСКОВО	Любимец	2
ХАСКОВО	Ивайловград	2
ХАСКОВО	Свиленград	5
КЪРДЖАЛИ	Момчилград	1
Общ брой		20

Източник: ИАЛВ (2018).

Развитие на винен туризъм в област Хасково и Кърджали

Според данните от анкетно проучване, проведено през периода май-септември 2018 г, 5 от избите в района разчитат на развитието на винен туризъм. Това са винарните Шато Коларово, Катержина естейт, Кастра Рубра, ВИ Ямантиеви и ВИ Димитровче. Избите са отворени за посещение, но след предварителна заявка. Основните дейности, които предлагат на своите посетители са: обиколка на лозята и забележителности, обиколка на избата и дегустация на

вина. Броят на дегустираните вината също се уточнява предварително. Две от избите разполагат със собствен ресторант, като за удобство на клиентите предлагат предварително меню, а останалите предлагат кетъринг от външни фирми. Сградите на винарните се намират непосредствено до лозята или недалече от тях, в красиви местности, като пътната инфраструктура е добра и това улеснява достъпа на посетителите целогодишно. Особено благоприятно за развитието на винен туризъм е обстоятелството, че избите се намират само на няколко километра от автомагистрала Марица.

Трябва да се посочи, че анкетираните изби не предлагат туристически пакети и информация за отстъпки, в случай на заявен интерес от туроператори или организирани посещения. Въпреки това, материалната база на винарските предприятия е много добре пригодена за посещения. Най-новата от тях - винарска изба „Димитровче” (с. Димитровче, общ. Силенград, отворила през 2016 г.), работи в посока допълнителни материални инвестиции за оборудване на зала за дегустации и кетъринг. Избата е фамилна, с малък капацитет на преработка на вино, но вече е ориентирана и в предлагане на винен туризъм, като перспективна дейност с висок потенциал за генериране на приходи. Собствениците на ВИ „Димитровче” г-н Костадин Стефанов и г-н Иван Ставрев заявяват, че се очаква в най-близко бъдеще още 3-4 такива фамилни изби да бъдат построени в селото, и заедно с тях имат амбицията да превърнат с. Димитровче в уникална локация за винен туризъм.

Вината, които се предлагат за дегустация от петте изби са с високо качество, произведени от местни и интродуцирани сортове лози. На клиентите се предоставят основно вина от производствените партии, които се характеризират с богати аромати и вкусове. В случай на интерес от страна на посетителите, могат да си закупят повторно в магазинна мрежа или чрез он-лайн поръчки. За ценителите и колекционери се предлагат бутикови вина от различни реколти.

Посочените изби са дейни участници, а често и главни организатори и дори спонсори на събития и празници, не само свързани с лозарството и винарството, но и на други тематични събития. ВИ

„Ямантиеви” съвместно с Община Ивайловград са сред основните организатори на *винен фестивал „Еньовден”*, а също и на традиционния празник на лозарите и винарите св. Трифон-Зарезан. Шато Коларово за втора поредна година заедно с избите Братанови, Малката звезда и Басареа отвориха врати за посещение, под формата на едnodневен *„Екстремн винен тур 4x4”*. Този своеобразен и чисто нов туристически продукт, бе част от програмата на Фестивал „На хармана”, гр. Харманли - 8 и 9 септември. Голяма част от избите в Хасковско са и участници в национални и международни изложения на вино. Продукцията им се реализира, както на вътрешния, така и на международния пазар. Основните дестинации на износа са пазарите на ЕС, Русия, Китай, Северна Америка.

Силни и слаби страни, възможности и заплахи за развитие на винения туризъм в областите Хасково и Кърджали

Въпреки, че винопроизводството в двете области е основно концентрирано в област Хасково, това не означава, че област Кърджали не разполага с потенциал за развитие на винен туризъм. Пазарните тенденции в търсенето на нови туристически продукти, следва да фокусират вниманието на предприемачите именно в инвестиции във винения и кулинарен туризъм. Трансграничният район, в който се намират двете области, създава изключително благоприятни условия за диверсификация на туристическото предложение, насочено към разработване и реализиране на съвместни трансгранични продукти и услуги (Rafailova and Dzhavarova, 2014). Затова следва да се обърне внимание на спецификата на всички основни компоненти на региона, които пряко засягат качеството на винения туризъм. Така например Markov (2014) заявява, че микрорегионализацията на лозарския потенциал може да се разглежда като начин за запазване на историческия опит и утвърдените културни традиции. Виненият туризъм с доказаният си потенциал и синергизъм, може да се превърне наред с културно-историческия, еко- и ловен, в един от най-печелившите видове туризъм за района. В известен смисъл това се потвърждава и от направените от нас проучвания.

На основа данните от анкетните карти, попълнени от мениджърите на петте изби в област Хасково, както и на събраната ин-

формация от три проведени проучвателни експедиции - две на Института по лозарство и винарство-Плевен (май и септември, 2018 г.) и една на ФИСН към ПУ-Пловдив (през октомври, 2018 г.), са систематизирани по-важните фактори, разкриващи потенциала за развитие на винения туризъм в двете области.

Силни страни:

- ✓ много добре развито лозарство и винарство, над средното за страната равнище;
- ✓ наличие на достатъчен брой изби, предлагащи винен туризъм;
- ✓ интерес от страна на бизнеса в развитието на винен туризъм в тези области;
- ✓ добре запазено и адаптирано за туризъм културно-историческо наследство;
- ✓ мек климат, което дава възможност за превръщането на района в дестинация за четири сезона;
- ✓ увеличение на туристите от страната и чужбина;
- ✓ уникална и сравнително добре съхранена природа;
- ✓ подновена инфраструктура – бърз и лесен достъп до избите и основните туристически атракции в близост до тях.;
- ✓ предлагане на местни храни и специалитети;
- ✓ организиране на празници и фестивали, в които могат да участват дейно и посетителите.

Слаби страни:

- ✓ слаб маркетинг и реклама;
- ✓ самостоятелно участие на избите;
- ✓ недостатъчна подкрепа от страна на държавните институции;
- ✓ недостиг на образовани и обучени кадри в сферата на туризма;
- ✓ липса на опит във формиране и предлагане на собствени туристически пакети;
- ✓ няма създадени общи пакети и маршрути;
- ✓ връзки с други изби и пазарни субекти;
- ✓ трудности при кандидатстване за финансиране от програми и проекти.

Възможности

- ✓ разширяване на производството на вина от местни сортове грозде и популяризиране на традициите, свързани с тяхното отглеждане, като водещ елемент в предлагането на винен туризъм;
- ✓ поддържане и разширяване на площите с местни сортове лози;
- ✓ въвеждане на стандарти за качество;
- ✓ създаване на общ бранд на вината, като знак за качество и по-лесно разпознаване;
- ✓ създаване на общи туристически продукти и услуги под формата на *Пътища на вино* и тематични маршрути;
- ✓ трансгранично сътрудничество с фирми от Гърция и Турция;
- ✓ обща реклама и общи марки;

Заплахи:

- ✓ слаба и недостатъчно силна връзка и координация между отделните винарни, както и между тях и държавните институции от друга страна;
- ✓ липса на целенасочена държавна политика и финансова помощ;
- ✓ липса на стандарти за качество за вина и туристически услуги, които рефлектират върху качеството на продуктите и имиджа на дестинацията;
- ✓ липса на добре обучени кадри;
- ✓ недостатъчно стабилни и жизнеспособни производствени единици в лозарството и винопроизводството, което в някои случаи води до смяна на собственост или дори прекратяване на дейността на някои изби.

Заклучение

Областите Хасково и Кърджали разполагат с необходимата туристическа база (хотели и заведения за хранене), красива природа, уникални и атрактивни археологически обекти, което представлява сериозен ресурс за развитие на туризма. Съществуващата инфраструктура осигурява лесен достъп – територията на двете области се намира на важен международен кръстопът и гранична област с две-

те съседни държави – Гърция и Турция, от където пристигат и немалка част от туристите.

Богатата история и лозаро-винарските традиции на Хасково и Кърджали, могат успешно да се съчетаят в предлагане на винен туризъм. Развитието на този вид туристическа дейност има потенциал да допринесе за социално-икономическия напредък на района, чрез създаване и предлагане на повече туристически продукти и услуги. Разширяването и разнообразяването на пакета от предлагани продукти и услуги е средство за повишаване на посещаемостта, като в резултат се постигне по-висока добавена стойност и синергии в социален, икономически и екологичен аспект.

Мекият преходно-средиземноморски климат, характеризиращ се с горещи лета и меки зими, предполага възможност за целогодишни посещения на избите в района.

Местоположението на двете области в трансграничния район между трите държави – България, Гърция и Турция създава благоприятни условия за реализиране на социално-икономически проекти в областта на лозарството, винопроизводството и туризма.

Използвана литература

1. Гелева-Цветкова, Р., 2016, Културата на виното по българските земи. Практическо приложение на проучването на историята на винарството като информационен ресурс. Виното – история и вдъхновение, Сб. научна конференция с международно участие, Русе, с. 113-123.

2. Любенов, Л., Д. Пеловска, 2017, Маркетинг на българските вина, *Journal of Mountain Agriculture on the Balkans*, 2017, 20 (4), 137-150, ISSN 2367-8364 (Online).

3. Киречев, Д. 2013. Анализ на производствените структури в лозарството на България – аспекти на устойчивост, Управление и устойчиво развитие, 3 (40), 70-74.

4. Начев, Т., 1981, Лозарството по българските земи от възникването му до началото на XX век, Дисертационен труд, Плевен, с. 260.

5. Областна стратегия за развитие на област Хасково за периода 2014 – 2020 г. <http://www.hs.government.bg/uploads/ckeditor/files/stories/2013/07/dok/osrfin1.pdf>

6. Markov, I., 2014, Viticultural Microregionalization as a Resource for Quality Wine Production nad Development of Wine Tourism, in International Tourist Forum – SPA and Wine, SWU “Neofit Rilski”, Publ. house, pp. 11-15.

7. Porozhanov, K., V. Kitanov, A. Portalsky, 2017, Viticulture and winemaking traditions of the Thracians from Southeast Europe and Northwest Anatolia, Journal of Mountain Agriculture on the Balkans, 2017, 20 (4), 178-185, ISSN 2367-8364 (Online)

8. Rafailova, G., Y. Dzhabarova, 2014, Marketing Approach for Development of Cross-Border Routes for Wine nad Cultural Tourism in South Bulgaria and North Greece, in International Tourist Forum – SPA and Wine, SWU “Neofit Rilski”, Publ. house, p.46-50

9. <http://www.nsi.bg>

10. <http://www.mzh.government.bg/bg/statistika-i-analizi/izsledvane-rastenievadstvo/danni/>

За контакти:

Гл. ас. д-р Владимир Димитров, vladimitrov@abv.bg

Институт по лозарство и винарство – Плевен

Доц. д-р Юлия Джабарова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

МОДЕЛ НА ИНТЕГРИРАНА ВЕРИГА В ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

*Ред. докторант Ангелина Пейчева
Икономически университет – Варна*

MODEL OF INTEGRATED CHAIN IN THE VINE AND WINE SECTOR IN BULGARIA

*PhD student Angelina Peycheva
University of Economics – Varna*

Резюме

В условията на глобализация на пазарите, на остра конкуренция и задълбочаване на проблема с реализацията на продукцията, произведена в лозаро-винарския сектор, възниква необходимостта от промяна на съществуващите модели на организация в сферата на снабдяването и реализацията на тази продукция. Като се отчита обстоятелството, че логистиката е основен елемент от глобализацията на пазарите, формирането на вериги за доставка е важен фактор за оцеляване на фирмите. Налага се да се търсят възможности за оптимизация на дейностите, свързани във веригата на производството и реализацията и съкращаване на разходите за тяхното осъществяване. Целта на настоящият доклад е да покаже, че интегрирането на процесите и бизнес дейностите във веригата «Лозарство – Винопроизводство – Винен туризъм» е основа за ефективно управление, при което фирмата на всеки етап от своята дейност добавя стойност към продукта си и повишава своите конкурентни предимства.

Ключови думи: *верига на доставки; верига на добавената стойност; управление; интеграция на процеси; лозарство; винопроизводство; винарски изби.*

JEL Класификация: *Q10; M20*

Abstract

In the context of globalization of markets, of fierce competition and deepening the problem of the realization of the production produced in the wine sector, there is a need to change the existing models of organization in the supply and realization of this production. Given the fact that logistics is an essential element of globalization in the markets, the formation of supply chains is an important factor for business survival. Opportunities need to be sought to

optimize the activities involved in the production and realization chain and to reduce the cost of their implementation. The purpose of this report is to show that the integration of processes and business activities in the chain "Viticulture - Winemaking - Wine tourism" is the basis for effective management where the company at every stage of its activity adds value to its product and raises its competitive advantages.

Keywords: *supply chain; value chain; management; process of integration; viticulture; winemaking; wineries.*

JEL Classification: *Q10; M20*

Въведение

В условия на глобализация на пазарите, на остра конкуренция и задълбочаване на проблема с реализацията на продукцията, произведена в лозаро-винарския сектор, възниква необходимостта, от промяна на съществуващите модели на организация в сферата на снабдяването и реализацията на тази продукция. Съвременната пазарна действителност поставя фирмите в условия на силно конкурентна и динамично променяща се среда, в която те трябва да се борят за оцеляване и увеличаване на ефективността от функционирането си. Като се отчита обстоятелството, че логистиката е основен елемент от глобализацията на пазарите, формирането на вериги за доставка е важен фактор за оцеляване на фирмите. Оцеляването им зависи от тяхната способност непрекъснато да се адаптират към променящата се среда и да поддържат своите конкурентни предимства пред останалите пазарни субекти. Налага се търсене на възможности за оптимизация на бизнес дейности, свързани във веригата на производството, снабдяването и реализацията на продукцията, като оптимизиране и контрол върху доставките и дистрибуцията, оптимално разположение на складовете, определяне на оптималната величина на партидите доставяни стоки и т.н. и съкращаване на разходите за тяхното осъществяване чрез координирано и интегрирано управление на процесите и операциите във веригата.

Това обяснява актуалността и рязко повишения интерес към интегрирания подход при управление на материалните и информационни потоци в лозаро-винарския сектор, тъй като той се свързва с потенциална възможност за повишаване на положителния ефект от

функционирането на фирмата чрез извършването на нови, добавящи стойност дейности (управление на входящи и изходящи логистични потоци, производствени операции, маркетинг и продажби) към нейната основна дейност. В този смисъл **целта** на настоящият доклад е да покаже, че интегрирането на процесите и бизнес дейностите във веригата „Лозарство – Винопроизводство – Винен туризъм“ е основа за ефективно управление, при което фирмата на всеки етап от своята дейност добавя стойност към продукта си и повишава своите конкурентни предимства.

Такъв интегриран подход на управление на материалните и информационни потоци и свързаните с тях бизнес дейности са концепциите за Верига на доставките и Верига на добавената стойност, които могат да бъдат успешно прилагани при управлението на предприятията от лозаро-винарския сектор у нас.

Същност на концепциите „Верига на доставките“ и „Верига на добавената стойност“

Терминът „верига на доставките“ (на английски: Supply Chain) се появява през 80-те години и намира по-широка употреба в икономическата литература през 90-те години на миналия век. За утвърждаването му в практиката и в научните среди като понятие най-голям принос има Съветът по управление на логистиката (Council of Logistics Management, CLM), който през 2005г. променя името си на Съвет на професионалистите по управление на веригата на доставките (Council of Supply Chain Management Professionals, CSCMP).[4]

Съществуват множество дефиниции за термина „верига на доставките“, които разкриват различни значения и разбирания за него. Повечето водещи в областта автори са на мнение, че ВД се състои от всички организации, включени в процеса на осигуряването на продукти и услуги до потребителя, от тези, които добиват суровините, до заетите с търговията на едро и дребно. Съветът за веригата на доставките споделя виждането, че участниците в нея са обвързани с материалните, информационните и финансовите потоци [10].

Подобна е и позицията на една голяма група автори, определящи веригата на доставките като три или повече икономически

единици (организации или лица), които участват във вътрешните и външните потоци от продукти, услуги, финанси и информация от източника до потребителя, без да участват пряко в дейностите, добавящи стойност.

Друга група автори разглеждат веригата на доставките не като състояща се от физически и юридически лица, а като последователност от стопански дейности или операции. Те дефинират веригата като „интегрирана съвкупност от стопански функции, обхващащи всички дейности от придобиването на суровини до доставката на крайния потребител”[8].

Трета група учени възприемат веригата на доставките като „съвкупност от организации и процеси, взаимосвързани по линията на създаването на продукти и услуги и довеждането им до крайните потребители.”[1].

Най-изчерпателната дефиниция е тази в Business Dictionary, където **веригата на доставките** се определя като цялостна мрежа от единици, директно или индиректно взаимосвързани и взаимозависими по отношение обслужването на даден потребител или клиент. Тя се състои от: продавачи, които доставят суровини; производители, които превръщат суровините в продукти; складови стопанства, които съхраняват продуктите; дистрибуционни центрове, които доставят продуктите до крайните клиенти[4].

С цел изясняване на основните теоретични постановки, касаещи концепцията за веригата на доставките, на фигура 1 е представена най-обща ситуация, която отразява взаимовръзките във веригата между организацията и нейните доставчици и клиенти. В нейната основа лежи концепцията за **веригата на добавената стойност**, като включва онези функционални области от дейността на организацията, където тя може да поддържа конкурентно предимство. От гледна точка на една организация ВД се състои от три основни връзки:

- 1) с нейните доставчици;
- 2) с нейните клиенти;
- 3) между дейностите, извършвани от организацията[6].

Фиг. 1. Връзки във веригата на доставките

Веригата на стойността е верига от дейности, по която продуктите преминават последователно, като след всяка дейност повишават стойността си. Веригата на стойността (на английски: Value chain) е концепция за управление на бизнеса, предложена за първи път от признатия за водещ специалист по пазарна конкуренция американски икономист Майкъл Портър в неговия труд „Конкурентно предимство”, описвайки фирмата като събиране на обособени, добавящи стойност дейности, които непосредствено съдействат за увеличаване на ценността и позволяват на компанията да генерира стойност и конкурентно предимство[9]. Системата за създаване на стойност на фирма, работеща в даден отрасъл, обхваща веригите на стойността на доставчиците, на самата фирма, на каналите за дистрибуция и на потребителя на продукцията. Моделът на Портър определя основни и спомагателни дейности (фигура 2).

Фиг. 2. Верига на стойността на Портър

Целта на основните дейности е да се получи стойност, която да превишава разходите за предоставянето на продукта или услугата, т. е. да се генерира печалба:

✓ Входящата логистика включва получаване, съхраняване, управление на запасите от материали за производството, както и тяхното разпределение към производството според заявените потребности.

✓ Операциите включват всички дейности, които трансформират вложените материали в краен продукт (като например обработка с машини, сглобяване, опаковане, поддръжка на оборудване, изпитания и др.).

✓ Изходящата логистика включва дейностите, необходими, за да се достави крайният продукт на клиентите (като складиране,

изпълнение на поръчки, транспортиране, управление на дистрибуцията).

✓ Маркетингът и продажбите включват дейности, свързани с идентифициране на потребностите на клиентите и реализиране на продажби (като избор на канал, рекламиране, промоции, продажби, ценообразуване, управление на търговията на дребно, и т.н.).

✓ Обслужването включва дейности, които поддържат и увеличават стойността след като продуктите и услугите са продадени на клиентите (като следпродажбено обслужване на клиентите, ремонтване, инсталиране, обучение, осигуряване на резервни части, настройки, др.).

Концепцията за управление на веригата за доставки (УВД) комбинира стратегия, бизнес процеси и информационни технологии, насочени към интеграцията на доставчиците на суровини и материали, производителите и дистрибуторите на продукти и услуги в един цялостен процес, включващ прогнозиране на търсенето, планиране на покупките, производство, складиране и дистрибуция.

Идеята на управлението на веригата на стойността е чрез координация на дейностите на различните бизнес процеси, включени във веригата на доставки, да се спестят разходи, като едновременно с това се добави стойност за клиента. При това акцентът се измества от управлението на отделните видове ресурси към интегрирана оптимизация на бизнес процесите. Това означава, че управлението на базовите бизнес процеси като приемане на поръчки, производство, дистрибуция, е подчинено на решаването на главните цели за повишаване на качеството на обслужване на клиентите и снижаване на разходите по цялата верига на доставките.

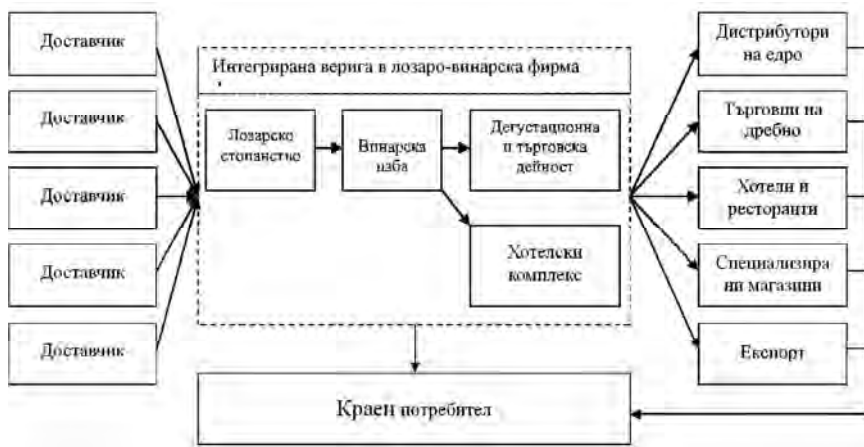
Интеграция на веригата за доставки в лозаро-винарския сектор

В общоприетия смисъл, интеграцията е състояние на свързаност на отделни диференцирани части и функции на системи в едно цяло, или процеса, водещ към такова състояние на свързаност. В теорията за управление на веригата на доставките интеграцията се разглежда като процес на взаимодействия между участниците във веригата, насочени към достигане на общите цели, чрез разширява-

не и задълбочаване на производствено-технологичните връзки и съвместно използване на ресурсите, обединяване на капиталите и създаване на благоприятни партньорски отношения за осъществяване на съвместна икономическа дейност[3].

Различават се вътрешна и външна интеграция на веригата за доставки. Под вътрешна интеграция на веригата за доставка се разбира съвкупност от процеси, протичащи във водещата фирма на веригата. При външна интеграция организациите не се ограничават само в собствените операции, а интегрират дейностите си в цялата верига на доставки.

Разглеждайки процесите на интеграция в лозаро-винарския сектор, ако бизнес дейностите по добива на суровината - гроздето, производството на основния продукт – виното и предлагането му на крайния потребител, се извършват в рамките на една бизнес организация, е налице вътрешна интеграция и бихме могли да представим следния модел на **Интегрирана верига в лозаро-винарския сектор** (фигура 3):

Фиг. 3. Модел на интегрирана верига в лозаро-винарския сектор

Водещата фирма в случая е лозаро-винарското стопанство, което произвежда основната суровина за своето производство и разполагайки с дегустационна зала с развита търговска дейност и има

възможност сама да реализира своя продукт. Ако стопанството има изградена и настанителна база, то може да предлага и продукта на винения туризъм. Тогава е налице **интегрирана верига „Лозарство – винопроизводство – винен туризъм”**, а на всеки етап от производството и предлагането на своите продукти и услуги, организацията добавя стойност и създава конкурентно предимство. Но за да се придобие и задържи това конкурентно предимство, трябва добре да се разбира както структурата на веригата на създаване на стойност на самата бизнес организация, така и положението на организацията в общата система на стойността. Защото системата за създаване на стойност на фирма, работеща в даден отрасъл, обхваща веригите на стойността на доставчиците, на самата фирма, на каналите за дистрибуция и на потребителя на продукцията, т.е. тя обхваща и всички участници във веригата на доставките и веригата на стойността, външни за лозаро-винарската фирма.

На базата на всичко казано дотук може да бъде направен изводът, че интегрираната верига „Лозарство – Винопроизводство – Винен туризъм” е част от верига на доставките и верига на стойността, а източник на конкурентни предимства за нея се явяват различията между веригите на стойността на останалите конкуренти на пазара.

Приложение на модела на интегрираната верига „Лозарство – винопроизводство – винен туризъм” в България

Приложението на този интегриран модел са винарските изби и прилежащите им лозя, посочени в таблица 1 според тяхната съсредоточеност в лозаро-винарските райони на страната.

Таблица 1

Позициониране на винарските изби в България по райони

Лозаро - винарски район	Брой на винарските изби	Обработвани лозя (дка)	Изби със зали за дегустация	Изби с места за настаняване
Северен – „Дунавска равнина“	68	25 000	32	13
Източен – „Черноморски“	43	23800	21	9
Подбалкански - „Розова долина“	18	32 020	12	3
Южен – „Тракийска низина“	94	75 110	76	28
Югозападен – „Долината на Струма“	41	15 000	20	7
Общо	264	170 930	161	60

Източник: Проучване на автора.

От всички 264 винарски изби най-много са изградените на територията на Южен лозаро-винарски район „Тракийска низина“, следван от района на Дунавска равнина, а най-малко те са в Подбалканския район, който е и най-малък като територия. Почти 40% от винарските изби в страната имат изградени и оборудвани дегустационни зали, а 23% от тях имат и леглова база.

Извод

Посредством разкриване на същностната характеристика на веригата на доставките и веригата на добавената стойност, чрез посочване на връзките между участниците и процесите в тези вериги и на база изложените данни за винарските изби в страната, може да се направи извода, че в България са налице условия за развитие на модела на интегрираната верига „Лозарство – винопроизводство – винен туризъм“, а концепциите Верига на доставките и Верига на добавената стойност могат да бъдат успешно прилагани при управлението на предприятията от лозаро-винарския сектор у нас.

Използвана литература

1. Димитров, П., М. Толев, Ф. Тодоров, Е. Величкова, Ив. Корбанколева (2010). Логистични системи, УИ „Стопанство”, София, с. 26.
2. Киречев, Дамян, Р. Николов (2011). Подходът „Верига на стойността –аспект на устойчивост за предприятията от агробизнеса на пазара, Управление и устойчиво развитие, ЛУ – София.
3. Коралиев, Янко (2013). Управление на веригата за доставки, Издателски комплекс – УНСС.
4. Моллов, Доброслав (2017) Глобални вериги за доставка: концепции и стратегии, Издателски Комплекс – УНСС, София.
5. Новакова, Галя (2014). Модерно управление на веригата за доставките, СУ – София.
6. Раковска, Мирослава (2013). Управление на веригата на доставките, Издателски комплекс – УНСС.
7. Сергеев, В. И. (2012). Управление цепями поставок, ИНФРА – М, Москва.
8. Beamon, B., T. Ware. A Process Quality Model for the Analyses, Improvement and Control of Supply Chain Systems, International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, Vol. 28, №9/10, 1998, p. 705.
9. Porter, M.E.(1985). Competitive Advantage, Free Press, New York
10. www.supply-chain.org. – Сайт на Съвета за Веригата на доставките

За контакти:

Ред. докторант Ангелина Пейчева,
angelina.peycheva.ap@gmail.com
Икономически университет – Варна

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНСКИТЕ АСПЕКТИ НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ ПРОЦЕС В ЛОЗАРСКИТЕ СТОПАНСТВА В БЪЛГАРИЯ

*Гл. ас. д-р Дамян Киречев,
Икономически университет – Варна*

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT ASPECTS OF THE INVESTMENT PROCESS IN WINEGROWING HOLDINGS IN BULGARIA

*Chief Assist. Prof. Damyan Kirechev, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме

Инвестиционният процес като генератор на бъдеща стойност е мощен инструмент за подобряване на състоянието на лозарските стопанства и сектора като цяло. Недооценяването и неправилното му провеждане води до влошаване на ефективността на вложенията и влияе върху резултатите от инвестирането. Инвестициите и инвестиционния процес в лозарството носят характеристики, отличаващи ги от тези в другите отрасли, породени от характера на насажденията, концентрацията на значителни инвестиционни разходи на единица площ, дългият период на възвращаемост на инвестираните средства, преплитането на биологични с икономически процеси, спецификата на технологичните решения, действието на специфичната аграрна политика, съчетаването на множество интереси вследствие на високата степен на интегрираност с производството на вино и т.н. Всички тези особености предполагат задълбочено и всестранно изследване на инвестициите и инвестиционния процес, разкриване на техните характеристики и търсене на възможности за рационализиране на организацията, управлението и оценяването на инвестиционния процес в лозарството. Извършва се оценка на потенциалните проблеми и трудности при провеждането на инвестиционните проучвания, инвестиционното проектиране и изграждането на лозовите насаждения. Анализирани и оценени са контролът върху инвестиционния процес от инвеститорите и външни институции.

Ключови думи: инвестиционен процес; лозарство; инвестиционно проучване; инвестиционно проектиране; изграждане на лозя.

JEL Classification: Q10; Q12

Abstract

The investment process is a source of future value and an important tool for improving the condition of the wine-growing and wine-growing sector as a whole. The underestimation and mismanagement leads to worsening of the efficiency of investments and influences the results of the investment. Investments and the investment process in viticulture have characteristics that distinguish them from those in the other sectors due to the character of the plantations, the concentration of significant investment costs per unit area, the long period of return of the invested funds, the intertwining of biological processes with economic processes, the specifics of the technological decisions, the operation of specific agrarian policy, the combination of multiple interests due to the high degree of integration with wine production, etc. All these features imply a thorough and comprehensive study of the investment and investment process, the disclosure of their characteristics and the search for opportunities for rationalizing the organization, management and evaluation of the investment process in viticulture. An assessment of potential problems and difficulties in conducting investment preplanning research, investment planning decision and construction of vineyards is carried out. Analysed and evaluated is the control of the investment process by investors and external institutions.

Keywords: investment process; viticulture; investment preplanning research; investment planning decision; construction of vineyards

JEL Classification: Q10; Q12

Въведение

Инвестиционният процес като генератор на бъдеща стойност е мощен инструмент за подобряване на състоянието на лозарските стопанствата и лозаро-винарския сектор като цяло. Недооценяването и неправилното му провеждане води до влошаване на ефективността на вложенията и влияе върху резултатите от инвестирането. Инвестициите и инвестиционния процес в лозарството носят характеристики, отличаващи ги от тези в другите отрасли, породени от характера на насажденията, концентрацията на значителни инвестиционни разходи на единица площ, дългият период на възвращаемост на инвестираните средства, преплитането на биологични с икономически процеси, спецификата на технологичните решения, действието на специфичната аграрна политика, съчетаването на множество интереси вследствие на високата степен на интегрираност с производството на вино и т.н. Всички тези особености предполагат задълбочено и

всестранно изследване на инвестициите и инвестиционния процес, разкриване на техните характеристики и търсене на възможности за рационализиране на организацията, управлението и оценяването на инвестиционния процес в лозарството. В този смисъл, целта на настоящия доклад е да се извърши анализ и оценка на организационните и управленските аспекти на организационния процес в лозарските стопанства, което да усъвършенства процеса на инвестиране в тях, за да се преодолеят негативните тенденции в лозаро-винарския сектор и лозарството да се превърне в атрактивен бизнес.

Методическа рамка на изследването

Инвестиционният процес може да се разглежда като част от производствения процес на реалния сектор на икономиката, в отраслите, които формират инвестиционния потенциал на страната. Изясняването на понятието „инвестиционен процес“ се основава на виждания на автори като Г. Попов, Р. Кънчев, И. Сивков, М. Михайлов, И. Георгиев, Н. Вълчев, Л. Петков, К. Александров, Й. Желязкова, В. Адамов, М. Матеев. И. Желев и др. Най-общо становищата около същността и обхвата на инвестиционния процес могат да бъдат обобщени в няколко направления:

- инвестиционният процес се разглежда като дейност по финансово и материално осигуряване на производството;
- инвестиционният процес се отъждествява с производствения процес, при който инвестициите приемат формата на дългосрочни активи;
- инвестиционният процес се разглежда не само като производствен процес за създаване на дългосрочни активи, а и като главна съставна част на възпроизводствения процес, обхващащ всички отрасли на икономиката;
- с цел по-лесното планиране, организиране и контрол инвестиционният процес трябва да се разграничи от цялостния производствен и възпроизводствен процес така, че да може да получи своя специфична количествена и качествена определеност.

В настоящото изследване се възприема, че **инвестиционният процес** е съвкупност от дейности по формирането на дългосрочните

активи, чрез които паричните средства се материализират в основен капитал. Протичащ с различна продължителност от време, той започва с решението да се инвестира и продължава до въвеждането на актива в експлоатация. Инвестиционният процес включва в своя обхват време, пари, участници, решения за финансиране и реализация на инвестиционен проект (проекти), нормативна материя и др. Повишаването на ефекта от инвестициите изисква създаването на добра организация и правилно управление на инвестиционния процес в стопанските единици, съобразени с основните методологични изисквания на съвременното инвестиране.

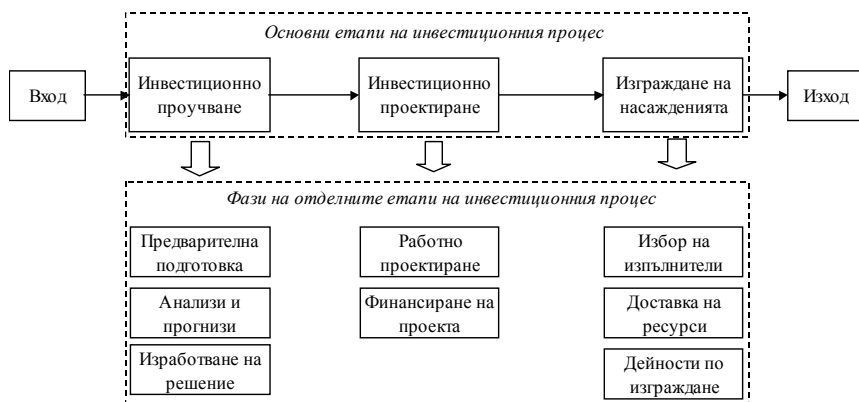
Инвестиционният процес в лозарството се характеризира с особености, породени предимно от значението и ролята на трайните насаждения в производствения процес – участват в производството през продължителен период от време, изграждането им като такива продължава няколко години. Лозята като дълготрайни активи имат специфичен облик, дължащ се на техния биологичен произход и различията между отделните видове и сортове лози. Въпреки че за получаването на продукция от винено грозде са необходими и други материални активи, както и работна сила, насажденията играят решаваща роля в производствения процес.

В българската и чуждестранната литература (проучване на практиката на инвестициите в нови лозя във Франция, САЩ и Австралия) не е установена единна структура за протичането на инвестиционния процес при изграждането на нови лозя. Прилагайки системния и процесния подход в структурирането на инвестиционния процес, протичането му може да се дефинира като система, обхващаща “проучване – проектиране – изграждане на насажденията”. Осъществяването на процеса във времето има вход и изход. На входа на системата ще стои решението да се инвестира в изграждането на нови лозови насаждения, събиране на инвестиционни идеи, информация, пари, време и др. В изхода на системата ще стоят изградените насаждения, с техните технологични и производствени възможности и експлоатацията им.

Протичането на инвестиционния процес в лозарството се представя като единна система със съответна структура, формирана от

съставните му елементи: етапи, фази, процедури, операции.. Дейностите включени в него имат завършен характер и протичат последователно във времето, предполагат влагането на разходи и време. Практическата възможност да се изпълняват последователно и синхронизирано отделните дейности структурирани в инвестиционния процес в лозарството формира неговата технология. Основание за изучаването на технологията на инвестиционния процес е създаването на предпоставки за съгласуване на действията на участниците в него. Това предполага при моделиране на инвестиционния процес в лозарството да се формулират голям брой дейности и начини за постигането им, позволяващи най-доброто изпълнение на дейностите в структурата му.

Опирайки се на теоретичните постановки за съдържанието и структурирането на инвестиционния процес и като се изходи от особеностите на производствените, икономическите и обществените отношения в лозарството, може да се предложи самостоятелен модел разкриващ организационните аспекти на технологията за провеждане на инвестиционния процес в лозарството у нас. Графична интерпретация на процесите в модела е фигура 1.

Фиг. 1. Технология и структура на модела за организация на инвестиционния процес в лозарството

На входа на модела стои решението да се инвестира в лозарското стопанство, търсенето на инвестиционни идеи, информация, пари, време и др. Вземането на едно решение за инвестиране е пря-

ко свързано с дейността лозарското стопанство и неговата вътрешна среда, и се явява неотменна част от стратегическото планиране. Дългосрочните цели на стопанството трябва да бъдат обезпечени с дългосрочни ресурси, защото осъществяването на инвестиционно решение ще промени икономическото състояние на лозарското стопанство. На изхода на модела е резултатът от инвестиционния процес – лозовото насаждение, с неговите технически, технологични и производствени възможности, което ще осигурява на лозарското стопанство доходи продължителен период от време.

Изследването на организационно-управленските дейности на инвестиционния процес в лозарството включва, следните аспекти, според етапите на провеждането му:

1. Организационни аспекти на инвестиционните проучвания, включващи:

- източниците на информация за провеждането на проучвателните дейности;
- начините за изпълнение на проучвателните дейности;
- оценка на времето за изпълнение на проучвателните дейности;
- оценка на плановия хоризонт на проучванията;
- оценка на показателите за избор на инвестиционни алтернативи;
- потенциални проблеми свързани с проучванията.

2. Организационно-икономически аспекти на инвестиционното проектиране, включващи:

- предпочитаните начини за изпълнение на инвестиционното проектиране;
- оценка на времето за изпълнение на проектните дейности;
- приложимост в практиката на показателите за финансово-икономическа оценка на инвестициите;
- начините за оценка на риска;
- начините за финансиране на инвестиционните проекти;
- оценка на обосноваваните срокове за използване на заемните средства за инвестиции;
- потенциални трудности и проблеми свързани с финансирането на инвестиционните проекти.

3. Организационни аспекти на изграждането на насажденията, в т.ч.:

- начина на изпълнението на дейностите по изграждане на лозята;
- използваните критерии и методи за избор на изпълнители и доставчици;
- начините за набавяне с ресурси;
- начините на заплащане на външните изпълнители и доставчици.

4. Отделя се самостоятелно значение на начина за осъществяване и обектите на инвеститорски контрол, както и оценката на контрола извършван от външни организации във връзка с реализирането на инвестициите в лозарството.

За нуждите на анализа и оценката на насоките на инвестирането в лозарството е проведено анкетно проучване сред собственици и управители на лозарски и лозаро-винарски стопанства, регистрирани в териториалните структури на Изпълнителната агенция по лозята и виното. В анкетата са обхванати стопанства с разнообразен статут по отношение на собствеността, териториалното разположение, заетите площи с лозя, активността на стопанството в момента и други критерии. Обхванати са фамилни стопанства, търговци, кооперативи и дружества, най-вече с пазарен тип. Прагът на наблюдение е минимум 1 дка заети с винени лозя, но основна целева група са стопанства с икономически размер над 1 икономическа единици, която се равнява на 13,81 дка винени лозя. Извадковият подбор е определен на база проста случайна извадка, при риск за грешка 0,05%.

Методите, които се прилагат са дескриптивни, като същественият анализ и интерпретация включват статистическа групировка на данните, изчисляване на относителни дялове и групови средни (мода, медиана, разсейване). Оценката включва използването на пет степенна скала, като ранг 1 съответства на „напълно съгласен”, а ранг 5 на „напълно несъгласен“.

В проучването са обхванати 124 респондента. Разпределението на стопанствата обхванати в проучването от гледна точка на техния

юридически статут включва стопанства на физически лица – 56 бр. (45,2%), еднолични търговци – 20 бр. (16,1%), земеделски кооперации – 10 бр. (8,1%), търговски дружества – 38 бр. (30,6%). Структурата на анкетираните лица отразява във висока степен и структурата на производителите на винено грозде за пазара в страната.

В анкетата са обхванати две категории стопанства според вида на основната си дейност: лозарски стопанства и лозаро-винарски стопанства. От изследваните 124 стопанства, лозарските стопанства са 102 бр. (82,3% от анкетираните), а лозаро-винарските стопанства са 22 бр. (17,7% от анкетираните, всички със статут на търговски дружества).

В изследването преобладават стопанства с размер на площта 1,1-10 ха (33,9%). Стопанствата до 10 ха съставляват 62,1% от анкетираните. Големите стопанства с площи заети с винени лозя над 10 ха съставляват 37,9% от анкетираните. Подобна структурна зависимост се наблюдава в стопанствата собственост на физически лица, като най-малък дял заемат стопанства с размер над 100 ха. Обхванатите в проучването 22 бр. лозаро-винарски стопанства са големи стопанства с над 10 ха винени лозя, като от тях 10 бр. (45,5%) са с площ над 100 ха.

В проучването са включени стопанства от почти всички лозаро-винарски райони на страната, като се акцентира върху по-развитите.

Важен акцент при подбора на стопанствата включени в анкетата е те да са пазарно ориентирани, т.е. да произвеждат винено грозде предназначено за винификация в промишлени условия. 117 бр. стопанства (94,4%) са стопанства с пазарна или полупазарна насоченост на производството, в т.ч. 93,1% от лозарските стопанства и всички лозаро-винарски стопанства. Полупазарен характер имат 32 броя стопанства (25,1% от общо анкетираните), като част от продукцията консумират за собствено потребление в домашни условия – всички са стопанства на физически лица). 13,7% от стопанствата произвеждат и други продукти от винено грозде – спиртни напитки, в т.ч. са 12% от лозаро-винарските стопанства. 2 броя стопанства на физически лица произвеждат грозде за консумация.

В изследването се застъпва становището, че реализирането на инвестиционния процес в стопанствата отглеждащи винени лозя е непрекъснат процес, като не рядко се реализират множество отделни инвестиционни решения. Подкрепа на това становище са фактите за реализираните инвестиции в стопанствата през последните години и характера им. Респондентите са реализирали непрекъснато инвестиционни решения във връзка с дейността си. За изследвания период общо в стопанствата са реализирани 144 бр. инвестиционни решения, като 113 бр. са извършени от лозарските стопанства, а 31 бр. са извършени от лозаро-винарските стопанства във връзка с отглеждането на лозя.

Инвестиционната активност на стопанствата от сектора е насочена към реализирането на разнообразни инвестиционни намерения. В таблица 1 е представено разпределението на направените инвестиции в стопанствата.

Таблица 1

Разпределение на инвестициите в анкетираните стопанства

Период	Общо		Лозарски стопанства		Лозаро-винарски стопанства	
Създаване на нови лозови масиви	52	41,9%	41	40,2%	11	50,0%
Подмяна (презасаждане) на съществуващите масиви	53	42,7%	44	43,1%	9	40,9%
Реконструкция на наличните лозя	34	27,4%	24	23,5%	10	45,5%
Поддържане на лозята в добро агротехническо състояние	50	40,3%	35	34,3%	15	68,2%
Внедряване на технически активи	42	33,9%	31	30,4%	11	50,0%

Прегледът на структурата на видовете инвестиции в анкетираните стопанства надвишава 100%, което показва, че стопанствата реализират повече от едно инвестиционно намерение. Може да се обобщи, че осъществяването на инвестиционна дейност в лозарст-

вото има обичаен характер и протича като непрекъснат процес. Инвестиционният процес включва не само отделни инвестиционни решения, но и се реализират паралелно повече от една инвестиционни цели.

Анализ на състоянието на организацията и управлението на инвестиционния процес в лозарските стопанства

Във връзка с провеждането на **инвестиционните проучвания** е извършен анализ и са оценени използваните източници на информация, начина за осъществяване на проучванията, продължителността и прогнозния хоризонт на проучванията, изследвани са по-важните показатели съдействащи за избор на инвестиционна алтернатива и потенциалните проблеми за стопанствата във връзка с проучванията.

При провеждането на инвестиционните си проучвания инвеститорите използват широк кръг от информационни източници – минал опит (84,7%), чужд опит от страната (48,4%), чужд опит от чужбина (27,4%), информация от научни институти (62,1%), специализирани издания (48,4%).

Предпочитани начини за изпълнение на проучванията е инвеститорите да ги извършват самостоятелно (42,7%) или да използват консултантска помощ – от външен консултант (9,7%) или от научноизследователски институт (8,1%).

Анкетираните застъпват становището, че инвестиционните проучвания отнема продължително време. Над 53% от анкетираните са се обединили около предположението, че времето за качествени инвестиционни проучвания е в рамките на 6-12 месеца, а около 13% считат, че са необходими над 12 месеца.

Повече от половината от респондентите (58,1%) възприемат, че плановият хоризонт на прогнозите трябва да бъде поне 5-10 години. Лозарските стопанства обръщат по-голямо внимание на оценките си в рамките на този срок (60,8%), докато лозаро-винарските стопанства имат предпочитания и за по-дългосрочни прогнози (45,5% от анкетираните считат, че проучването на средата трябва да обхваща повече от 10 години).

Изборът на инвестиционните алтернатива се основава на комплекс от показатели, оценката на които показва, че най-голямо внимание се обръща на: стойност на инвестиционните разходи; очакваната рентабилност на инвестицията, перспективността на внедряваните сортове и периода на възвращаемост на инвестиционните разходи. Модалното значение показва, че тези показатели са „много важни”. Втората група фактори с „по-скоро” важно значение са продуктивност (добивност) на насаждението, време за встъпване в плододаване на лозята, продължителността на времето за изграждане на лозята (вж. табл. 2). Може да се обобщи, че при избора на инвестиционна алтернатива, стопанствата отдават приоритет на икономическите показатели пред тези с чисто технологично значение.

Таблица 2

Показатели за избор на инвестиционни алтернативи

Показател	Мода	Медиана	Средна	Станд. откл.	Коеф. Вар.	Много важен	По-скоро важен	Нито важен, нито маловажен	По-скоро маловажен	Напълно маловажен
1. Стойност на инвестиционните разходи	1	1	1,31	0,51	39%	71,0%	26,6%	2,4%	0,0%	0,0%
2. Време за изграждане на насаждението	2	2	2,56	1,18	46%	22,6%	28,2%	22,6%	22,6%	4,0%
3. Време за встъпване в плододаване на лозовото насаждение	2	2	2,33	1,05	45%	20,2%	49,2%	7,3%	23,4%	0,0%
4. Продуктивност (добивност) на насаждението	2	2	1,94	0,79	41%	34,7%	36,3%	29,0%	0,0%	0,0%
5. Перспективност на внедряваните сортове	1	1	1,50	0,53	36%	51,6%	46,8%	1,6%	0,0%	0,0%

6. Период на възвращаемост на инвестиционните разходи	1	2	1,62	0,69	42%	49,2%	38,7%	12,1%	0,0%	0,0%
7. Рентабилност на инвестицията	1	1	1,40	0,55	40%	62,9%	33,9%	3,2%	0,0%	0,0%
8. Друго.....	2	2	2,00	0,00	0%	0,0%	1,6%	0,0%	0,0%	0,0%

Изследването на организацията на инвестиционните проучвания позволи разкриването на по-важните *проблеми*, които ги съпътстват. Оценката на потенциални проблеми във връзка с проучванията показват, че: те отнемат продължително време, (възприеман от 80,7% от анкетираните, със средна оценка 2,04); липсата на единна методика за оценка на инвестиционните алтернативи има неутрална оценка (50,8% изразяват „нито съгласие, нито съгласие” към това, а 42,7% изразяват принципно или пълно съгласие, средната оценка е 2,47 като оценката на лозаро-винарските стопанства е по-висока – 1,86, предимно заради факта, че характера на инвестициите е разнообразен и инвестиционната им активност е по-голяма); 60,5% заявяват неутрална оценка по отношение на необходимите ресурси за проучванията; осигуряването с информация за проучванията не е голям проблем за стопанствата – само 38% заявяват съгласие за наличие на трудности (предимно от по-малките стопанства); осигуреността с кадри за извършване на проучванията също не възприема за значим проблем (само 30,7% заявяват съгласие за наличие на трудности - също предимно от малките стопанства).

Оценката на изпълнението на инвестиционните проучвания дава възможност да се направят следните *изводи*:

- нараства значението на научното и консултантското обслужване за сектора. Интеграцията в сектора може да изиграе важна роля за разширяване обмена между участниците в процеса на инвестиране;

- извършването на качествени инвестиционни проучвания отнема продължително време и ресурси, което поставя високи изисквания към тази дейност. Това предполага необходимостта от използването на адекватен и точен методически инструментариум в прогностичната дейност

– при избора на инвестиционна алтернатива, стопанствата отдават приоритет на икономическите показатели пред чисто технологичните.

– провеждането на проучванията е съпроводено с редица проблеми, като най-важните са, че те отнемат продължително време и липсва единна методика за оценка на инвестиционните алтернативи, което затруднява оценките и др. Осигуреността с ресурси е проблем в по-голяма степен за по-малките лозарски стопанства, докато по-големите стопанства се справят относително по-добре с набавянето на ресурси, информация, квалифицирани кадри за провеждане на проучвателните дейности.

Анализът на **инвестиционното проектиране** обхваща: начина на разработване на проекти; времето необходимо за изработване на ефективен инвестиционен проект; показателите за оценка на инвестиционните проекти (в т.ч. оценка на финансово-икономически; технологични, социални, екологични последици); начините и сроковете за финансиране и възвръщане на инвестираните средства, потенциални проблеми.

Предпочитани начини за изпълнение на проектирането е инвеститорите да ги извършват самостоятелно (40,3%) или да използват консултантска помощ – от външен консултант или Националната служба за съвети в земеделието (15,3%) или от научноизследователски институт (33,1%). Лозарските стопанства изразяват предпочитание да извършват самостоятелно проектирането, докато лозаровинарските стопанства комбинират усилията си с външни консултанти.

Инвестиционното проектиране отнема продължително време. Мненията и на двата вида стопанства са почти единодушни, като 51,6% от анкетираните посочват, че изработването на ефективен инвестиционен проект отнема поне 6-12 месеца, а 25,8% посочват, че нужното време за проектиране е 3-6 месеца.

С проучването се доказва, че оценяването на проектите предполага използването на широк кръг от показатели. Извършена е оценка на четири групи показатели: финансово-икономически; технологични; екологични и социални. При предложени седем показат

теля за финансова ефективност на инвестиционните проекти, с най-висока оценка са показателите „Срок за откупуване” (85,5%), следван от „Нетна настояща стойност” (81,5%) и „Вътрешната норма на възвращаемост” (55,6%). При предложение единнадесет показателя за технологична оценка на проектите, с най-висок ранг са „Продуктивност и перспективност на сортовете” (81,5%), следван от „Качество на произвежданото винено грозде” (79,8%). „Степен на механизацията на работните процеси” има трета оценка (65,3%), следван от „Степента на адаптивност на технологията към региона”. При предложени пет показателя за екологична оценка, определящо място заемат „Влиянието на торенето и растителната защита върху фауната” (71%), следван от „Степен на биологичност на производството на грозде” (52,4%) и „Влиянието на механизацията върху почвената ерозия” (38,7%). При предложени пет показателя за оценка на социалните последици от проектите за района, с най-висока значимост са показатели като „Разкритите работни места” (73,4%), следван от „Подобряването на инфраструктурата в района” и „Решаване на социално-битови въпроси на населението на района” (21,8%). Преобладава становището от страна на анкетираните, че оценката на инвестиционните проекти е труден процес и изисква висока икономическа култура.

Оценката на риска е неизменно вплетена в оценката на ефективността на инвестиционните проекти. В проектите насочени към лозарството, най-голямо внимание се отделя на пазарните рискове (76,6%), следвани от технологичните рискове (75%) и отрасловия риск (46,8%). Законовият риск присъства в оценката на проектите на 33,1% от анкетираните, а регионалният риск – една в оценката на 3,2%. Като най-разпространен начин за смекчаване на риска се приема застраховането. То се подкрепя и от държавата чрез Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор.

Финансирането на инвестиционните проекти е важен аспект на организацията и управлението на инвестиционния процес. Най-разпространената форма на финансиране е използването на собствени средства (79,8%), като това е основна форма за 81,4% от лозарските стопанства и 72,7% за лозаро-винарските стопанства. В

таблица 3 са представени резултати за използваните източници на средства за финансиране на инвестициите в лозарството от анкетираните лица.

Таблица 3

**Източници на финансиране на инвестициите използвани
в практиката**

Източник на финансиране	Общо		Лозарски стопанства		Лозаро- винарски стопанства	
Собствени средства	99	79,8%	83	81,4%	16	72,7%
Търговска банка	71	57,3%	56	54,9%	15	68,2%
Лизингова организация	15	12,1%	12	11,8%	3	13,6%
Програма „САПАРД“	44	35,5%	35	34,3%	9	40,9%
Програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор	43	34,7%	29	28,4%	14	63,6%
Друг.....	1	0,8%	0	0,0%	1	4,5%

Банковото финансиране е определящо за лозаро-винарските стопанства (68,2%) и в по-малка степен за лозарските стопанства (54,9%). Това показва повишеното доверие на търговските банки към лозарския бизнес, особено пазарно ориентирани стопанства с корпоративна форма на собственост. Използването на лизингово финансиране има значение предимно за финансиране на технически активи. Нараства ролята на публичното финансиране на сектора. При функционирането на програма САПАРД 44 респондента (35,5%) са се възползвали от възможността за достъп до публични средства. Действието на Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор е подпомогнало 43 лица (34,7%), в т.ч. 63,6% от лозаро-винарските стопанства и 28,4% от лозарските стопанства. Едно стопанство се е възползвало от чуждестранна инвестиция за реализиране на проект в областта на лозарството.

В бъдеще, и двете групи стопанства ще продължат да разчитат на собствените си възможности, но ще търсят възможности да се възползват в по голяма степен от Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор – 62,7% от лозарските стопанства и 72,7% от лозаро-винарските стопанства. Банките традиционно ще останат фактор за финансовото осигуряване със средства на сектора, а ролята на лизинговите организации като източник на средства за инвестиции намалява (7,3%).

Като се изходи от специфичния характер на инвестициите в лозарството и възможностите да се финансират с дългосрочни средства, възниква въпроса за обоснования срок за използване на привлечените средства във връзка с проекти за изграждане на нови лозя. Отговорът на този въпрос е в пряка връзка с обоснования срок за възвръщане на инвестиционните разходи по изграждането на нови лозя. Лозарските стопанства са по-чувствителни към срока за възвращаемост на вложенията си в нови лозя. 50% от анкетираните лозарски стопанства считат, че този срок е 11-14 г., а 41,1% 7-10 г. Лозаро-винарските стопанства са по-оптимистични и 77,3% от тях приемат за обоснован срок за откупуване на инвестицията 7-10 г., а 22,7% - 11-14 г.

Оценката на *трудностите и проблемите* свързани с финансирането на инвестиционните проекти показва, че: съществува недостиг на дългосрочен капиталов ресурс, съобразен за нуждите на сектора (средна оценка е 1,95); че високата цена на привлечения капиталов ресурс е проблем при финансирането на проектите (почти 97% са проявили съгласие, а средната оценка е 1,60); инвеститорите срещат трудности при осигуряването на финансови средства по линията на публичните фондове, главно заради сложност в процедурата за одобрение на проекти и отпускане на средства. Въпреки трудностите с процедурите за приемане и финансиране на проекти, анкетираните дават положителна оценка на финансовата подкрепа от страна на държавата за финансиране на проектите им (54,8% от респондентите са „по-скоро несъгласни”, че е недостатъчна финансовата подкрепа от държавата). Повече данни за оценката на потенциалните трудности и проблеми във връзка с финансирането на инвестиционните проекти в лозарството са представени на таблица 4.

Таблица 4

**Оценка на потенциалните трудности и проблеми
във връзка с финансирането на инвестиционните проекти
в лозарството**

Показател	Мода	Медиана	Средна	Станд. откл.	Коеф. Вар.	Напълно съгласен	По-скоро съгласен	Нито съгласен, нито несъгласен	По-скоро несъгласен	Напълно несъгласен
1. Неразбиране на финансовите институции на проблемите на отрасъла	2	2	2,63	1,42	54%	25,8%	29,0%	20,2%	5,6%	19,4%
2. Недостиг на дългосрочен капиталов ресурс	1	2	1,95	1,21	62%	49,2%	23,4%	18,5%	0,0%	8,9%
3. Нежелание на банките да кредитират сектора	3	3	2,72	0,80	30%	8,9%	23,4%	54,0%	13,7%	0,0%
4. Висока цена на привлечения капиталов ресурс	2	2	1,60	0,55	34%	42,7%	54,0%	3,2%	0,0%	0,0%
5. Сложна процедура за отпускане на кредит	2	2	1,95	0,76	39%	27,4%	54,0%	14,5%	4,0%	0,0%
6. Недостатъчна финансова подкрепа от страна на държавата	4	4	3,17	1,14	36%	15,3%	9,7%	18,5%	54,8%	1,6%
7. Сложна процедура за отпускане на средства по инвестиционните програми на ДФ „Земеделие“	4	3	3,01	1,00	33%	8,1%	25,0%	24,2%	42,7%	0,0%
8. Сложна процедура за одобрение на проекти по Програма за подпомагане на лозаровинарския сектор	2	3	2,77	0,94	34%	6,5%	38,7%	25,8%	29,0%	0,0%

Оценката на изпълнението на инвестиционното проектиране дава възможност да се направят следните *изводи*:

- изработването на ефективен инвестиционен проект съчетава усилията на инвеститорите с външни консултанти и отнема значително време, което определя значимостта на проектирането в цялостния процес на инвестиране;
- оценяването на инвестиционните проекти е труден процес и изисква висока икономическа култура от страна на инвеститорите;
- финансирането на инвестиционните проекти е най-важния аспект на организацията и управлението на инвестиционния процес. Самофинансирането на инвестициите е най-разпространената форма на финансиране, но нараства ролята на публичното финансиране на сектора. И двете групи стопанства ще продължат да разчитат на собствените си възможности, но в бъдеще ще се възползват в по-голяма степен от публичното финансиране;
- основни трудности във връзка с финансирането са недостигът на дългосрочен капиталов ресурс, съобразен за нуждите на сектора; високата цена на привлечения капиталов ресурс; сложността на процедурата за одобрение на проекти и отпускане на средства по публичните програми.

Анализът на **изграждането на насажденията** е насочен към изясняване на: начина на изпълнение на дейностите по изграждането на насажденията; анализ на критериите и методите за избор на изпълнители и доставчици в практиката, както и типа на договорите с външни изпълнители във връзка с доставката на ресурси и системата на заплащането им.

Предмет на самостоятелно изпълнение в по-голяма степен са дейности като: подготовка на площта за засаждане; засаждането; обработка на почвата; формирането на насажденията и резитбата и грижите до плододаване. По-често се използват външни изпълнители в областта на подготовката на терена, изграждането на подпорните конструкции и растителната защита.

Стопанствата използват разнообразни критерии и методи за избор на изпълнители и доставчици на ресурси. Преобладаващо значение има предложената цена за изпълнението на дейностите и

доставката (83,1%), качеството на изпълнение на дейностите (68,5%) и предложените срокове за изпълнение (52,4%). Почти 92% от анкетираните използват договорната форма за работа с външни изпълнители и доставчици и едва 12,9% използват като възможност търгът. Във връзка с използването на договарянето като основна форма, в стопанствата се прилагат най-вече писмени договори (81,8% от случаите при лозаро-винарските стопанства и 43,1% при лозарските стопанства.

Набавянето на различни ресурси за изграждане и експлоатация на лозовите насаждения се извършва в различни срокове. Сроковете за предварителна доставка на ресурси са посочени в таблица 5.

Таблица 5

**Срокове за предварителна доставка на ресурси
за обезпечаване на дейностите по изграждане
на лозовите насаждения**

Ресурс	В момента на изграждане	1-3 месеца	4-6 месеца	7-9 месеца	10-12 месеца	Над 12 месеца
1. Лозов посадъ- чен материал	3,2%	3,2%	5,6%	36,3%	48,4%	3,2%
2. Торове за пред- посадъчно торене	26,6%	31,5%	41,9%	0,0%	0,0%	0,0%
3. Подпорни кон- струкции	12,9%	46,8%	37,1%	1,6%	1,6%	0,0%
4. Материали за мелиоративни съоръжения	11,3%	45,2%	33,9%	8,1%	1,6%	0,0%
5. Технически средства за работа в площите	1,6%	49,2%	40,3%	0,0%	8,9%	0,0%
6. Постоянно заети лица	17,7%	72,6%	0,0%	5,6%	4,0%	0,0%
7. Временно наети лица	88,7%	9,7%	1,6%	0,0%	0,0%	0,0%

Преобладаваща част от анкетираните (48,4%) набавят лозов посадъчен материал поне 10-12 месеца преди момента на засаждане на насажденията. Това е технологично обосновано, от гледна точка

на необходимостта от правилното прихващане на насажденията. Торовете за предпосадъчно торене се набавят 4-6 месеца преди засаждането (41,9%), което съвпада с момента на подготовката на площите за засаждане. Повечето стопанства набавят подпорни конструкции, материалите за изграждане на хидро-мелиоративни съоръжения и техническите активи поне 1-3 месеца преди засаждането. Анкетираните лица предпочитат поне 1-3 месеца да планират постоянни заетите лица за работа, а временния труд се планира в момента на засаждане.

Заплащането на изпълнителите и доставчиците се основава най-вече на база предварителните договорености, като 91,1% от анкетираните като система на заплащане предпочитат твърдата договорна стойност. 13,7% основават на системната на заплащане на основата на протокол на стойността за изпълнените дейности, а 10,5% на база направените разходи.

Оценката на изпълнението на дейностите по изграждането дава възможност да се направят следните *изводи*:

- изпълнението на дейностите по изграждането и реконструкцията на лозята инвеститорите извършват самостоятелно или с помощта на външни изпълнители;
- договорната форма за работа с външни изпълнители и доставчици е най-разпространената форма за взаимоотношения между инвеститора и другите участници;
- практически обосновани са диференцирани срокове за набавяне на различните ресурси за изграждане и експлоатация на лозовите насаждения. Лозовият посадъчен материал се набавя поне 10-12 месеца преди момента на засаждане на насажденията. Това е технологично обосновано, от гледна точка на необходимостта от правилното прихващане на насажденията. Торовете за предпосадъчно торене се набавят поне 4-6 месеца преди засаждането, което съвпада с момента на подготовката на площите за засаждане. Повечето стопанства се снабдяват с подпорни конструкции, материалите за изграждане на хидро-мелиоративни съоръжения и техническите активи поне 1-3 месеца преди засаждането, а с трудови ресурси поне 1-3 месеца преди момента на засаждане.

– основна система на заплащане използвана при изграждането на лозята е твърдата договорна стойност.

Контролът на инвестиционния процес е важен фактор за подобряването и усъвършенстване на инвестиционната практика в стопанствата. Анализът обхваща начина и областите за осъществяването му, както и оценката за контрола изпълняван от външни институции.

Преобладаваща част от анкетираните изпълняват самостоятелно контролните действия по изпълнението на инвестиционния процес – 75%, като при лозарските стопанства оценката е по-голяма – 81,4%, а при лозаро-винарските – 45,5%.

Анализът и оценката на инвеститорския контрол дава възможност за следните обобщения. Висока степен на съгласие се проявява по отношение на: качеството на изпълнение на дейностите по проекта и Безопасността на изпълняваните трудови процеси; законосъобразността и документираността на дейностите; стриктното спазване на технологията. „По-скоро съгласие” анкетираните проявяват към следните показатели обект на контрол: разходване на финансовите средства; времето за изпълнение и целесъобразността на изпълнението на дейностите на проекта; качество на материалните ресурси. „Неутрално значение” има осъществяваният от инвеститорите контрол върху качеството на трудовите ресурси. Подробни данни за оценка на инвеститорския контрол при инвестиции в лозарството са представени в таблица 6.

Таблица 6

**Оценка на инвеститорския контрол
при инвестиции в лозарството**

Показател	Мода	Медиана	Средна	Станд. откл.	Коеф. на вар.	Напълно съгласен	По-скоро съгласен	Нито съгласен, нито несъгласен	По-скоро несъгласен	Напълно несъгласен
1. Законосъобразност на дейностите	1	1	1,55	0,85	55%	62,1%	26,6%	4,8%	6,5%	0,0%

2. Времетраене на изпълнение на дейностите по проект	2	2	1,69	0,58	35%	37,1%	56,5%	6,5%	0,0%	0,0%
3. Целесъобразност на изпълнение на дейностите по проект	2	2	1,68	0,49	30%	33,1%	65,3%	1,6%	0,0%	0,0%
4. Качество на изпълнението на дейностите по проект	1	1	1,48	0,53	36%	53,2%	45,2%	1,6%	0,0%	0,0%
5. Документираност на извършените работи и разходваните средства	1	1	1,75	0,85	49%	51,6%	21,0%	27,4%	0,0%	0,0%
6. Разходване на финансови средства	2	2	1,56	0,52	34%	45,2%	53,2%	1,6%	0,0%	0,0%
7. Качеството на материалните ресурси и техническите средства	2	2	1,86	0,66	36%	29,8%	54,0%	16,1%	0,0%	0,0%
8. Качеството на трудовите ресурси	3	2	2,12	0,91	43%	32,3%	26,6%	37,1%	4,0%	0,0%
9. Безопасност на изпълняване на трудовите процеси	1	1	1,49	0,68	46%	60,5%	30,6%	8,1%	0,8%	0,0%
10. Стриктно спазване на технологиите	1	2	1,56	0,60	38%	49,2%	45,2%	5,6%	0,0%	0,0%

Респондентите дават „добра оценка” на контролните дейности осъществяват от структурите на ДФ „Земеделие и финансиращите институции. Средна оценка за дейността си имат структурите на Изпълнителната агенция по лозя и вино и ОД „Земеделие”. Най-ниска е оценката за дейността и контрола осъществяван от НЛВК. Обобщена оценката на контрола от външни институции им е представен в таблица 7.

**Оценка на контрола от външни организации
във връзка с инвестициите**

Институция	Мода	Средна	Станд. откл.	Много висока оценка	Добра оценка	Средна оценка	Слаба оценка	Без мнение
1. Национална лозаро- винарска камара	4	3,04	0,89	4,8%	22,6%	34,7%	36,3%	0,0%
2. Изпълнителна аген- ция по лозя и вино	3	2,55	0,81	13,7%	22,6%	55,6%	6,5%	0,0%
3. ОД „Земеделие“	3	2,96	0,86	6,5%	17,7%	46,8%	25,8%	0,8%
4. ДФ „Земеделие“	2	2,28	0,58	4,8%	62,1%	29,8%	1,6%	0,0%
5. Финансираща инс- титутция	2	2,17	0,74	11,3%	66,1%	15,3%	4,0%	1,6%

Контролът по изпълнението на инвестициите в лозарството предполага създаването на специфична организация и управление и следва да се извършва на всеки етап на процеса – проучване, проектиране и изграждане.

Заклучение

С проведеното анкетно проучване се доказва тезата, че подобряването на организацията и управлението инвестиционният процес в лозарството има голямо значение за преодоляване на негативните тенденции в сектора и превръщането на лозарството в атрактивен бизнес. Разширява се обхватът на инвестиционните проучвания, подобрява се достъпа до информация, налице са достатъчно квалифицирани кадри за извършване на проучванията и проектирането. Отчетени са основните проблеми свързани с инвестиционното проектиране – недостига на дългосрочен капиталов ресурс, висока цена на кредитния ресурс, сложни процедури за финансиране на проекти. Изграждането на насажденията се провежда по начин съобразен с техническите и финансовите възможности на отделните стопанства. Анализът показва повишаване на инвестиционната култура на инвеститорите в сектора, но липсата на методика за провеждането на

инвестиционния процес е съществен проблем за инвеститорите. Това предопределя необходимостта от извеждането на единна методическа рамка за организация на инвестиционния процес, със свое съдържание, структура и приложение.

Използвана литература

1. Адамов, В и др. (1995) Финанси, В.Търново: Абагар
2. Александров, К. Й. Желязкова. (1999) Управление на реалните инвестиции. София: ЛИА.
3. Ангелова, В. (2001) Проблеми при финансирането на инвестиционните разходи за създаването на винени лозя. Икономика и управление на селското стопанство. Бр. 6.
4. Вълчев, Н., Л. Петков. (2006) Инвестициите в българското земеделие. София: АИ „Проф. М.Дринов”.
5. Георгиев, И. (1999) Основи на инвестирането, София: ИУ „Стопанство”.
6. Киречев, Д. (2014) Автореферат на дисертационен труд „Инвестиционния процес в селското стопанство“, Варна: Наука и икономика.
7. Киречев, Д. (2005) Структуриране на инвестиционния процес в лозарството: сб. докл. от научна конф. на младите научни работници. Варна: Наука и икономика, с. 13-24.
8. Желев, И. (2001) Управление на инвестиционния процес. Варна: Наука и икономика.
9. Кънчев, Р. (1979) Ускоряване на инвестиционния процес и повишаване на ефективността на капиталните вложения. Варна: Г.Бакалов.
10. Матеев, М. (2012) Инвестиции и инвестиционен мениджмънт. София: Сиела.
11. Михайлов, М. и др. (1988) Инвестиционният процес в селското стопанство. София: Земиздат.
12. Попов, Г. (1984) Инвестиции и ефективност – методологически и методически въпроси. С., ИИЦ на АОНСУ.
13. Сивков, И. (1989) Факторът време в управлението на инвестиционния процес. София: „Наука и изкуство”.

14. Bordelon, B. Vineyard Establishment <<http://viticulture.hort.iastate.edu/wsfeb01/establ.html>.>

15. Padthaway Braithwaite Estate Premium Wine Grape Project (2003), Lonsec Agribusiness Research, Australia, 2003

16. Zabadal, T. J. Andersen, (1997) Vineyard Establishment I – Preplant Decision (MSU Extension Fruit Bulletins – 26449701) and Vineyard Establishment II – Planting and Early Care of Vineyards (MSU Extension Fruit Bulletins – 26459701).

За контакти:

Гл. ас. д-р Дамян Кирчев, dkirechev@ue-varna.bg
Икономически университет – Варна

АЛТЕРНАТИВНИ ФОРМИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

*Ас. д-р Бойчо Бойчев,
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“*

ALTERNATIVE FORMS FOR TOURISM DEVELOPMENT

*Assist. Prof. Boycho Boychev, PhD
The University of Veliko Tarnovo*

Резюме

Непрекъснатите иновации и активната предприемаческа дейност са тенденции, които водят до засилване на конкуренцията между фирми, организации и институции в различни страни по света, които работят в областта на туризма – един от най-динамично развиващите се отрасли на икономиката. Туризмът се разглежда като обещаващ и приоритетен сектор на икономиката на България. Всичко това изисква учени и предприемачи да разработват и прилагат нови форми на алтернативен туризъм, което води до по-висока ефективност на туристическите компании.

Ключови думи: културен туризъм, медицински туризъм, лечебен туризъм, конгресен туризъм, етнотуризмъ.

JEL Classification: L83

Abstract

Continuous innovation and active entrepreneurial activity are trends which give rise to increased competition between companies, organizations and institutions in different countries around the world who work in the area of tourism - one of the most dynamically developing branches of the economy. Tourism is seen as a promising and priority sector of the economy in Bulgaria as well. All this requires scientists and entrepreneurs to develop and implement new forms of alternative tourism which lead to higher efficiency of tourism companies.

Keywords: cultural tourism, medical tourism, healing tourism, congress tourism, enotourism.

JEL Classification: L83

Въведение

България като туристическа дестинация е известна с морски и планински курорти. Нарастването на интереса към тях би могъл да се повиши чрез рекламирането и популяризирането на алтернативните форми на туризъм. Един такъв вариант за рекламиране на тези форми е в сайтовете за колективно пазаруване, които са изключително популярни в цял свят. „Те дават много преимущества, както за рекламиращите организации, така и за клиентите. По тази причина сайтове от този вид имат голям и непрекъснато увеличаващ се брой последователи в социалните мрежи“ (Колева, 2011, с. 126). В резултат от разработването им се предоставят възможности за рекламиране и популяризиране на туристическите обекти, което предполага по-голяма посещаемост и съответно нарастване на приходите от туризъм в икономиката. Докладът цели да покаже развитието на основните алтернативни форми на туризъм и тяхната роля в икономиката.

1. Културен туризъм и предпоставки за развитие

„Културен туризъм - е движението на хора извън тяхното постоянно пребиваване, мотивирано изцяло или частично от интереса за посещение на културни забележителности, включително културни събития, музеи и исторически обекти, художествени галерии, музикални и драматични театри, концертни зали и местата на които местното население традиционно прекарва времето си, отразяващи историческото наследство, съвременното художествено творчество и изпълнителско изкуство, традиционните ценности, дейностите и ежедневието на местното население, с цел получаване на нова информация, опит и впечатления за удовлетворяване на техните културни потребности”¹.

Според Световната организация по туризъм, културен туризъм е потапянето в естествената история, в човешкото и културно наследство, в изкуството и философията и в институциите на други страни, респективно региони.

¹ Европейская ассоциация по образованию в сферах туризма и отдыха (ATLAS); Международный совет по охране памятников и исторических мест ICOMOS (International Tourism Charter, 2002); LORD Cultural Resources Planning & Management Inc.

Като туристически ресурс културата има важно значение за изграждането и поддържането на националната и регионалната идентичност и на културното разнообразие. Културният туризъм заема особено място сред потенциала на нашата страна. Освен ресурсният потенциал са налице и други сериозни предпоставки за развитието на културен туризъм в страната – наличието на пазарен интерес към този тип туризъм, възможността той да се комбинира с всички останали видове туризъм, при което би бил основен инструмент за положително развитие и на традиционните туристически продукти. “Терминът „глобален“ придоби нов смисъл, свързан с безгранична мобилност и конкуренция в икономическата, социалната и интелектуалната сфера.” (Анастасова, 2001, с.8) Ето защо културният туризъм е комплексен, тъй като интересът на туриста може да е насочен към посещението на различни културни обекти в рамките на дадена дестинация или регион, а може да бъде и събитие, свързан с една единствена проява. Характерни форми на този вид туризъм са: културно исторически, събитие, тематически, арт, творчески и т.н.

2. Лечебно-оздравителен туризъм и възможности за развитие

В последно време в света се наблюдава нарастване на интереса към лечебно-оздравителния туризъм, което се свързва с ръста на урбанизацията и индустриализацията, бързите темпове на живот и множеството стресови ситуации, ръста на информационния поток, неблагоприятната екологическа обстановка и обездвижването, характерни за бита и трудовата дейност на съвременния човек.

Тук е мястото да се спомене оздравително-релаксационна функция, която изпълнява туризмът, свързана с използване на благоприятното въздействие на природните фактори за поддържане и възстановяване на физическото, умственото, емоционалното състояние на организма и рехабилитация.

Благодарение на активния туризъм, модерният човек има възможност да подобри функционалното състояние на своя организъм.

Курортите с оздравителен характер условно могат да бъдат разделени на 4 типа:

✓ Първи тип: Балнеоложки, използващи като главен лечебен фактор природни минерални води.

✓ Втори тип: Кални, възникващи на места, където има наличие на лечебна кал.

✓ Трети тип: Климатични, към които могат да се причислят горски, планински, крайморски.

✓ Четвърти тип: От смесен тип, използващи едновременно няколко природни лечебни фактора.

Рекреационният туризъм, също често се свързва с оздравителния туризъм, тъй като в много случаи съчетава пътуване с цел отдиш, рехабилитация и лечение и цели възстановяване и развитие на физическите, умствените и емоционалните сили.

Предимствата на здравния туризъм се свързват освен с продългия престой, но и с високата цена, поради което този вид туризъм е предвиден за заможни клиенти, които често закупуват индивидуална програма. Според статистиката, този тип курорти са посещавани повече от хора от средна и по-висока възрастова група.

В последно време пазарът на лечебно-оздравителния туризъм търпи изменения. Традиционните санаториални курорти престават да бъдат място само за почивка и лечение на възрастни и се превръщат в многофункционални оздравителни центрове насочени към широк кръг потребители. Тази трансформация се налага поради две причини:

✓ Първата се състои в променящия се характер на търсенето на медицински и здравни услуги. Здравословният начин на живот се превръща в мода и хората, които искат да се поддържат в добра форма и се нуждаят от възстановителни и анти-стресови програми. Това гарантира успеха на здравния туризъм.

✓ Втората е свързана с преориентирането, тъй като курортите губят финансовата подкрепа на държавата и общините. За привличането на повече клиенти, им се налага да навлязат в нови сегменти на потребителския пазар и да разнообразят продукта си.

Туризмът не само активно създава бранда на дестинацията, но също така използва вече съществуващите изображения на територията. Примери като с Милано, център на света на модата и на тази

основа развитието на културния туризъм и пазаруване, и Лондон като световен финансов център, който стимулира и култивира развитието на делови и образователен туризъм, Франкфурт на Майн - най-големият търговски панаир и бизнес център на Европа, който привлича милиони бизнес пътници и т.н.. В тази връзка, Бургас може по-активно да използва имиджа си на голям център за СПА, Балнео и Уелнес туризъм.

3. Медицинският, стоматологичният и козметичният

От векове за да получат изцеление хората са извършвали далечни пътувания в търсене на места, където да получат най-добрите медицински услуги. В някои западни страни, цените на медицинските и стоматологичните услуги са много високи, което кара хората с различни нива на просперитет да търсят алтернативно решение. В областта на медицината у нас в държавните медицински учреждения работят високо квалифицирани специалисти използващи съвременни технологии и качествени материали в лечението на пациентите. През последните години са отворени и нови частни болници. Причината тези видове туризъм да са все още слабо развити у нас е, че липсва единна и активна национална политика, както и интерес от страна на браншовите организации. Рекламата, която осъществяват туроператорите, се отнася само в случай, че туристът пожелае такава услуга, а лекарят или зъболекарят е платил на туроператора. Тогава той е задължен да му се обади първи, което е твърде недостатъчно. Нашата страна от гледна точка на потенциала на медицинския туризъм предлага качествени здравни услуги. Географското местоположение и разпространението на частния сектор са важни моменти. Медицинският туризъм трябва да се превърне в политика с ясна и определена програма.

Към настоящия момент можем да почерпим опит от нашата съседка Турция, която заслужено заема все по-голям дял от пазара на лечебния туризъм, благодарение на прилагането и подобряването на реформи провеждани през последните десет години в сектора на здравеопазването.

Вземайки под внимание направените анализи на състоянието на населението на Европа, в т.ч. и на България и отчетените тенден-

ции на застаряване, затлъстяване и нарастване на заболяемостта на жителите на континента, пред България се отваря възможността за превръщането ѝ в център на здравето в Европа, благодарение на огромното наличие на естествени природни лечебни фактори на територията ѝ – климат, минерални води, лечебна кал и др. Превенция и профилактика на здравето на населението чрез естествените природи лечебни фактори, е от една страна необходимост с цел удължаване на продуктивния живот в добро здраве на гражданите и от друга страна - възможност за утвърждаване на България на международния пазар като водеща дестинация в това направление. Допълнителни положителни предпоставки са вече реализираните мащабни инвестиции в частния сектор, наличието на квалифицирани кадри и т.н. В този контекст следва да се преодолеят проблеми и недостатъци, свързани с регламентиране предоставянето на допълнителни услуги, промоцията на страната като спа-дестинация, популяризиране на възможностите на България в рамките на здравно-осигурителния сектор в ЕС.

4. Конгресен и бизнес туризъм

Конгресният туризъм е един от най-апетитните сектори в туристическата индустрия. Развитието му е свързано с комплексна услуга, която акумулира приходи за всички отрасли на местната икономика, както и привличането на посетители с висока покупателна способност. Този тип туризъм е 10 пъти по-рентабилен от морския и планинския. Участниците в конгреси и конференции обикновено отседат във висококатегорийни хотели и ползват широка гама от допълнителни услуги – спа процедури, шопинг, културно-опознавателни пътувания, посещения на казина и пр. Също така, той е и мощна реклама за една държава.

Развитието на конгресен туризъм като алтернатива на масовия се утвърждава, като една все по-привлекателна и съвременна възможност. Положителното му културно значение за контактите между конгресистите и местните жители, както и слабият негативен ефект върху средата са безспорни, а икономическият ефект и устойчивото му развитие го превръщат в индустрия на бъдещето. Той играе важна роля в развитието на местната икономика, като съдейства за интегрирането и

в международния икономически пазар. Съвременният бизнес не може да съществува без активния обмен на информация, без овладяването на нови технологии, без повишаване на квалификацията, участие в международни конгреси, семинари, изложби и т.н. Всичко това влиза в сферата на конгресния туризъм. Благодарение на този туристически отрасъл в икономиката се осъществява приток на нови идеи, завладяват се нови пазари и се осъществява прогрес.

Конгресният туризъм е едно от най-печелившите направления в туризма. Причината за по-високата доходност се дължи на следните фактори:

- ✓ практикува се от платежоспособни хора (делови хора, политици, културни деятели, дипломати, научни работници и др.). Те обикновено са с по-високи изисквания към условията и качеството на предлаганите услуги, продиктувано от начина им на живот и принадлежността им към социално по-богатите прослойки на обществото;

- ✓ удължава туристическия сезон тъй като обикновено се практикува през пролетта и есента. Провежда се в туристически места с висока категория – луксозни конгресни центрове, хотели и курортни комплекси.

Конгресният туризъм може да генерира сериозни приходи за България. Проблемите, които приоритетно трябва да бъдат решени, включват осигуряване на евтини авиопревозвачи, които да оперират от Западна Европа до страната, провеждане на активен маркетинг за популяризиране на България като дестинация за конгресен туризъм. Пазарите с най-голям потенциал в тази сфера са Швеция, Германия, САЩ, Япония и Великобритания.

Заклучение

България развива главно масовия или ваканционния туризъм – летен морски и зимен ски туризъм. Засилената конкуренция на туристическия пазар в света налага страната ни да се насочи към инвестиране в специализираните видове туризъм като културно-познавателен, балнеологичен, медицински, винен, конгресен и т.н. „В Европа виненият туризъм е свързан неразделно с пътувания за посещение на културни забележителности, докато в САЩ се акцентира на посещението на винарски изби, оборудвани с модерни с

модерни технологии“ (Горанова & Цветанова, 2018).

По този начин България ще завоюва авангардни позиции като създаде своя собствена марка, да подчертае идентичността си и да обогати туристическия си продукт. Всичко това изисква по-ефективна система на организация и управление на туристическата дейност в отделните организации, в нейните регионални и териториални подразделения и селищни структури, където съществуват предпоставки за развитие на специализиран вид туризъм.

Използвана литература

1. Анастасова, Л. (2001). Маркетингови комуникации в туризъм и услугите. Казанлък: Ирита.
2. Божинова, М., & Павлов, П. (2017). Организация на алтернативния туризъм. Свищов: АИ Ценов.
3. Горанова, П., & Цветанова, Е. (2018). Проучване ролята на винения туризъм за устойчивото развитие на районите за производство на регионално вино в България (Дунавски и Тракийски). Алманах научни изследвания, 25, 167-197.
4. Горчева, Т., & Божинова, М. (2011). Управление на международните туристически дестинации. Велико Търново: Фабер.
5. Колева, З. (2011). Възможности на колективното пазаруване. спис. Социално-икономически анализи, бр. 4, 2011 г., 123-131.
6. Нешков, М., Маринов, С., Казанджиева, В., Кадиева, С., Дянков, Т., & Рачев, Р. (2013). Конкурентоспособност на туристическа дестинация. Варна: Фил.
7. Ракаджийска, С., Маринов, С., & Дянков, Т. (2010). Туристически пазари. Варна.
8. Стамов, С., Никовска, К., & Михов, Р. (2013). Винопроизводството в България. Храни, технологии и здраве: Международна научно-практическа конференция., (стр. 309-314).
9. Тодорова, Л. (2018). Възможности за повишаване привлекателността на туристическа дестинация България. Диалог, 3, 11-22.

За контакти:

Ас. д-р Бойчо Бойчев, b.boychev@ts.uni-vt.bg
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“

ТУРИСТИЧЕСКАТА ИНДУСТРИЯ В КОНЦЕПЦИЯТА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Гл. ас. д-р Цанко Стефанов
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“

ALTERNATIVE FORMS FOR TOURISM DEVELOPMENT

Chief Assist. Prof. Tsanko Stefanov, PhD
The University of Veliko Tarnovo

Резюме

В нашето съвремие туризмът играе важна роля в решаването на социални проблеми, осигурява развитието на малкия бизнес и способства за увеличаване на приходите. Той е отрасъл с бързо развитие и може да спомогне за постигане на устойчиво развитие, за утвърждаването на продуктовете брандове, като увеличи инвестиционния, предприемаческия и туристическия интерес за дадена дестинация.

Ключови думи: туристическа индустрия; туризъм; концепция за устойчиво развитие.

JEL Classification: L83

Abstract

In our times, tourism plays an important role in solving social problems, secures the development of small businesses and contributes to increased revenues. It is a rapidly growing industry and can contribute to sustainable development, product branding, boosting entrepreneurial, investment and tourist interest in a destination.

Keywords: tourism industry; tourism; concept of sustainable development

JEL Classification: L83

Като една от най-важните сфери на дейност в съвременната икономика, насочена към задоволяване на човешките потребности и подобряване качеството на живот на населението, туризмът има сериозна роля в решаването на социални проблеми, осигурява развитието на малкия бизнес и способства за повишаване на приходите.

Процесът на растеж на всяка икономика е зависим от редица взаимодействиящи сили. Туристическата и промишлената сфера се подпомагат взаимно, взаимодействат си, развиват и засилват икономиката на страната. Но позитивно въздействие на туризма върху икономиката може да има тогава, когато той е развит всеобхватно, тоест не превръща националната икономика в икономика на услугите. Следователно, икономическата ефективност на туристическия сектор предполага, че той трябва да се развива паралелно и в перманентно взаимодействие с други отрасли. Всичко останало води до снижаване устойчивостта на икономиката. Целта на доклада е да се очертаят аспектите на туристическата индустрия в концепцията за устойчивото развитие. Формулираната теза е, че туризмът, който е отрасъл с много бързо развитие, може да способства за устойчивото развитие, за утвърждаването на продуктите брандове, като увеличи инвестиционния, предприемаческия и туристическия интерес за определена дестинация.

Туризмът, който всъщност е отрасъл от агрегационен тип, създава стимули за развитието на свързаните с него индустрии – селското стопанство, транспорта, комуникациите, занаятчийската дейност, хранително-вкусовата промишленост, услугите в областта на забавленията и отдиха, персоналните услуги, търговията и т. н., и не на последно място, стимулира международното и между-регионално сътрудничество, повишава културното равнище на населението. Туризмът предоставя възможност за среща между различни култури и общества, изграждането на връзки и дългосрочни бизнес отношения, формира представата за една страна, изгражда нейния имидж (Илиева, Разработване на туристически бранд, бр. януари 2014, кн. 7).

Като цяло е трудно да се предложи всеобхватна дефиниция на понятието туризъм. То се доразвива в течение на времето от първоначалното схващане за пътуване извън постоянното местожителство. Определенията за понятието могат да се групират в две направления. Едното включва всичко, което се свързва с отдалечаване на хора в пространството от мястото на относително постоянното им живеене и пребиваване за повече от едно денонощие.

Към другото се отнася онова, което се съдържа в поддържане на условия, за да се създават възможности хората да се отдалечават в пространството и да пребивават известно време извън мястото на постоянното си местоживееие.

Интерес за настоящото изследване представлява втората група, която разглежда туризма, като икономическо явление и според която стопанският туризъм е „производство и обмяна на услуги и стоки от самостоятелно обособени стопански единици – организации и предприятия, разполагащи със специална материално-техническа база за осигуряване на пътуване, нощуване, хранене и развлечения с цел задоволяване на лични материални и културни потребности на хора, които временно престояват извън постоянното си местожителство за отмора, лечение и развлечение, културни, политически, икономически и други нужди, без да упражняват трудова дейност или да получават доходи“ (Енев, 1987, с. 14).

Туристическата индустрия разполага с мащабна материално-техническа база, осигурява заетостта на много хора и взаимодействия с всички клонове на националната икономика. Тя е междуетраслов комплекс, включващ широка сфера на услуги от които се ползва туристът: всички видове транспорт, различни специализирани туристически предприятия и такива, които нямат ярко изразен туристически характер, като транспортната техника и автомобилостроенето, горивната промишленост, пътното строителство, местната индустрия за производство на сувенири, хранително-вкусовата промишленост, много сектори на селското стопанство и т.н.

Туристическата индустрия се основава от една страна на материално-техническата база, върху която се базира развитието на организирания туризъм. Към нея се отнасят, както хотелите, туристическите бази, предприятията за хранене и търговия, така и туроператорските и турагентските организации, транспортните компании, пунктовете за наемане на туристическо оборудване и инвентар, контролно-спасителните служби и т.н. Но преди всичко, туристическата индустрия се гради на природните ресурси. В това отношение, трябва да е налице атрактивна база.

Основната част от пътуванията с цел туризъм са към дестинации с атрактивни природни туристически ресурси, като се счита, че преобладаващата част от тях са ресурсна база и на други дейности и отрасли. С оглед фундаменталната роля на туризма за икономиката на Европейския съюз, Комисията прие обновена политика за туризма през март 2006 г. (СОМ 2006, 134) с основна цел да допринесе за „подобряване на конкурентоспособността на европейската туристическа индустрия и да създаде повече и по-добри работни места чрез устойчиво развитие на туризма, както в Европа, така и в глобален мащаб.“ За целта е необходимо:

- ✓ Максимално устойчиво използване на възобновяемите ресурси;

- ✓ Поддържане на нивата им на консумация в баланс с нивата на тяхното възобновяване;

- ✓ Съблюдаване демографското развитие да е в синхрон с изменящия се потенциал на екосистемите;

- ✓ Минимизиране на неблагоприятните въздействия.

Концепцията за устойчиво развитие включва не единствено устойчивост на околната среда, а икономическа и социална устойчивост.

Принципите за постигане на конкурентоспособен и устойчив туризъм са систематизирани по следния начин (Доклад на групата за устойчивост на туризма, 2007, с. 3-4):

- ✓ Прилагане на интегрирания подход. Да е добре балансиран и интегриран в цяла редица дейности, които имат отражение върху обществото и околната среда;

- ✓ Дългосрочно планиране – способност за продължително поддържане на дадени дейности във времето. Полагане на грижи за нуждите както на нашето, така и на бъдещите поколения. Планът за устойчиво развитие поставя основите и критериите, според които туристическата дейност трябва да се развива и да се коригира в случай на отклонение от предвидените параметри. Това налага разработването на индикатори, които да оценяват количествено и качествено степента на устойчиво развитие;

✓ Подходящо темпо и ритъм на развитие – да се съобразяват с характера, ресурсите и нуждите на общностите домакини и на дестинациите;

✓ Ангажиране на всички заинтересовани страни – участниците в създаването на туристическия продукт са много различни, а това поражда необходимостта от съгласуване и интегриране на усилията и интересите на всички, които създават отделните компоненти на този продукт;

✓ Прилагане на най-добрите налични знания – внедряване на иновации в сектора. „Фирмите използват предизвикателството на електронния бизнес за пълно удовлетворяване на своите клиенти, така че те да купуват отново и отново“ (Горанова, 2013, с. 41);

✓ Намаляване и управление на риска - не съществува туризъм с „нулево въздействие“, затова трябва да се планират минималните нива на отрицателните ефекти;

✓ Установяване границите на растежа – капацитетът трябва да бъде определен и когато и където е необходимо, да бъде ограничено развитието на туризма и обемът на туристическия поток. Да се определи максимално допустимото съотношение между броя на туристите и местните жители, точката на насищане на плажната ивица, съотношението обща/застроена площ, височината на сградите;

✓ Предприемане на текущ мониторинг – индикаторите трябва да отразяват влиянието не само на туристите, но и на местното население и предприятията. Осигуреният по този начин мониторинг гарантира, че отклоненията от заложените параметри ще бъдат внимателно изучени и своевременно коригирани.

В обобщение може да се добави, че устойчивото туристическо развитие е „съзнателно управляван процес, при който се спазват принципите за съхранение и опазване на природната среда и социалното благоденствие в дългосрочен аспект, в условията на оптимални икономически резултати за туристическите предприятия при зачитане интересите на туристите, туристическото място и местното население“ (Караджова, 2011, с. 49). Чрез спазването на основните принципи туристическото развитие се вписва в общата представа за устойчивото развитие.

Използвана литература

1. Горанова, П. (2013). *Влияние на Интернет маркетинга върху класическия модел на 4-те Р*. сп. Управление и устойчиво развитие. София: Лесотехнически университет.
2. Доклад на групата за устойчивост на туризма (2007). „Действия за по-устойчив европейски туризъм“.
3. Енев, Н. (1987). *Икономика и организация на туризма*. Варна: Г. Бакалов.
4. Илиева, Л. (бр. януари 2014, кн. 7). Разработване на туристически бранд. *Инфраструктура & Коммуникации: Тенденции в развитието на глобалния туризъм*.
5. Караджова, З. (2011). *Управление на туризма*. Габрово: Експрес.СОН 2006.

За контакти:

Гл. ас. д-р Цанко Стефанов, c.stefanov@ts.uni-vt.bg
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“

**ПРОМОЦИЯ НА БЪЛГАРСКИ ВИНА
ОТ МЕСТНИ СОРТОВЕ В САЩ**

Марин Атанасов
Brand Marketing Organization World Wines

**PROMOTION OF BULGARIAN WINES
FROM LOCAL VARIETIES IN THE USA**

Marin Atanasov
Brand Marketing Organization World Wines

Предлага се презентация на доклада

Визия

Бранд Маркетинг организация за световни вина е професионална организация, представляваща български винопроизводители от всички региони на страната. Сдружението промотира успешно българското вино в Европа и в трети страни, осигурявайки на своите членове достъп до нови пазари и ефективни партньорства.

Усилията на Организацията са насочени към постигане за устойчивото и непрекъснато развитие на българската винена индустрия, предлагайки експертна, маркетинг и бизнес – подкрепа на своите членове; осигуряване на достъп до нови пазари, ефективно представяне на международни събития, участие в проекти и инициативи, финансирани със средства на ЕС.

БМОСВ организира специализирани обучения, тренинги, семинари, B2B срещи, насочени към всички аспекти на бизнеса с вино, гарантирайки конкурентно позициониране на своите членове на външните за ЕС пазари. Партньори на Сдружението са утвърдени организации от хранително-вкусовия сектор в страната и чужбина, както и специализирани медии, пишещи за вино.

Мисия

- Популяризиране на българското вино на международните пазари;
- Изграждане и утвърждаване на марката "Wines of Bulgaria";
- Издигане на престижа на българското вино по света.

БМО и Fine European Wines

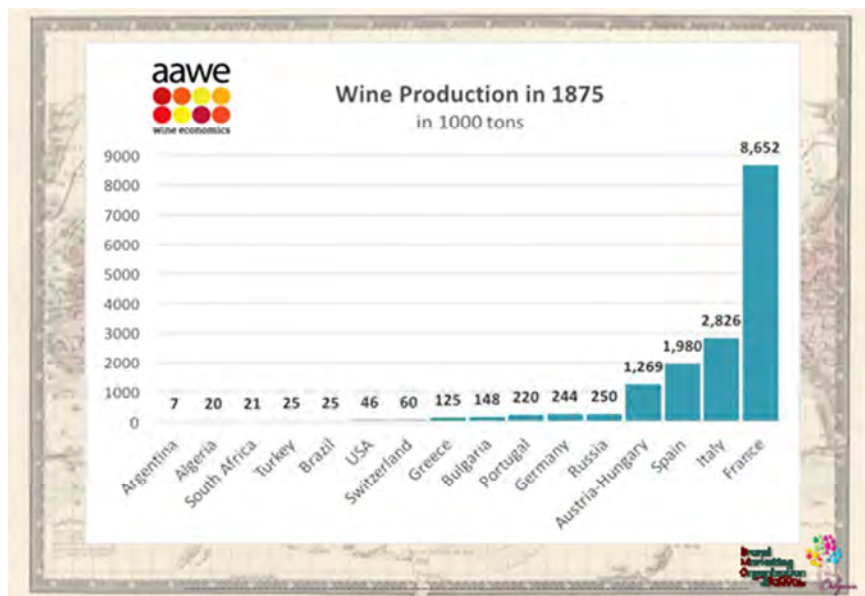
CALENDAR OF PROMOTIONAL EVENTS

*For more accurate information about event dates, venues and ticket prices and your website: www.bmoassociation.com

2017											
FEBRUARY		APRIL		MAY		JUNE		AUGUST		SEPTEMBER	
MASTER CLASS & OPEN TASTING NEW YORK		PARTICIPATION IN CHERRY PICKS & NATIONAL CHERRY RECESSIONS WASHINGTON DC		PARTICIPATION IN WORLD WINE AWARDS CHICAGO		EXHIBIT AWARDS WASHINGTON DC		WINE SPONSORS OF WASHINGTON DC BOUTIQUE WINE		MASTER CLASS & OPEN TASTING WASHINGTON DC	
				USA WINE TASTING WASHINGTON DC						WINE CHAMP'S TABLE EVENT WASHINGTON DC	

Обратна връзка от пазара в САЩ и възникнали въпроси .

- Българското вино и криза на идентичността .
- Виени региони в България и практическото използване на наименованията за произход в изграждане имиджът на българското вино.
- Световни трендове и как България може да се впише в тях .
- Спонтанни публикации в американски винени медии .
- Местни сортове и значението им за бъдещето на българската винена индустрия .

Исторически моменти и периоди, които определят идентичността на българското вино производство.

- **1909 – 1930** – Създаване на кооперативи по модел на Южна Франция .
Българските технологии учат във френски училища .
- **1952 – 1960** – България определя винопроизводството , като приоритет .
Създаване на местни сортове , кръстоски – Рубин , Руен , Букет . Установяване на пет винени региона .
- **1975 – 1980** – Технологичен прогрес . Влияние на новия свят .
- **1990 – 2000** – Загуба на пазари и реструктуриране на винената индустрия
- **2005** – Установяване на два винени региона

Влиянието на Калифорния върху българската винена индустрия

1978 – Визита на Професор Майнърд Америк от Калифорнийския Университет в Дейвис .

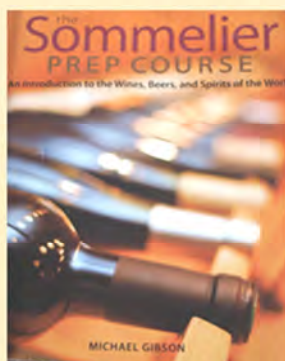
1982 – Мерло Тракия печели голяма награда на винен конкурс в Ню Йорк .

1982 – Статия наречена “GOOD WINES AT GIVEAWAY PRICES” публикувана във Вашингтон пост през Май 1982 разказва за успеха на бренд Тракия в САЩ .

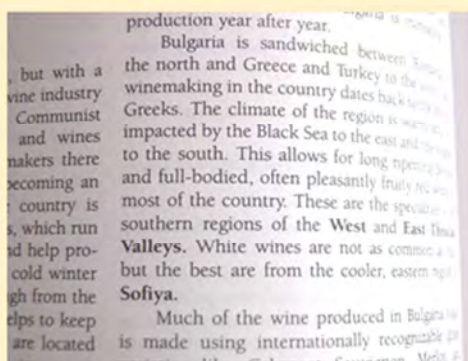
Второто издание на Оксфордския “World Atlas of Wine ” представя идеята , че повечето иновации приети в България през 70 те и 80 те идват от Калифорния .

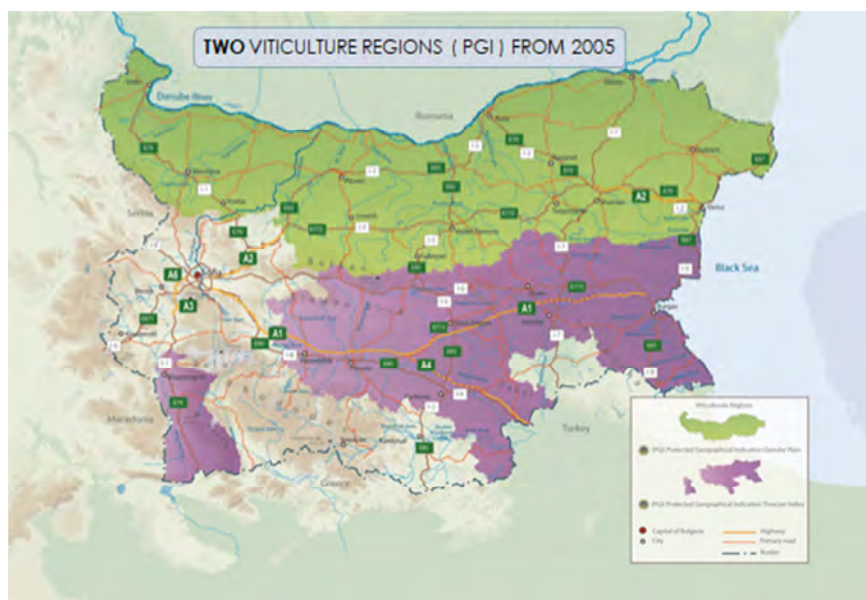

КАКВО ЗНАЯТ АМЕРИКАНЦИТЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО ВИНО.

"Sommelier prep course of
"Michael Gibson, 2010 edition

Добър пример за професионална организация, която класифицира виното и регионите VDP (the Association of German Prädikat Wine Estates, abbreviated VDP). Класификациите са приети от всички международни браншови организации.

Защо основахте VDP?

“Защото не исках да продавам вината си евтино”

Philipp Wittmann

“Колкото по - малък е региона толкова по - уникално е виното .”

Steffen Christmann VDP President

PGI (37%) и PDO (1.5%)

2 PGI – Protected Geographic Indication – 37 % от общото производство

Danubian Plain – тук се намират около 15 000 хектара лозя или 25 % от насажденията в България. Западната част е доминирана от червени сортове, централната произвежда вино от разделени по равна червени и бели лозя, източната е единственият регион в България доминиран от бели сортове.
(Запад - Червени 78 % / Бели 22 %) (Централна - Червени 52 % / Бели 48 %) (Източна - Червени 29 % / Бели 71 %)

Thracian Valley – тук се намират 46 000 хектара лозя или 75 % от насажденията в България. Червените сортове тук са доминирани, западната част, движейки се на изток към брега на Черно море, посеи бели сортове, се посвеят в структурата на лозята.

(Запад - Червени 77 % / Бели 3 %)

(Централна - Червени 80 % / Бели 20 %) (Източна - Червени

52 % / Бели 48 %)

52 PDO – Protected Designation of Origin

Лаш пример

1. PDO Struma Valley – голям регион с разлика в климатичните и почвени условия в Северната и Южната част

- PDO Melnik

- PDO Harsovo

2. PDO Black Sea Region – голям регион

- PDO South Black Sea coast

3. PDO Varna – Морска столица

4. PDO Plovdiv – Културна столица

Добри примери

1. PDO Novo Selo – свързано със сорта Гъмза

2. “Белия триаголник” – исторически важен

- PDO Novi Pazar

- PDO Veliki Preslav

- PDO Khan Krum

3. PDO Pomorie – свързан със сорт и стил

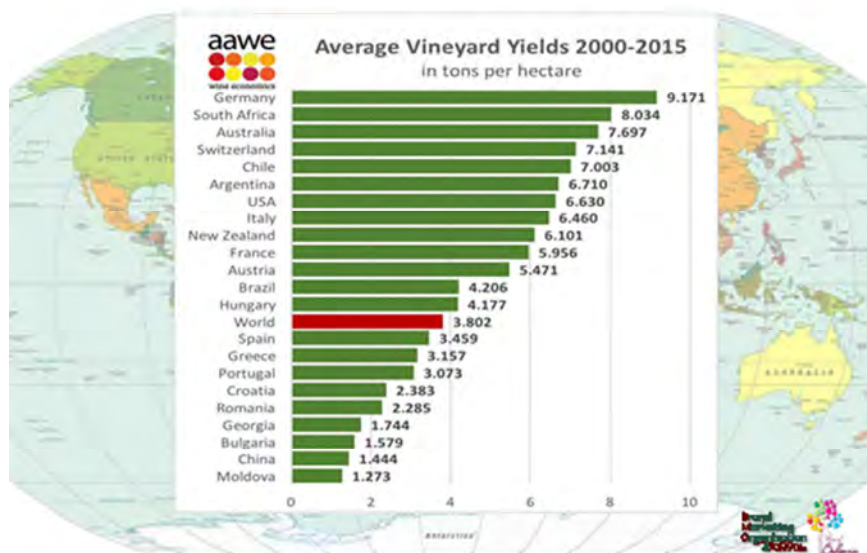
4. “The funnel” – изключителна комбинация от микроклимат и релефни дадености

- PDO Singulare

- PDO Slavyantsi

5. PDO Karnobat – голяма част от местното население е заето във лозярство и вино производство

TOP PRODUCERS OF HIGH QUALITY WINES IN EUROPE (EU)

Rundown of the top 10 European countries: data from 2015 AVG5

Статистика на Министерство на земеделието и храните (Май 2016)

Лозови масиви в България 2003 – 2015 хектари

Година	Лозя във земеделските стопанства	Лозя извън земеделските стопанства	Общо
2003	103 019	28 050	131 069
2004	95 551	34 029	129 580
2005	94 724	32 118	126 842
2006	85 320	43 537	128 857
2007	97 387	22 954	120 341
2008	88 570	22 245	110 816
2009	74 018	27 416	101 434
2010	56 968	25 707	82 675
2011	52 567	25 901	78 468
2012	62 701	14 640	77 341
2013	58 236	4 900	63 136
2014	52 587	10 298	62 885
2015	50 705	12 086	62 791

Vineyards spread into statistic zones 2015

Статистически зони	Общо насаждения	Насаждения с реколита	%
България	50 705	38 712	76 %
Северна	11 972	8 587	72 %
Северозапад	5 104	3 826	75 %
Северна централна	2 598	1 744	67 %
Североизточна	4 270	3 017	71 %
Южна	38 733	30 125	78 %
Югозападна	3 568	3 220	90 %
Южен централен	17 739	13 111	74 %
Югоизточна	17 426	13 794	79 %

Причини за нереколтирани лозя

1 500 hectares – лоша насаждения

1 000 hectares – лоша климатични условия

9 000 hectares – изоставени лозя по икономически причини

Разпределение на реколтираните лозя по статистически зони 2015

Statistic zones	Total harvested vineyards	Vitis Vinifera	%	Red grape varieties	%	White grape varieties	%	Grapes for direct consumption	%
Bulgaria	38 712	36 458	94 %	24 037	62 %	12 421	32 %	2 254	6 %
North Bulgaria	8 587	8 224	96 %	4 472	52 %	3 752	44 %	363	4 %
North - West	3 826	3 715	97 %	2 930	77 %	785	20 %	111	3 %
North - Central	1 744	1 645	94 %	839	48 %	806	46 %	99	6 %
North - East	3 017	2 864	95 %	703	23 %	2 161	72 %	153	5 %
South Bulgaria	30 125	28 234	94 %	19 565	65 %	8 669	29 %	1 891	6 %
South - West	3 220	3 001	93 %	2 939	91 %	62	2 %	219	7 %
South - Central	13 111	12 080	92 %	9 779	75 %	2 301	17 %	1 031	8 %
South - East	13 794	13 153	95 %	6 847	50 %	6 306	45 %	641	5 %

Note: statistic zones borders do not match the vinicultural regions from 1980s.

Danubian Plain

North - West: Vidin, Vratsa, Montana, Lovech, Pleven.

North - Central: Veliko Tarnovo, Gabrovo, Ruse, Razgrad, Silistra.

North - East: Varna, Dobrich, Targovishte, Shumen.

Thracian Valley

South - East: Burgas, Silven, Yambol, Stara Zagora.

South - Central: Plovdiv, Pazardzhik, Smolyan, Kardzhali.

Black Sea

South - West: Blagoevgrad, Kyustendil, Pernik, Sofia.

Трендове #1 – Флорални ароматни бели вина

„По време на работа имам възможност да опитвам вина с цена над 1,000 \$. У дома предпочитам да пия вина които са около 15\$. Падам си по Мускатед от Пепие и Жълт Мускат“

Адо Сом

Сандански мискет

Expressions,
Виа Верде,
Долината на р.
Струма
2016

Варнески мискет

White Story,
Изба Старо
Оряхово,
Северен
Черноморски
регион
2016

Тамянка,

Single Vineyard,
Изба Братанов,
Сакар
2015

Много често ние сравняваме вината с нещо познато на широката публика за да обясним характера им.

Мерелин Монро
Шардоне от
Калифорния

Моника Белучи
Бели вино от Северна
Италия

Хайди Клум
Неласки Ризлинг

Нина Добрев
Ароматни Бели вина от
България

Отзиви за ароматни бели вина от България

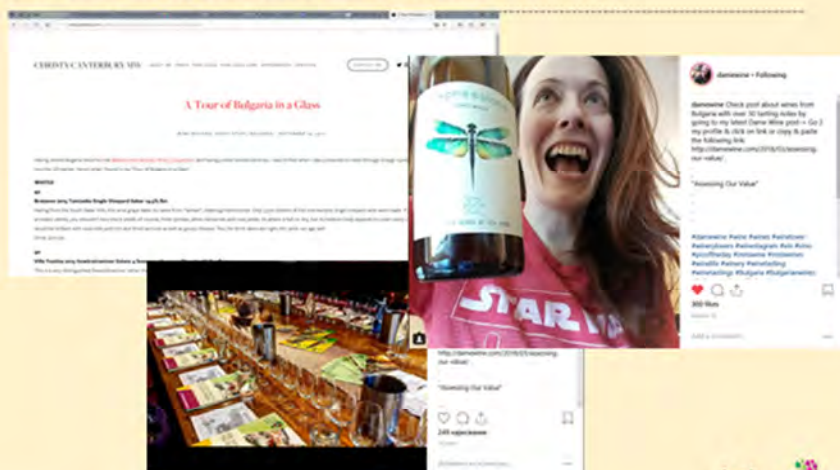
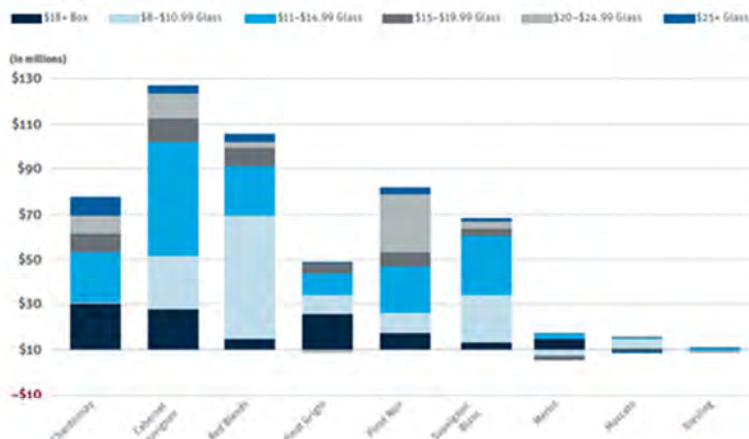

Figure 8
Vareial Growth in Premium Wine Categories

Source: IRI data 52 weeks through 10/31/16

Тренд #2 – Совиньон блан

За да открием специфичния характер и уникалността на нашия тероар, трябва да оставим големите девет сорта „да говорят“, в нашите вина с минимална интервенцията от технолога.

Совиньон блан,
Царев Брод,
Северен
Черноморски
регион
2016

Совиньон блан,
Single vineyard,
Шато Копса,
Долината на
Розите,
2016

Совиньон блан,
Orange,
Вила Мелник,
Долината на р.
Струма
2016

Вашингтон пост Октомври 2018

You say 'orange' wines, the Georgians say 'amber.'
Here are the ones you should know.

From
5 wines to try when you're in the mood to pour
something different

By Maria McIntyre

October 1

*** Unapologetic *** Good *** Very Good

РАПРЕДЕЛЕНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ВИНЕНИ СОРТОВЕ 31/12/15

	Сорт	Площ	%
1	Мерло	9.763	16,24
2	Каберне совиньон	9.089	15,12
3	Памид	6.837	11,38
4	Рикат	5.336	8,88
5	Червен Мискет	4.333	7,333
6	Мускат отонел	4.208	7,00
7	Шардоне	3.185	5,30
8	Димят	2.965	4,93
9	Широка Мелнишка	1.228	2,04
10	Маверуд	1.182	1,97
11	Гъмза	1.138	1,89
12	Совиньон блан	960	1,60
13	Сира	901	1,50
14	Юни блан	894	1,49
15	Траминер	797	1,33
16	Други червени	3.199	5,32
17	Други бели	4.084	6,80
	Общо :	60.099	100

Знаете ли какво , ще ви кажа !
Не знаех , че харесвам мерло
преди да посетя България !

Hillary Zio, Wine Writer and Educator

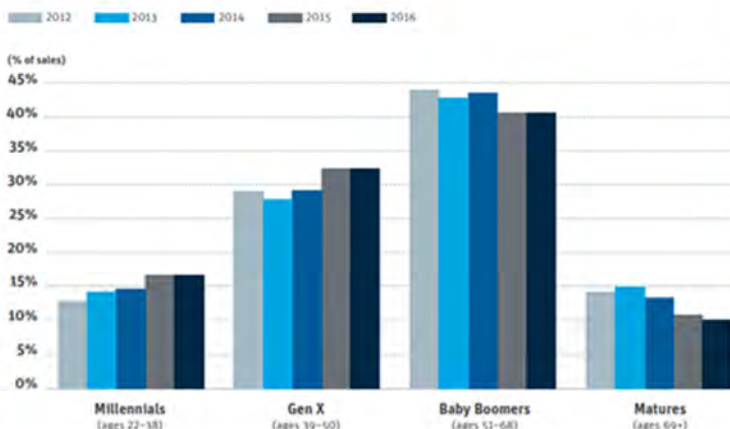

Frequently bought together

Figure 23
Change in Cohort Share of Wine Sales

Source: SYB Annual Wine Conditions Survey

Как да достигнем до милениал поколението?

WINE FOLLY

Learn - Books - Store - Blog - Subscribe - Search

Bulgarian wine is back!

Since you're likely to see more Bulgarian wine in coming years (especially if you're on the East Coast or Europe), this introduction to the wines of Bulgaria will give you a leg up on what to look for.

BULGARIAN WINE REGIONS

Map showing the following regions: Thracian Valley, Danubian Plain, and Rhodope Mountains.

Какво може да очаква пазара от местните сортове?

RED MISKET

DIMYAT

MAVRUD

MELNIK 55

BULGARIAN GRAPE VARIETIES

LOW EXTRACTIVE

ГАРАНЦИЯ ЗА КАЧЕСТВОТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ВИНА

Добрите вина идват от силни и независими винени пазари с активна и образована винена общност:

- WSET – Wine & Spirit Education Trust
- Сомелиерски асоциации: Българска Асоциация на Сомелиерите и Виноценителите **BSWA** и Българска Асоциация на Сомелиерите **ASB**
- Българска Винена Академия - **BWA**
- Винени медии - Divino, Bacchus
- Независими винени блогъри – Enosiasti, Apollowine – blog, The Wine Inside, Bulgarian Wine, Net, Fresh Cuts of Life.
- Съюз на енолозите в България Union of Enologists in Bulgaria
- Българска Асоциация на Независимите Винопроизводители **BAIW**
- Национална Лозаро – винарска камара (**NVWC**)
- **BMO** – Бранд Маркетинг Организация

Figure 13
Imported Wine

Source: Nielsen

52 Weeks Ended 11/5/16

Total Premium Vintetel Table Wine	\$ Volume	Volume % Change vs. a Year Ago	Case Volume	Case Volume % Change
Domestic	10,092,730,550	5.4	121,966,923	2.7
Imported	3,726,592,876	3.2	41,317,891	0.2
Italian	1,232,164,747	6.2	11,186,488	4.6
Australian	720,386,902	-3.7	12,367,133	-3.4
Argentine	407,296,950	-4.4	4,763,651	-7.2
New Zealand	387,066,144	15.4	2,841,704	13.5
French	348,624,773	16.1	2,311,059	13.5
Chilean	280,447,184	-4.6	4,019,081	-4.6
Spanish	167,092,200	2.6	2,103,334	-0.4

Around the social medial about Bulgarian wine!

cork_and_fork_dc: Loving wine means accepting regions for what they are and not forcing your ideals on them. Bulgaria produces great wines and they don't try to be anything but Bulgarian! ...

Antoinette Landragin
acting Vice-President for Landragin Operating Companies, LLC., operating under Cork & Fork retail wines stores!

Around the social medial about Bulgarian wine!

Vino50wines: Napa Valley eat your heart out. This is Bulgarian wine country. Orbelus Winery in Struma River Valley.

Andrew Stover
Director of Sales & Marketing, Siema Wines.
Named one of America's '40 Under 40 Tastemakers' for his work promoting regional American craft wine.

REFERENCE

- Oxford companion to wine 2nd edition
- Oxford companion to wine 4th edition
- Bulgarian Ministry of food and agriculture web site – agro stats report from May 2016
- Euro stat – wine dash board 2015 - 2016
- American Association of Wine Economists (AAWE) web site
- Article “GOOD WINES AT GIVEAWAY PRICES” By Jo Hawkins published in Washington post on May 16, 1982
- Di Vino magazine
- Sommelier prep course – 2010 edition
- State of Wine Industry 2016 report by Rob McMillan – Silicon Valley Bank Wine Division
- State of Wine Industry 2017 report by Rob McMillan – Silicon Valley Bank Wine Division
- Wines from Hungary web site
- Union of Enologists – Bulgarian grape varieties – national treasure – master class 2015

**УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
НА ЛОЗАРО-ВИНАРСКИЯ СЕКТОР –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ
ЗА РАСТЕЖ**

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF THE VINE AND WINE SECTOR –
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
FOR GROWTH**

**Сборник с доклади
Conference proceedings**

Предпечатна подготовка *Мария Янчева*

Дадена за печат XII.2018 г.
Излязла от печат XII.2018 г.
Формат 60×90/16

Печатни коли 20,12
Издателски коли 19,11
Тираж 60

Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна
ул. „Евл. Георгиев“ 24
Печатна база на ИУ – Варна

ISBN 978-954-21-0986-0